

**T.C.
SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI
YAKINÇAĞ TARİHİ BİLİM DALI**

**ŞER'İYYE SİCİLLERİNE GÖRE 1650-1750 YILLARINDA KONYA'DA
ÇOCUKLAR VE YETİMLER**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**HAZIRLAYAN
İREM GÜRBÜZ
134202041010**

**DANIŞMAN
PROF. DR. HÜSEYİN MUŞMAL**

KONYA 2018

T. C.
SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

Bilimsel Etik Sayfası

Öğrencinin

Adı Soyadı	İREM GÜRBÜZ		
Numarası	134202041010		
Ana Bilim / Bilim Dalı	TARİH/YAKINÇAĞ TARİHİ		
Programı	Tezli Yüksek Lisans ☒	Doktora	☐
Tezin Adı	ŞER'İYYE SİCİLLERİNE GÖRE 1650-1750 YILLARINDA KONYA'DA ÇOCUKLAR VE YETİMLER		

Bu tezin proje safhasından sonuçlanmasına kadarki bütün süreçlerde bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle riayet edildiğini, tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu, ayrıca tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel kurallara uygun olarak atıf yapıldığımı bildiririm.

Öğrencinin imzası
İREM GÜRBÜZ

T. C.
SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

Yüksek Lisans Tezi Kabul Formu

Öğrencinin	Adı Soyadı:	İREM GÜRBÜZ		
	Numarası	134202041010		
	Ana Bilim / Bilim Dalı	TARİH / YAKINÇAĞ TARİHİ		
	Programı	Tezli Yüksek Lisans ☒	Doktora	☐
	Tez Danışmanı	PROF. DR. HÜSEYİN MUŞMAL		
Tezin Adı	ŞER'İYYE SİCİLLERİNE GÖRE 1650-1750 YILLARINDA KONYA'DA ÇOCUKLAR VE YETİMLER			

Yukarıda adı geçen öğrenci tarafından hazırlanan ŞER'İYYE SİCİLLERİNE GÖRE 1650-1750 YILLARINDA KONYA'DA ÇOCUKLAR VE YETİMLER başlıklı bu çalışma 22/06/2018 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda oybirliği/oyçokluğu ile başarılı bulunarak, jürimiz tarafından yüksek lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

Ünvanı, Adı Soyadı	Danışman ve Üyeler	İmza
Prof. Dr.	Hüseyin MUŞMAL	
Prof. Dr.	İzzet SAK	
Prof. Dr.	Mehmet İPÇİOĞLU	
Prof. Dr.	Doğan YÖRÜK	
Dr. Öğr. Üyesi	Erol YÜKSEL	

T. C.
SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

Adı Soyadı	İREM GÜRBÜZ		
Numarası	134202041010		
Ana Bilim / Bilim Dalı	TARİH/YAKINÇAĞ TARİHİ		
Programı	Tezli Yüksek Lisans ☒	Doktora	☐
Tez Danışmanı	PROF. DR. HÜSEYİN MUŞMAL		
Tezin Adı	ŞER'İYYE SİCİLLERİNE GÖRE 1650-1750 YILLARINDA KONYA'DA ÇOCUKLAR VE YETİMLER		

ÖZET

Tarih boyunca çocuklar, toplumun en zayıf kesimini oluşturmuşlardır. Bu durum onların haklarının ihlal edilmesine ve hor görülmelerine neden olurken dolaylı olarak da, fiziksel ve ruhsal gelişimlerini olumsuz yönde etkileyerek topluma kazandırılmalarına engel oluşturmuştur. Bu hususta İslâm hukuku, bireye verdiği önem ile çocuğun bedensel ve ruhsal gelişimini, bunun yanı sıra da haklarını koruma altına almaya çalışmıştır. Osmanlı Devleti de, fıkıhtaki hüküm ve uygulamalardan yola çıkarak çocuğun her açıdan korunması için uğraşmıştır. Fakat çocukla ilgili mevcut çalışmaların Tanzimat Fermanı'ndan sonra olması nedeniyle Osmanlı Devleti'nin klasik döneminde çocuğun toplumdaki konumu ve çocukla ilgili İslâm hükümlerinin ne derece uygulandığı hususu belirsiz kalmıştır. Dolayısıyla bu tez çalışmasında, çocuğun İslâm ve Osmanlı hukukundaki hakları, bakımı, himâyesi, çocuğa yönelik işlenen suçlar ve sicillere yansıyan çeşitli konular incelenerek Konya örneği üzerinden Osmanlı toplumunda çocuğun konumu ve hukukî durumu tespit edilmeye çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı, Konya, Şer'îyye Sicili, Çocuk, Yetim, Himâye, Suç

T. C.
SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

Öğrencinin

Adı Soyadı	İREM GÜRBÜZ
Numarası	134202041010
Ana Bilim / Bilim Dalı	TARİH/YAKINÇAĞ TARİHİ
Programı	Tezli Yüksek Lisans ☒ Doktora ☐
Tez Danışmanı	PROF. DR. HÜSEYİN MUŞMAL
Tezin İngilizce Adı	CHILDREN AND ORPHANS IN KONYA BETWEEN 1650 AND 1750 ACCORDING TO ŞER'İYYE RECORDS

SUMMARY

Throughout history, children have formed the weakest segment of society. This situation while they cause their rights to be infringed and despised; indirectly, they have been prevented to gain to the community by the negative impact on physical and psychological development. In this respect, Islamic law has tried to protect the physical and spiritual development of the child, as well as his rights, with the importance given by the individual. The Ottoman Empire also strived to protect the child in every respect, based on good judgments and practices in Islamic law. However, since the current studies on children are after the Rescript of Gülhane, the position of the child in society in the classical period of the Ottoman State and case of the extent to which Islamic provisions concerning children are being applied remains uncertain. Therefore, in this thesis study, the position and rights of the child in the Ottoman society will be tried to be determined through the example of Konya by examining crimes committed against the child and the various issues reflected in the records and the rights, care and guardianship of the child in Islamic and Ottoman law.

Keywords: Ottoman, Konya, Şer'iyye Record, Child, Orphan, Guardianship, Crime

ÖNSÖZ

İnsanoğlunun gelişim evreleri göz önüne alındığında, hayatının belirli dönemlerinde bir başkasının bakım ve gözetimine ihtiyacı bulunduğu anlaşılmaktadır. Özellikle bebeklik ve çocukluk dönemi dediğimiz, kişinin doğumundan başlayarak fiziksel, ruhsal ve aklî olgunluğa eriştiği yani kendisine ve malına gelebilecek zararları anlama ve engelleme yaşına ulaşınca kadarki süreçte; bireyin bakımı, özel ihtimam gerektirmektedir. Kişinin bedensel ve duygusal yöndeki gelişimini olumlu veya olumsuz şekilde etkileyebilecek bir evreyi teşkil eden bu dönemde bireyin, psikolojik ve fiziksel sağlığı korunmaya çalışılarak şahsiyet oluşumunun iyi yönde gelişmesi ve aile bireyleri ile toplum ilişkilerinin olumlu bir biçimde tekâmül etmesi amaçlanmaktadır. Nitekim bu durum, insanî değerlerin korunmasının yanı sıra toplumun selameti ve devamlılığı açısından da önem arz etmektedir. Bu hususta İslâmiyet'in aileye ve bireye verdiği önem aşîkârdır. Hatta ayet ve hadisler ile bireyin önemi ve haklarının korunması hukukî bir temele dayandırılırken; günümüzde yapılan birçok çalışma ile de bu durum açıklanmaya çalışılmıştır.

İslâm hukukunun bireye verdiği ehemmiyet, kişinin toplumsallaştırılması, aile kurumunun teşekkülü ve aile bağlarının korunması yönündeki kural ve düzenlemelerden yola çıkarak Osmanlı Devleti de, İslâmiyet'e uygun olarak toplum düzenini sağlamıştır. *Şer'iyye Sicillerine Göre 1650-1750 Yıllarında Konya'da Çocuklar ve Yetimler* adlı tez çalışmamızda, Osmanlı Konyası'nda çocuğun toplumdaki yeri ve konumu, haklarının neler olduğu ve ne derece korunduğu, çocuklara yönelik sergilenen olumsuz olayların neler olduğu, ne gibi usulsüzlüklere maruz kaldığı ve ebeveynlerini kaybeden çocukların himâyesindeki görevliler ile himâye şekillerinin nasıl olduğu sorgulanmıştır. Dolayısıyla dönemin fetvâ kitapları ile şer'iyye sicillerinden yola çıkılarak, çocuğa dair belirttiğimiz bu hususlar açıklanmaya çalışılacaktır.

Üç bölümden oluşan tez çalışmamızın ilk bölümünde; İslâm hukukunda ailenin tanımı, önemi ve aile bireylerinin görevleri ayet ve hadisler çerçevesinde açıklanırken, çocuğun gelişim evrelerine göre sahip olduğu haklara da değinilmiştir. Çalışmamızın ikinci bölümünde ise; Konya Şer'iyye Sicilleri'nden tespit ettiğimiz çocuğun işlediği suçlar ile çocuğa yönelik işlenen çeşitli suç olaylarından bahsedilmektedir. Aynı bölümde, çocukla ilgili tespit ettiğimiz muhtelif konulara da yer verilmiştir. Tez çalışmamızın son bölümünü ise, ebeveynlerini kaybetmiş olup, özel ihtimam isteyen çocukların himâye usûlleri, haklarının ihlâli ve alınan tedbirler ile himâyesinde görevli olan kişiler oluşturmaktadır.

Çalışmamızda öncelikle, inceleme dilimiz olan 1650-1750 yılları arasında yayımlanmış Konya Şer'iyye Sicilleri incelenmiş ve çocuğa dair her türlü örnek değerlendirmeye alınmıştır. Yayımlanmış sicillerin haricinde, ilgili döneme ait on beş adet kâdı defteri de tarafımızdan taranarak çocuk ile ilgili örnekler özetlenip, tasniflenmiştir. Ayrıca çalışmamızı desteklemek ve dönemin uygulamaları hakkında fikir sahibi olabilmek açısından, fıkıh ve fetvâ kitaplarından faydalanılmış ve konumuz dahilindeki çeşitli makale ve kitaplara da müracaat edilmiştir.

Danışmanlığımı üstlenen ve tez çalışmam sırasında yardımlarını esirgemeyerek; hoşgörü ve sabır ile tezimi satır satır okuyan saygıdeğer hocam Prof. Dr. Hüseyin MUŞMAL'a sonsuz teşekkürlerimi sunarım. Tez konunun belirlenmesi ve çalışmamın teşekkülündeki katkıları için kendisine ayrıca müteşekkirim. Buna ilaveten, şer'iyye sicillerindeki belgeleri okumama yardımcı olan arkadaşım Ahmet AKKURT ile tezimin bazı kısımlarını okuyarak, düzenlemeler yapan ve manevî olarak desteklerini hiçbir zaman esirgemeyen arkadaşlarım Esra SEMİZ, Elif DALDAL, Arzu USLU ve Gülsemin DEMİRDAŞ'a teşekkür ederim. Son olarak; sabırları, anlayışları, fedakârlıkları ile maddî ve manevî yardımları için aileme, özellikle de her daim yanımda olduğu için halam Latife GÜRBÜZ'e minnettarım.

İREM GÜRBÜZ
KONYA 2018

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	vi
KISALTMALAR	x
GİRİŞ	1
BİRİNCİ BÖLÜM	5
İSLÂM'DA AİLE	5
I. AİLENİN TANIMI	5
II. AİLENİN ÖNEMİ	7
III. AİLE BİREYLERİNİN GÖREVLERİ	9
A. Anne ve Babanın Görevleri	9
B. Çocuğun Görevleri	11
C. Akrabaların Görevleri	12
IV. ÇOCUĞUN HAKLARI	14
A. Anne Karnındaki Hakkı	15
B. Hidânelik Sürecindeki Hakkı	17
C. Temyiz Sürecindeki Hakları	18
D. Bâliğ ve Rüşd Olana Kadarki Süreçte Çocuğun Hakları	19
İKİNCİ BÖLÜM	23
KONYA ŞER'İYYE SİCİLLERİNDE ÇOCUK	23
I. ÇOCUĞA YÖNELİK SUÇLAR	23
A. Çocuk Düşürme	24
B. Çocuk Kaçırma ve Alıkoyma	29
C. Darp ve Yaralama	32
D. Tecavüz	35
E. Cinâyet	40
F. Malî Zarar	44
II. ÇOCUĞUN İŞLEDİĞİ SUÇLAR	52
A. Hırsızlık	53
B. Darp	54
C. Tecavüz	54
D. Cinâyet	55
III. ÇOCUĞA DAİR MUHTELİF KONULAR	55

A. Kazayla Yaralanma ve Çocuk Ölümleri	56
B. İhtidâ ve Hukukî Sonuçları	60
C. Evlat Edinme	63
D. Erken Evlendirme, Nikâhın Feshi ve Nikâha Engel Durumlar	65
E. Çocuk Hastalıkları.....	69
F. Nesep ve Velâyet Sorunu	73
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	77
KONYA ŞER'İYYE SİCİLLERİNDE YETİM	77
I. YETİMİN TANIMI	77
II. YETİMİN HİMÂYESİNDEKİ GÖREVLİLER	78
A. Kayyım.....	78
B. Vasî.....	81
C. Hadîne.....	90
D. Nâzır.....	96
E. Vekîl	99
III. YETİMİN HİMÂYE USULÜ	102
A. Kişinin Bakımı ve Gözetilmesi	102
B. Malının Zaptı	109
C. Nafaka Temini	121
SONUÇ	130
KAYNAKÇA	140

KISALTMALAR

- AHFM** : Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası
- Ayr. Bkz.** : Ayrıca bakınız
- C.** : Cilt
- Çev.** : Çeviren
- DİA** : Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi
- Ed.** : Editör
- H.** : Hicrî
- Haz.** : Hazırlayan
- Hız.** : Hazreti
- İHFM** : İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası
- Krş.** : Karşılaştırınız
- KŞS** : Konya Şer'iyeye Sicili
- m.** : Madde
- M.** : Miladî
- OTAM** : Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi
- S.** : Sayı
- s.** : Sayfa
- SÜHFD** : Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi
- TAD** : Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi
- TCK** : Türk Ceza Kanunu
- vd.** : Ve diğerleri

GİRİŞ

Şer'iyye Sicillerine Göre 1650-1750 Yıllarında Konya'da Çocuklar ve Yetimler adlı tez çalışmasının temel kaynağını, *Şer'i Mahkeme*¹ kayıtları ihtivâ etmektedir. *Mahkeme-i Şer'iyye*'de tutulan ve *şer'iyye sicili*² adı verilen bu defterlerin adı; dinî kaidelere uymak manasındaki “*şer'iyye*”³ ve mahkeme kayıtlarının yazıldığı defter anlamına gelen “*sicil*”⁴ kelimelerinin bir araya getirilmesiyle oluşturulmuştur. Osmanlı Devleti'nde gerekli görüldüğünde eski kayıtlara bakılarak durumun teyit edilmesini sağlamak ve evraklarda yapılabilecek sahtekârlıkların önüne geçilmek amacıyla *kâdı'lar*⁵ tarafından tutulan bu defterlere, sadece adlî belgeler değil; aynı zamanda beledî ve idarî olmak üzere, nafaka takdîri, vasî tayini, vekâlet, evlenme, boşanma, satış ve borç gibi birçok farklı işlem de kayıt edilmektedir. Dolayısıyla siciller, tutulduğu dönemin; aile, toplum, ekonomi ve hukuk alanlarındaki bilgilerini günümüze taşıyan önemli kaynaklarından biri olma özelliğine sahiptir.⁶

Osmanlı Devleti'nde kâdı defterleri; anlaşmazlıkların örfî ve şer'i hukuka uygun olarak neticelenmesini sağlamak, aynı zamanda aileye ve çocuğa yönelik bazı yolsuzluk ve usulsüzlüklerin önüne geçebilmek amacıyla da tutulmaktadır. Dönemin mevcut uygulamaları hakkında mühim bilgiler arz eden bu siciller, toplumun yapı taşı olan aile fertlerinin eğitimi, bakımı ve korunmasına ilişkin belli bir düzenin olduğunu ve meydana gelebilecek herhangi bir sorun karşısında ne gibi tedbirler alındığını da günümüze aktarmaktadır. Ayrıca konu edindiğimiz dönem içerisinde; çocuğun toplumdaki konumu, hak ve vazifelerinin neler olduğu gibi bilgilerin tespit edilmesinde bize temel eser oluşturabilecek çok çeşitli belgenin de olmaması sebebiyle, tez çalışmamızda başlıca müracaat ettiğimiz kaynaklar siciller

¹ Şer'i Mahkeme: Şer'iat'a uygun hükümler alınan mahkemeler. *Ayr. Bkz.* Ferit Devellioğlu, “Mahkeme-i şer'iyye”, *Osmanlı-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, Aydın Kitabevi Yayınları, Ankara 2008, s. 567; Yaşar Çağbayır, *Ötüken Türkçe Sözlük*, C. 4, Ötüken Yayınları, İstanbul 2007, s. 4463.

² Mehmet Zeki Pakalın, “Şer'i Mahkeme Sicilleri”, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, C. 3, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul 1983, s. 343; Çağbayır, “Şer'iyeye Sicili”, C. 4, s. 4463.

³ Devellioğlu, “Şer'i, Şer'iyye”, s. 991.

⁴ Şemseddin Sami, “Sicil”, *Kâmûs-ı Türkî*, Alfa Yayınları, İstanbul 1998, s. 710.

⁵ Kâdı: Toplumda meydana gelen anlaşmazlıkların giderilmesi ve hukukî bir sonuca bağlanması amacıyla devlet tarafından tayin edilen yetkili kişi. Hâkim, yargıç. *Ayr. Bkz.* Fahrettin Atar, “Kadı”, *DİA*, C. 24, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2001, s. 66; İlber Ortaylı, “Kadı”, *DİA*, C. 24, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2001, s. 69; Hasan Tahsin Fendoğlu, “Osmanlı'da Kadılık Kurumu ve Yargının Bağımsızlığı”, *Osmanlı*, C. 6, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 1999, s. 453.

⁶ İlber Ortaylı, *Hukuk ve İdare Adamı Olarak Osmanlı Devletinde Kadı*, Turhan Kitabevi Yayınları, Ankara 1994, s. 25; Ahmed Akgündüz, “İslâm Hukukunun Osmanlı Devleti'nde Tatbiki: Şer'iyye Mahkemeleri ve Şer'iyye Sicilleri”, *Türkler*, C. 10, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, s. 57; Muhammed Ceyhan, “Tanzimat Dönemi Sonrası Ser'iyye Sicil Defterlerinin Muhteva ve Diplomatik Acıdan Tahlili”, *OTAM*, S. 29, Ankara 2011, s. 55.

olmuştur. Buna ilaveten, çalışmamızı desteklemek için ayet ve hadisler ile dönemin fetvâ kitaplarına müracaat edilerek; çeşitli kitap ve makalelerden de yararlanılmıştır.

Prof. Dr. Yusuf Oğuzoğlu'nun hazırladığı, *Şer'iyeye Sicillerinin Toplu Kataloğuna Doğru*⁷ adlı çalışmaya göre; Konya'ya ait olup günümüze intikâl eden 151 adet şer'iyeye sicili bulunmaktadır. Ayrıca sonradan bulunan bir Konya kâdı defteri daha olup; *Katalogda Yer Almayan 1916-1921 Yıllarına Ait Bir Konya Şer'iyeye Sicili'nin Transkripsiyonu*⁸ adı altında yayımlanmıştır. Toplamda tespit edilen 152 adet Konya kâdı sicilinden en eski tarihlisi, 1 Numaralı Konya Şer'iyeye Sicili olup; defterin tutulduğu yıllar H. 970-1019 (M. 1562-1611) tarihleri arasındadır. Günümüze en yakın tarihli olan Konya Kâdı Sicili ise; şer'iyeye sicilleri kataloğunun dışında yer alan defterdir. Defterin içerdiği tarihler ise; H. 1332-1339 (M. 1916-1921) seneleridir.⁹

Tez çalışmamızın konusunun ve sınırlılıklarının belirlenmesinde, vasîlik kurumu üzerine yaptığımız yüksek lisans seminer çalışmamız etkili olmuştur. Yaptığımız seminer çalışmasında; yaşlı, hasta, mecnûn ve kimsesiz çocuklar için yapılan vasî tayinlerinin önemli bir kısmının yetim statüsündeki çocuklar için yapıldığı tespit edilmiştir. Bunun üzerine gerçekleştirdiğimiz literatür taramasında; Osmanlı Devleti'nde çocuğu konu edinen çalışmaların çoğunluğunun, XIX. yüzyılın ikinci yarısından itibaren olması ve Klasik Dönem'de çocuğa dair mevcut incelemelerin buna göre yetersiz kalması; tez konusunun belirlenmesinde etkili olmuştur. Konunun sınırlılıklarını belirlerken ise, M. 1650-1750 yıllarını tercih etmemizdeki amaç; belirlenen tarihlerde, kaydedilen davaların muhteviyâtının, eski tarihli defterlerdeki tutanaklara göre daha anlaşılır ve açıklayıcı olmasıdır.

Konu edinilen 1650-1750 yıllarına ait on dokuzu çalışılmış, yirmi sekizi çalışılmamış olmak üzere toplam kırk yedi sicil tespit edilmiştir. Belirlenen bu dönem içerisinde; daha önceden herhangi bir şekilde çalışılıp, transkripsiyonu yapılmamış olan on beş adet kâdı defteri, tarafımızdan taranmıştır. Bunun yanı sıra, incelediğimiz dönem dışında çalışılmış olan Konya Şer'iyeye Sicilleri'nden, tez çalışmamıza farklı örnek oluşturabilmesi için dokuz adet şer'iyeye siciline daha müracaat edilmiştir. Netice de, konumuz dâhilinde yirmi sekiz tanesi çalışılmış ve on beş tanesi çalışılmamış olup; toplamda kırk üç adet Konya Şer'iyeye

⁷ Yusuf Oğuzoğlu, "Şer'iyeye Sicillerinin Toplu Kataloğuna Doğru", *TAD*, S. 25, Ankara 1981, s. 345.

⁸ Halil Erdoğan – Yusuf Küçükdağ, *Katalogda Yer Almayan 1916-1921 Yıllarına Ait Bir Konya Şer'iyeye Sicili'nin Transkripsiyonu*, Konya Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları, Konya 2011.

⁹ Oğuzoğlu, "Şer'iyeye Sicilleri", s. 345.

Sicili'nden faydalanılmıştır. Çalışılan yirmi sekiz defterin içerisinde de, on altısı çeşitli yayın evleri tarafından neşredilmiş; on ikisi ise henüz yayınlanmamıştır.¹⁰

TABLO-I: Kronolojik Sıralamaya Göre Çalışmamızda Müracaat Ettiğimiz Çalışılmış Konya Şer'iyeye Sicilleri

DEFTER NO	HİCRÎ TARİH	MİLADÎ TARİH
1	970-1019	1562-1611
2	978-990	1570-1582
3	990-1031	1582-1622
7	1053-1055	1643-1646
10	1070-1071	1659-1661
11	1071-1072	1660-1662
14	1080-1081	1667-1671
19	1083-1084	1672-1674
21	1086-1087	1675-1677
33	1096	1684-1685
37	1102-1103	1690-1692
38	1103-1104	1691-1693
39	1113	1701-1702
41	1115-1116	1703-1705
45	1126-1127	1714-1715
47	1128-1129	1715-1717
49	1135-1136	1722-1724
50	1138-1139	1725-1727
51	1140-1141	1727-1729
52	1143-1144	1730-1732
53	1148-1149	1735-1737
54	1151-1152	1738-1740
57	1161-1162	1748-1749
59	1179-1182	1765-1769

¹⁰ Ayr. Bkz. Tablo-I; Tablo-II.

70	1230-1237	1814-1822
74	1243-1248	1827-1833
76	1256-1258	1840-1843
Katalog Dışı	1332-1335	1916-1921
TOPLAM: 28 Şer'iyye Sicili		

TABLO-II: Kronolojik Sıralamaya Göre Çalışmamızda Müracaat Ettiğimiz Çalışılmamış Konya Şer'iyye Sicilleri

DEFTER NO	HİCRÎ TARİH	MİLADÎ TARİH
18	1069-1070	1658-1660
17	1078-1080	1667-1670
15	1081-1082	1670-1672
16	1083	1672-1673
20	1085-1086	1674-1676
13	1087-1088	1676-1678
23	1088	1677-1678
24	1088-1089	1678-1679
25	1091-1092	1680-1681
26	1092-1093	1681-1682
29	1085-1097	1674-1686
34	1098-1099	1686-1688
42	1118-1119	1706-1707
44	1121-1122	1709-1711
55	1153-1155	1740-1743
TOPLAM: 15 Şer'iyye Sicili		

BİRİNCİ BÖLÜM

İSLÂM'DA AİLE

I. AİLENİN TANIMI

Konya Şer'iyye Sicilleri'ne yansıyan örneklerden yola çıkarak; Osmanlı Klasik Dönemi'nde çocuk ve yetimlerin toplumdaki yeri ve hukukî durumları üzerine yaptığımız bu tez çalışmasında, öncelikle bireyin ve ailenin önemine değinmek gerekmektedir. Neslin sürekliliği, toplumun huzur ve dirliğinin sağlanması, bireyin iyi bir şekilde yetiştirilmesi ve topluma kazandırılması ile mümkün olabilmektedir. Neslin devamı; bireyin sevgi, şefkât ve korunma ihtiyacının karşılanması, sağlıklı bireyler yetiştirilmesi gibi nedenlerle, kişinin hem maddî hem de manevî olarak duyduğu ihtiyacın giderilmesi gerekir. Bu durumda, kişinin oluşturduğu yakın çevresi, yani toplumun yapı taşı dediğimiz aile; bunu en iyi şekilde idâme ettirebilecek olan bir kurumdur. Dolayısıyla bireyin, hayatını devam ettirebilmek için gerekli eğitimi alması ve sosyal bir kimlik kazanması; vicdanî sorumluluk gerektiren ve toplumdaki sosyal örgütlenme şekli olan aile ile gerçekleşmektedir.¹¹

Aile, “*Bir kimsenin karısı, akrabası, ev halkı, aynı soy ve atadan gelen kişilerin hepsi*”¹² şeklinde sözlükte tanımlanmaktadır. Sözlükteki tanımından yola çıkarak ailenin, anne, baba ve çocukların meydana getirdiği; karşılıklı sevgi, saygı, dayanışma içerisinde ortak bir gayeyle oluşturulan, sosyal bir müessese olduğunu söylemek mümkündür. Her topluma, bölgeye ve iktisadî yapıya göre farklılık arz eden aile kurumu, toplumun şekillenmesinde önemli bir unsuru oluştururken, içtimaî olarak da farklı safhalardan geçmiştir. Dolayısıyla aile müessesesi, bu etkenler doğrultusunda; geniş ve çekirdek aile veya anaerkil ve ataerkil aile olarak farklılık göstermektedir. *Geniş aile*; anne, baba, çocuk, gelin, damat ve torunlar gibi farklı statüdeki aile bireylerinin meydana getirdiği kalabalık aile topluluğuna denirken; anne, baba ve evlenmemiş çocukların teşkil ettiği daha dar yapıları aile tipine ise, *çekirdek(dar) aile* denmektedir. Bu sınıflandırmanın yanı sıra, aile kurumu; ailedeki sorumluluk ve hâkimiyete göre de tasnif edilerek babanın hâkimiyetindeki aileye *ataerkil aile*, annenin hâkimiyetindeki aileye ise, *anaerkil aile* denilmiştir.¹³

¹¹ İbrahim Cânân, *Bütün Meseleleriyle Kur'an'da Çocuk*, Cihan Yayınları, İstanbul 1984, s. 26; Sümeyye Kahraman Sürücü, *Kur'an ve Hadislerde Aile Kavramı*, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Adana 2006, s. 6.

¹² Devellioglu, “Aile”, s. 25; Çağbayır, “Aile”, s. 161.

¹³ Mehmet Akif Aydın, “Aile”, *DİA*, C. 2, Türkiye Diyânet Vakfı Yayınları, İstanbul 1989, s. 196.

Her toplumda; kültürün, örf ve âdetin değişiklik göstermesi; aile fertleri arasındaki eğitim, birlik, dayanışma, sorumluluk ve bilgi alışverişine bağlıdır. Dolayısıyla Yahudilerde, Araplarda, Türklerde; Hristiyan veya Müslüman toplumlardaki aile yapıları, kendi içlerinde belli bir hukuka dayalıdır. İslâm'da Türk ailesinin mahiyetinin de, diğer toplum veya dinlerin şekillendirdiği aile kurumlarından farklı olduğu söylenebilir. Prof. Dr. Mûsa Kazım Yılmaz, Kur'ân-ı Kerîm'in aile bireylerinin karşılıklı hak ve vazifelerine dair birçok düzenlemeye sahip olduğunu ve bu bilgilerden yola çıkarak İslâm'da ailenin, ne geniş aile ne de çekirdek aile olarak sınıflandırılmayacağını belirtmiştir¹⁴. Dolayısıyla, İslâm'da ailenin mahiyetinin ne olduğu ve ne şekilde teşekkül ettiğini öğrenebilmek için ayetlerin incelenmesi gerekmektedir.

Kur'ân'da, *"Sizin için nefislerinizden zevceler yaratmış, onlara ısınasınız diye aralarınızda bir sevgi ve merhamet yapmıştır."*¹⁵ şeklinde geçen ayette; kadın ve erkeğin bir sözleşme vasıtasıyla oluşturdukları aile kurumunda, insanoğlunun ihtiyacı olan sevgi ile şefkâtin bu ortamda bulabileceği ve bu duruma bağlı olarak da, huzurun yine aile ortamında temin edilebileceği ifade edilmektedir. Ayrıca İslâm'da aile müessesesi, her ne kadar ataerkil bir aile yapısına sahip olsa da; *"Kadınlarınız konusunda Allah'tan korkun. Siz onları, Allah'ın bir emâneti olarak aldınız ve onlarla beraberlik, Allah'ın kelimesi (nikâh) ile size helal oldu..."*¹⁶ hadisiyle kadının ailedeki önemi vurgulanmıştır. Aynı zamanda; Hz. Muhammed'in, *"Sizden her biriniz birer çobansınız ve her biriniz güttüğünüzden sorumlusunuz. Devlet yöneticisi bir çobandır ve yönettiği kişilerden sorumludur. Evin erkeği bir çobandır ve aile bireylerinden sorumludur. Evin hanımı, kocasının evi içinde bir çobandır ve güttüğünden sorumludur..."*¹⁷ sözleriyle aile kurumunun teşekkülü ve idâme ettirilmesi için bireylerin birbirine karşı hak ve vazifelerinin olduğu ifade edilmiş ve aile; sadece erkeğin değil, kadının da birey ve aile üyesi olarak, maddî ve manevî ihtiyaçlarını eşit ölçüde karşılayabileceği bir müessese olarak görülmüştür. İslâm'daki bu olgu, Yahudilik ve Hristiyanlıkta kadının mülk olarak görüldüğü aile anlayışına aykırı bir durumdur.¹⁸

Kur'an'ı Kerîm'in, dar manadaki aile bireylerine dair sunduğu bilgilerin yanı sıra; geniş aile yapısındaki fertlerin dayanışması hakkında da bilgilere yer vermektedir. *"Kuşkusuz*

¹⁴ Musa Kazım Yılmaz, "İslâmî Aile Kuruluşu, Fertleri, Sorumlulukları, Bugünkü Durumu ve Geleceği", *İslâm'da Aile ve Çocuk Terbiyesi Sempozyumu I: 15-17 Ekim 1993 Şanlıurfa Tebliğ ve Müzakereler*, Ed. İbrahim Cânân, İlmî Neşriyât Yayınları, Şanlıurfa 1994, s. 24.

¹⁵ Rûm, 30/21; Arâf, 7/189; Zümer, 39/6; Hucurât, 49/13.

¹⁶ Müslîm, Hac, 147.

¹⁷ Tirmizî, Cihâd, 27.

¹⁸ Aydın, "Aile", s. 199.

Allah, adaleti, iyiliği, akrabaya yardım etmeyi emreder, çirkin işleri, fenalık ve azgınlığı da yasaklar..."¹⁹ ve "Allah'a kulluk edin, O'na hiçbir şeyi ortak koşmayın. Ana babaya, yakınlara, yetimlere, düşkünlere, yakın komşuya, uzak komşuya, yanınızdaki arkadaşta, yolcuya ve elinizin altında bulunan kimselere iyilik edin..."²⁰ ayetleri, bu duruma örnektir. Her ne kadar akrabalarla (hala, amaca, dayı, yeğen vb.) iyi ilişkiler içerisinde olmakla ilgili İslâmî aile kurumunun muhteviyâtına dair bilgiler birçok ayette zikredilse de; Allah, İslâmiyet'ten dönen kişilerle ve gayr-i Müslimlerle yakınlık kurmayı yasaklamıştır²¹. Yani, akrabalık ilişkileri aile kurumu için önemli olmasına rağmen; *irtidâd (ridde)*²² eden aile bireyiyle, diğer aile fertlerinin ilişkilerini devam ettirmesi dinen hoş karşılanmamıştır. Kur'an'ı Kerim'de geçen "Ey imân edenler! Müminleri bırakıp da kâfirleri dostlar edinmeyiniz. İster misiniz ki, Allah aleyhinize apaçık bir fermân versin?"²³ ve "Ey mü'minler! Eğer küfrü imân üzerine ihtiyar etmişler ise babalarınızı, kardaşlarınızı dost tutmayınız ve sizden onları kimler ki dost tutarsa, işte zalim olanlar onlardır."²⁴ ifâdelerden de anlaşılacağı üzere *din*, aile kurumundaki bağ ve karşılıklı ilişkilerden bile önce gelmektedir. Bu bilgilerden yola çıkarak, İslâm'da aileyi; dinî esaslar doğrultusunda karşılıklı hak ve vazifelere sahip olunan ve kan bağına bağlı kalabalık bir nüfusun oluşturduğu bir bütünlük olarak tanımlayabiliriz.²⁵

II. AİLENİN ÖNEMİ

İnsanoğlunun; yemek, içmek, uyumak gibi bedensel ihtiyaçlarının yanı sıra; sevgi, merhamet ve huzur bulmak gibi ruhsal gereksinimleri de bulunmaktadır. Yani, kişinin yaratılışı gereği; ruhen doyurulma arzusunun ve fiziksel olarak da isteklerinin karşılanması gerekmektedir. Bireyin gereksinimini hissettiği bu duyguların sağlanamaması veya yetersiz kalması nedeniyle; kişide, bazı psikolojik sorunlar oluşabilir. Dolayısıyla; psikoloji ve sosyolojide, sıklıkla karşımıza çıkan sağlıklı bireyler yetiştirilerek topluma kazandırılması durumu, kişinin akıl ve ruh sağlığının yerinde olmasıyla mümkündür. Yani, ailenin kaynaşmasında ve kuvvetli bağların oluşmasında, bireyin ruhen doyurulma arzusu yer almaktadır. "Sizin için nefislerinizden zevceler yaratmış, onlara ısınasınız diye aralarınızda

¹⁹ Nahl, 16/90.

²⁰ Nisâ, 4/36.

²¹ Bakara, 2/83; Nisâ, 4/8-36; Maide, 5/106; En'am, 6/153; Enfâl, 8/41; Tevbe, 9/113; Nahl, 16/90; İsrâ, 17/26; Nur, 24/32; Rûm, 30/38; Fatır, 35/18; Şura, 42/23; Haşr, 59/7.

²² İrtidâd: Bir Müslümanın İslâm dininden çıkmasıdır. *Ayr. Bkz. İrfan İnce, "Ridde", DİA, C. 32, Türkiye Diyânet Vakfı Yayınları, İstanbul 2008, s. 88.*

²³ Nisâ, 4/144.

²⁴ Tevbe, 9/23.

²⁵ Yılmaz, "İslâmî Aile Kuruluşu", s. 25; Aydın, "Aile", s. 199; Cânan, "Kur'an'da Çocuk", s. 43.

bir sevgi ve merhamet yapmıştır."²⁶ ayeti ile Hz. Muhammed'in "*Ey gençler! Evlilik yükümlülüğüne gücü yetenleriniz hemen evlensin. Çünkü evlilik, gözü ve ırzı harama karşı daha fazla korur...*"²⁷ hadisi, ailenin teşekkülü ve muhteviyâtı hakkında bize önemli bir bilgi sunmaktadır. Ayrıca; bireyin ihtiyaç duyduğu duygu ortamının, en iyi ve en sağlıklı biçimde, aile kurumu tarafından sağlanabileceğine de işaretir. Bu sebeple ailenin teşekkülü, kişide oluşabilecek olumsuz duygular ve bu duyguların sebep olabileceği psikolojik sorunların önlenmesi; buna ilaveten de, toplum ahlâkının korunması açısından önem arz etmektedir.²⁸

*"Onlar(zevceleriniz) sizin için, siz de onlar için libassınız(örtü ve elbisesiniz)"*²⁹ ayeti ise; ailenin önemini vurgulayan bir başka ifâdedir. Bu ayetle, insan bedenini koruyan kıyafetler gibi aile bireylerinin de, birbirlerini öyle koruyup kollaması istenmiştir. Bu nedenle; kadın ile erkeğin önce birbirlerini ve daha sonra da dünyaya getirip yetiştirecekleri çocuklarını korumaları gerekmektedir. Bu kol kanat germe ve manevî olarak destekleme işlemi, sadece çekirdek aile dediğimiz anne, baba ve çocuk arasında kalmayarak ailenin diğer fertlerine karşı da uygulanmalıdır. Ayrıca; aile bireyleri arasında cereyan eden bu manevî duygular, topluma da sirayet ederek birlik ve beraberliğin sağlanması ile huzur ve refah içinde yaşamının temellerini de oluşturmaktadır. Yani toplumu ve toplumun devamlılığını temsil eden kişilerin; huzurlu, şefkâtli, güven vaat eden ortamda hayatlarını idâme ettirmeleri gerekmektedir. Bu manevî duygulardan mahrum kalındığında; toplum düzeni ve işleyişinde aksaklıklar meydana gelebilir. Dolayısıyla; böyle olumsuz durumlara sebebiyet vermemek için, aile kurumunun varlığı ve aile bireyleri arasında geliştirilecek olan iyi ilişkiler toplum açısından önem arz etmektedir.³⁰

İslâm'da aile, Hıristiyanlıkta olduğu gibi tamamen dinî bir yapıya sahip olmasa bile, ailenin önemi, korunması; bağlılığın, şefkât ve sevginin oluşmasına dair emirler Kur'an'ı Kerîm'de zikredilmiştir. Ayetlerin bize sunduğu bilgilere ilaveten, ailenin muhteviyâtı ve önemi hakkında, Hz. Muhammed'in uygulamalarına da bakmak gerekir. Çünkü Hz. Muhammed'in; çocuklarına veya torunlarına destek çıkması, onları koruması, sevgisini ve merhametini göstermesi, kuşkusuz onun aileye verdiği önem ve aile içerisindeki sorumluluğu ile açıklanabilir. Ayrıca hem aileye, hem de çocuğa verdiği önemi gösteren bir başka

²⁶ Rûm, 30/21.

²⁷ Buhârî, Nikâh, 2; Müslim, Nikâh, 1; Tirmizî, Nikâh, 1.

²⁸ Yılmaz, "İslâmî Aile Kuruluşu", s. 22; Cânan, "Kur'an'da Çocuk", s. 33.

²⁹ Bakara, 2/187.

³⁰ Şuayip Özdemir, "Nisâ Sûresi'nde Aileyle İlgili Olarak Yer Alan Âyetlerin İstikrarlı Bir Aile Kurumunun Teşekkülü ve Çocuğun Eğitimi Açısından Tahlihi", *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi II*, S. 3, Malatya 2002, s. 3; Sürücü, "Aile Kavramı", s. 6.

davranışı ise; savaşta esir düşen anne ve çocuğun, birbirinden ayrı düşmesini engellemesi ve onların öldürülmelerini yasaklamasıdır. Dolayısıyla; Hz. Muhammed'in, Sâlih bir insan ve insanlara rehberlik eden bir öğretmen olmasının yanı sıra, eş olarak veya bir baba olarak sergilediği davranışlar, aile ilişkilerinin ne şekilde idâme ettirilmesi gerektiğine de örnek oluşturmaktadır.³¹

III. AİLE BİREYLERİNİN GÖREVLERİ

Ortak bir gaye içerisinde bir araya gelen aile fertlerinin; izledikleri yolda, birbirlerine karşı vazifesi bulunmaktadır. Anne, baba, çocuk ve akrabalar olmak üzere her şahsın bir diğer aile bireyine karşı sorumluluğu olup; hem kadın-erkek, hem de ebeveyn-çocuk arasındaki bu yükümlülükler dinî kaidelerle belirlenmiş ve güvence altına alınmıştır. Hz. Muhammed bu husus ile ilgili olarak; *“Hepiniz çobansınız ve maiyetiniz altındaki sürülerden sorumlusunuz...”*³² sözüyle aile bireylerinin karşılıklı hak ve vazifelerini vurgulamaktadır. Bu hadis, aynı zamanda aile içerisindeki herkesin birbirine karşı bir sorumluluğu olduğunu; sevgi, saygı, hoşgörü ve ahlâkî bir çerçevede davranılması gerektiğine de işaret etmektedir.³³

İslâm'da aile bireylerinin bu karşılıklı hak ve vazifeleri, Konya Şer'iyeye Sicilleri'nde karşılaştığımız örnekler doğrultusunda; çocukla alakadar olacak kişi ve kişilerin hukukî sorumluluğu ile uygulamadaki farklılıklarını ve çocuğun, Osmanlı toplumundaki konumu ile haklarının ne derecede korunduğunu açıklamamıza da yardımcı olacaktır. Aile mevzusu, çok kapsamlı bir konuyu oluşturduğu için; aile ile ilgili verdiğimiz bilgiler konumuz dahilinde sınırlandırılmıştır.

A. Anne ve Babanın Görevleri

İslâm hukuku; Allah'ın diğer canlılardan üstün kıldığı insanın, hayatını devam ettirebilmesi için gerekli olan tedbirleri almış ve Kur'an'ın bildirdiği üzere kişinin; maddî, manevî ve fiziksel olarak bir başkasına duyduğu ihtiyacın, ortak bir amaç doğrultusunda oluşturulan aile kurumu ile giderilebileceğini vurgulamıştır. Toplum ve insanlık için önem arz eden bireylerin karşılıklı görevlerine, ebeveynlerin yükümlülükleri ile çocuğun yetiştirilmesi ve ahlâkî değerlerin öğretilmesi gibi birçok konuya da dolaylı veya direkt olarak değinmiştir. İslâm aile hukukunda ebeveynlerin görevleri; anne karnında başlayarak, çocuğun sağlıklı bir

³¹ Abdullah Aydın, “Hz. Peygamber'in (S.A.S) Terbiyesinde Yetişen Çocuklar”, *İslâm'da Aile ve Çocuk Terbiyesi Sempozyumu I: 18-20 Kasım 1994*, Ed. İsmail Kurt, Ensâr Neşriyat Yayınları, İstanbul 1996, s. 307.

³² Tirmizî, Cihâd, 27.

³³ Kınalızâde Âlî Efendi, *Devlet ve Aile Ahlâkı*, Haz. Ahmet Kahraman, Tercüman Yayınları, İstanbul, s. 41-50.

şekilde dünyaya getirilmesi, güzel bir isim konması, temel din ve ahlâk bilgilerinin öğretilmesi ve tek başına hayatını idâme ettirebilmesi için gerekli alışkanlıkların kazandırılması gibi vazifeleri içermektedir. Bu konuda Hz. Muhammed'in; torunlarıyla yakından alakadar olması, çocuklara konulan isimleri beğenmediğinde değiştirmesi, çocuklarına destek olması gibi ebeveynlere örnek olacak uygulamaları bulunmaktadır. Onun bu davranışlarıyla; ebeveynlerin görevini layıkıyla ifâ edebilmelerinin gerekliliği ve önemi daha iyi anlaşılmaktadır.³⁴

Kadın ve erkeğin yaratılış gereği farklı meziyetlere sahip olması, ailedeki görevlerini yerine getirirken; birbirlerinin eksikliklerini tamamlamayı sağlamaktadır. Yani kadın ve erkek, sahip olduğu meziyetlere göre; aile içerisindeki görevleri paylaşmaktadırlar. Örneğin; İslâm'da ailenin reisi, babadır. Bunda, ataerkil aile yapısına sahip olmanın etkisi bulunmaktadır. Ayrıca erkeğin, fiziksel olarak güçlü olması ve duygularını kontrol etmedeki kabiliyeti; aile bireyleri üzerinde kolaylıkla otorite kurmasına ve buna bağlı olarak da, aile ilişkilerinin nizamî bir çerçevede yürütmesine olanak tanımaktadır. Bu açıdan erkek, fitrat olarak kadından üstün görülmektedir: *“Erkekler kadınların üzerinde hâkimdirler. Çünkü Allahu Tealâ onların bazısını bazısı üzerine üstün kılmıştır. Ve mallarından infak etmektedirler”*³⁵ ayetinde, erkeğin bu meziyetine değinilmiştir. Ayrıca, Nisâ Sûresi'nde geçen bu ayetten anlaşılacağı üzere; evin maddî ihtiyaçlarının karşılanması da, erkeğe bırakılarak; ailenin korunması, evin geçindirilmesi ve çocuğun ahlâkî eğitimi için uygun ortamın sağlanması gibi vazifeler evin reisine atfedilmiştir.³⁶

Aile hukukunda, evin idaresi ve çocuğun bakımı gibi konular ise kadına bırakılmıştır. Yaratılış gereği merhamet ve sevgi duygularına sahip olan kadın; bu özelliği sayesinde evladı ile kuvvetli bağlar kurabilmektedir. Bunun yanı sıra; evin idaresi ve çocuğun bakımı kadına atfedilmiş olup; kadının, erkekten daha fazla evde vakit geçirmesi, çocuğun terbiye ve eğitiminde; anneye büyük bir sorumluluğun düştüğünü göstermektedir. Bu sebeple de, annenin bu görevi layığıyla yerine getirebilmesi için merhamet, hoşgörü, sabır, ilgi ve alaka gibi manevî duyguların yanı sıra; bilgi ve kültür açısından da vasıflı olması gerekmektedir. Esasen kadının meziyetleri arasında bulunan bu duygusal özellikler sebebiyle; kadın, erkekten üstündür. Dolayısıyla da; bireyin yaşamı sonlanana kadar, hayatının bütün evrelerini

³⁴ Kınalızâde, “Aile Ahlâkı”, s. 62; Aydınlı, “Hz. Peygamber'in Terbiyesi”, s. 308; Sürücü, “Aile Kavramı”, s. 70; Bayraktar Bayraklı, “Kur'an'ı Kerim'e Göre Ailede Çocuk Eğitimi”, *İslâm'da Aile ve Çocuk Terbiyesi Sempozyumu II: 18-20 Kasım 1994*, Ed. İsmail Kurt, Ensâr Neşriyat Yayınları, İstanbul 1996, s. 156; Tirmizî, Edep, 17.

³⁵ Nisâ, 4/34.

³⁶ Kınalızâde, “Aile Ahlâkı”, s. 15; Cânan, “Kur'an'da Çocuk”, s. 31.

etkileyecek olan çocukluk dönemi eğitiminde, kadın başroldür. Kısaca; ebeveynlerin, çocuğun temel ihtiyaçlarını karşılayabilecek ilk kişiler olup; çocuğun, ruhsal yönden doyurulması, hayatını kendi başına devam ettirebilmesi için gerekli eğitimin verilmesi ve toplumdaki konumunu belirlemek açısından ahlâkî bilgilerin iyi öğretilmesi gibi vazifelere sahiptirler. Fakat kadın ve erkeğin, aile ve toplumdaki rol farklılıkları gereği, babanın, evin maddî ihtiyaçlarını karşılamakla yükümlü olup evden uzakta olması; annenin de eğitim, zaman ve manevî duygular açısından nitelikli olması gibi nedenlerle, çocuğa karşı görev ve sorumlulukları da değişmektedir.³⁷

B. Çocuğun Görevleri

Ebeveynlerin, kendi çocuklarına karşı yükümlülüklerinin olmasının yanı sıra; onların, koruyup kolladığı, hayırlı bir evlat ve hayırlı bir insan olarak yetiştirdiği çocuklarının da, anne ve babalarına karşı vazifeleri bulunmaktadır. Kınalızâde Âlî Efendi'nin *Devlet ve Aile Ahlâkı* adlı çalışmasında, aile büyüklerinin çocuğa karşı şefkâtinin doğuştan geldiğini; fakat çocuğun, ebeveynlere karşı iyiliği ve sorumluluk duygusunun doğuştan olmayıp, tavsiye ve zorunluluklarla temin edilmeye çalışıldığını ve bu durumun, Kur'ân-ı Kerim'de evlatlara öğütlendiğini ifade etmiştir³⁸. Kur'ân'a bakıldığında ise, “*Rabbin emretmiştir ki; kendisinden başkasına ibadet etmeyesiniz ve ana ile babaya ihsanda bulunun. Senin yanında, onlardan biri veya ikisi de ihtiyarlık çağına gelirse; sakın onlara öf -bile- deme ve onları menetme - azarlama-, lâkırdılarını kesme ve onlara güzelce hitapta bulun ve ikisi için merhametten tevazu kanadını indir ve de ki: Yarabbi ikisine de merhamet buyur. Nasıl ki, onlar beni çocuk iken besleyiverdiler.*”³⁹ ayetiyle çocuğun, ebeveynlerine karşı itaatkâr ve saygılı olması buyurulmuştur. Buna ilaveten; anne ve baba, evladını belli bir yaşa kadar yedirip, içirip, giydirdiği için, onlar yaşlandıklarında veya herhangi bir sebeple kendilerine bakamayacak duruma geldiklerinde de, bu görevin çocuğa düştüğü kesin bir şekilde izah edilmiştir.⁴⁰

Yukarıda görüldüğü üzere; çocuğun ebeveynlerine karşı sorumluluğunu, anne ve babanın çocuğun üzerindeki hakkı ile açıklamak mümkündür. Kuşkusuz çocuğun eğitiminde, bakımında, güzel ahlâk sahibi olmasında, bedeninin ve mallarının korunmasında ebeveynlerin

³⁷ Nurten Çevikoğlu, “İslâm’a Göre Çocuk Terbiyesinde Annenin Yeri”, *İslâm’da Aile ve Çocuk Terbiyesi Sempozyumu II: 18-20 Kasım 1994*, Ed. İsmail Kurt, Ensâr Neşriyat Yayınları, İstanbul 1996, s. 175; Hayati Hökelekli, “Çocuk”, *DİA*, C. 8, Türkiye Diyânet Vakfı Yayınları, İstanbul 1993, s. 357.

³⁸ Kınalızâde, “Aile Ahlâkı”, s. 91.

³⁹ İsrâ, 17/23-24.

⁴⁰ Umud Kaya, “Osmanlı’da Aile Bireylerinin Görevleri ve Sorumlulukları”, *Cumhuriyet Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, C. 16, S. 2, Sivas 2012, s. 501; Canân, “Kur’an’da Çocuk”, s. 75; Sürücü, “Aile Kavramı”, s. 105.

rolü büyüktür. Yine de, aile içerisinde kadın ve erkeğin vazifeleri göz önüne alınarak; saygı ve hizmet bakımından evladın sorumluluğu, öncelik ve sonralığa tâbi tutulmuştur. İslâm ve Osmanlı hukukuna göre, çocuğun dünyaya getirilmesindeki yükümlülük ve doğumdan sonraki bedenî hizmet göz önüne alındığında; hizmette, annenin hakkı babanın hakkından önce gelmektedir. Bu durum; “*Cennet annelerin ayaklarının altındadır.*”⁴¹ hadisiyle de vurgulanmıştır. Bunun yanı sıra, soyun devamlılığının erkeğe atfedilmesi ile hürmetin öncelikle babaya gösterilmesi gerektiği ise, Osmanlı hukukuna göre belirlenmiştir. Fakat ebeveynlerin her ikisinin de emeği aşikâr olup; evladın anne ve babaya karşı sorumlulukları, sevgi, saygı, yardım, itaat ve hürmettir. Kur’ân’ı Kerîm’de de “*Ve insana ana ve babasını tavsiye ettik: Onu anası zaaf üstüne zaaf ile yüklenmişti. Onun süttten kesilmesi de iki sene içindedir. Bana şükret ve ana ile babana da. Dönüş yine banadır.*”⁴² ayeti ile ebeveynlerin önemi bildirilerek; Allah, kişinin varlığının sebebi olduğu için önce kendisine ve kendisinden sonra da, şahsa büyük hizmetlerde bulunan anne ve babaya itaat edilmesini emretmiştir.⁴³

C. Akrabaların Görevleri

Aile bireyleri arasındaki karşılıklı hak ve vazifeler; sadece kadın-erkek ve ebeveyn-çocuk arasında sınırlı kalmamaktadır. İslâm’da ailenin, kan bağına bağlı kalabalık bir topluluğu tanımladığını düşünürsek, aile fertleri arasındaki ilişkiyi düzenlemek ve birliği sağlamak gibi nedenlerle; bireyin, diğer aile üyelerine (amca, teyze, kardeş, yeğen vs.) karşı da sorumlulukları bulunmaktadır. “*Allah’ın kitabında rahim sahipleri (akrabalar), birbirlerine daha yakındır. Muhakkak ki Allah, her şeyi en iyi bilendir.*”⁴⁴ ayeti ile belirtilen bireyler arası yakınlık, aile içerisindeki dayanışma ile iyi ilişkileri gerektirmektedir. Ayrıca akrabalık bağları; toplumun refahının, dirliğinin ve devamlılığının sağlanması sebebiyle büyük önem de teşkil etmektedir. Bu açıdan akrabalarla görüşmek, yardımlaşmak, onları ziyaret etmek; iyi amel olarak nitelendirilmiş ve Nisâ Sûresi’ndeki “*Anaya, babaya, akrabaya, yetimlere, yoksullara, yakın komşuya, uzak komşuya, yanınızdaki arkadaşaya, yolcuya ve mâliki bulduğunuz kimselere iyilik edin.*”⁴⁵ ayeti ve “*Her kim rızkının*

⁴¹ Nesaî, Cihâd, 6.

⁴² Lokman, 31/14.

⁴³ Yahya Araz, “Osmanlı Ahlak ve Terbiye Kitaplarında Ebeveynlere Hürmeti Teşvik Etmeye Yönelik Hikâyeler”, *Millî Folklor: Uluslar Arası Kültür Araştırmaları Dergisi*, S. 100, Geleneksel Yayıncılık, Ankara 2013, s. 103; Kınalızâde, “Aile Ahlâkı”, s. 92; Kaya, “Aile Bireylerinin Görevleri”, s. 506.

⁴⁴ Enfâl, 8/75; Ahzâb, 33/6.

⁴⁵ Nisâ, 4/34.

bollaştırılmasını ya da ecelinin geri bırakılması kendisini sevindirirse akrabalık bağıni korusun."⁴⁶ hadisi ile müminlere bildirilmiştir.⁴⁷

Hz. Muhammed de, birçok kez akrabalara iyilik etmeyi, koruyup kollamayı, maddî ve manevî olarak yardımlaşmayı öğütlemiştir. *"Müslüman, Allah'ın rızasını hesaba katarak ailesine infakta bulunursa bu, o kimse için bir sadaka olur."*⁴⁸ ve *"Birinize ölüm yaklaştığı zaman eğer fazla bir mal terk edecekse anasına, babasına ve yakınlarına uygun bir tarzda vasîyette bulunması farz kılınmıştır."*⁴⁹ hadisleri bu duruma örnektir. Bunlara ilaveten, aile bireylerinin sağlıklı zamanlarında geliştirdikleri muhabbet ve bağın, ihtiyaç halinde de devam ettirilmesi gerektiği; yine ayet ve hadislerle buyurulmuştur. Aksi takdirde, kötü amel olarak nitelendirilerek; *"Akrabayla ilişkiyi kesen cennete giremez."*⁵⁰ hadisiyle de, aile bireyleri arasındaki bağın koparılmaması kişiye şart koşulmuştur. Fakat bu durum, irtidâd eden aile üyeleri için geçerli olmayıp; Müslüman olmayan birisi ile akrabalık ilişkilerinin devam ettirilmesi, Nisâ Sûresi'ndeki bir ayetle müminlere yasaklanmıştır. Yine de, aile hukukundaki bu yasaklamaya yönelik farklı bakış açıları olup; irtidâd eden aile bireyi ile insanî boyutta ilişkilerin devam ettirilebileceği görüşü de bulunmaktadır.⁵¹

Allah, insanoğlunun birbirine merhamet etmesini, malından yedirmesini ve gözetmesini emrederken; bunu yapanların da hayırlı insan olacaklarını ve bu kişilerin kendi gözetiminde olacağını, aksini yapanların da merhametinden men edileceğini ayetlerle bildirmiştir. Ayrıca akrabaların, diğer müminlerden kişiye daha yakın olduğunun Kur'ân'da açıklanması, toplumdaki düzenin sağlanması için önceliğin aileye düştüğünü göstermektedir. Bu sebeple, ihtiyaç sahibi olmayan akrabalarla olan dayanışmanın yanı sıra, ailedeki yetim, hasta, yaşlı ve fakir gibi muhtaç sahibi insanlara yardım etmek de, hem insanî hem de dinî açıdan akrabaların görevidir. Böyle insanların sokağa atılması, hor görülmesi, kötü muameleye tâbi tutulması dinen hoş karşılanmamış ve İslâm Hukuku, bu konuda da bireyi koruma altına almıştır. Örneğin; yetime iyi muamele etmemek, dini inkâr etmekle bir tutulmuştur: *"Ey Muhammed! Dini yalan sayanı gördün mü? Yetimi itip kakan, yoksulu doyurmaya yanaşmayan işte o'dur."*⁵² Bunun yanı sıra; *"Yetimin işlerine bakan kimse; ister yetimin akrabasından olsun ve ister yabancılardan olsun, benim ile o kimse, cennette şu iki*

⁴⁶ Buhârî, Edeb, 12.

⁴⁷ Mehmet Eren, "Kur'ân ve Sünnete Göre Sıla-i Rahmin Önemi", *İslâm Hukuku Araştırmaları Dergisi*, Ed. Muharrem Kılıç, S. 12, Mehîr Vakfı Yayınları, Konya 2008, s. 368.

⁴⁸ Buhârî, Zekât, 48; Tirmizî, Birr, 42; Nesâî, Zekât, 60.

⁴⁹ Bakara, 2/180.

⁵⁰ Buhârî, Edeb 4; Tirmizî, Birr, 10.

⁵¹ Nisâ, 4/144; Krş. Eren, "Sıla-i Rahmin Önemi", s. 376-377.

⁵² Maûn, 107/1-3.

parmak gibi yan yana bulunacağız”⁵³ hadisi ve “Allah’a kulluk edin, O’na hiçbir şeyi ortak koşmayın. Ana babaya, yakınlara, yetimlere, düşkünlere, yakın komşuya, uzak komşuya, yanınızdaki arkadaşta, yolcuya ve elinizin altında bulunan kimselere iyilik edin...”⁵⁴ ayetiyle yakın çevrenin ve yakın çevreden olan ihtiyaç sahiplerinin gözetildiği de görülmektedir. Nitekim kalabalık İslâmî aile topluluğundaki her ferdin, birbirine karşı hem dinî hem de vicdanî sorumluluğu bulunmakta olup, bunlar genel itibariyle; dinî kaideler ile belirlenmiş olan sevgi, saygı, iyilik, hizmet ve yardımlaşmanın olduğu hak ve vazifeleri içermektedir.

IV. ÇOCUĞUN HAKLARI

İslâm Hukuku, yeryüzünde diğer canlılardan üstün kılınan insanın, varlığının ve haklarının korunmasına yönelik birçok düzenlemeye sahiptir. Bu durum, bireyin anne karnındaki döneminden itibaren başlayarak; çocukluk, ergenlik, yetişkinlik ve yaşlılık olmak üzere kişinin yaşam evrelerini ve bu gelişime bağlı olarak da kazanılan hukukî ve aklakî haklarını ihtivâ etmektedir. Ayrıca, insanoğlunun büyüme sürecindeki bütün bu evrelerin, bir sonraki yaşam evresini etkilediği de bilinmektedir. Özellikle; ruhî ve bedenî yönden gelişimin ve temel öğrenimin olduğu çocukluk çağı, insanın bütün gelişim evrelerini etkileyebilir. Dolayısıyla, çevresiyle sağlıklı ilişkiler geliştirerek toplumun önemli bir parçasını oluşturacak ve neslin devamlılığını sağlayacak olan bireyin; çocukluk devrinde, özellikle tedbir açısından belirli haklara sahip olduğunu söylemek mümkündür. Yani çocuk; beden, ruhen ve maddî olarak koruma altındadır. Fıkıhta bu haklar belirlenerek, koruma altına alınmakta ve çocuğun gelişimiyle birlikte; tam *ehliyet*⁵⁵ sahibi oluncaya kadar da devam etmektedir.⁵⁶

Bireyin tam ehliyet sahibi olabilmesi için; âkıl, *bulûğ*⁵⁷ ve *rüşd*⁵⁸ olması; yani bireyin, hem kendini, hem de mallarını koruyacak fiziksel ve zihinsel yetkinliğe ulaşması gerekmektedir. Kişi, bu koşulları sağladıktan sonra; sarf ettiği sözlerden, borçlanmadan, işlediği suçlardan ve malının iyi veya kötü idaresinden kendisi yükümlüdür. Dolayısıyla;

⁵³ Buharî, Edeb, 24; Müslim, Zühd, 42; Tirmizî, Birr, 14.

⁵⁴ Nisâ, 4/36; Bakara, 2/83; *Ayr. Bkz.* Tirmizî, Zekât, 27; Buharî, İman, 31.

⁵⁵ Ehliyet: Bir işi hak edecek durumda bulunuş, yetki. Mâhirlilik ve kâbiliyet anlamlarına da gelmektedir. Terfîm olarak ise; kişinin hukukî haklarını kullanabilme yetkisi ile kendi söz ve davranışlarından sorumlu olmasıdır. *Ayr. Bkz.* Devellioğlu, “Ehliyyet”, s. 210; Ali Bardakoğlu, “Ehliyyet”, *DİA*, C. 10, Türkiye Diyânet Vakfı Yayınları, İstanbul 1994, s. 534.

⁵⁶ Hökelekli, “Çocuk”, s. 355.

⁵⁷ Bulûğ: Bir kimsenin çocukluk dönemini bitirip, ergenlik çağına ulaşması anlamına gelmektedir. Bulûğ çağına ulaşan kimseye bâliğ adı verilir. *Ayr. Bkz.* Ali Bardakoğlu, “Bulûğ”, *DİA*, C. 6, Türkiye Diyânet Vakfı Yayınları, İstanbul 1992, s. 413; Devellioğlu, “Bâliğ”, s. 69.

⁵⁸ Rüşd: Kişinin mallarını uygun biçimde koruyup harcamasını sağlayan fikrî olgunluk dönemidir. *Ayr. Bkz.* Devellioğlu, “Rüşd”, s. 902; Saffet Köse, “Rüşd”, *DİA*, C. 35, Türkiye Diyânet Vakfı Yayınları, İstanbul 2008, s. 298.

doğabilecek olumsuz durumlar göz önüne alınarak, aklî ve fizikî olgunluğa tam olarak ulaşmayan kişilere haklarını kullanma yetkisi verilmemektedir: “Yetimleri nihâh çağına erinceye kadar deneyiniz. Eğer kendilerinde bir rüşh hissederseniz mallarını kendilerine hemen teslim ediniz ve büyüyecekler diye o malları israf ile alelacele yemeyiniz.”⁵⁹ ifâdesinde görüldüğü üzere çocuk, bu süreçte ailenin, ailesi olmadığında ise yakın bir çevrenin gözetimi altındadır.⁶⁰

A. Anne Karnındaki Hakkı

Günümüzde, anne karnında farklı evreler geçiren çocuğa, bilimsel olarak her aşamada farklı bir isim verilse de; genel olarak *cenîn*⁶¹ adı verilmektedir. Anne rahmindeki çocuk için kullanılan bu genel isimlendirme, İslâm hukukunda da yer almaktadır. *Cenîn* kelimesi; “örtmek, örtünmek, gizlemek, gizlenmek” anlamlarına gelen Arapça “*cenn*” kökünden türetilmiş olup; doğuma kadarki süreçte, anne karnına gizlenmiş çocuk manasına gelmektedir⁶². Çocuğun, annesine bağlı olarak geçirdiği zaman zarfında, *cenîn* olarak adlandırılması hususunda, İslâm âlimleri arasında farklı görüşler bulunmaktadır. Bunlar; insan bedenine ruhun ne zaman üflendiği ve ruh üflendikten sonra mı, yoksa anne karnına düştüğü andan itibâren mi *cenîn* olarak adlandırılabilir gibi ihtilâflı konuları içermektedir. Aynı zamanda bu farklı görüşler; anne karnındaki çocuğun ruh üflenmeden önce, yani sadece bir beden iken ve ruh üflendikten sonra, yani bir hüviyet kazanması ile haklarında değişikliklerin olabileceği üzerine de bir fikir ayrılığına sebep olmaktadır. *Cenîn*in yaratılış evresi ve hakları, konumuz dışında ihtilâflı ve ayrıntılı bir hususu teşkil ettiği için burada; İslâm hukukunun anne karnındaki çocuk için yaygın olarak benimsediği *cenîn* isimlendirmesi kullanılarak, *cenîn*in genel hakları üzerinde durulacaktır.⁶³

İslâm hukukunda çocuğun, anne rahmine düştüğü andan itibâren, dört farklı hakkı bulunmakta ve dünyaya gelmesiyle de; bu haklarına, ufak değişikliklerle yaşamının sonuna kadar sahip olmaktadır. *Cenîn*in bu hakları; yaşam, nesep(soy), mal sahibi olma (nâkıs/eksik vücûb ehliyeti) ve mallarının korunması gibi lehine olan kazançlardır. Bunlar arasında en

⁵⁹ Nisâ, 4/6.

⁶⁰ Bardakoğlu, “Ehliyet”, s. 537; Bardakoğlu, “Bulûg”, s. 414.

⁶¹ Devellioğlu, “Cenîn”, s. 134; Çağbayır, “Cenîn”, s. 776.

⁶² Mustafâ Uzunpostalcı, “Cenîn”, *DİA*, C. 7, Türkiye Diyânet Vakfı Yayınları, İstanbul 1993, s. 369; Muhammed bin Ahmed Es-Sâlih, “İslâm Hukukunda Çocuğun Hukukî Durumuna Genel Bir Bakış”, *Dicle Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Çev. Ahmed Akgündüz, S. 2, Diyarbakır 1984, s. 416-417.

⁶³ Müslim, Kader, 1; Hâc, 22/5; Mü`minun, 23/14; Mü`min, 40/67; Mehmet Dirlik, “İslâm Hukukunda Cenînin Mal Varlığı Hakları”, *İslâm Hukuku Araştırmaları Dergisi*, S. 20, Mehir Vakfı Yayınları, İstanbul 2012, s. 212; İsmail Bilgili, “İslâm Hukukunda Cenîn Hakkı ve Onuruyla İlgili Hükümler”, *İslâm Hukuku Araştırmaları Dergisi*, S. 24, Mehir Vakfı Yayınları, İstanbul 2014, s. 222.

önemlisi; İslâm hukukunun da öncelikle üzerinde durduğu gibi, yaşama hakkıdır. Fıkıhta; ebeveynlerin veya bir başkasının, cenînin hayatına son vermek gibi bir durumu söz konusu değildir. Aksine; ebeveynleri, çocuğu her türlü tehlikeden korumakla mükelleftir. Dolayısıyla fıkıhta, cenînin canına isteyerek ya da istemeyerek zarar vermek suç kabul edilmiş ve bu suçu işleyenlere de, *gurre*⁶⁴ adı verilen ceza uygulanmıştır.⁶⁵

Cenîne tanınan ikinci hak ise; *neseb* hakkıdır. Ebeveynler veya diğer akrabalar ile belirlenen bu hak; çocuğun, zinâ suçlamasından kurtularak onurunun korunması ve dünyaya geldikten sonra da; nafaka, süt, hidâne ve mirasçı olma gibi haklardan yararlanabilmesi için mühimdir. Buradaki amaç; çocuğun telef olmasını engellemektir. Soyun belirlenmesi için, sahih(gerçek) ve fasit(sahte, bozuk) evlenmenin yanı sıra; çocuk sahibi olabilecek yaşta bulunmak gibi çeşitli ölçütler bulunmaktadır. Bunlara ilaveten; İslâm hukukunda nesebin ispatlanması için açılan davalarda, şahitlerin tanıklıkları, hatta sadece bir kadın şahidin tanıklığı bile yeterli olabilmektedir.⁶⁶

İnsanın, anne karnından ölümüne kadar sahip olduğu haklardan biri de *vücûb ehliyetidir*. Borçlanma ve borçlandırma yetkisi olarak da tabir edebileceğimiz bu hak; çocuk, yetişkin (bâliğ), mecnûn farketmeksizin herkese tanınmaktadır. Yalnız, cenînde *eksik (nâkıs) vücûb ehliyeti* denilen borçlandırma hakkı bulunmakta ve *tam vücûb ehliyetindeki* borçlanma yetkisi yer almamaktadır. Cenînin anneye bağımlılığı ve sağ doğup doğmayacağıının belirsizliği nedeniyle; çocuk, doğumundan önce *nâkıs vücûb ehliyetine* sahip olup, doğumla birlikte de *tam vücûb ehliyetine* sahip olmaktadır. Bu durum anne karnındaki çocuğa fayda sağlayacak şekilde düzenlenmiş olup; doğumundan sonra mal varlığına sahip olabilmesi için alınan bir tedbirdir. Yani cenîn; miras, vasîyet, hibe gibi yollarla mülk sahibi olabilmekte ve canlı olarak doğumu ile de bu şekilde edindiği mal ve parayı teslim alabilmektedir.⁶⁷

Cenînin dördüncü hakkı ise; miras veya hibe yoluyla edindiği mal varlığının, ziyân olmasının önlenmesi ve korunmasıdır. Bunun için de fakihler; güvenilir bir kişinin, sadece bu

⁶⁴ Gurre: Cenînin herhangi bir şekilde yaşamına son verildiğinde, ödenmesi gereken tazminattır. Çocuk düşürme ve düşürtme suçunun cezaî hükmü. *Ayr. Bkz.* Muhsin Koçak, “Gurre”, *DİA*, C. 14, Türkiye Diyânet Vakfı Yayınları, İstanbul 1996, s. 211; Mustafâ Avcı, *Osmanlı Hukukunda Suçlar ve Cezalar*, Gökkuşbu Yayınları, İstanbul 2004, s. 158.

⁶⁵ Es-Sâlih, “Çocuğun Hukukî Durumu”, s. 418-419; Bilgili, “Cenîn Hakkı”, s. 233-234; Dirlik, “Cenînin Mal Varlığı”, s. 216; İbrahim Cânân, “İslâm’da Çocuk Hakları”, *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S. 2, Şanlıurfa 1995, s. 11.

⁶⁶ Es-Sâlih, “Çocuğun Hukukî Durumu”, s. 426; Bilgili, “Cenîn Hakkı”, s. 228.

⁶⁷ Mücahit Çolak, “İslâm Hukukunda Ceza Ehliyeti Açısından Yaş Küçüklüğü”, *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S. 35, Erzurum 2011, s. 105; Bilgili, “Cenîn Hakkı”, s. 229; Es-Sâlih, “Çocuğun Hukukî Durumu”, s. 420-422.

malları muhafaza etmekle yükümlü olduğu bir görevlendirmeyi uygun görmüşlerdir. Yani çocuğun, anne rahmine düştüğü andan itibâren sahip olduğu haklar; hukuken koruma altına alınmaktadır.⁶⁸

B. Hidânelik Sürecindeki Hakkı

Hidâne (hadâne) kelimesi sözlükte; “*çocuğu kucağına almak, beslemek ve yanına almak*” gibi anlamlara gelmekte olup; hidânelik süreci ise, çocuğun doğumundan 7-9 yaşına kadar geçen zaman zarfında, bakımının, terbiyesinin ve himâyesinin sağlandığı döneme denmekte olup; bu görevi ifâ edenlere de “*hadîne*” ismi verilmektedir. Hidânelik sürecindeki çocuğun; süt, nafaka, terbiye, bakım ve himâye hakları bulunmakta; kendini koruma gücünün ve iyi yönde karar alma yetkinliğinin olmaması sebebiyle de, ebeveynlerinin yardımına ihtiyaç duymaktadır. Ayrıca belirtilen yaş aralığı, çocuğun özellikle aile sevgisine ihtiyaç duyduğu dönem olması ile kişiliği ve hayatını şekillendirecek olan zaman dilimine isabet etmesi bakımından da mühimdir. Çocuğun bu gelişim evresi, en bilgisiz ve savunmasız olduğu dönemdir. Dolayısıyla da; sağlıklı gelişiminin ve haklarının suiistimalî mümkündür. Çocuğun bu dönemdeki en önemli haklarından birisi; sevgi ve merhamet ortamında yetişmesidir. Bu sebeple fıkhîta çocuğun; sevgi, şefkât, zaman, ilgi ve alaka gereksiniminin en iyi şekilde karşılanması için annenin gözetimi ve bakımında olması uygun görülmüştür. İslâm hukuku, erkek çocuklar için hidânelik döneminin bitişini 7-9 yaş olarak; kız çocukları için ise, balığ olma yaşı (9-15) olarak belirlemiştir. Fakat anne dışında başka bir kişi, bu görevi üstlendi ise; 9 yaşına ulaşan bir kız çocuğunun hidânelik hakkı sonlandırılarak, bulûğa ermesi beklenmemektedir. Bu sürecin sonlanmasıyla birlikte, kız çocuğu, babasına veya velisine teslim edilerek; evlenene kadar cinsel tehlikelerden korumak amacıyla velisinin gözetimine bırakılmaktadır.⁶⁹

Çocuğun hidânelik hakları içerisinde; gelişimi ve yeterli gıdayı alması için süt emme hakkı da bulunmaktadır. Emzirme süresi, Kur’an’da iki yıl olarak belirlenmiş ve bu zaman zarfında; çocuğun yeme içme ve giyim kuşam için ihtiyacı olan nafakanın da velisi tarafından ödenmesi buyurulmuştur: “*Anneler çocuklarını iki bütün yıl emzirirler. (Bu hüküm) emmeyi tamam yaptırmak isteyenler içindir. Onların (annelerin) ma’ruf vech ile yiyeceği, giyeceği;*

⁶⁸ Dirlik, “Cenînin Mal Varlığı”, s. 233.

⁶⁹ Ali Bardakoğlu, “Hidâne”, *DİA*, C. 17, Türkiye Diyânet Vakfı Yayınları, İstanbul 1998, s. 467, 471; İrem Karakoç, “Bir İslâm Hukuku Müessesesi Olan Hidâne Hakkının ve Osmanlı Aile Hukuku’nda Uygulanışının İzmir Şer’iyye Sicillerinde Yer Alan Bir Karar Örneği Üzerinden İncelenmesi”, *Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C. 19, S. 3, Ankara 2015, s. 154-155; Es-Sâlih, “Çocuğun Hukukî Durumu”, s. 430.

çocuk kendisinin olan (babaya) aittir. Kimse tâkatinden ziyadesiyle mükellef tutulmaz."⁷⁰ Anne olmadığında ise; hidâne görevi, annenin kadın akrabalarından birine, yoksa babanın kadın akrabalarından birine verilmektedir. Aynı zamanda İslâm hukukunda; hidânelik sürecinin hak mı, görev mi olduğu tartışması ve bu süreç bir hak ise, bu hakkın anneye mi çocuğa mı ait olduğuna dair bir fikir ayrılığı bulunmaktadır. Nitekim Hanefilere göre hem bir hak hem de bir görev olarak nitelendirilen hidânelik süreci için annenin veya hidâne görevine getirilecek kadının herhangi bir şekilde görevi ifâ etmesi için zorlanamayacağı ve annenin bu görevi üstlenmek istemediği durumlarda, gerekli meziyetlere sahip başka bir kadın akrabasının rızası alınarak çocuğun bu kişiye teslim edilmesini uygun görmüştür. Fakat çocuğun başka bir kadına emânet edilebilmesi için babanın, hidânelik sürecindeki nafakayı karşılayabilecek gücünün olması şartı aranmaktadır. Eğer çocuğun kendi malı yoksa veya baba fakir ise; anne, hidânelik görevini yerine getirmek mecburiyetindedir. Buna ilaveten; babanın da hidânelik vazifesine tayin edildiği durumlar söz konusudur. Fakat bu vazife ile çocuğun haklarının en iyi şekilde gözetilmesi amaçlandığı için hidânelik vazifesine erkek birinin görevlendirilmesi istisnâî bir durumu teşkil etmektedir.⁷¹

C. Temyiz Sürecindeki Hakları

Sözlükte "*ayırma, ayrılma, seçme, seçilme*"⁷² anlamlarına gelen *temyiz* kelimesi, hukukî bir terim olarak, bireyin söz-davranış ve neden-sonuç ilişkisini kavrama ve bu hususta iradesini kullanabilme yetisi anlamına gelmektedir. Anlama, seçme ve ayırma kudretine sahip olan kişilere de, *mümeyyiz/e*⁷³ adı verilmektedir. *Mümeyyiz/e* olabilmenin alt sınırı fakihler arasında 7 yaş olarak belirlenmiştir. Fakat üst yaş sınırı hakkında bir sınırlama yoktur. Bu yaş sınırının konmasındaki amaç ise; çocuğun erken gelişimine bağlı olarak çevresinde olup bitenleri idrak etmeye başladığı yaş olmasıdır. Ayrıca; bedensel gelişimi, bulunduğu çevre, zihinsel ve fiziksel sağlığının etkileri ile zaman içerisinde (erken veya geç) kişi temyiz gücüne sahip olur ve aklî gelişimi, yaşamının sonuna kadar da devam eder.⁷⁴

Doğumla birlikte çocuğun edindiği *tam vücûb ehliyetinin* aksine; *tam edâ ehliyetinin* (yaptıklarından ve söylediklerinden sorumlu tutulma yetkisi) bulûğa kadar, çocuğa

⁷⁰ Bakara, 2/233.

⁷¹ Yahya Araz, "Osmanlı İstanbul'unda Çocuk Olmak", *Büyük İstanbul Tarihi*, C. 4, Ed. Ceyhun Yılmaz, İstanbul 2015, s. 480; Bardakoğlu, "Hidâne", s. 471; Mustafâ Baktır, "İslam Hukukunda Hidâne", *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S. 7, İstanbul 1986, s. 275-277; Es-Sâlih, "Çocuğun Hukukî Durumu", s. 427-429; Karakoç, "Hidâne Hakkı", s. 157-159.

⁷² Devellioğlu, "Temyiz", s. 1073.

⁷³ Devellioğlu, "Mümeyyiz", s. 723; Devellioğlu, "Mümeyyize", s. 723.

⁷⁴ İbrahim Kâfi Dönmez, "Temyiz", *DİA*, C. 40, Türkiye Diyânet Vakfı Yayınları, İstanbul 2011, s. 437.

tanınmadığı görülmektedir. Dolayısıyla; 7 yaşına ulaşan çocuk, hükmen mümeyyiz sayılmakta ve aklî gelişimin tam olmaması sebebiyle de; *eksik edâ ehliyetine* sahip olmaktadır. Aklî olarak doğru kararlar alıp, iradesine hâkim olma yetisi ile fiziksel olarak da hem kendini, hem de mallarını koruma gücüne sahip olmaması bunda etkilidir. Bu sebeple de; çocuk, bu yaşlarda ceza ehliyetinden de muaf tutulur. Yani yaptığı suçlar; hata olarak görülür ve bedenî ceza gerektiren (kısas, diyet) hükümler yerine, malına yönelik bir ceza uygulaması yapılarak, hata karşılığında tazminât ödemekle yükümlü tutulur.⁷⁵

Bu dönemde yine nafaka temini, malının korunması ve işletilmesi gibi malî konular ile evlilik işlemleri gibi hukuki konular; çocuğun hukukî temsilcisi, yani velî veya vasînin onayı ile yürütülmektedir. Bunlara ilaveten çocuk, tamamen olmasa da dinî eda ehliyetine bu yaşta erişerek; bir takım dinî eğitime tâbi olur. Ama bâliğ olana kadar, oruç, namaz, hac gibi bedenî ibadetlerden sorumlu değildir.⁷⁶

Çocuğun temyiz sürecinde dikkat çeken diğer bir husus ise; temyiz yaşından itibaren aldıkları eğitimin, cinsiyete göre farklılık göstermesidir. Buradaki amaç; çocuğun geleceğine yatırım yapmak ve onu, en iyi şekilde hayata hazırlama sorumluluğudur. Bu sebeple; 7-9 yaşlarındaki mümeyyiz veya gayr-i mümeyyiz erkek çocuklar; hâlâ öğrenim çağında oldukları için meslek edinmeleri ve ileride kendi geçimlerini sağlayabilmeleri için babalarının yanlarına veya bir ustanın yanına verilmektedir. Kız çocuklar ise; ailedeki görev dağılımı gereği, yetişkinlik çağlarında ev işlerinden sorumlu olacakları için annelerinin yanında kalarak, temizlik, yemek ve ev geçindirmek gibi işleri öğrenmeğe teşvik edilmektedir.⁷⁷

D. Bâliğ ve Rüşd Olana Kadarki Süreçte Çocuğun Hakları

İslâm Hukuku, bireyin haklarını korumaya yönelik tedbir alarak; hak sahibi olmak için bâliğ ve reşit olma kriterlerini belirli bir yaş sınırlamasına tâbi tutmuştur. Fakat fakihler tarafından bulûğa erişme ve reşit olabilme yaşları için farklı görüşler bulunmaktadır. Genetik özellikler, beslenme tipi ve yaşanan bölgenin iklim özelliklerine bağlı olarak değişen bulûğ çağının alt sınırı; erkeklerde 12, kızlarda 9 yaş olarak belirlenmiştir. Bu yaşa ulaştıktan sonra erkeğin baba olabilme devresine girmesi, kızın da gebe kalabilme çağına ulaşması fiilî olarak bâliğ olmalarıdır. Ancak; erkek ve kız ayrımı yapılmaksızın, 15 yaşlarına ulaştıklarında,

⁷⁵ Çolak, “Ceza Ehliyeti”, s. 112; Bardakoğlu, “Ehliyet”, s. 536.

⁷⁶ Bardakoğlu, “Ehliyet”, s. 537.

⁷⁷ Süleyman Emre Zorlu, “Günümüz ve İslâm Hukukunda Çocuk Hakları Karşılaştırmalı Bir İnceleme”, *SÜHFD*, S. 2, C. 21, Konya 2013, s. 87; Araz, “Osmanlı İstanbul’unda Çocuk Olmak”, s. 488.

kendilerinde bu erginlik belirtileri görülmesi de; *mürâhik/a*⁷⁸ adı verilen bu kişiler hükmen bâliğ oldukları kabul edilir. Hz. Muhammed'in; “Üç kişiden sorumluluk kaldırılmıştır: İyileşinceye kadar akıl hastası, uyanıncaya kadar uyuyan, ihtilam oluncaya kadar çocuk”⁷⁹ ifâdesinde bâliğ olmayanların hak sahibi olamayacağını belirtmesine rağmen; çoğu İslâm âlimi, *mürâhik/a* olanların evlenme ve ceza ehliyetine sahip olabileceği kanaatine sahiptir. Fakat bu durum, rüşd oldukları anlamına gelmemekte ve bu sebeple de; bireyin malını zarara uğratmasından korkulduğu için reşit olmadan, çocukluk döneminde edindiği mülkün idaresi, kendisine verilmemektedir.⁸⁰

Temyiz gücüne, yani tam aklî olgunluğa ulaşmış kişi anlamına gelen rüşd tabiri, bireyin tüm haklarını edinebilecek olgunluk çağına erişmesidir. Dolayısıyla şahıs; bâliğ ve rüşd olduğunda, kanunlar karşısında fiilî haklarından, ceza ehliyetinden ve sözlü-yazılı işlemlerinden sorumlu tutularak çocukluk çağını geride bırakmaktadır. Çocukluk döneminin bitişi olarak kabul edilen bulûğ ve reşit olma yaşlarının farklı zamanlarda olması mümkündür. Yani; kişi önce bâliğ olup, uzun bir aradan sonra da rüşd olabilmektedir. İslâm âlimlerinden Ebu Hanefî'ye göre; bireyin reşit olma üst sınırı, 25 yaşına kadardır. Eğer kişi, bu yaşa kadar iyiyi ve kötüyü ayırt edebilecek aklî olgunluğa ulaşmamışsa bile; malını koruma ve işletme hakkına sahip olmaktadır. Diğer fakihler ise, böyle bir yaş sınırlamasına gitmeyerek; yukarıda verdiğimiz Nisâ Sûresi'nin altıncı ayetine göre, kişi kaç yaşına gelirse gelsin sınanması gerektiği görüşüne sahiptir. Buna rağmen; bireyin kendi mallarını yönetme yetkisi, Osmanlı Devleti'nde 25 yaş sınırı olarak kabul edilmiş ve bu durum; *1851 Emvâl-i Eytâm Nizamnamesi*'ne⁸¹ kadar da devam etmiştir. Bu hukukî düzenleme ile birlikte 25 yaş sınırı; bu tarihte, 20 yaşına düşürülmüştür.⁸²

Yukarıda verdiğimiz bilgiler doğrultusunda; çocuğun; doğumundan âkıl, bâliğ ve rüşd olana kadar ki süreçte hukukî açıdan kimin gözetimi altında bulunduğu sorusu akıllara gelmektedir. Sağlıklı bir aile ortamında, küçüğün yetişkin olana kadarki zaman zarfında

⁷⁸ Devellioğlu, “Mürâhik”, 732; Devellioğlu, “Mürâhika”, 732.

⁷⁹ Buhârî, Hudûd, 22; Ebu Dâvûd, Hudûd, 17.

⁸⁰ Zorlu, “İslâm Hukukunda Çocuk Hakları”, s. 133; Çolak, “Ceza Ehliyeti”, s. 116-119; Bardakoğlu, “Ehliyet”, s. 537; Cânan, “İslâm'da Çocuk Hakları”, s. 20.

⁸¹ Emvâl-i Eytâm Nizamnamesi: 7 Rebi'ül-evvel 1268 (31 Aralık 1851) tarihinde; yetim mallarının doğru bir şekilde tespiti ve korunması kararının alındığı; bunun yanı sıra, bu görevle ilgilenecek bir birimin oluşturulması ve işleyişin nasıl olacağı gibi hükümlerin yer verildiği hukukî bir düzenlemelerdir. *Ayr. Bkz. İrfan Ünal, 167 Nolu Çanakkale Eytâm Sandığına Mahsus Teminatlı İdane Defterinin Transkripsiyonu ve Değerlendirmesi(1920-1926)*, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Çanakkale 2010, s. 42.

⁸² Mehmet Âkif Aydın, “Çocuk (Fıkıh)”, *DİA*, C. 8, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1993, s. 362-363; Zorlu, “İslâm Hukukunda Çocuk Hakları”, s. 133-134; Hökelekli, “Çocuk”, s. 356; Bardakoğlu, “Ehliyet”, s. 537; Nisâ, 4/6.

bakımı ve himâyesi; anne ve babanın aslî görevidir. Fakat boşanma veya ebeveynlerin ölümü ile gerçekleşen dağılmış aile yapılarında, çocuğun çıkarlarının en iyi şekilde gözetilebilecek olan birisi bu vazife ile görevlendirilmektedir. Bu sebeple; küçüğün bakımı, himâyesi ve gerekli ihtiyaçlarının karşılanması hususunda, İslâm hukukunda karşımıza çıkan *velî*, *vasî*, *velâyet* ve *vesâyet* kelimelerinin ne anlama geldiklerinden ve bu isimlerin kimler için kullanıldığından bahsedeceğiz.

Yakınlık, sahiplik, ardı sıra gelme, hâmilik anlamlarına gelen “*vely*”⁸³ kelimesinden teşekkül eden *velâyet* kavramı; sözlükte, “*Vâlilik, velîlik, ermişlik; çocuğun şahsını ve mallarını idare hususunda ana ve babanın haîz olduğu hak ve vazifeler*”⁸⁴ olarak tanımlanmaktadır. Bu göreve sahip kişilere de yine aynı kökten türetilmiş olan “*velî*”⁸⁵ adı verilmektedir. İslâm aile hukukunda *velî*, herhangi bir sebeple tam ehliyet sahibi olmayan şahısların; bedenini, mülkünü koruyan ve hukukî olarak temsil eden kişidir. Aynı zamanda, hidânelik görevi de yine bu kapsamda değerlendirilmektedir. Bu görev; babanın evladı üzerindeki görevi gibi doğuştan gelebilmekte; buna ilaveten de, baba veya hâkimin atamasıyla sonradan edinilebilmektedir. Ayrıca bu göreve sahip kişilerde; âkıl, bulûğ, reşit, hür, adil ve aynı dinden olma gibi şartların yanı sıra, genel olarak erkek olma özelliği de aranmaktadır.⁸⁶

Vesâyet ise; “*Eklemek, bir şeyi birbirine bağlamak*”⁸⁷ manasındaki Arapça “*vasy*” kökünden türetilmiş olup; lügatte “*Emir, tembih ve tavsiye*”⁸⁸ olarak geçmektedir. Hukukî açıdan bakıldığında ise; çocuk, mecnûn, sefeh (savurgan kişi), yaşlı ve hasta olan kişilerin mallarını tasarruf etme görevine vesâyet denmektedir. Vesâyet görevi; velâyet görevinden farklı olarak sadece sonradan edinilen bir yükümlülük olup; velî veya hakîm tarafından bu vazife, kişiye tahsis edilmektedir. Buna ilaveten, bu sorumluluğa sahip kişilerin, kadın veya erkek olması yönünde de bir kısıtlama bulunmamaktadır. Görevlendirilen bu kişilere genel olarak “*vasî/vasîyy*”⁸⁹ veya “*mûsa leh*”⁹⁰ adı verilirken; görevlendirmeyi yapan velî (baba veya dede) ise, “*vasî-i muhtâr*”⁹¹; eğer bu atamayı yapan kişi hakîm ise, vesâyet sahibine

⁸³ Devellioğlu, “Vely”, s. 1147.

⁸⁴ Mehmed Erdoğan, “Velâyet”, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*, Ensar Neşriyat Yayınları, İstanbul 2005, s. 602.

⁸⁵ “Velî”, *Türk Hukuk Lûgati*, Maarif Matbaası Yayınları, Ankara 1994, s. 358; Erdoğan, “Velî”, s. 604.

⁸⁶ Bekir Topaloğlu, “Velî”, *DİA*, C. 43, Türkiye Diyânet Vakfı Yayınları, İstanbul 2013, s. 25; Ahmed Subhi Furat, “Velî”, *DİA*, C. 13, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul 1986, s. 287.

⁸⁷ Mevlûd Sarı, “Vasy”, *Arapça-Türkçe Lûgat (El-Mevârid)*, İpek Yayınları, İstanbul 1982, s. 1661.

⁸⁸ Devellioğlu, “Velâyet”, s. 1148; Erdoğan, “Vesâyet”, s. 605.

⁸⁹ Pakalın, “Vasiyy”, C. 3, s. 584; Erdoğan, “Vasiyy”, s. 598; Devellioğlu, “Vasî”, s. 1138; Erdoğan, “Vasî”, s. 598.

⁹⁰ Pakalın, “Mûsa Leh”, C. 2, s. 583.

⁹¹ Devellioğlu, “Vasî-i Muhtâr”, s. 1138.

“*vasî-i mansûb*”⁹² denilmektedir. Velâyet, ebeveynlerin hayatta olup, beraber veya ayrı olsalar bile; velînin çocukları üzerindeki hak ve vazifelerinden sorumlu olmasıdır. Anne veya babadan herhangi birinin hayatta olmayıp; çocuğun bedenini ve malını, maddî ve manevî olarak muhafaza etme görevi olan vesâyet ise; İslâm hukukunun, bireyi ve aileyi korumak için aldığı kurumsal tedbirlerden biridir. Araştırmanın içeriğinde karşılaşılabilecek olan bu kavramlar; konumuzun anlaşılabilirliği açısından da önem arz etmektedir.⁹³

⁹² Devellioğlu, “Vasî-i Mansûb”, s. 1138.

⁹³ Ali Bardakoğlu, “Vesâyet”, *DİA*, C. 43, Türkiye Diyânet Vakfı Yayınları, İstanbul 2013, s. 66; Fetâvâ-yı Alî Efendi: Cild-i Sâni, s. 502-503.

İKİNCİ BÖLÜM

KONYA ŞER'İYYE SİCİLLERİNDE ÇOCUK

I. ÇOCUĞA YÖNELİK SUÇLAR

Araştırmamızın ikinci bölümünde ele aldığımız konu kapsamında incelediğimiz şer'iyeye mahkemeleri tutanaklarının bir kısmını çeşitli suç vakaları oluşturuyor iken; büyük bir kısmını da, ebeveynlerinden birini veya her ikisini kaybeden çocukların himâyesi ile ilgili meseleler oluşturmaktadır. Elimizdeki belgelerin çokluğu ve konuların da kapsamının geniş olması sebebiyle, konuyu, çocuklar ve yetimler olmak üzere iki farklı ana başlık altında incelemeyi uygun gördük. Dolayısıyla bu bölümde, çocukların muhatabı olduğu şiddet konularına değinerek; çocuğun toplumdaki konumu açıklanmaya çalışacaktır.

İnsanlık tarihi ile birlikte var olan şiddet olgusu, bireysel, toplumsal ve kültürel yapı özellikleriyle doğrudan ilişkili olup; aynı zamanda her toplumun kendi ahlâk kurallarına göre de bir suç teşkil etmektedir. Suç kavramının temelini oluşturan şiddet, toplumda; baskı, hakaret, yaralama, cinâyet gibi farklı türlerde yer almakta ve siyasal, ahlâksal, hukuksal, psikolojik ve ekonomik yönleri ile toplumsal bir sorun olarak, önlem alınması gereken bir konuyu da teşkil etmektedir. Kişi; bedensel, ruhsal ve maddî açıdan şiddete maruz kaldığında, bu durum, birey ve toplum için ciddi yıkımları beraberinde getirmektedir. Kasıtlı veya kasıtsız herhangi bir sebeple işlenen suç, toplumda, başka şiddet olaylarını da tetikleyerek; güven, huzur ve birlik içinde yaşamaya yönelik bir engeli de oluşturmaktadır. Dolayısıyla her toplum; şiddeti engellemek veya durdurmak için bir takım caydırıcı kural ve ceza uygulamalarına gitmiştir. Osmanlı Devleti'nin de bu hususta, kendisine özgü bir hukuk ve ceza sistemi bulunmaktadır. Temelini, Kur'an ve hadislerdeki yasaklamalar ve ceza uygulamalarından alan Osmanlı; İslâm hukuk ve ceza sisteminde kesin hüküm içermeyen hususlarda da; örfî hukuka müracaat ederek toplumdaki dinî ve ahlâkî disiplini sağlamaya çalışmıştır.⁹⁴ Aşağıda, araştırma dönemimiz içerisinde şer'iyeye sicillerinde rastladığımız vakalardan hareketle, Konya'da yaşayan çocukların, içinde bulunduğu fiziksel ve malî suç konuları ele alınacaktır.

⁹⁴ Faruk Kocacık, "Şiddet Olgusu Üzerine", *Cumhuriyet Üniversitesi İktisadî ve İdarî Bilimler Fakültesi Dergisi*, S. 1, C. 2, Sivas 2001, s. 2-3; Abdülkadir Gül, "Osmanlı Taşrasında Suç ve Suçlular (1919 Ocak Ayı Erzincan Sancağı Örneği)", *Erzincan Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C. 17, Erzincan 2013, s. 4.

A. Çocuk Düşürme

Cenînin anne rahminden ölü olarak atılması anlamına gelen çocuk düşürme olgusu; olumsuz sağlık şartlarından kaynaklanabileceği gibi, tehdit, korkutma, aşırı heyecan, darp-yaralama tarzı bir eylem ve ilaç kullanımı sonucunda da meydana gelebilmektedir. Cenîn ölümüne sebebiyet veren bu gibi durumlar, eski çağlardan itibaren her din ve toplumda hoş karşılanmayarak; engellenmeye çalışılmıştır. Bu durum, haksız yere can almanın en büyük günahlardan biri olarak görüldüğü İslâmiyet'te de, cenînin yaşamına dışardan yapılan bir eylemin caiz olup olmadığı hususunda, âlimler arasında fikir ayrılığına sebep olmuştur. Farklı fikirlere sahip fakihlerden bir kısmı, hamileliğin ilk dönemlerinde çocuk düşürme işleminin haram olmadığı yönündeki görüşlere sahipken; bir kısmı da, gebeliğin hiçbir döneminde cenînin yaşamına müdahale edilemeyeceği düşüncesini benimsemiştir. Bu görüş ayrılığı, çocuğun, anne rahmindeki gelişim süreci ve bedenine ruh üflenmesi ile ilgili olduğu gibi, anne karnına düştüğü andan itibaren çocuğun haklarının olduğu düşüncesinden de ileri gelmiştir. Fıkıhta, çocuğun yaşam hakkı ve vücut bütünlüğüne karşı yapılan müdahalenin caiz olup olmadığı, ihtilafli bir konuyu teşkil etse de; anne veya üçüncü bir şahıs tarafından cenînin kasıtlı veya kasıtsız (hataen) ölümüne yol açmak, neslin devamlılığı ve Müslüman nüfusun artırılması gibi durumlara zarar veren bir eylem olmuştur. Bu sebeple; herhangi bir şekilde cenînin anne rahminden ölü olarak ayrılmasına neden olan kişi, İslâm hukukunda tazminât ödemekle yükümlü tutulmuş ve çocuk düşürme vakaları böylece engellenmeye çalışılmıştır.⁹⁵

İnceleme dönemimiz olan 1650-1750 yılları içerisinde, mahkeme tutanaklarında genellikle şiddete maruz kalındığı için çocuk düşürdüğü iddiası bulunan çeşitli örnekler mevcuttur. Hamile kadınlara yapılan darp ve yaralama eylemleri, annenin vücut bütünlüğüne yapılan bir tehdit olmanın yanı sıra, aynı zamanda anneden bağımsız olmayan cenîn için de; hem yaşam, hem de vücut bütünlüğüne yönelik tehditleri içermektedir⁹⁶. Bu sebeple, hamile anne ve karnındaki bebeğine yönelik işlenen suçlar, bunların iki farklı şahıs olarak düşünülmesi nedeniyle ikisi için de farklı cezayı gerektirmektedir. Ayrıca; cenînin anne karnından canlı olarak düşürülmesi ve ardından ölmesi halinde de, *diyât* cezasının ödenmesi uygun görülmüştür. Bu durumlarda, adam öldürme cezası olan *kıyas* değil de, *diyât* ve *kefaret* cezasının öngörülmesinin nedeni ise; Hanefilere göre, hataen cinâyet kapsamında ele alınan

⁹⁵ Ömer Faruk Harman, "Çocuk Düşürme", *DİA*, C. 8, Türkiye Diyânet Vakfı Yayınları, İstanbul 1993, s. 363; Orhan Çeker, "Çocuk Düşürme (İslam Dininde Çocuk Düşürme)", *DİA*, C. 8, Türkiye Diyânet Vakfı Yayınları, İstanbul 1993, s. 364; Avcı, "Suçlar ve Cezalar", s. 147-153.

⁹⁶ KŞS, 54, s. 91/3.

darp sonucu ölüm suçunun hükmü *diyât* olduğu içindir. Bunlara ilaveten İslâm hukukunda, hamile anneye yönelik yapılan darp ve korkutma gibi eylemlerle gerçekleşen bebek ölümlerinde, faile şiddetli tâ'zir ve hapis cezası verilirken; anne ve babanın anlaşmalı olarak cenînin düşürmelerinde ise, karı ve kocaya tâ'zir cezasının verilmesi uygun görülmüştür. Burada tespit edilen örnekler ışığında, Osmanlı Devleti'nde cenînin ölümüyle sonuçlanan olaylarda, cenîn ölümlerinin gerçekleşme nedeni, gayr-i Müslimler ile Müslümanlar için uygulanan cezalarda farklılıkların olup olmadığı ve Osmanlı hukukunun İslâm hukukundan ayrı olarak ne gibi bir uygulamaya müracaat ettiği tespit edilip açıklanmaya çalışılacaktır.⁹⁷

22 Temmuz 1726 tarihinde Konya şer'iyeye mahkemesine intikâl eden bir örnekte; Medan Karyesi'nden Osman bin Mustafâ'nın zevcesi İsmihân'ın hamlini korkudan düşürdüğü ve bu duruma sebebiyet verenlerin de; Murad bin Süleyman, Hüseyin bin Hasan ve Abdülkâdir Halîfe ibn-i el-Hac Mehmed olduğu iddia edilmiştir. Bu şahısların, Osman'ın evine saldırdığı sırada zevcesinin korktuğu ve bir süre hasta yattıktan sonra çocuğunu kaybettiği kayıtlardan anlaşılmaktadır. Fakat durumu ispatlayamadıkları ve faillerin de, bir kusurlarının olmadığı yönünde yemin etmeleri sonucunda, davacı davadan men edilmiştir. Bununla birlikte, cenînin ölümünden sonra annenin de ölmesi üzerine, zanlılara önce hapis cezası verilmiş; ardından da faillerin salınmalarını isteyen mahalleliden üç yüz guruş kefalet talep edilmiştir. Fakat mahalleli bu duruma yanaşmayınca, faillerin hapisle cezalandırılması işlemine devam edilmiştir.⁹⁸

Yukarıda verdiğimiz örnekte korkudan çocuk düşürmenin ve annenin ölümüne sebep olmanın cezası hapis olarak belirlenmiştir. Korkutma sonucunda, yalnız çocuğun ölümüne neden olan davalarda ise; genellikle tâ'zir cezasının uygulandığı görülmektedir. Örneğin; Pürçüklü Mahallesi sakinlerinden Şerîfe Râbi'a bint-i es-Seyyîd el-Hâc İsmâ'îl nam hatunun vekîli olan zevci Ahmed Ağa ibn-i el-Hâc Üveys mahkemeye müracaat ederek, es-Seyyîd el-Hâc Mustafâ bin el-Hâc Mahmûd'dan şikâyetçi olmuştur. İfadesinde ise; eşinin, kendi bağları içerisindeki erik ağacından meyve koparıırken, es-Seyyîd el-Hâc Mustafâ kendi ağacından erik topladığını sanıp, Şerîfe Râbia'nın üzerine bıçakla yürüdüğünü beyân etmiştir. Ayrıca zevcesinin, bu olaydan korkup, bir çocuk düşürdüğünü de ifâdesine ekleyerek; olayın

⁹⁷ Merve Özdemir, "Osmanlı Fetvâlarında İskât-ı Cenînin (Cenîn Düşürmenin) Cezai Sonuçları", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C. 9, S. 46, 2016, s. 961; Avcı, "Suçlar ve Cezalar", s. 147, 156; Koçak, "Gurre", s. 212.

⁹⁸ KŞS, 50, s. 129/1, 187/3.

tahkîkini talep etmiştir. Olaya tanık olanların da, durumu mahkemede aynen bu şekilde beyân etmeleri üzerine; es-Seyyîd el-Hâc Mustafâ'ya tâ'zir cezası verilmiştir.⁹⁹

İnceleme dönemimiz olan 1650-1750 yılları arasında karşılaştığımız bir kaç örnekte; darp, tehdit ve yaralamanın doğrudan anne ve çocuğa yönelik olmadığı müddetçe; suç kapsamında değerlendirilmeyerek, davaların düşürüldüğü görülmektedir. Hatta bu hususta, fetvâlardan yardım alınarak; davaların açıklığa kavuşturulduğu örnekler de mevcuttur¹⁰⁰. Örneğin; “*Mehmed bin Hüseyin nam kimesne meclis-i şer‘-i hatîr-ı lâzımü’t-tevkîrde işbu râfi‘atü’l-kitâb Şerîfe bint-i Mustafâ nam hatun mahzarında üzerine da‘vâ ve takrîr-i kelâm idüp târîh-i kitâbdan altı gün mukaddem vakt-ı duhâda mezbûre Şerîfe menzilime gelüp müvekkilem zevcem mezbûre Emine’ye darb kasdıyla yedine bir taş alup mezbûre Emine’nin üzerine hücûm eyledikte ol dahî firâr idüp lâkin zevcem mezbûre Emine hâmile olmağla mezbûre Şerîfe’nin taş ile hücûmundan havf itmekle târîh-i kitâb günü havfından nâşî vaz‘-ı haml eylemişdir deyu meclis-i şer‘a haml-ı mezbûru ihzâr ve nazar olundukda gayr-ı müstebînü’l-hilka bir lahm pâresi olduğun mu‘âyene olundukda mezbûr Mehmed’in takrîr-i meşrûhu üzere mezbûr Şerîfe’nin merkûme Emine’ye bir vecihle darb ve şetmi olmamağla mücerred taş havâle itmekle şer‘an mezbûre Emine’ye bir nesne lâzım gelmeyüp ve su‘âl dahî iktizâ itmemekle mezbûr Mehmed’i merkûme Şerîfe’ye bî-vech mu‘ârazadan men‘ bir le mâ-vaka‘a bi’t-taleb ketb olundu”¹⁰¹.*

Hâcî Cemâl Mahallesi’nde vuku bulan bir başka örneğe göre ise; Hurî bint-i Hızır isimli bir kadın mahkemeye müracaat ederek, İbrahim bin Mahmud Beşe adlı şahsın, kendisine bıçak ve kılıç zoruyla tecavüz ettiğini ve komşusu Hadîce bint-i Süleymân’ın da bu suça yardım ettiğini iddia etmiş. Tecavüz sonucu, birkaç gün hasta bir şekilde yattıktan sonra cenîni düşürdüğünü söyleyerek, gereğinin yapılmasını talep etmiştir. Fakat hiçbir şahidin

⁹⁹ KŞS, 49, s. 20/1.

¹⁰⁰ Örneğin; Çiftenerdübân Mahallesi sâkinlerinden Bağdâd bint-i Bağcı nâm nasrâniyye, Karabet, Karakoç, Ayân, Hâns, Kirkor, Agob ve Pelbus adlı kişiler ile mübaşir tayin edilen (boş) Ağa’dan iki aylık çocuğunu düşürmesine neden oldukları iddiasıyla kâdı huzurunda şikâyetçi olmuştur. Adı zikredilen şahısların, Bağdâd’ın zevci Asvazator’un zimmetinde sâlyânedan üç yüz seksen dört gurusları var olduğu için mübaşir ile birlikte evlerine geldiklerini açıklamış. Zevci Asvazator’u aldıkları sırada, mübaşirin de kendisini o hengâmede ittiğini ve bu sebepten bir cenîn ilkâ eylediğini beyân ederek; olaydan sorumlu kişiler için gereğinin yapılmasını talep etmiştir. Fakat davalıların elindeki fetvâya göre; Bağdâd’a yönelik darp, cerh ve şetm gibi herhangi bir müdahalede bulunmadıkları için Bağdâd’ın, cenîn ölümünde ödenen tazminatı almaya hakkı olmadığı kanaatine varılmış ve davadan men edilmiştir. *Ayr. Bkz. KŞS, 50, s. 40/1.*

¹⁰¹ KŞS, 49, s. 58/2; Başka bir örnek ise; Ece nam karye sâkinlerinden bir grup kişinin, Âdilli nam karyesinden Yitilmiş bin Sevindik’i değnekle darp ettiği sırada, eşi Âişe’nin olaydan haberi olup, korkudan hamlini düşürdüğü ile ilgilidir. Yitilmiş bin Sevindik, durumu mahkemede izah ederek; sorumlular için gerekli görülen işlemin de yapılmasını talep etmiştir. Davalılar durumu itiraf etseler bile, Yitilmiş’in eşi Âişe’ye zarar vermedikleri ifadelerinde beyân etmeleri ve cenînin ölümünden sorumlu tutulamayacaklarına dair fetvâ almaları sonucunda, kâdı davayı sonlandırmıştır. *Ayr. Bkz. KŞS, 14, s. 38/1.*

olmaması sebebiyle, Hurî hatun, iddiasını kanıtlanamamış ve dava sonlandırılmıştır. Dolayısıyla; ne çocuğun ölümü, ne de tecavüz suçu için bir ceza uygulanmamıştır.¹⁰²

Cenîn ölümlerine sebep olan ve ispatlanamayan davaların yanı sıra; komşuların veya vekîllerin aracılığıyla mahkemeye yansımış olup, ya anlaşma yoluna gidildiği ya da mağdurların hiç şikâyetçi olmadıkları vakalar da mevcuttur. Örneğin; Nehr-i Kâfir Mahallesi'nden Muharrem Beşe ibn-i Abbas'ın zevcesi Âlime hatun, Ertaş Hamamı önünde iki kız tarafından darp edilmiş ve Âlime'nin gebe olup, düşük ihtimalî olması sebebiyle; muayene edilmesi için zevci tarafından mahkemeye müracaat edilmiştir. Aynı olay ile ilgili karşılaştığımız ikinci tutanakta ise; Âlime'nin hamli ölü olarak doğmuş olup, komşuların failer hakkındaki şikâyeti ile olay yeniden mahkemeye intikâl etmiştir. Fakat mağdur olan Muharrem Beşe ve Âlime'nin, bu olaydan kimseyi sorumlu tutmadıklarını beyân etmeleri üzerine, dava sonuçlandırılmıştır.¹⁰³

4 Mart 1704 tarihli bir başka örnekte; Çumra Karyesi'nden Halîme bint-i Mehmed, zevci Bekâr Mehmed bin Muharrem'den şikâyetçi olup, oğlunu korumak için üzerine eğildiği esnada darp edildiği için karnındaki çocuğu düşürdüğünü beyân etmiştir. İlk davada, yeterli kanıt olmadığı için davadan men edilen Halîme hatun, ikinci bir dava açınca; eşi Bekâr Mehmed, anlaşma yoluna başvurmuş ve on gurus karşılığında aralarında sulh sağlanmıştır. Belirli bir husumetin olmadığı veya akrabalık ile komşuluk ilişkilerinin olduğu bu gibi vakalarda, genellikle taraflar arası anlaşma yapıldığı veya hiç şikâyetçi olmadıkları görülmektedir.¹⁰⁴

¹⁰² KŞS, 50, s. 164/3; Başka bir çocuk düşürme örneği; kayıtlara üç ayrı belge olarak geçmiştir. 30 Mayıs 1704 tarihli ilk belgede, Sarıya'küb Mahallesi'nden Fâtıma bint-i Velî nâm hatunun, aynı mahalle sâkinlerinden Râbia nâm hatun ve Râbia'nın sağır oğlu Alî'nin, kendisini darp ettiklerine dair şikâyeti yer almaktadır. Fâtıma, bahsi geçen kişilerin, bahçe duvarından evine girerek; yumruk ve kasnak ile kendisini darp ettiklerini ve bu darptan da dört aylık çocuğunu düşürdüğünü beyân ederek; şahıslardan şikâyetçi olmuştur. Râbia'nın olayı inkâr etmesi, Alî'nin de balığ olmadığı için istintâkının ertelenmesi ve şahitlerin de olmaması sebebiyle, dava kâdı tarafından sonlandırılmıştır. *Ayr. Bkz.* KŞS, 41, s. 49/1, 52/2, 62/1.

¹⁰³ KŞS, 25, s. 22/4, 32/3; 5 Kasım 1726 tarihli benzer bir örnekte; Yenice Mahallesi sâkinelerinden Şerîfe bint-i Abdullah nâm hatunun vekîli olan zevci Abdullah Beşe ibn-i Ahmed, eşinin korkudan karnındaki çocuğunu düşürmesine sebep olanlardan şikâyetçi olmuştur. Açıklamasında, Mehmed Beşe ibn-i Abdullah ve Hâcı Mehmed bin Osmân Beşe'nin kendi evlerine gelerek; kendisini sordukları için eşinin korkup, hamlini düşürdüğünü söylemiş. Fakat bu şahısların, Şerîfe hatuna yönelik kasıtlı bir suçları olmadığından; Abdullah Beşe, davadan feragât ettiğini beyân etmiştir. *Ayr. Bkz.* KŞS, 50, s. 226/3.

¹⁰⁴ KŞS, 41, s. 128/2; Anlaşma ile sonuçlanan bir başka örnek ise; Nehr-i Kâfir Mahallesi sâkinelerinden Fâtıma bint-i Halîl nâm hatun ile zevci Dâvud bin Velî mahkemede, aynı mahalleden olan Râbi'a bint-i Hüsâmeddîn nâm hatundan şikâyetçi olmuşlardır. Fâtıma bint-i Halîl, Nehr-i Kâfir Mahallesi sâkinlerinden 'Îsâ Dede isimli kişinin evinde Râbia'nın kendisini papuç ve yumruk ile darb edip, üç gün hasta yattıktan sonra bir cenîn ilkâ eylediğini, bu sebeple Râbia'ya hukuken tâ'zir cezası uygun görüldüğünü beyân etmiştir. Aralarındaki bu husûmetten dolayı Râbia'dan on gurus alarak sulh olduklarını ve davadan feragât ettiğini ifadesinde belirterek; mahkemede kayıt ettirmiştir. *Ayr. Bkz.* KŞS, 50, s. 98/2.

İnceleme dönemimiz olan 1650-1750 yılları arasındaki çocuk düşürme davalarının bir kısmı ispatlanamamış¹⁰⁵, bir kısmında da muhtemelen mahkemeye yansıtılmadan anlaşma sağlanarak¹⁰⁶, failden şikâyetçi olunmamıştır. Bunun yanı sıra, örneklerin çok azında, çocuk ölümleri için gurre ve tâ'zir, annenin ölümünde ise; kefaret ve hapis cezasının uygulandığına dair hükümler yer almaktadır. Yani cenînin ve annenin ölümü ile ilgili Osmanlı Devleti'nin İslâm ceza sistemine uygun olarak hüküm verdiği söylenebilir. Ayrıca; tespit ettiğimiz çocuk düşürme vakaları, darp ve yaralama dışında olup; üzüntü, korku ve endişe sebebiyle meydana geldiklerine dair sicillerde örneklerde mevcuttur. Bunlar dışında karşılaştığımız bir örnek de; çocuğun kendiliğinden düştüğü ile ilgilidir: “*Sadırlar Mahallesi sâkinelerinden ‘Âyşe bint-i Yûsuf nam hatun ile zevci Ebûbekir bin Mevlûd nam kimesne meclis-i şer‘-i hatîr-ı lâzımü‘t-tevkârde râfi‘atü‘l-kitâb Fâtıma bint-i Mehmed ve kızı Şerîfe Satı bint-i es-Seyyîd İbrahîm ve Safiye bint-i ‘Abdurrahman nam hatunlar mahzarlarında ikrâr-ı tâm ve takrîr-i kelâm idüp târîh-i kitâbdan on gün mukaddem ba‘de‘l-‘asr hamamdan kendi menzilime geldikten sonra üç aylık gayr-ı müstebînü‘l-hilkâ bir cenîn ilkâ eylediğimde mezbûrât Fâtıma ve Şerîfe Satı ve Safiye menzilime hatırımu su‘âl etmek için gelmişler idi ba‘zı ashâb-ı aġrâz mezbûrâtların te‘addîsi ile ilkâ-i cenîn eyledi deyu üfk ve iftirâ etmeleriyle husûs-ı mezbûrda aslâ mezbûrât Fâtıma ve Şerîfe Satı ve Safiye’nin sun‘ ve te‘addîleri olmayup vechen mine‘l-vücûh husûs-ı mezbûr için mezbûrât Fâtıma ve Şerîfe Satı ve Safiye‘de da‘vâ ve nizâ‘ım yokdur husûs-ı mezbûra müte‘allık da‘vâdan dahî zimmetlerini ibrâ ve iskât eyledik didiklerinde ġbbe‘t-tasdîki‘ş-şer‘î mâ-vaka‘a bi‘t-taleb ketb olundu”¹⁰⁷ Verdiğimiz bu örnekte, çocuğun herhangi bir rahatsızlıktan veya annenin isteġi ile düşmüş olma ihtimalî bulunmaktadır.*

Tespit ettiğimiz örneklerde; genellikle davaların, üzüntü ve korku sebebiyle vuku bulduğunun beyân edilmesi ve yine bu davaların sulh ile sonuçlanması, annenin ve hatta kocanın rızasıyla çocuğun düşürülmüş ve dönemin şartlarından dolayı bu şekilde bir aile planlamasına gidilmiş olma ihtimalî vardır¹⁰⁸. Örneġin; 19 Ağustos 1738 tarihli bir sicil kaydında; Kürkçü Mahallesi sâkinelerinden Şerîfe Âişe bint-i es-Seyyîd Abdullah’ın muhalalı zevci es-Seyyîd Alî beşe Ahmed’in kendisini darp ettiġi ve hamlini düşürdüğü için mahkemede şikâyetçi olduğundan bahsedilmektedir. Boşanmaları gerçekleşmeden önce açılan bu davadan, boşanmadan sonra vazgeçilmesi, taraflar arasındaki anlaşmaya bir örnek

¹⁰⁵ KŞS, 38, s. 29/2, 150/1; KŞS, 41, s. 62/1, 180-2; KŞS, 45, s. 39/1, 42/4, 137/2; KŞS, 50, s. 184/1; KŞS, 59, s. 72/3.

¹⁰⁶ KŞS, 52, s. 68/2, 111/2; KŞS, 53, s. 117/3.

¹⁰⁷ KŞS, 50, s. 12/1.

¹⁰⁸ Hüseyin Muşmal - Müjġân Şahinkaya, “Konya Mahkemesi Kayıtlarına Göre Aile İçi Şiddet ve Çocuk Düşürme Vakaları (1650–1750)”, *Geçmişten Günümüze Şehir ve Kadın – I, Ed. Osman Köse, Canik Belediyesi Kültür Yayınları, Samsun 2016; s. 608; Özdemir, “İskât-ı Cenîn”, s. 964.*

oluştururken; başka bir açıdan da annenin, geçimsizlik probleminin olduğu bir ortamda çocuk sahibi olmak istemeyeceği için kendi rızasıyla cenîni düşürmüş olabileceğini akıllara getirmektedir.¹⁰⁹

Çocuk düşürme vakalarıyla ilgili tespit ettiğimiz örneklerin bir kısmı korku, bir kısmı da darp ve yaralama sebebiyle mahkemeye intikâl etmiş olaylardır. Fakat bu davaların çoğu şahit olmamasından dolayı açıklığa kavuşturulamadığı gibi delillerle ispatlanan çocuk düşürme davalarının çoğunluğunda davalı ve davacı arasında anlaşma sağlanarak faillerden şikâyetçi olunmamıştır. Bunların yanı sıra inceleme dönemimiz olan 1650-1750 yılları arasında tespit ettiğimiz örneklerden sadece üçünde cezaî uygulamadan bahsedilmektedir. Bu üç örnekten korku ve darp sonucu gerçekleşen iki ayrı cenîn ölümü vakasında tâ'zir; önce anne karnındaki bebeğin sonra da annenin ölümüne neden olan bir korkutma vakasında ise hapis cezasının uygulandığı görülmektedir. Ayrıca hamile anneye yönelik doğrudan sözlü ve fiziksel bir saldırı olmadığı için korkudan çocuk düşürdüğü iddiasında bulunan üç kişinin de şikâyetleri geçersiz sayılmıştır. Dolayısıyla olayın suç kapsamında değerlendirilmesi ayrıntılı bir konuyu teşkil ederken bunun bir nedeni de toplumda gebeliği babadan habersiz sonlandırma eyleminin ortaya çıkmasından korkulduğu için öne sürülen bir bahane olabilmesidir. Çocuk düşürme olgusunun, bireyin yaşama hakkına, vücut bütünlüğüne; neslin devamlılığına ve Müslüman nüfusa yönelik bir tehdit olarak kabul edilmesi sebebiyle Osmanlı Devleti'nde hem gayr-i Müslimler hem de Müslümanlar için öngörülen ceza aynı olmuştur. Aynı zamanda Osmanlı'da çocuk düşürme ve düşürtme suçu için verilen cezaların, İslâm ceza hukukundaki uygulamalardan farklı olmadığı da anlaşılmaktadır. Belli bir husumet ile mahkemeye intikâl eden davalar dışındaki anlaşma ile sonuçlanan vakalarda; eşler arasındaki geçimsizlik, anne ve babanın çok fazla çocuk sahibi olmaları ile yeni doğacak bebekle ilgilenebilecek maddî ve manevî durumlarının olmaması, annenin gizlice gebeliğe son verdiği varsayımını kuvvetlendirmektedir.

B. Çocuk Kaçırma ve Alıkoyma

İnsan kaçırma ve alıkoyma olayı; kişinin hürriyetine, canına, malına veya namusuna kast etmek amacıyla yapılan fiili bir eylemdir. Osmanlı'nın erken devirlerinde; genç, yaşlı, çocuk, kadın ve erkek olmak üzere farklı kimliklerdeki insanların yaşadığı toplumda, kaçırma suçu fiziksel zarar olmanın yanı sıra; aile onuruna yönelik de bir suç teşkil etmektedir. Kaçırma vakalarının yaşandığı hadiselerde; mağdurun tecavüze uğradığının var sayılması,

¹⁰⁹ KŞS, 54, s. 88/4.

durumun aile onuruna yönelik bir suç olduğunun düşünülmesine neden olmaktadır. Böyle bir durum söz konusu olmasa bile; olay, aile itibarına yönelik bir hakaret olarak algılanmakta ve kaçırılan kişi genellikle aileye kabul edilmeyerek, aileden dışlanmakta veya infazı gerçekleştirilmektedir. Aynı zamanda, çocuk kaçırma vakası; nesebin devamına yönelik de bir suçtur. İnsan kaçırma ve alikoyma durumu, toplumun huzurunu çeşitli yönlerden tehdit etmesi sebebiyle; Osmanlı Devleti'nde ilk defa II. Beyazid tarafından suç kapsamına alınmış ve II. Beyazid'in, *Kanunnâme-i Âl-i Osman'da*¹¹⁰ yaptığı kapsamlı bir düzenleme ile insan kaçırma suçunun cezası, hadım olarak belirlenmiştir. Bu hususta Kanunî Osmanî'de; “*Kız ve oğlan çeken kişinin ve hiyanet ile bir ecnebînin evine giren kimsenin ve avret ve kız çekmeğe varan kimsenin emceği kesile!*”¹¹¹ şeklinde bir hüküm yer almıştır. II. Beyazid'in kaçırma suçuna karşı getirdiği bu ceza uygulaması; Osmanlı'nın sonraki dönemlerinde değişerek, hapis cezasına dönüşmüştür.¹¹²

İnceleme dönemimiz haricinde, 7 numaralı Konya Şer'iyeye Sicili'nde karşılaştığımız bir örnekte; Isparta'nın Dere Mahallesi'nden el-Hâc Ahmed ibn-i İbrahîm, kasabada bir süreliğine misafir kalan Muslî Beg ibn-i Mehmed adlı şahıstan şikâyetçi olarak; evlâdı Alî'nin, Muslî Ağa tarafından kaçırıldığını iddia etmiştir. Davalı şahıs, hakkındaki şikâyeti reddetse de, şahitlerin; çocuğun ağzına mendil ile kapatılıp, zorla ata bindirilerek kaçırıldığına dair tanıklık etmeleri sonucu, suçu sabit görülmüş ve “*vech-i arzdan izâlesi lâzım gelmiştir*” ifâdesinden de anlaşılacağı üzere cezası, hapis olarak belirlenmiştir. Dönemin fetvâ kitapları incelenerek; verdiğimiz örnekte uygulanan cezanın, mağdurun sıfatına göre belirlendiği anlaşılmaktadır. Örneğin, fetvâ kitaplarında adam kaçırma suçu tâ'zir; kadın, kız ve genç erkek kaçırmanın cezaî hükmü ise, tâ'zir ve hapistir. Ayrıca, tecavüz maksadıyla kaçırma vakalarında, failin ölünceye kadar hapsedilmesine dair hükümler de bulunmaktadır. Yani cezaî uygulamada mağdurun çocuk olması, ağırlaştırıcı bir etken oluşturmuştur. Verdiğimiz bu örnekte, Muslî Ağa'nın, çocuğu ne amaçla kaçırıldığına dair bir malumatımız olmamakla

¹¹⁰ Kanunnâme-i Âl-i Osman: Fatih Sultan Mehmed'den önceki dönemlerden itibaren Osmanlı Devleti'nde yürürlükte olan yasaların, Fatih Sultan Mehmed'in veziriazamı Karamanî Mehmed Paşa zamanında (1477'den sonra) derlenerek, bir araya getirilmesi ile oluşturulan kanunnâmedir. II. Beyazid'in yaptığı düzenlemelerle birlikte kanunnâmenin nüshaları günümüze kadar intikâl etmiştir. *Ayr. Bkz. Abdülkadir Özcan, Kânunnâme-i Âl-i Osman (Tahlil ve Karşılaştırmalı Metin)*, Kitabevi Yayınları, İstanbul 2003, s. 19-21.

¹¹¹ Ahmet Akgündüz, *Osmanlı Kanunnâmeleri ve Hukukî Tahlilleri*, C. 2, Fey Vakfı Yayınları, İstanbul 1993, s. 42-43.

¹¹² Leslie Pierce, “İnsan Kaçırmanın Namuslu ve Namussuz Halleri: Osmanlı Dünyasında Hükümdarlar, Eşkiyalar ve Kahramanlar”, *Kebikeç: İnsan Bilimleri İçin Kaynak Araştırmaları Dergisi*, Çev. Neslihan Demirkol, S. 34, Kebikeç Yayınları, Ankara 2012, s. 41; Mustafâ Avcı, “Suçlar ve Cezalar”, s. 204.

birlikte; evlât edinmek, köle olarak kullanmak veya satmak için olabileceği gibi cinsel istismâr kastıyla da kaçırılmış olabileceği düşünülebilir.¹¹³

Sicillerde tespit ettiğimiz kaçırma ve alıkoyma örnekleri, toplam dört adet olup; yukarıda verdiğimiz örnek haricindeki üç vaka, çocukların çalıştırılmak amacıyla alıkonulduğunu göstermektedir¹¹⁴. Örneğin; Eyüb Kazası'na tâbi Hasköy sakinlerinden Alî Beşe ibn-i Abdullah ve zevcesi Fatımâ, mahkemede, Bekîr Beşe ibn-i Mustafâ ve diğer Abdullah Beşe ibn-i Mehmed'den davacı olmuşlardır. Dava nedenlerini ise; Bekîr Beşe ve Abdullah Beşe'nin, sağır oğulları Hasan'ı ayartıp, yanlarından kaçırdıkları ve Hasköy dışına çıkardıkları şeklinde açıklamışlardır. Ayrıca; çocuklarını bulmaları için vazifelendirdikleri kişinin, çocuğu, Karaman mutasarrıfı Alî Paşa'nın hizmetinde sağlıklı ve sıhhatli bulunduğu için aile, şahıslardan şikâyetçi olmamıştır.¹¹⁵

Bir başka örnekte; Şeyhsadreddîn Mahallesi'nden Mü'mine bint-i (boş) nam sağırenin *izn-i velîsiz*, es-Seyyîd Halil bin İbrahîm tarafından kendi evine götürülüp, çalıştırıldığından bahsedilmektedir. Hatta gece vakti, bir sebeple dışarı gönderilen kız çocuğunun, yolda önüne köpek çıkararak çocuğu yaraladığı ve ölümüne sebep olduğu iddia edilmiş ve hizmetkâr olarak evinde alıkoyan es-Seyyîd Halil'in çocuğun diyetini ödemesi talep edilmiştir.¹¹⁶ İncelediğimiz örnekte; çocuğun bir süredir es-Seyyîd Halil'in evinde alıkonulduğu belirtilmesine rağmen, ailenin bu durumla ilgili daha öncesinde şikâyetçi olduklarına dair bir ifâde yer almamaktadır. Mü'mine'nin izinsiz alıkonulması ve çalıştırılması durumu ölümle sonuçlanmasaydı; çocuğun ailesi, şikâyette bulunmayabilirdi. Muhtemelen, aile saygınlığının yitirilmesi ve izinsiz alıkonulma olayının duyulmasının vereceği rahatsızlıktan dolayı bu hususta sessiz kalınmıştır. Ayrıca; hem küçük yaşta olup, hem de velîsinin izni olmadan çocuğun çalıştırılması, çocuk işçilerde iş gücü istismârının olabileceğini de akıllara getirmektedir.

Konya Şer'iyye Sicilleri'nden tespit ettiğimiz dört ayrı çocuk kaçırma ve alıkoyma vakası ile ilgili kayıtlardan; çocukların hepsinin de velâyet altında oldukları ve velîlerinin yanından kaçırıldıkları anlaşılmaktadır. Kaçırılan çocuklar arasından, yetimlerle ilgili bir örnekle karşılaşmadığımız için vasînin veya velînin himâyesinden çocuk kaçırmada, farklı bir

¹¹³ KŞS, 7, s. 5/3; *Ayr. Bkz.* Fetâvâ-yı Alî Efendi: Cild-i Evvel, s. 256-257.

¹¹⁴ 28 Haziran 1704 tarihinde, alıkoyma durumuyla ilgili vuku bulan başka bir örnek; Alacamescîd Mahallesi sâkinlerinden Hüseyin bin Yâ'kûb'un sulbi sağır oğlu Alî'nin, Neccâr Osman adlı şahsın yanında kendisinden habersiz 12 gündür kaldığına dair mahkeme tutanağına aittir. Marangozluk mesleğini icrâ eden Osman'ın yanında çıkar olarak çalışan Alî'nin, kendi isteğiyle orada bulunduğunu söylemesine rağmen, babasının müsaadesinin olmaması dava konusu olmuştur. *Ayr. Bkz.* KŞS, 41, s. 80/1.

¹¹⁵ KŞS, 41, s. 164/2.

¹¹⁶ KŞS, 53, s. 252/3.

ceza uygulanıp uygulanmadığı malûmumuz değildir. Ayrıca; çocuğun bedenini korumakla mükellef olan vasînin de, ihmalkâr bulunduğu için ceza alıp almadığı sorusuna da cevap bulunamamıştır. Yanıt bulamadığımız bir diğer konu ise; çocuk kaçırma ve alıkoyma suçunun ölçütleri hususundadır. Günümüzde, velî veya vasînin izni olmadan çocuğun akrabaları tarafından alıkonulması suç teşkil ederken; inceleme dönemimiz olan 1650-1750 yılları arasında bu durumun suç unsuru oluşturup oluşturmadığı da bilgimiz dâhilinde değildir.¹¹⁷

C. Darp ve Yaralama

Osmanlı hukukunda, darp ve yaralama; bireyin akıl, ruh ve beden bütünlüğüne yönelik işlenen bir suç olup; bu şiddet eyleminin, kasıtlı ve kasıtsız olması, cezaların niteliğinde de değişikliklere sebep olmaktadır. Yani bu tür şiddet unsurları sonucunda, ağırlaştırıcı ve hafifletici sebepler göz önüne alınarak; duruma uygun bir ceza verilmektedir. Fakat karşılaştığımız örnekler ve müracaat ettiğimiz kaynaklarda; çocuğa yönelik işlenen bu fiili şiddete karşı, ne tür bir ceza yaptırımını uygulandığı net olarak malûmumuz değildir.

14 numaralı sicilde rastladığımız bir örneğe göre; “*İnsuyu Kazası’na tâbi ‘Belceli nam karye sâkinlerinden Mehmed bin Hamza meclis-i şer’-i hatîr-ı lâzımü’t-tevkîrde râfi’ü’l-kitâb Hüsâm bin Satı mahzarında da’vâ ve takrîr-i kelâm idüp mezbûr Hüsâm târîh-i kitâbdan dört gün mukaddem sulbî sagîr oğlum Mustafâ’ya kahbe deyu şetm idüp hılâf-ı şer’ Suğla voyvodasına gamz idüp ahz ve darb itdirüp sekiz gurusum aldırmağa sebep oldu su’âl olunup takrîri tahrîr olunmak matlûbumdur didikde gıb-be’s-su’âl mezbûr Hüsâm cevâbında fî’l-vâki’ mezbûr Mehmed’in sagîr oğlu Mustafâ’ya kahbe deyu şetm eyledim ve Suğla voyvodasına gamz eyledim deyu bi-tav’iha ikrâr (ve) i’tirâf itmeğin mûcibiyle mâ-vaka’a bi’t-taleb ketb olundu*”¹¹⁸. Davalının suçunu itiraf etmesine rağmen; ne tür bir ceza verildiği kayıtlarda geçmemiştir. Fakat Osmanlı Devleti’nin; o dönem hem şetm, hem de gasp suçları için tâ’zir cezası uyguladığı bilinmektedir. Darp, şetm ve gasp suçunun aynı anda vuku bulunduğu bu olayda da, failin kamuya vereceği zarar göz önüne alınarak, fetva kitaplarındaki hükümlere göre hapis cezası uygulanmış olabilir.¹¹⁹

¹¹⁷ Recep Gülşen, “Çocukların Kaçırılması Ve Alıkonulması Suçu (TCK m. 234)”, *İHFM*, C. 71, S. 1, İstanbul 2013, s. 591, 593.

¹¹⁸ KŞS, 14, s. 55/3.

¹¹⁹ Avcı, “Suçlar ve Cezalar”, s. 234; Fetâvâ-yı Alî Efendi: Cild-i Evvel, s. 245; Bir başka örnek ise; İnsuyu Kazası’na tâbi Suaret Karyesi’nde vuku bulmuştur. Karye sâkinlerinden Mûsâ bin el-Hâc Alî’nin beyânından; altı gün önce kendisinin ve sulbî sağır oğlu Seyyid Ömer’in, Seyyid Mehmed bin Seyyid Bayramlı tarafından yumrukle darp edildiği, hatta bu darptan kendisinin sakatlandığı anlaşılmaktadır. 17 Aralık 1687 tarihli bu mahkeme kaydından, davalı ve davacı arasında herhangi bir husûmet olup olmadığı veya ne sebeple baba ve oğulun darp edildiğine dair bir bilgi yoktur. *Ayr. Bkz.* KŞS, 34, s. 164/4.

Elimizdeki örneklerde 8 Ekim 1681’de; Atîke bint-i Mustafâ isimli hatun, Konya Şer’iyye Mahkemesi’ne müracaat ederek; 9 yaşındaki Süleyman bin Ahmed adlı yetiminin, ustası Hasan Beşe ibn-i Nebî tarafından darp edildiğinden dolayı, kendisinden şikâyetçi olduğunu beyân etmiştir. Olay tahkîk edildikten sonra, davalı Hasan Beşe; “*dübürünü ateşlü odun ile ikrâh eyledüm*” şeklinde, durumu itiraf etmiş ve tutanaklara bu şekilde geçen darp ve yaralama olayında, çocuğun kendi hizmetkârı olduğunu ve sözlerini dinlemediği için de terbiye etmek amacıyla böyle bir yöntem uyguladığını söylemiştir.¹²⁰

İslâm hukukunda, çocuğun hidânelik sürecini bitirmesi ile birlikte meslek sahibi olması için babanın veya bir meslek erbâbının yanına verildiği bilinmektedir. Sicillerde karşılaştığımız örneklerden yola çıkarak; Osmanlı toplumunun da, bu geleneği devam ettirdiğini ve çocukların hayata hazırlanmaları için gerekli görülen meslekî eğitimi almalarının sağlandığı görülmektedir. Fakat yukarıda verdiğimiz örnekte de görüldüğü gibi; 7-15 yaş arasındaki bu çocuklar, aile bireyleri dışında birisine emânet edildikleri zaman, tehlikeler karşısında daha savunmasız kalabilmektedir. Çoğu zaman bu durum, darp, yaralama, tecavüz gibi suçlar dışında olup; iş gücü istismârına da yol açabilmektedir.

Örneğin; Sahra Nahiyesi’ne tâbi Yağlılar Köyü’nde meydana gelen bir istismâr vakası, Mehmed adlı çocuğun fazla çalıştırıldığı için rahatsızlanması üzerine konu, velîsi Himmet bin Şa’bân tarafından mahkemeye intikâl etmiştir. Himmet bin Şa’bân, oğlu Mehmed’i, ırgatlara erzak götürmesi ve diğer işlere yardım etmesi için bir miktar kıyafet ile yedi yüz akçaya *îcâr*¹²¹ etmiş. Receb bin Pîr Dede’nin hizmetine verdiği oğlu “*sagîr-i merkum Mehmed’in ayaklarına marâz-ı ârız olmağla*”, çocuğun yirmi günlük çalışması ve hastalığın bedeli olarak; Receb bin Pîr Dede, babasına yetmiş iki akça ve bir miktar kıyafet vererek anlaşma sağlamıştır.¹²²

2 Temmuz 1716 tarihli bir başka darp örneğinde ise; Alî bin Süleyman isimli şahıs, yetim bir çocuğun ön dişlerinden üçünü, taş ile darp ederek kırmış ve durumdan şikâyetçi olan Âişe bint-i Hürrem adlı vasî ile 6 kuruş ve 3 kile buğday karşılığında anlaşma sağlanmıştır.¹²³

Elimizdeki örneklerde, darp konusunu açıklamamıza yardımcı olabilecek başka bir mahkeme kaydı ise; el-Hâc Cemâl Mahallesi sakinlerinden Ahmed bin Alî’nin darp

¹²⁰ KŞS, 26, s. 82/3.

¹²¹ İcâr: Kiraya verme, verilme. Kira parası. *Ayr. Bkz.* Devellioğlu, “İcâr”, s. 406; Çağbayır, “İcâr”, C. 2, s. 2078; Fetâvâ-yı Alî Efendi: Cild-i Sâni, s. 253, 254.

¹²² KŞS, 21, s. 65/2.

¹²³ KŞS, 47, s. 77/4.

sonucunda öldüğü iddiasıdır. Üvey annesi tarafından darp edildiği ve aldığı ciddi yaralar sebebiyle hastalanarak, gece saatlerinde vefat ettiğine dair çocuğun öz annesinin verdiği ifâdenin ispatlanamaması sebebiyle dava sonlandırılmıştır. Bu hususta, öz annenin; oğlunun cenazesini görmeden babası Alî bin Abdullah tarafından defnedilmesi, üvey annenin suçlamayı yalanlaması ve şahitlerin de, üvey anne lehine tanıklıkları üzerine, öz anne iddiasını kanıtlayamamıştır¹²⁴. Tutanaklarda, çocuğun neden öldüğü veya öldükten sonra neden keşfi için mahkemeye müracaat edilmediğine dair bir bilgi yoktur. Fakat bu durum; istisnaî de olsa, Osmanlı toplumunda aile içi şiddete maruz kalan çocukların bulunduğunu akıllara getirmektedir¹²⁵. Çalışmamız esnasında, bu tür örneklerin çok fazla sicillere yansımamasının nedeni; çocuğa uygulanan şiddetin ya terbiye amaçlı görülmesi, ya da toplumdaki ahlâk anlayışından dolayı hane dışarısına aktarılmadıkları için olabilir¹²⁶. Ayrıca; aile üyelerinden hafif şiddet gören çocukların yakınlarının, bu durumu mahkemeye intikâl ettirmemiş oldukları söylenebilir.

1650-1750 yılları arasında çocuk darbu ile ilgili tespit ettiğimiz on bir vakadan beşi ölümle sonuçlanmıştır¹²⁷. Diğer altı vakanın ise; ciddi yaralanma ve ağır sonuçlara neden olduğu için şer'iyye mahkemesine intikâl ettirildiği anlaşılmaktadır¹²⁸. Yine bu darp vakalarından beşinde çocukların aile fertlerinin husumeti olduğu kişiler tarafından darp edildiği¹²⁹, üçünde üvey ebeveynleri tarafından dövüldüğü¹³⁰, diğer üçünde¹³¹ ise çeşitli sebepler ile darp edilen küçüklerin durumları mahkemeye aksettirilmiştir. Aynı zamanda darp edilen çocuklar arasında yetimlerin olması veya çocukların üvey ebeveynleri tarafından şiddete maruz kalmaları, güçlünün zayıfı ezdiği; bilinçsizliğin, bilgisizliğin, maddî ve manevî çaresizliğin suiistimal edildiğini göstermektedir. Sevgi, şefkât ve merhamet bağlarının

¹²⁴ KŞS, 38, s. 81/1.

¹²⁵ Örneğin; Râziye bint-i Velî nam hatun mahkemeye müracaat ederek, boşandığı eşi Mehmed'den olan oğlu Hasan'ın, Bahaddin(?) nam Karye'den şehre gelirken eceliyle vefat edip, cenazenin defnedildiğini açıklamıştır. Ayrıca, çocuğun üvey babası Pîr Ahmed ibn-i el-Hâc Mehmed tarafından darp edildiği ve darıktan da vefat ettiği söylentisinin yayılması üzerine; Râziye, bu söylentilerin yalan ve iftira olduğunu beyân ederek, kimseden de şikâyetçi olmadığını ifadesinde belirtmiştir. *Ayr. Bkz. KŞS, 34, s. 115/2; Yahya Araz, 16. Yüzyıldan 19. Yüzyıl Başlarına Osmanlı Toplumunda Çocuk Olmak*, Kitap Yayınevi, İstanbul 2013, s. 74-75.

¹²⁶ Aile içi darba örnek olabilecek bir başka vaka ise; darbin sebep olduğu ciddi sonuçlar nedeniyle mahkemeye intikâl etmiştir. 4 Mart 1704 tarihli bir örnekte; Çumra Karyesi'nden Halîme bint-i Mehmed'in eşinden şikâyetçi olarak; oğlu Bekîr'i darp ettiği sırada oğlunu korumak için üzerine eğildiğini, kendisinin de aldığı darbelerle karnındaki kız çocuğunu düşürdüğüne dair kâdı huzurunda ifade vermiştir. Halîme, eşi Bekâr Mehmed bin Muharrem'in, kendisini değnek ile başından ve belinden darp ettiğini iddia etse de; iddiasını ilk dava da kanıtlayamayarak davadan men edilmiştir. Halîme hatun, ikinci defa olayı mahkemeye intikâl ettirdiğinde ise; on guruş akça karşılığında taraflar arasında anlaşma sağlanmıştır. *Ayr. Bkz. KŞS, 41, s. 128/2.*

¹²⁷ KŞS, 34, s. 115/2; KŞS, 38, s. 81/1; KŞS, 53, s. 71/1; KŞS, 55, s. 250/4, 261/3.

¹²⁸ KŞS, 14, s. 53/3; KŞS, 21, s. 65/2; KŞS, 26, s. 82/3; KŞS, 34, s. 164/4; KŞS, 41, s. 128/2; KŞS, 47, s. 77/4.

¹²⁹ KŞS, 14, s. 53/3; KŞS, 34, s. 164/4; KŞS, 53, s. 71/1; KŞS, 55, s. 250/4, 261/3.

¹³⁰ KŞS, 34, s. 115/2; KŞS, 38, s. 81/1; KŞS, 41, s. 128/2.

¹³¹ KŞS, 21, s. 65/2; KŞS, 26, s. 82/3; KŞS, 47, s. 77/4.

kurulamadığı; kimi zaman ikinci evliliklerde eşlerin açta ve açıkta kalmaktan veya evladından ayrı bırakılmaktan korktuğu, kimi zaman da toplumun ahlâk değerlerinin baskısından çekinildiği için bu tür şiddet olaylarının kapılar arkasında kaldığı, ister istemez çocukların haklarının aranmadığı düşünülebilir. Bu çekinceli durumun vasîlerin himâyesindeki çocuklar için de geçerli olduğu söylenebilir. Vasîlerin tayin edilmelerindeki bir amaç da; çocuğun haklarını korumak ve hukuken temsil etmek olup; bunu yapabilecek irade ve kabiliyete sahip kişiler olmasıdır. Fakat incelediğimiz yüz yıllık süreç içerisinde konumuzla ilgili şer’iyye mahkemesine aksettirilen sadece iki farklı yetimin darp ve yaralama örneği mevcuttur¹³². Maddî sıkıntılar ve meslek edinme ihtiyacı ile çalıştırılan çocukların veya sosyalleşmeleri esnasında herhangi bir şiddet ve istismâra maruz kalan yetimlerin kanun önünde kendi adlarına konuşma ve kendilerini savunma ehliyetine sahip olmamaları; sicillerden tespit ettiğimiz verilerin azlığına rağmen, çocuğa yönelik şiddetin toplumdaki varlığına işaret etmekte ve bu verilerin çok azının bize yansıdığını da düşündürmektedir.

D. Tecavüz

Toplum ahlâkı, aile düzeni, aile şerefi ve kişinin vücut bütünlüğüne yönelik şiddeti içeren cinsel saldırı suçu, şer’iyye sicillerinde, tutanakların başına “*fi’l-i şeni*”¹³³ ve “*livâta*”¹³⁴ ibâreleri ile birlikte kaydedilmektedir. *Fi’l-i şeni*, sözlükte; bir erkeğin zor kullanarak, bir kadın veya erkekle cinsel ilişkiye girmesi anlamına gelirken; *livâta* ise, erkekler arasındaki cinsî temas olarak tanımlanmaktadır. *Livâta*’nın sözlükteki tanımına bakılarak, karşılıklı rızanın olduğu bir durumu ifâde etse de; sicillerde karşılaştığımız örneklerden, bu tabirin, bir erkeğin cebren başka bir erkekle özellikle de, erkek çocukla cinsî münasebette bulunma durumları için kullanıldığı anlaşılmaktadır. Yani bu iki terim genel olarak; ırza tecavüz anlamına gelmekte olup, kelimelerin kullanımında farklılık bulunmaktadır.¹³⁵

Osmanlı hukukunda, ırza geçme eyleminin suç kapsamında değerlendirilmesi ve bu suçu işleyenlerin cezalandırılabilmesi için; cinsel birleşmenin olması, failin iradesi dâhilinde ve cebren olmasının yanı sıra; failin ceza ehliyetinin de olması gibi ölçütler yer almaktadır. Dolayısıyla bu kriterler; cezanın niteliğini belirlemekte de etkilidir. Fıkıhta ırza geçme suçu, zinâ başlığı altında ele alınarak, faile verilen cezalar; sopa ile dövme (100 değnek), sürgün

¹³² KŞS, 26, s. 82/3; KŞS, 47, s. 77/4.

¹³³ Fi’l-i şeni: Irza geçme. Kötü eylem, zor kullanma. *Ayr. Bkz.* Devellioğlu, “Fi’l-i Şeni”, s. 267.

¹³⁴ Livâta: Erkekler arası cinsî sapıklık. Oğlancılık. *Ayr. Bkz.* Devellioğlu, “Livâta”, s. 553; M. Kâmil Yaşaroğlu, “Livâta”, *DİA*, , C. 27, Türkiye Diyânet Vakfı Yayınları, İstanbul 2003, s. 198.

¹³⁵ Belkıs Konan, “Osmanlı Hukukunda Tecavüz Suçu”, *OTAM*, S. 29, Ankara 2011, s. 150.

ve *recm*¹³⁶, dir. Genellikle bekâr olanlar için sürgün ve dövme cezası uygulanırken; evli olanlar için verilen cezaî hüküm, *recm* olmuştur. Bunun yanı sıra; fetvâ kitaplarındaki hükümlerden ırza geçme suçu için farklı cezaların da uygulandığı görülmektedir.¹³⁷

Örneğin; Konya’da Şükrân Mahallesi’nde vuku bulan bir olayda, Bedros veledi Bugos nam zimmînin dört yaşındaki kızını, Mustafâ bin Mehmed, sokak kapısı önünde tuturak, kasıtlı bir şekilde eliyle bekâretini bozmuş ve suçunu tanıkların huzurunda kabul etmiştir. Cezalandırılması uygun görülen bu şahsa ne tür bir ceza verildiği tutanaklarda belirtilmemiştir.¹³⁸ Bu suçla ilgili olarak dönemin fetvâ kitaplarına müracaat ettiğimizde; cebren bekâret bozma fiilinin hükmü, gayr-i Müslimler için yüz değnek ve uzun bir süre hapis cezası, Müslümanlar için *recm* cezası olmuştur.¹³⁹ Bazı çalışmalarda ise; mağdurun çocuk olması durumunda, cezanın tazminât ve zinâ haddi olarak belirlendiğinden bahsedilmektedir¹⁴⁰.

Mahkemeye intikâl eden davaların her zaman açıklığa kavuştuğunu ve suçluların cezalandırıldığını söylemek mümkün değildir. Hatta çoğu zaman, şahit olmaması ve zanlının da yalan beyânda bulunması sonucu; dava edilen şahıs salıverilmektedir. Örneğin; “*Vech-i tahrîr-i sicil budur ki mezbûre Hûrî kızı oğlu sagîr ‘Osmân’ı ihzâr idüp mezkûr Mehmed fi ‘l-i şenî’ etdi deyu da ‘vâ etdikde mezbûr Mehmed inkâr idüp müdde’iyeden beyyine taleb olundukda ityân-ı beyyineden ‘âciz olmağın merkûm Mehmed’e yemîn-i billah etdirildikten sonra berâ’etine hükm olunup defter olundu*”¹⁴¹

Karşılaştığımız başka bir örnekte ise; Alişerbetî Mahallesi’nden Hadîce bint-i el-Hâc Süleymân mahkemede, Sâhib’atâ Mahallesi’nden es-Seyyîd Halîl bin Veysel’den şikâyetçi olarak; sulbi sağır oğlu Ahmed’in, es-Seyyîd Halîl’in yanında çıraklık yaptığını ve yalnız

¹³⁶ Recm: Taşlamak. Taş ile insan öldürmek. *Ayr. Bkz.* Devellioğlu, “Recm”, s. 881.

¹³⁷ Cihan Osmanağaoğlu, “Klasik Dönem Osmanlı Hukukunda Zina Suçu ve Cezası”, *İHFM*, C. 66, S. 1, İstanbul 2010, s. 121-123; Ali Bardakoğlu, “Had”, *DİA*, C. 14, Türkiye Diyânet Vakfı Yayınları, İstanbul 1996, s. 548; Konan, “Tecavüz Suçu”, s. 155; Fetâvâ-yı Alî Efendi: Cild-i Evvel, s. 240-242.

¹³⁸ KŞS, 51, s. 216/4; Başka bir örnekte; Pirî Paşa Mahallesi’nden Ömer bin Hasan, altı yaşındaki kızı Âişe’nin kıyafetinde kan görüp, Hüseyin bin Mehmed’in kızının bekâretini izale eylediğini düşünerek, olayı mahkemeye intikâl ettirmiştir. Fakat durumun sandığı gibi olmadığı anlaşılınca, Ömer bin Hasan davadan feragât etmiştir. *Ayr. Bkz.* KŞS, 37, s. 181/1.

¹³⁹ Fetâvâ-yı Alî Efendi: Cild-i Evvel, s. 239-240; Fetâvâ-yı Feyziye, Kitabı’l-Hudûd, 140.

¹⁴⁰ Avcı, “Suçlar ve Cezalar”, s. 178.

¹⁴¹ KŞS, 1, s. 143/7; 15 numaralı sicile iki belge halinde yansıyan bir örnekte; Hatunsaray Nahiyesi’ne tâbi Kavak Karyesi’nden Mustafâ bin Mehmed’in, Velî bin Mevlûd’dan şikâyetçi olarak, altı gün önce karye yakınlarındaki Değirmen Irmağı ile (okunmuyor) arasında sağır oğlu Halîl’in ellerini bağlayıp cebren zinâ eylediğini iddia etmiş. Mustafâ bin Mehmed’in şikâyeti üzerine; olayın araştırılması için Süleyman Ağa göreve tayin edilmiştir. Fakat yeterli delilin olmamasından dolayı, zanlının yemin etmesi talep edilmiştir. İkinci belgede ise, olayla bir bağlantısının olmadığına dair Velî bin Mehmed’in yemin etmesi ile dava düşürülmüştür. *Ayr. Bkz.* KŞS, 15, s. 95/3, 97/3.

oldukları bir vakitte oğluna tecavüz ettiğini söyleyerek şikâyetçi olmuştur. Fakat şahitlerin, es-Seyyîd Halîl için kendi halinde biri olduğunu söylemeleri ve davalının da suçu inkâr ederek yemin etmesi üzerine, Hadîce davadan men edilmiştir.¹⁴² Dönemin şartlarından dolayı, bu tür suçların tespit edilmesi oldukça zordur. Tanıkların beyânı bu açıdan kilit nokta oluştursa da, cinsel davranış bozukluğunun sebep olduğu bu tür vakalarda kişinin toplumdaki davranışlarının normal olması olağan olup, çevresindeki kişileri de yanıltabilmektedir. Dolayısıyla; yukarıda verdiğimiz örnekte, kişi tamamen suçsuz olabileceği gibi, şahitlerin iyi hal tanıklığında bulunmalarıyla, kişinin suçlu olup salıverilmiş olma ihtimalî de bulunmaktadır¹⁴³. Buna ilaveten, livâta suçlamasının kesinleştiği durumlarda ise; *“Küçük Amr’ın zorla ırzinâ geçen Zeyd’in lûtılığı âdet hâline getirdiği ve tabiat ve fitrata aykırı bu fiili mu’tâd bir davranış biçimi olarak kabullendiği şer’an sabit olduğu takdirde katli meşrûdur.”*¹⁴⁴ hükmü yer almaktadır.

47 numaralı şer’iyye sicilinde karşılaştığımız livâta olayında ise; Dehûdâ Mahallesi’nden Mehmed bin Mustafâ’nın fi’l-i şenî kastıyla Mehmed adlı çocuğu evine götürdüğü, fakat mahallelinin yardımıyla çocuğun kurtarıldığından bahsedilmektedir. Mehmed bin Mustafâ’nın daha önce de başka çocuklara tecavüz teşebbüsünde bulunduğu mahkemeye bildirilmesi üzerine, suçu kesinleşen davalıya tâ’zir cezası verilmiştir.¹⁴⁵

Başka bir örnekte; sağıre Şerîfe Fatimâ bint-i Seyyîd Mehmed Efendi’ye komşusu İbrahîm bin (boş) nam şâm emred uçkurunu çözüp fi’l-i şenî kastıyla saldırmış ve Şerîfe Fatimâ yere düşünce de kaçmıştır. *“Mezbûr İbrahîm’in keyfiyet-i ahvâli mahallesi ahâlisinden olup zeyl-i vesîkada muharrerü’l-esâmî müslimînden su’âl olundukda mezbûr İbrahîm kendi hâlinde olmayup dâ’ima ümmet-i Muhammed’in ehl ve ‘iyâline dilâzârlık ve destderâzlık ‘âdet-i müstemesidir herkes mezbûrun yed ve lisânından emîn değillerdir deyu mezbûr İbrahîm’in sû-i hâlini haber virmeleriyle ‘alâ mûcib-i ihbâruhum mezbûr İbrahîm’in*

¹⁴² KŞS, 49, s. 183/1;7 Nisan 1681 tarihli bir örnekte; Nişantaşı Mahallesi’nde Ahmed adlı çocuğun babası Yusûf bin Abdullah, aynı mahalleden Cuma bin Mehmed’in iki gün önce oğlu Ahmed’i kendi ahırına götürüp, fi’l-i şenî ettiğini ve kan carî olduğu ifade ederek, Cuma’dan şikâyetçi olmuştur. Cuma’nın yemin etmesi ve ahâlinin de, iyi hal tanıklığında bulunması üzerine, Cuma bin Mehmed davadan beraat etmiştir. *Ayr. Bkz. KŞS, 25, s. 139/1.*

¹⁴³ KŞS, 14, s. 5/3, 60/2, 105/4; KŞS, 33, s. 173/2; KŞS, 38, s. 100/1; KŞS, 41, s. 90/3; KŞS, 47, s. 17/5, 145/4; KŞS, 49, s. 183/1; KŞS, 52, s. 226/4; KŞS, 59, s. 48/1; Hoşhan Mahallesi’nde meydana gelen bir olayda ise; altı yaşındaki Âişe isimli kız çocuğuna Mehmed bin Abdülkerîm isimli şahsın zinâ ettiği iddia edilmiştir. Âişe’nin babası Süleymân bin Yusûf, 15-20 gün boyunca kanıt bulamadığı için Mehmed, davadan beraat etmiştir. *Ayr. Bkz. KŞS, 54, 70/2.*

¹⁴⁴ Fetâvâ-yı Alî Efendi: Cild-i Evvel, s. 242.

¹⁴⁵ KŞS, 47, s. 92/1.

ta'zîr ve habsine tenbîh bir le mâvaka'a bi't-taleb ketb olundu"¹⁴⁶ ifadesinden, eylemin gerçekleşmemesinden dolayı zanlı için recm cezası uygulanmadığı; fakat failin suça yatkınlığı göz önünde bulundurularak; ıslah edilmesi için böyle ağır bir ceza uygulandığı anlaşılmaktadır.

1650-1750 yılları arasında karşılaştığımız bir başka livâta örneği; on iki yaşındaki bir çocuğun ölümü ile sonuçlanmıştır. Konya Kazâsı'na tâbi' Sa'îd-ili Nâhiyesi'nde Lâdik Karye'sinden Şa'bân bin İshâk, İbrahîm ve Yûsuf Dede adlı şahıslar mahkemeye müracaat ederek; Akkinisâ mevziinde ölü bulunan Alî bin Hasan adlı çocuğun cesedinin teşhisini talep etmişlerdir. Mübâşir tayin edilen Eyûb Beg ile birlikte keşif heyeti, "*karye-i merkûmeye varup mezbûr Alî'yi kendi menzilinde maktûl bulup ba'de'l-keşf a'zâ ve cevârihine nazar olundukda boğazında ve bileklerinde ve dizlerinde ip beresi ve 'alâmet-i hank ve yüzü ve başı sürtük ve a'zâsının ekseri berelü olup ve ma'kadı pârelenmiş*" olduğunu tespit ederek; mahkemede bu bulguları tutanaklara kaydettirmişlerdir. Edinilen bulgular, çocuğun cinsel istismârdan sonra olay örtbas edilmek amacıyla öldürülmüş olduğunu göstermektedir. Şahitlerinden olmamasından dolayı, olaydan sorumlu kişi hakkında, tutanakta bir bilgi yer almadığı gibi, *kasâme* usulüne başvurulup başvurulmadığına dair de bilgi yoktur.¹⁴⁷

Osmanlı Devleti'nde, tecavüz suçlarının ağır suçlar arasında yer almakta olup; mağdurun evli-bekâr, çocuk-genç ve kız-erkek gibi vasıflara sahip olması, hüküm vermede etkili olduğu anlaşılmaktadır. Ayrıca suçu işleyenin evli-bekâr olmasının yanı sıra, Müslim veya gayr-i Müslim olması da, cezanın niteliğini değiştirebilmektedir. Fakat suçun çocuğa yönelik işlenmesi ve fiilin gerçekleşmesi durumu; çocuğun küçüklüğü, kendini koruma ve kurtarma gibi eylemleri yapabilecek kabiliyetten yoksun olması gibi nedenlerle ağırlaştırıcı bir sebep olarak görülmüş ve İslâm ceza hukukunda Müslümanlar için bu hüküm, *katl* olarak belirlenmiştir. Buna rağmen; had cezaları arasında yer alan ve en ağır cezalardan biri olan katletmenin uygulanmadığı, bunun yerine ise, karşılaştığımız bir kaç örnekten tâ'zîr ve hapis cezasının uygulandığı anlaşılmaktadır. Tecavüz davalarıyla ilgili karşılaştığımız çoğu örnekte suç sabit görülse bile cezaî uygulamanın ne olduğuna dair bilgiler tutanaklara kayıt edilmemiştir¹⁴⁸. Ayrıca; mağdur ve mağdurun ailesinin korktukları, çekindikleri veya

¹⁴⁶ KŞS, 53, s. 36/2.

¹⁴⁷ KŞS, 38, s. 213/2.

¹⁴⁸ KŞS, 38, s. 44/1; Örneğin; İnsuyu Kazası'na bağlı Maden Karyesi'nden Ahmed bin Mehmed mahkemeye müracaat ederek, yedi gün önce sulbi sağır oğlu Mehmed'e, Muharrem bin Dede'nin bıçakla saldırdığını elbiselerini parçalayarak, tecavüz ettiğini iddia etmiş. Şahitlerinde Muharrem'in aleyhine yaptıkları şahitlikler ve daha önceden de sabıkası olduğu tescil edilmesi üzerine; uygun görülen ceza belirtilmeden şer'iyye siciline kayıt edilmiştir. *Ayr. Bkz. KŞS, 11, s. 61/1.*

haysiyetlerini zedeleyeceğini bildikleri için bu tür suçları da mahkemeye çok az yansıttıklarını söylemek mümkündür. Mahkemeye yansıyanların çoğunluğu da, ahâlinin haberi olup, üzerlerindeki töhmeti kaldırmak veya tanıklık etmek amacıyla yaptıkları müracaatlardan dolayı kâdıya intikâl etmiş olabilir.¹⁴⁹

Örneğin; Zincirlikuyu Mahallesi sakinlerinden es-Seyyîd Mehmed bin es-Seyyîd Şeyh Ömer isimli sağır-i mürâhik için Sâlih bin İsmâil adlı şahıs mahkemeye müracaat ederek; Hâcî Hasan Hanı'nda, Ömer bin Hâcî Beşe ve Mustafâ bin Mehmed Beşe'nin yanında es-Seyyîd Mehmed'in demircilik zanaatını icra ettiğini beyân etmiştir. Ardından da, bir gün önce Ömer ve Mustafâ'nın odanın kapısını kapatıp, fi'l-i şenî kastıyla es-Seyyîd Mehmed'e yapıştıklarını, fakat etraftaki kişiler gelince olayın vuku bulmadığını açıklayarak; bu iki kişi için gerekli cezanın uygulanmasını talep etmiştir. Şahitlerin de bu hususu doğrulamaları üzerine; hâkim, Ömer ve Mustafâ'nın zabitler tarafından yakalanması ve sorgulanmasına karar vermiştir.¹⁵⁰

Bazı çalışmalarda Osmanlı Devleti'nin erkeklerle cinsî münasebette olma eğilimin halk arasında yaygın olduğu, hatta sağlık için (erkeğin vücut sıcaklığından dolayı kışın erkeklerle cinsî münasebette bulunması) tavsiye edildiği; buna ilaveten de, livâta yapmayan kişilerin toplumda dışlandığına dair ifâdeler bulunmaktadır. Hatta toplumdaki bu cinsel eğilimin, divan şiirleri gibi dönemin edebiyat ürünlerine yansıdığından da bahsedilmektedir. Bu durumun doğruluğu hakkında sicillerden ulaştığımız bilgilerden yola çıkarak, bir yargıya varmamız mümkün değildir. Fakat zinâ suçlarının arasında yer alıp; ölüm ile sonuçlanan ağır cezaların verilmesi, toplumda meydana gelen ahlâkî bozulmanın ve suç ihlâlinin engellenmeye çalışıldığını da göstermektedir. Ayrıca cinsiyet farklılığına göre, çocukların oyun alanları ile 7-9 yaşından sonraki meslekî açıdan mekânsal ayrımların olmasından dolayı da livâta suçları daha fazla olabilir. Nitekim Osmanlı Devleti'nde çocuklara yönelik cinsel istismâr suçunun, 1858 yılında hazırlanan kanunnâme ile ceza kapsamına alınarak, netlik kazandırıldığı görülmektedir. 1860 yılından itibaren de, çocukluğun bitimi olarak kabul edilen 21 yaş sınırının altındaki kız ve erkek çocuklarına karşı yapılan cinsel saldırıların cezası; sürgün ve 3 yıl kürek cezası olarak belirlenmiştir. Adam öldürme ile sonuçlanan tecavüz

¹⁴⁹Fetâvâ-yı Alî Efendi: Cild-i Evvel, s. 242; Avcı, "Suçlar ve Cezalar", s. 164-167.

¹⁵⁰KŞS, 42, s. 236/1.

suçlarında ise bu cezaî uygulamanın, 15 yıla varan kürek cezası olarak belirlendiği görülmektedir.¹⁵¹

E. Cinâyet

Bir kişinin hayatına ve vücut bütünlüğüne karşı işlenen cinâyet suçu, büyük günahlardan biri olarak kabul edilmiş ve Kur'an'ı Kerim'de haksız yere bir kişinin ölümüne sebebiyet vermenin ağır şekilde cezalandırılacağı “*Ve her kim bir mü'mini kasden öldürürse onun cezası, içinde muhalled kalmak üzere cehennemdir. Ve Allah Teâlâ onun üzerine gazab etmiş ve ona lânette bulunmuş ve onun için pek büyük bir azab hazırlamıştır.*”¹⁵² ayeti ile insanoğluna bildirilmiştir. Aynı zamanda bir cana kıymak; kişiyi, yaşam hakkının yanı sıra sahip olduğu bütün haklardan da mahrum etmektedir. Bu sebeple; had, kısas, diyet ve tâ'zir türündeki farklı cezalarla, adam öldürmenin mesuliyetinin büyük suç olduğunun anlaşılması amaçlanmış ve böylece suçun işlenmesi engellenmeye çalışılmıştır. Yine, bu cezaî hükümlerin belirlenmesinde; kasıt, suç aleti ve mekân gibi ölçütler etkili olmaktadır.¹⁵³

İnceleme dönemimizde tespit ettiğimiz ölüm vakalarından bir kısmı “*kasten katl*” iken, bir kısmı da öldürmek amaçlı olmayan ve fıkıhta “*hataen katl*” adı altında ele alınan ölüm suçlarıdır. Bu sınıflandırmadan başka tespit ettiğimiz dört adet cinâyet olayı da, kastın aşımı (*şibh-i amd*) ile meydana gelenlerdir. Ayrıca, iki farklı cinâyet iddiası olup, çocukların ikisinin de afyon gibi zehirli bir madde yedirilerek öldürüldüğü iddia edilmektedir¹⁵⁴. Keşif heyetinin yaptığı incelemeler neticesinde, bu iki olayda öldürüldüğü iddia edilen bebeklerin; aslında başka bir kişinin kastıyla değil de, ecelleriyle öldükleri görüşüne varmışlardır¹⁵⁵. Dönemin şartlarından dolayı, bulguları tespit etmek zor olsa da; doğuştan gelen bir hastalık, uyurken nefes alamama veya yanlış emzirme gibi nedenler bu iki bebeğin ölümüne neden olmuş olabilir. Ayrıca huzursuz, çok ağlayan ve uykusuzluk problemi çeken çocukları sakinleştirilmek ve uyumalarını sağlamak amacıyla; haşhaşın kaynatılarak suyunun çocuklara içirildiği veya haşhaş yağının çocuğun şakaklarına sürülmek şartıyla rahatlamalarını

¹⁵¹ Emine Tuğcu, *Şehrengizler ve Âyîne-İ Hûbân-ı Bursa: Bursa Şehrengizlerinde Güzeller*, Bilkent Üniversitesi Ekonomi ve Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2007, s. 124-127; Yasin Özdemir, “Osmanlı'da Pederasti”, https://www.academia.edu/9078530/Osmanli%C4%B1da_Pederasti_Pederasty_in_the_Ottoman_Empire (01.12.2017).

¹⁵² Nisâ, 4/93; *Ayr. Bkz.* Bakara, 2/178; Maide, 5/32; En'âm, 6/151; İsrâ, 17/33; Furkan, 25/68.

¹⁵³ Fetâvâ-yı Alî Efendi: Cild-i Sâni, s. 442; Avcı, “Suçlar ve Cezalar”, s. 29.

¹⁵⁴ Örneğin; Kâdi'asker Mahallesi'nden Şerife bint-i el-Hâc Ahmed mahkemede, boşandığı eşi Ahmed Efendi ibn-i Hasan Çelebi'den şikâyetçi olarak; iki aylık oğulları es-Seyyid Mehmed'e babasının afyon yedirdiğini ve ölümüne sebep olduğunu iddia etmiştir. Göreve tayin edilen keşif heyetinin incelemeleri sonucunda ise; afyon, darb, cerh, kara bere ve hank izine rastlanmadığı ve çocuğun, eceliyle öldüğüne kanaat getirilerek; kayıtlara geçirilmiştir. *Ayr. Bkz.* KŞS, 49, s. 76/4.

¹⁵⁵ KŞS, 45, s. 59/3; KŞS, 49, s. 76/4.

sağlayan bitkisel yöntemlerin halk arasında kullanıldığı bilinmektedir. Bebeklerin, annelerinden uzak olduğunu bildiğimiz bu iki örnekte de; çocukların annelerinin seslerini duymadıkları, kokusunu ve sıcaklığını hissedemedikleri için ağladıkları ve uyuyamadıkları düşünülebilir. Dolayısıyla bebeklerin babalarının himâyelerinde olduklarının belirtilmesi ve hidânelik görevini yapacak bir kadının da olmaması nedeniyle; çocuk bakımı için yeterli bilgi ve deneyime sahip olmayan babaların, kaynatıp suyunu içirmek yerine haşhaşın yedirilmesi, çocuklarına verdikleri haşhaşın dozunu abartılması ya da bebekler için kullanılan bu bitkisel uygulamanın ağır gelmiş olması, belirttiğimiz iki bebeğin ölümüne sebep olmuş olabilir.¹⁵⁶

Kasıtlı cinâyetlere örnek olabilecek 1692 yılına ait bir keşif tutanağında; Ladîk karyesi ahâlisinden birkaç kişinin mahkemeye müracaat ederek, yine aynı karye sakinlerinden 12 yaşındaki Alî bin Hasan'ın Akkinisâ mevziinde ölü bulunan bedeninin teşhisini talep etmişler. Ceset incelendiğinde; boğazında, bileklerinde ve dizinde ip izlerine rastlanılarak, ölümünden önce eziyet edildiğine kanaat getirilmiştir. Ayrıca; inceleme bulgularından, çocuğa tecavüz edildikten sonra öldürüldüğü anlaşılmaktadır.¹⁵⁷ Faili belli olmayan bu tür davalarda *kasâme* adı verilen ve suçun işlendiği menzilin yakınındaki ahâliden belli bir kesimin özel bir usul ile yemin ettirilerek, ölen kişinin diyeti ödettirilmektedir. Fakat bunun için maktulün cinâyet izlerini taşıması, ölen kişinin yakınlarının tespit edilmesi ve bu kişilerin, mahkemeye failin bulunması için şikâyette bulunması şartı aranmaktadır. Ayrıca; bir yerleşke halkının sorumlu tutulabilmesi için cinâyetin işlendiği yere yakınlığı (mağdurun çığlığını duyabilecek kadar yakın olmak) şartı da aranmaktadır¹⁵⁸. Yukarıda verdiğimiz örnekte; mağdurun yakınlarının şikâyeti söz konusu değildir. Dolayısıyla bu davada; faili belirlendiği takdirde, tâ'zir usulü uygulanmış olabilir.¹⁵⁹

Sille Karyesi'nde meydana gelen kasıtlı bir başka cinâyet vakası ise; 7 numaralı sicile iki belge şeklinde kayıt edilmiştir. Bunlardan ilki, İslâmiyet' i kabul eden Âişe bint-i Abdullah adlı hatunun, komşusunun çocukları olan Minâil adlı sağır ve Güllü adlı sağireyi sicim ile

¹⁵⁶ Araz, "Çocuk Olmak", s. 85.

¹⁵⁷ KŞS, 38, s. 213/2.

¹⁵⁸ Bir başka örnekte ise; cinâyetin faili belli olsa bile, ahâlinin cinâyette bir yaptırımı olduğu iddiası ve menzile yakınlıkları sebebiyle kasâme usulüne başvurulduğu görülmektedir. 8 Temmuz 1714 tarihinde tutanaklara geçen bu örneğe göre; Kovanağzı ahâlisinden es-Seyyid Osmân bin es-Seyyid İbrahîm adlı kişinin sağire kızını, Âlime bint-i Mustafâ adlı hatunun, Küçük Çay menziline bir kuyuya bıraktığını ve kızının burada vefat ettiğini iddia etmiştir. Meyyitin keşfi için bir miktar para harcadığını belirten varis, bunu, Küçük Çay ahâlisinin tazmin etmesini talep etmiştir. Fakat tutanaktan, ahâlinin olayla bir bağlantıları olmadığı ve bu sebeple de, tazminâtı ödemekten kaçındıkları anlaşılmaktadır. *Ayr. Bkz.* KŞS, 45, s. 16/1; Fetâvâ-yı Alî Efendi: Cild-i Sâni, s. 487.

¹⁵⁹ Avcı, "Suçlar ve Cezalar", s. 81; Ali Bardakoğlu, "Kasâme", *DİA*, C. 24, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2001, s. 528; Eyyub Şimşek, "Şer'îye Sicillerine Göre 18. Yüzyılın Başlarında Trabzon'da Yaralama Ve Cinayet Vakaları", *Karadeniz İncelemeleri Dergisi*, S. 15, Trabzon 2013, s. 13.

boğarak öldürdüğüne dair bilgileri ihtivâ etmektedir. Aynı tutanakta; Âişe'nin, çocukları kendi evine çağırıp boğduğu ve cesetleri de yastık kılıfına sakladığına dair keşif bilgileri yer almaktadır. İkinci kayıta ise; Beylerbeyi Divânı'nda görülen davanın sonucunda, Âişe'nin şeriatı uygun davranmadığı gerekçesiyle “*şer'an ve siyâseten merkûmenin fetvâ-yı serîfe mûcibince katlî*”¹⁶⁰ kararına varılmıştır.¹⁶¹ Kasten adam öldürme suçu olan kısas değil de, reayadan olan bir suçlu için neden siyaseten katl hükmü verildiği hususu önemlidir. Osmanlı Devleti, kamu menfaatini tehdit eden durumlarda reayadan olan suçlular için, bu örnekte de görüldüğü gibi siyaseten katl cezasını uygulamıştır. Özellikle kısas gerektiren bir vaka da, maktulün vârislerinin herhangi bir cezaî talepte bulunması beklenmeden; fail, kamuya yönelik tedbir için asılmak veya kafası kesilmek şartıyla siyaseten katledilebilmektedir. Bu vakada da, Âişe bint-i Abdullah'ın reaya için tehdit oluşturduğu düşünülerek, böyle bir hüküm verilmiş olabilir. Buna ilaveten, gayr-i Müslim ve Müslim reyanın arasında bir huzursuzluk çıkma olasılığı ile ihtidâ olaylarında azalmaya neden olmasından endişe duyulduğu için de, böyle bir cezaî uygulamaya müracaat edilmiş olma ihtimali vardır.¹⁶²

55 numaralı Konya Şer'iyye Sicili'nde karşılaştığımız bir başka ölüm vakası ise; kastın aşılması ile meydana gelen çocuk ölümlerine örnek oluşturmaktadır. Vâdi-i Merâm Mahallesi'nde sâkin olan es-Seyyîd Mehmed bin es-Seyyîd Alî'nin evde olmadığı bir vakitte, aynı mahalleden iki kişinin es-Seyyîd Mehmed'in evine gidip, eşi Hadîce bint-i Mustafâ ile tartışırken, kucağındaki bebeği yere atarak ölümüne neden oldukları, belgede ifâde edilmiştir. 1 Mart 1742 tarihli bu keşif hüccetine bakıldığında, görevlendirilen heyetinin herhangi bir emareye rastlamamasına rağmen; yedi aylık erkek bebeğin yere atıldıktan sonraki bir saat içerisinde öldüğü şeklinde annenin tanıklık etmesi ile olay, kayıtlara aynen geçirilmiştir.¹⁶³ Belli bir husumet ve tartışmaların sebep olduğu kasıtsız çocuk cinâyetlerine dair verdiğimiz örneklerin bir kısmında, dem ve diyet davası olduğu belirtilirken; bir kısmında ise, bu hususa hiç değinilmemiştir¹⁶⁴. Fakat Osmanlı Devleti'nin failin kullandığı alete bakılarak; sadece

¹⁶⁰ KŞS, 7, s. 50/2.

¹⁶¹ KŞS, 7, s. 46/2, 50/2; *Ayr. Bkz.* Fetâvâ-yı Feyziye, Kitabü'l-Cinâyât, 517; Nesâi, Tahrim, 14; Tirmizî, Diyet, 17.

¹⁶² Ahmet Mumcu, *Osmanlı Devletinde Siyaseten Katl*, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, Ankara 1963, s. 53.

¹⁶³ KŞS, 55, s. 261/3; Bir başka örnekte ise; Elfin Kazası'na tâbi Devek nam karye sâkinlerinden Seyyid Alî bin Mahmûd ve zevcesi Aişe bint-i Halîl mahkemede, Elfin Kazası nâkibi es-Seyyid Veli'nin kolbaşı Acem Alî ve voyvoda hizmetkârları olan Osman ve Mustafâ'nın, altı gün önce gece vakti ihtâr için evlerine geldiklerini beyân etmişler. Aldıkları emir üzerine gelen bu şahısların zorla eve girdiği, sonra sağire kızları Zeyneb'in göğsüne Acem Alî'nin tekme attığı ve kızlarının o anda vefat ettiğine dair yaptıkları açıklamanın yanı sıra; sağirenin dem ve diyeti ile alakalı davadan da vazgeçtiklerini bildirmişler. *Ayr. Bkz.* KŞS, 55, s. 250/4.

¹⁶⁴ Örneğin; Sadırlar Mahallesi'nde Eşe bint-i Şa'bân'ın sulbi sağır oğlu Ömer'i mahalle sâkinlerinden olan Ümmü'nün, kardeşin benim evimden yumurta çaldı diyerek bir gün önce başından yumruk ile darp ettiğini ve

yaralamak amaçlı olduğunu ve irade dışında gerçekleştiğini düşündükleri cinâyet suçları için uyguladığı ceza genellikle diyet olmuştur¹⁶⁵.

Bir başka örnekte ise; “*el-Hâc Cemâl Mahallesi sâkinlerinden ‘Alî bin ‘Abdullah nam kimesnenin sâbikan zevcesi olan ‘Âyşe bint-i Himmet nam hatun meclis-i şer’-i hatîr-ı lâzımü’-t-tevkîrde mezbûr ‘Alî’nin hâlâ zevcesi olan bâ’isetü’l-kitâb diğer ‘Âyşe bint-i Himmet mahzarında üzerine da’vâ ve takrîr-i kelâm idüp mukaddemâ mezbûr ‘Alî benim zevcim olup beni tatlik eyledikde sadrî oğlum Ahmed hakk-ı hızânem hasebiyle benim hücr ve terbiyemde kalup yedimde iken mezbûr ‘Alî merkûm Ahmed’i benim iznim yoğiken alup menziline götürmüşidi el-hâleti hâzihi üvey vâlidesi mezbûre diğer ‘Âyşe darb-ı şedîd ile darb idüp ol darbdan hasta olup ben ‘ibâdesine vardığımda mezbûr Ahmed dahî madrûb olduğunu bana haber virüp ol gice fevt olmağla meyyitini ben görmeden babası defn itmişdir su’âl olunup mûcibi icrâ olunması matlûbumdur*”¹⁶⁶ şeklindeki ifade ve öz annenin şikâyeti üzerine olay araştırılmıştır. Âyşe’nin yemin etmesi, mahalle sakinlerinin de darp hususuyla alakalı bilgilerinin olmadığına dair şahitlikleri ve iddiayı açıklayacak yeterli delilin de olmaması sebebiyle, Âyşe bint-i Himmet davadan men edilmiştir. 38 numaralı kâdı defterinde karşımıza çıkan bu örnek, aile içi darba ve darbın, ciddî sonuçlar doğurabileceğine; bunlara ilaveten de, toplumdaki üvey algısının dışında üvey evlat ve ebeveyn arasında sevgi, şefkât ve merhametin tesis edilmesinin çok da kolay olmadığına dikkat çeken bir örnektir.

Kasıtlı ve kastın aşılması ile vuku bulan çocuk ölümlerinin yanı sıra; kazanın neden olduğu olaylar da mevcuttur. Bunlardan biri 49 numaralı sicilde; küçük bir kız çocuğunun üzerinden buğday yüklü arabanın geçmesi ile meydana gelmiş hataen ölüm olayıdır. Sadırlar Mahallesi’nde ikâmet eden Külâhcı Halîl ibn-i Receb’in kızının ölümüne sebep olanlar, önce kaçmış ve daha sonra da durumu itiraf etmişlerdir.¹⁶⁷ İslâm hukuku, dikkatsizlik, tedbirsizlik, meslek acemiliğinden kaynaklanan ve sonucu bir başkasının ölümü ile gerçekleşen eylemleri; diyet adı verilen malî ceza ile sorumlu tutmuştur¹⁶⁸. Ayrıca bu durum; Kur’an’da geçen, “*Bir*

darbın tesirinden de vefat ettiğini ifade ederek; Ümmü’den de şikâyetçi olmuştur. *Ayr. Bkz. KŞS, 53, s. 71/1; Fetâvâ-yı Alî Efendi: Cild-i Sâni, s. 454.*

¹⁶⁵ Avcı, “Suçlar ve Cezalar”, s. 109; Nesaî, Kasâme, 22; Fetâvâ-yı Alî Efendi: Cild-i Sâni, s. 454.

¹⁶⁶ KŞS, 38, s. 81/1.

¹⁶⁷ KŞS, 49, s. 51/1, 51/2.

¹⁶⁸ Örneğin; Bayburd-ı Karaman Kazâsı’na tâbi Azak nam karyede misafir olarak ikâmet eden Halîl bin Arslan ve zevcesi Emine bint-i Hüseyin mahkemeye müracaat ederek, yedi yaşındaki oğulları Hasan’ın, beş ay önce İsmail bin İbrahim’in kısırakları tarafından ezilerek vefat ettiğini iddia etmişler. Buna ilaveten de, İsmail Beg’in iki gün boyunca cesedi damında saklayıp; sonra da, Çakmaklık mevziine attıklarını beyân etmişler. İsmail Beg’in bu iddialara cevabı ise, inkâr yönünde olmuştur. Çocuğun babasının karye ahâlisinden şikâyetçi olmayıp, İsmail Beg’in de bu hususla alakası olmadığına dair verilen hüccetin tehdit ile verildiğini söyleyerek durumun

mü'minin diğer bir mü'mini, yanlışlık eseri olmayarak, öldürmesi yakışmaz. Kim bir mü'mini yanlışlıkla öldürürse mü'min bir köleyi azadetmesi ve (ölenin) ailesine (mirasçılarına) teslim edilecek bir diyet (kan bahası) vermesi lâzımdır. Meğerki onlar (o diyeti) sadaka olarak bağışlamış olsunlar... ”¹⁶⁹ ifâdesi ile de uyuşmaktadır.¹⁷⁰

Karşılaştığımız örneklerde yetişkin ve çocuk cinâyetlerinde; cezada bir fark görülmemektedir. Yetişkinler için yükümlü olunan ceza türü ve miktarı ne kadarsa; çocuklar için de öyle olduğu anlaşılmaktadır. Nitekim bu durum, fetvâ kitaplarında da şu şekilde zikredilmektedir: “*Zeyd, Amr-ı sağîrin üzerine arabasını çeküb Amr-ı çîğnedüb ilhâk eylese Amr'ın veresesı diyetini Zeyd'den almağa kâdir olurlar mı? el-Cevâb: Olurlar.*”¹⁷¹ Buna ilaveten Osmanlı Devleti, kısas ve tâ'ziren katl gibi ölüm cezalarını, kasten adam öldürme suçları için uygularken; hataen ve kastın aşılması şartıyla meydana gelen cinâyet vakalarında ise diyet cezasına müracaat ettiği örneklerden anlaşılmaktadır. Failin olmadığı ve kasıtlı adam öldürme belirtilerinin bulunduğu durumlarda ise, mekânsal tazmin olarak bahsettiğimiz cezai hüküm uygulanmıştır.

F. Malî Zarar

Kişinin mal varlığına yönelik işlenen suçlar; şer'îyye sicillerinde karşılaştığımız hırsızlık, malı telef etme, emânet malı değiştirme ve zimmete geçirme gibi çeşitli malî zarar konularını ihtivâ etmektedir. Genellikle bu tür suç örnekleri, velâyet altındaki çocuklar ile ilgili olmayıp yalnızca vesâyet altındaki çocukların içinde bulunduğu durumları kapsamaktadır. Velâyet altındaki çocukların anne ve babalarından emvâlleri tamamen ayrı olmayıp müstakil olarak mal sahibi olmaları; hibe ve miras aracılığıyla olabileceğinden, ebeveynlerinin her ikisi de hayatta olan çocuklar için çok az karşılaşılan bir durumdur. Dolayısıyla; şer'îyye sicillerine yansıyan örnekler, çeşitli yöntemlerle yetimin malına verilen zararları teşkil etmektedir. Bunlardan bir kısmını, annesi veya babasını kaybeden çocukların mallarını korumakla görevli olan hâdine, vasî veya nâzırın vesâyet altındaki emvâle verdikleri zarar örnekleri (hiyanetü'l-emânet) oluştururken diğer kısmını ise; eytâmın mal ve mülkünün çalınmasıyla ilişkili örnekler meydana getirmektedir.

tekrar değerlendirilmesini talep etmişse de, zanlının olayı reddetmesi ve yeterli delil olmamasından dolayı, Halîl bin Arslan davadan men edilmiştir. *Ayr. Bkz. KŞS, 41, s. 139/1.*

¹⁶⁹ Nisâ, 4/92; *Ayr. Bkz. Fetâvâ-yı Feyziye, Kitabu'l-Cinâyât, 519.*

¹⁷⁰ Avcı, “Suçlar ve Cezalar”, s. 111-114; *Fetâvâ-yı Alî Efendi: Cild-i Sâni, s. 451.*

¹⁷¹ *Fetâvâ-yı Alî Efendi: Cild-i Sâni, s. 454.*

İslâm hukukunda yetimin emvâlinin muhafazası ve artırılması; çocuğun yetişkin olana kadarki süreçte gerekli olan bakım, barınma, beslenme, giyim, eğitim ve tedavi gibi masraflarının karşılanması açısından önem arz ederken; yetişkin olduklarında hayatlarını iyi bir şekilde sürdürebilmeleri için yani maddî bir teminat oluşturacağından dolayı mühimdir. Ayrıca toplumda zayıf bir kesimi oluşturan çocukların, her açıdan himâye ve gözetime muhtaç oldukları düşünülürse; herhangi bir sebeple ebeveynlerini kaybederek, maddî ve manevî korumadan mahrum kalan yetimlerin emvâlinin hakkaniyetli bir biçimde muhafazasına ve artırılmasına ihtiyaçları vardır. Fakat yetimin kişisel ve maddî himâyesini üstlenen kişilerin dürüst, güvenilir ve dindâr gibi meziyetlere sahip kişilerden seçilmesi, çocuğun mal varlığına yönelik işlenen suçların önüne geçmeye yeterli olmamıştır. Hatta çoğu zaman yetimlerin bedenini, mal ve mülkünü korumakla mükellef bu kişiler; eytâmın maddîyatının cezbedici olması sebebiyle görevlerini ihlâl ederek; birçok usulsüzlük ve yolsuzluğa başvurmuşlardır.¹⁷²

Konya Şer’iyye Sicilleri’nden tespit ettiğimiz 1-10 Nisan 1661 tarihli bir örneğe göre; Binarî Mahallesi’nden iken vefât eden Rıdvân bin Abdullah’ın sağire kızı Fâtıma’ya bakmak ve babasından kalan mirası muhafaza etmek için kâdı tarafından yetimenin vâlidesi Semen bint-i Rıdvân vasî tayin edilmiştir. Semen hatun mahkemeye müracaat ederek, Fâtıma’ya kalan menzilin Manek veled-i Serkiz adlı zimmi tarafından haksız zapt edildiğini ve bunun kendisinden sorulmasını talep etmiştir. Manek ise; Serkiz hatun tarafından davaya vekîl tayin edilen Abdurrahman Çelebi’nin bu menzili bin akça karşılığında kendine sattığını, durumun Abdurrahman Çelebi’ye sorulmasını istemiştir. Abdurrahman Çelebi’nin ifâdesinde, kendisinin Semen hatun tarafından vekîl tayin edildiği için menzili aldığını beyân etmiştir. Fakat yetime vasî tayin edilmeden önce bu işlem gerçekleştiği için kâdı tarafından menzilin satımı caiz görülmemekle, menzilin vasîye teslimi Manek adlı zimmiye tenbih edilmiştir.¹⁷³ Verdiğimiz örnekten anlaşılacağı üzere; vasîlerin görevlerinden birisi de yetimin malı üzerinde oluşabilecek haksız zaptı önlemektir. Genellikle babalarını kaybeden çocukların, maddî ve manevî korumadan mahrum kaldıkları, toplum tarafından her zaman ezilen, horlanan ve hakları suiistimal edilen bir kesimi oluşturdukları bilinen bu çocuklar için İslâm

¹⁷² Buhârî, Vesâya, 23; Müslim, İman, 145, Vesâya, 10; Nesâî, Vesâya, 12; Nisâ, 4/10.

¹⁷³ KŞS, 11, s. 25/3; Fetâvâ-yı Feyziye, Kitabu’l-Buyu’, 251; Başka bir haksız zapt davasına göre; Hatunsaray Nahiyesi’ne bağlı Kara Kaya Mahallesi’nden müteveffâ İbrahim bin Velî Beşe’nin çocuklarına vasî tayin edilen amcaları Mehmed bin Sinân mahkemeye müracaat ederek, aynı mahalleden Ahmed bin Mustafâ’nın müteveffâ İbrahim’in yetimlerine intikâl eden arazileri zapt ettiği gerekçesiyle kendisinden şikâyetçi olmuştur. Yapılan araştırmalar sonucu iddianın aslının olmayıp; amca ve çocuklar arasında arsanın paylaşıldığı anlaşılınca, Mehmed bin Sinân davadan men edilmiştir. *Ayr. Bkz.* KŞS, 51, s. 65/1.

ve Osmanlı hukuku vasîlik kurumunu geliştirerek; mümkün merteye bu tür olumsuz tutum ve davranışların önüne geçmeye çalışmıştır.

Örneğin; Sahra Nahiyesi'nden Alemdâr nam karyeden müteveffâ Dede Mehmed bin İsmâil'in eytâmı Mustafâ ve Hasan'a vasî tayin edilen anneleri Âişe bint-i Samed nam hatunun ihmali olup, sağırlerin emvâlini telef etmesi ve emânete ihaneti üzerine vesâyet görevinden azledilerek, yerine eytâmın amcası Hüseyin bin İsmâil vasî tayin edilmiştir.¹⁷⁴ Şer'iyye sicillerinde oldukça sık karşılaşılan bu tür örneklerden; vasî, nâzır ve hâdine gibi görevlilerin emânet aldıkları emvâle nasıl bir zarar verdikleri, belgelerde ayrıntılı bir şekilde bahsedilmediği için malûmumuz değildir. Fakat çocuğun şahsını ve malını himâyeyle vazifeli olan bu görevlilerin, sorumluluk ve vazifelerine bakılarak; vasînin savurgan olması, çocukların mallarını kendisi için harcaması, mallardan tasarruf ederek artırması gerekirken; mevcut malı değerlendiremeyecek azalmasına veya tükenmesine neden olmasından dolayı görevinden azledilmiş olabileceği akıllara gelmektedir.

Bir başka örnekte ise; *“mezkûr Ahmed fevt olup sagîr oğlu Mustafâ'ya kibel-i şer'den Ahmed bin Hamza vasî olmuş imiş ba'zı hiyâneti olduğundan gayrı bi'l-ihiyâr ferâgat itmeğin mezbûre Ter Pâşâ vasî nasb olunup ve 'ammisi İlyâs nâzır nasb olunup defter olundu”* şeklindeki ifâdeden yetimlere malî zarar veren kişilerin görevlerinden azledildikleri ve yerlerine himâye görevinin üstesinden gelebilecek, gerekli meziyetlere sahip kişilerin tayin edildiğini göstermektedir. Ayrıca sonradan yapılan vasî tayininin yanında, nâzır tayininin de yapılmasının nedeni, muhtemelen benzer bir sıkıntı ile tekrardan karşılaşmamak içindir.¹⁷⁵

¹⁷⁴ KŞS, 55, s. 71/3; Fetâvâ-yı Feyziye, Kitabu'l-Vesâya, 550-551; Bir başka örnekte; Konya'da Şekerfûrûş Mahallesi'nden müteveffâ Müfti 'İsâ Efendi ibn Mehmed Efendi'nin sulbî sagîr oğlu Veleddin Çelebi'ye intikâl eden malları zapt etmek üzere vasî yatin edilen Ahmed Efendi bin Ömer Efendi'nin müsrif ve mübezzir olması nedeniyle vesâyete ehil görülmeyle, vazifeden azledilmiştir. Yerine ise; vesâyet görevini yerine getirebilecek meziyetlere sahip Halîl Efendi ibn el-Hâc Mehmed vasî tayin edilmiştir. *Ayr. Bkz.* KŞS, 54, s. 92/3; 15 Ağustos 1701 tarihli başka bir azil örneği ise; Konya'da Zincirlikuyu Mahallesi sâkinlerinden iken vefât eden Alî bin Mehmed'in sulbî oğlu Mehmed'e babasından intikâl eden emvâl ve erzâkı korumak üzere Mustafâ bin Mahmûd nâm kimesne vasî tayin edilmiştir.

Fakat mezbûr Mustafâ *“bi-gayr-ı hak ve bilâ taksîm muhalledâtından olan bir kıt'a bağın bi'l-cümle mahsûlâtını ve hâlâ hâsıl olan buğdayı ve samanı ahz ve kabz ve ekl ve bel' idüp hiyânet eylediği”* ortaya çıkınca, görevinden azledilerek; yerine yetimin annesi Âişe bint-i Şa'bân nâm hatun dindar ve dürüst olduğu için vasî nasb ve tayin edilmiştir. *Ayr. Bkz.* KŞS, 39, s. 7/2.

¹⁷⁵ KŞS, 1, s. 137/7; Vasî azli ile ilgili bir başka örnek ise; Hâciyemîr Mahallesi sâkinlerinden iken vefât eden el-Hâc Ahmed bin Mûsâ nâm kimesnenin sulbî sagîr oğlu es-Seyyid Abdulkâdir'in mansûb vasîsi olan annesi ve hadînesi Şerîfe Fâtıma bint-i es-Seyyid el-Hâc İsmâ'îl nâm hatunun vesâyet-i merkûma iktidârı olmayup ve müsrife olduğundan ve çocuğa yabancı birisiyle evlediği için görevinden uzaklaştırıldığı ile ilgilidir. Yetim için ise, ehliyet,diyânet ve istikâmeti ihbâr olunan ücey ağabeyi Alî Çelebi vasî tayin edilmiştir. *Ayr. Bkz.* KŞS, 52, s. 234/2; 12-21 Temmuz 1563 tarihli benzer bir örneğe göre; Hızır Bâli'nin eytâmı Mustafâ ve Alî'nin vasîler Mûsâ'nın ihmâli olup; üzerine tımar erbâb-ı Alî bin Âhî Çavuş nâzır tayin edilmiştir. *Ayr. Bkz.* KŞS, 1, s. 102/1.

Genellikle vasî, hadîne ve nâzırın, çocukların mallarını zarara uğrattıklarına dair şer'iyeye sicilinden karşılaştığımız örnekler incelendiğinde, bu kişilerin görevlerinden yalnızca uzaklaştırıldıkları ve yerlerine yeni kişilerin görevlendirildikleri görülmektedir. Ayrıca; bu tür suçlar için kişilerin kâdı huzurunda yargılanarak cezâ aldıklarına dair herhangi bir tutanak mevcut değildir. Oysaki Hz. Muhammed döneminde, emânete ihanet etme suçu hırsızlıkla bir tutulmaması da, yani cezaî bir hüküm gerektirmese de; Osmanlı Devleti'nde bu tür bir suç için *tâ'zir-i şedîd* ve *habs-i medîd* cezaları uygun görülmüştür. Bu cezalardan başka, failerin tazmin ile de yükümlü tutuldukları malî ceza uygulamaları da mevcuttur. Netice de, vesâyet altındaki malların herhangi bir şekilde gözetimini yapan kişiler tarafından emvâlî zarara uğratmaları durumunda yalnızca büyük meblağlar olduğunda tazmin ile yükümlü tutulup; malî bir cezalandırma yapıldığına dair örnekler mevcuttur. Muhtemelen bu durum, dönemin ceza değerlerinin farklı olmasıyla ilişkilidir. Yani incelediğimiz dönemde bu durumun suç kabul edilerek, ceza uygulamasına başvurulabilmesi için failin; mağdurun evine her gün girip çıkan bir kişi olmaması, söz konusu malın sahibi ile mal üzerinde ortaklığının bulunmaması ve fail ile mağdur arasında akrabalık ilişkisinin olmaması gerekmektedir. Buna ilaveten emvâlînin çabuk bozulan bir ürün olup olmadığına bakılarak veya miktarına bağlı olarak da cezaî değerlendirme yapılmaktadır. Yetimlerin gözetimindeki kişilerin çocuğa yakınlığı, bazen emvâl üzerindeki ortaklıkları (miras kalan taşınmaz mallar üzerinde vârislerin hisse sahibi olmaları) ve himâyenin şartlarından biri olan çocuk ile aynı evde yaşama gerekçesinden dolayı vasî, hadîne veya nâzır; hukukî olarak had ve tâ'zir türünden bir ceza ile yargılanmamış olabilir.¹⁷⁶

Malî ve kişisel himâyede görevli kişilerin, her ne kadar gözetimleri altındaki mala yönelik suç işleseler bile had ve tâ'zir gibi bir cezâ ile yükümlü tutulmamaları; onların keyfiyet halinde olup, himâye ettikleri malları istedikleri gibi kullanabildikleri ve tüketebildikleri anlamına gelmemektedir. Çünkü bu kişiler; kâdı ve kâdı'nın tayin ettiği nâzır tarafından denetlenmekte; herhangi bir ihmalî ve ihaneti bulunduğu görevinden azledilmektedirler. Özellikle şer'iyeye sicillerinde şahıs ve mal üzerinde gözetim ile görevlendirilen kişilerin dürüst ve güvenilir kişilerden seçilmesinin yanı sıra; vasî üzerine yapılan başka bir vasî tayini ile bir veya birden fazla nâzır tayinleri, İslâm ve Osmanlı hukukundaki hakkaniyeti ve yetim malına verilen önemi göstermektedir.

¹⁷⁶ Avcı, "Suçlar ve Cezalar", s. 232-240.

1 numaralı Konya Şer'iyeye Sicili'nde karşılaştığımız bir örneğe göre; “*Vech-i tahrîr-i hurûf budur ki mezkûr merhûmun eytâm-ı sığârına vasî olan Mehmed bin İbrâhîm'in nâzır olan Sinân Çavuş talebi ile hesâbı görüldükde elinde olan defteri mûcibince altıyüzdoksansekiz akça mesârifi olup ve ikiyüzkırk akça edâ-i deyne virilüp ve yüzseksen akçalık buğday virdüm deyüp cem'an binyüzonsekiz akça olup fî'l-asl makbûz vasî dörbinikiyüzotuz akça olup meblağ-ı mezkûr harc aşâğa varılmak lâzım olıcak meblağ-ı mezkûrun üç yılda binikiyüzaltmışdokuz akça ribhı olup ribhdan ziyâde yüzellibir akça mayadan aşâğa varıldıkda dörbinyetmişdokuz akça kalup meblağ-ı mezkûrun ikibin akçası ikrârıyla Habbâz Ümmet üzerinde olup ikibinyetmişdokuz akçası vasî-i mezkûr zimmetinde zâhir olup vâki'-i hâl bi't-taleb sebt-i sicil olundu*”¹⁷⁷ denilmiştir. Verdiğimiz örnekten de anlaşılacağı üzere; nâzırın vasîyi denetleyerek; parayı ve emvâli harcarken savurganlık yapıp yapmadığını ve hesap işlerinin düzenli tutulup tutulmadığını kontrol etmiştir. Bu durum nâzırın görevini yerine getirdiğini ve yetimlerin emvâlinin hukuka uygun bir şekilde korunmaya çalışıldığını göstermektedir.

5-14 Nisan 1582 tarihli bir başka örnekte ise; Çeltik Karyesi'nden iken vefât eden Emrullâh isimli şahsın eytâmına, çocukların öz anneleri vasî tayin edilmiştir. Fakat annenin yeniden evlenmesi sonucu vesâyet görevini layığıyla yerine getiremediği, miras malların zarar ettiği için aynı mahalleden olan Ahmed bin Ergayip tarafından haber verilmesiyle anne vesâyet görevinden azledilmiştir. Yeni vasî Ahmed bin Ergayip olur iken, vasîye güvenmediği için Cemâl bin İshâk isimli şahıs da nezâret görevini ifâ etmeye gönüllü olmuş ve kâdı tarafından bu kişi nâzır tayin edilmiştir.¹⁷⁸ Verdiğimiz örnek, malî işleri yürütme yetkinliğine sahip olmayan kişilerin, özellikle de o dönemi göz önünde bulundurursak kadınların malî işlerden uzak tutulmaları ile yeterli bilgi ve beceriye sahip olmamaları sonucu; vesâyet görevini layığıyla yerine getiremedikleri anlaşılmaktadır. Her ne kadar vasîlerin çocuğa yakınlığı

¹⁷⁷ KŞS, 1, s. 204/5; Bir başka denetleme örneği ise; Türbe-i Celâliyye Mahallesi'nden müteveffâ Mustafâ'nın yetimi Mustafâ'ya nâzır tayin edilen vâlidesi Raziye hatun mahkemede, sağirin mansûb vasîsi ve amcası olan Mûsâ bin (boş)'nin himâyesinde bir bâb dükkân ve diğer muhaleffâtından atmış beş guruş olup, toplamda yüz on beş guruşa isabet ettiğini beyân etmiştir. Nezâreti sebebiyle hesap gördüğü için sağirin nafâka ve kisvesine harcadığı, hatta kendi malından on guruş dahi harcadığını bildirerek, yetimin malından otuz beş guruş kaldığını; dolayısıyla vasînin malî zâyî etmediğini kâdı huzurunda tescil ettirmiştir. *Ayr. Bkz. KŞS, 25, s. 141/1.*

¹⁷⁸ KŞS, 3, s. 4/4; 26 Ocak 1715 tarihli bir örnekte; Konya'da Ulurmak Mahallesi sâkinlerinden iken vefât eden Molla Alî bin İvaz'ın sulbî sağır oğlu İvaz'a vasî tayin edilen amcası el-Hâc Eyûb üzerine “*sagîr-i mezbûrun babasından müntakil mâlî zâyî olmamak için*” bir nâzır lâzım görülerek, yetimin diğer amcası el-Hâc Hasan bin İvaz vasî tayin edilmiştir. *Ayr. Bkz. KŞS, 45, s. 166/1; 7 Aralık 1680 tarihli bir başka örnekte; el-Hâc Mehmed vasîsi olduğu Mahmud ibn-i el-Hâc Mehmed'in eşyalarını muhafaza edip balığ olduğunda kendisine teslim etmiştir. Fakat vasînin himâyesinde olan malın yarısını el-Hâc Mehmed'e verdiğine dair söylentiler çıkması üzerine el-Hâc Mehmed'in vefatından sonra varisleri Âişe bint-i Mustafâ ve oğulları Ahmed, Abdülhâlim ile kızı Emine'nin bu söylentilerin gerçek olmadığını bildirerek, kendilerinin de nafaka ile ilgili problemleri olmadığını izah etmişlerdir. *Ayr. Bkz. KŞS, 25, s. 18/1.**

sebebiyle isteyerek yetimin emvâline zarar verme, yani malı zimmetine geçirme veya çocuğun malını kendi yeme gibi bir durumu olmasa da; bütçe ayarlaması yapma ve emvâli artırmak amacıyla tasarrufta bulunmak konusunda sıkıntı yaşayabileceklerinden; vasîlerin denetlenmesi konusunda, kâdı, nâzır ve mahalle ahâlisine büyük iş düşmektedir.

Yetimin mal varlığına yönelik işlenen suçlarda, emvâli himâye eden kişilerin denetimi ve denetim sonucunda suçları sabit görülerek, görevlerinden uzaklaştırılmalarının yanı sıra; mevcut meblâğın tazmini de mümkün olabilmektedir. Örneğin; Cennet bint-i Mehmed adlı Hatun müteveffâ kardeşi Abdî bin Mehmed'in eytâmı Murad ve Mûsâ'ya tayin edilen eski vasî Himmet bin Mehmed'in miras malları zayî eylediğini iddia etmiştir. Himmet miras maldan yalnızca dört bin akça haklarının olduğunu söyleyerek iddiayı reddetsede; Ahmed Halîfe bin Hızır Hoca ve Ahmed bin Çapa'nın şahitlik etmesi üzerine durum ispatlanınca, eski vasî olan Himmet'in yetimlerin halası ve yeni vasîleri olan Cennet hatuna meblağın teslimi için tembihlenmesi üzerine dava sonuçlanmıştır.¹⁷⁹ Dolayısıyla çocuğun malını harcarken savurgan davranılmaması, kişinin bu malı kendi yemesine veya zimmetine geçirmesine engel olunurken; herhangi bir yolsuzluk ve usulsüzlük meydana geldiğinden kişiler ya görevleri ile ya da telef ettikleri malı tazmin etmekle mükellef tutulmuşlardır. Bu husus dışında kâdı huzurunda yargılanmaları veya mal varlığına yönelik işlenen suçlarda gerek görülen ve uygulanan cezaların himâye görevini üstlenen kişiler için geçerli olmadığı anlaşılmaktadır.

Emvâlin tazmin edilmesiyle ilgili bir başka örnek ise; eski ve yeni vasî arasındaki mal ve mülkün değerinden düşük fiyata satıldığı iddiası ile ilgilidir. Mu'ın Mahallesi'nde vuku bulan bu örneğe göre; mahallede bulunan Sunkur Hamamı'nın kiracısı Seyyîd Osmân bin Mehmed'in vefâtı ile eytâmı Seyyîd Mehmed ve Seyyîd Mustafâ'ya vâlideleri Şerîfe bint-i Mustafâ vasî tayin edilmiştir. Şerîfe hatun vesâyeti sebebiyle mahkemeye müracaat ederek; yetimlerin eski vasîleri ve amcaları olan Seyyîd Ömer Çelebi ibn-i Mehmed'in yetimlere

¹⁷⁹ KŞS, 7, s. 132/2; Fetâvâ-yı Feyziye, Kitabü'l-Buyu', 251; 8 Ekim 1726 tarihli bir örnekte; Pirîpâşâ Mahallesi sâkinlerinden iken vefât eden Hasan bin İbrahîm Dede'nin zevcesi Asiye bint-i el-Hâc Mehmed bin el-Hâc İvaz ve yetimleri İbrahîm, Hasan ve Fâtma'nın mansûb vasîleri olan anneleri Asiye, mahkemede el-Hâc Mustafâ bin Mehmed mahzarında, çocukların mallarını muhafaza için kendisinin vasî el-Hâc Mustafâ'nın ise nâzır tayin edildiğini beyân etmiştir. Asiye hatun, el-Hâc Mustafâ ile kendisinin yetimlerin mevcut mal ve harcamaları üzerine hesap yaptıkları zimem defterinin el-Hâc Mustafâ'da olup, kendisinden talep ettiğini fakat nâzırın bu defteri kaybettiğini ifadesinde açıklamıştır. Ayrıca elindeki fetvaya göre defterde yazılı olan miktarın nâzır tarafından ödenmesi gerektiğinden, aralarında anlaşmazlık olup; çocukların hakkı için el-Hâc Mustafâ'dan on beş guruş almak koşuluyla uzlaşma sağlanmıştır. *Ayr. Bkz. KŞS, 50, s. 207/1; 21 Mayıs 1692 tarihli bir başka örneğe göre; Abdul'azîz Mahallesi'nden müteveffâ el-Hâc Velî'nin zevcesi ve vârisesi olup sulbiye sagîre kızı Râziye'nin de mansûbe vasîleri olan Âişe tarafından vekil tayin edilen el-Hâc Seyyid Ahmed Çelebi ibn Mehmed mahkemede, müvekkilesinin eski vekîli olan Mahmûd Çelebi ibn Şa'bân üzerine dava ederek, azlolan vekilin zimmetinde yüz kırk altı guruş ve kırk iki akça kaldığını belirterek, bu meblağı kendisinden talep etmiştir. Mahmûd Çelebi'nin zimmetinde kalan meblağın tespiti ve kendisinde itirafı ile yüz kırk altı guruş ve kırk iki akçayı ödemesi için tembihlenmiştir. *Ayr. Bkz. KŞS, 38, s. 33/3.**

intikâl eden hamam eşyalarını ederinden düşük fiyata kendisi için satın aldığını beyân edip, eski vasîden böylece şikâyetçi olmuştur. Şikâyetinin yanı sıra Şerîfe hatun; çocukların amcalarının ya malın asıl ederini eksiksiz vermesini, ya da emvâlin başka birisine satılmasını talep etmiştir. Seyyîd Ömer Çelebi bu durumu inkâr etse de; eşyaların değerini bilen şahitler tarafından fiyat tespiti yapılmış ve faizi ile birlikte belirlenen miktarın bir yıl içerisinde Şerîfe hatuna ödenmesi tembihlenmiştir.¹⁸⁰

21 Eylül 1676 tarihli bir başka örnekte; Seydiverî Mahallesi'nde vefât eden el-Hâc Mustafâ'nın verâset-i zevcesi Medine bint-i Mahmûd ile kızları Fâtıma, Hadîce ve (okunmuyor) tarafından vekîlleri olan Mustafâ bin Mahmûd ve Süleymân bin Receb mahkemede, Konya yakınlarındaki Altunapa nam mevkiide bir ev ve müştemilatı, bir avlu, ağaçlar, beş tahta bağı on beş yıl önce müteveffanın kızları sağire iken vasileri tarafından seksen esedî guruşa Aynî hatuna satıldığından bahsedilmektedir. Aynı tutanakta; kızların balığa ve âkıl olduklarının ve satışın değerinden düşük fiyata yapıldığını belirterek satışa itiraz etmişlerdir. Neticede Aynî hatundan on iki esedî guruş alınarak, anlaşma sağlanmıştır.¹⁸¹ Muhtemelen alıcı, yetim malı yemenin vereceği büyük azaptan çekindiği için eksik olan kısmı tamamlayarak anlaşma yoluna gitmiştir. Aynı zamanda Aynî hatunun on beş yıldır kendi mülkü olarak kullandığı bu yer için, eksik miktarı ödemek istememesi çeşitli sıkıntıları da beraberinde getireceğinden dolayı da durumu kabullenmiş olma ihtimalî vardır. Aksi halde, alıcıya ödediği tutar teslim edilerek; satış tamamıyla iptal edilebilmekte veya mülkün başka birisine satışı yapılabilmektedir.¹⁸²

Yukarıda verdiğimiz örnekten yola çıkarak; vasîlerin himâyelerindeki emvâli zarara uğratmaları durumunda, çocuğun yetişkin olmasından önce emânet mala yapılan ihanet farkedilmemiş ise; vesâyet altındaki kişilerin balığ olmaları ile vasîlerinden ayrılarak haklarını arama durumları söz konusudur. Genellikle bu tür durumlar, balığ veya balığa olan kişinin vasîsinden malı teslim aldığını mahkemede, kâdı ve şahitler huzurunda tescil ettirilmesi ile vasîlerin tuttıkları muhasebe kayıtlarına bakılarak ortaya çıkmaktadır. Dolayısıyla, yetimin eksik emvâl aldığı, malın tamamının teslim edilmesi veya zayı edilen emvâlin tazmin edilmesine yönelik talepleri içermektedir. Bireyin mahkeme önünde kendi hallarını arayabilecek yeterli olgunluğa ulaşmış, kadıya müracaat etmesi ile vasî hayatta olsun veya olmasın yaptığı harcamalar denetlenerek; usulsüz bir durumla karşılaşıldığında, vasînin

¹⁸⁰ KŞS, 38, s. 227/2; Fetâvâ-yı Alî Efendi: Cild-i Sâni, s. 513-515; Fetâvâ-yı Feyziye, Kitabu'l-Buyu', 253.

¹⁸¹ KŞS, 21, s. 218/2.

¹⁸² Fetâvâ-yı Feyziye, Kitabu'l-Buyu', 251-252.

kendisi veya vârisleri tarafından yetimin zarara uğratılan emvâli tazmin edilmektedir. Fakat vasînin, zarara uğrattığı emvâlin nereye harcandığı bilinmiyor ve vasî hayatta değil ise; yetimin hak talebinde bulunması mümkün değildir¹⁸³. Dınkeş Mahallesi vuku bulan bir örneğe göre; mahalle sakinlerinden olan es-Seyyid Durmuş Çelebi ibn-i Kaya'nın vasîsinin himâye ve gözetimine ihtiyaç duymayarak, kendi mallarını muhafaza edebilecek yaşa gelmiş ve kendisinin yetişkin olmadan önce vesâyeti altında bulunduğu Musî'nin çocuklarından, miras mallarının tazmin edilmesini istemiştir. Bu örnekte, vasî Musî'nin yetimin emvâlini nereye harcadığı bilinmemesine rağmen; es-Seyyid Durmuş Çelebi, Musî'nin vârislerinden 10 keyl buğday alarak anlaşma sağlamış ve davasından da vazgeçmiştir.¹⁸⁴

Anne ve babasının kaybeden çocukların emvâli üzerindeki haksız zapt, nafakada müsriflik, yetimin malını yemek ile mal ve mülkün zarara uğratılmasının yanı sıra; yetimin emvâline yönelik çeşitli hırsızlık vakaları da mevcuttur. Örneğin; Konya'da Hocahabib Mahallesi sâkinlerinden iken vefât eden el-Hâc Ahmed bin Emrullah'ın zevcesi olup ve sağire kızları Râz ve Hadîce ve Fâtıma'nın mensûbe vasileri olması sebebiyle ve kebîre kızı Müslime tarafından da vekîl tayin edilmesi üzerine Safiye bint-i Bayram nâm hâtûn mahkemeye müracaat ederek, Ebûbekir ibn-i Ebûbekir ve Ömer bin Ferhâd ve Alî bin Arslan ve Mustafâ bin Alî'den evlerine girip hırsızlık yaptıkları için şikâyetçi olmuştur. Safiye hatun ifâdesinde; üç gün önce evini kapılarını kilitletip kızları ile birlikte kardeşinin evine gittiğinde, adı geçen şahısların her birinin gece vakti evine gelip, kapıları kırarak içeri girdiklerini ve çocukları ile kendisine ait olan kıyafet, ev ve ziynet eşyalarını alıp kaçtıklarını beyân etmiştir. Zanlılar, durumu itiraf edip; çaldıkları eşyaları da sakladıkları yerden getirerek, Safiye hatuna teslim etmişlerdir.¹⁸⁵ Bu durum suçun fiili tüm şartlarının gerçekleştiği ve zanlılarında suçlarını kabul ettikleri bir örnek olarak karşımıza çıkmıştır. Fakat zanlıların, yetimlere ait aldıkları eşyaları teslim etmelerinden başka ne gibi bir cezaî hükme tâbi tutuldukları belgede belirtilmemiştir. Dönemin cezaî uygulamalarına bakıldığında, el kesme cezası öngörülse bile bu cezanın Osmanlı Devleti'nde pek uygulanmadığı; bunun yerine hapis cezasının öngörüldüğü anlaşılmaktadır. Ayrıca Osmanlı Devleti'nde, failin çaldığı mal mevcut ise sahibine iade edilirken; emvâl zarar görmüş, harcanmış veya tamamen tüketilmişse, bu meblağ faile tazmin etilmektedir. Bu hususa ilaveten, Hanefî mezhebine göre; el kesme cezası ile tazmin cezaları bir arada verilememektedir. Dolayısıyla, çalınan malın vesâyet altında olması, hırsızlık eyleminin gece gerçekleşmesi, evin kapılarının tamamen kilitli olup,

¹⁸³ Fetâvâ-yı Ali Efendi: Cild-i Sanî, s. 521, 523.

¹⁸⁴ KŞS, 11, s. 121/2; Fetâvâ-yı Feyziye; Vesâya, 556; Fetâvâ-yı Ali Efendi: Cild-i Sanî, s. 511.

¹⁸⁵ KŞS, 33, s. 144/1.

haneye zorla girmeleri ile örgütlü bir suç olması durumu her ne kadar ağırlaştırıcı etkenler olarak belirtilse de, uygulanan ceza ile bu kriterlerin hesaba katılmadığı anlaşılmaktadır. Nitekim yetimlerin tüm eşyası vasilerine iade edilse bile, dönemin şartlarına bakılarak hırsızlık suçu için caydırıcı bir cezai hükmün uygulanmadığı anlaşılmaktadır.¹⁸⁶

Bir başka hırsızlık örneğinde ise; Konya’da bulunan Şeyhsadreddin Mahallesi sâkinlerinden Seyyîd Fazlullah Çelebi mahkemeye müracaat edip, ifâdesinde “*menzile muttasıl hücrümde olan eytâmın bağçesinde vâki’ beş tahta bostân ve lahanasını bu gice yolmuşlar gadr olmağla cânib-i şer’den üzerine varulup keşf ve tahrîr olunması matlûbumdur*” diyerek, yetimlerin mahsülüne yapılan bu zararın keşfini talep etmiştir. Keşif heyetinin incelemeleri ile durum Seyyîd Feyzullah Çelebi’nin ifâdesindeki gibi aynen tutaklara kayıt edilmiştir.¹⁸⁷ Verdiğimiz örnekte failin kim veya kimler olduğu üzerine bir bilgi yer almamaktadır. Fakat bir önceki örnekte de bahsettiğimiz üzere, uygulanan cezaî hükümlere göre; failin ağır bir ceza ile yargılanmamış olma ihtimalî vardır. Çalınan ürünlerin çabuk bozulan mahsüller olması ve mahsül çalmaya yönelten sebepler, faillerin çaldıklarını tazmin etmesi ile yargılanabileceklerini düşündürmektedir. Böyle bir cezanın yetimler için olumsuz bir sonucu olmasa da; üstelik ayrı bir geliri olmayan ve geçimlerini bu ürünlerle sağlayacak olan çocukların mal varlığını korumak açısından önemli ise de, failleri, hırsızlık eyleminden vazgeçirebilecek bir uygulama olmaması, toplum için tehdit oluşturmaktadır.

II. ÇOCUĞUN İŞLEDİĞİ SUÇLAR

Çocuğun, tıpkı, kendisine faydalı olabilecek yeme içme, konuşma gibi çevresini taklit ederek öğrendiği davranışların yanı sıra kötü davranış ve alışkanlıkları da yine çevresini taklit ederek öğrenmektedir. Yani, küçüğün bir olaya verdiği tepki, anne ve babasının aynı olaya verdiği tepki ile benzerlik taşır. Çocuğun, gelişme çağında fiziksel açıdan savunmasız olmasının yanı sıra; zihinsel ve ruhsal olarak da savunmasız olduğu bir dönemdir. Dolayısıyla da; ilgisiz, sevgisiz, huzursuz ve şiddet içeren bir ortamda yaşadıkları ve aldığı eğitim, çocuğu, toplum için olumsuz hal ve davranış kabul edilen eylemlere yöneltebilir. Çocuğu iyi bir insan olmaya veya suç işlemeye iten davranışlar; önce yakın çevresi ile kurduğu ilişkiler, daha sonra da toplumdaki sosyal etkileşimidir. Yani, toplumun istekleri, kişinin eğilimi ve toplumdaki üstlenmesi gereken rolleri öğreten sosyal çevredir ve iyi veya kötü bir birey olarak

¹⁸⁶ Avcı, “Suçlar ve Cezalar”, s. 262-267.

¹⁸⁷ KŞS, 14, s. 70/1.

kimlik kazanmasında etkilidir. Aşağıda; 1650-1750 yılları arasındaki Konya Şer'iyeye Sicilleri'nden tespit ettiğimiz çocuk suçları başlıklar altında ele alınarak, konu incelenecektir.

A. Hırsızlık

Hukuken hırsızlık terimi kendi içerisinde bazı farklılıklara sahip olsa da; genel olarak, başkasının malını gizlice çalmak anlamına gelmektedir. Eşkıyalık, gasp, yankesicilik, dolandırıcılık ve zimmete geçirme gibi hırsızlık suçları bulunmakta olup; bu suçlar had cezaları altında değerlendirilmektedir. Hırsızlığın, suç kapsamında değerlendirilebilmesi için; kasit, gizlilik ve cezaî ehliyet olmasının yanı sıra, çalınan malın 10 dirhem gümüş veya 4,5 gram altından da fazla olması ve failin de akraba olmaması gerekmektedir. Maddî olarak bu fiyat altında olanlar, tâ'zir cezaları içerisinde değerlendirilmektedir. Ayrıca; bulûğ olmayan çocukların cezaî ehliyeti olmadığı için el kesme ve malın tazmini şeklinde uygulanan had cezası olmasa da, mümeyyiz bir çocuk için ıslah edici bir uygulamaya müracaat edilmektedir.¹⁸⁸

Çalışmamız esnasında tespit ettiğimiz örneklerden birinde, çocukların belki oyun maksadıyla, belki de farkında olmadan işledikleri ufak bir suçun; daha ciddi sonuçlara neden olduğu için mahkeme tutanaklarına yansıdığı görülmektedir: *“Konya’da Sadırlar Mahallesi sâkinelerinden Eşe bint-i Şa’bân nam hatunun sagîr oğlu olup mezbûre Eşe’nin kendi menziline vefât iden sagîr ‘Ömer’in meyyiti üzerine varup zeyl-i vesikada muharrerü’l-esâmî müslimîn ile keşf ve a’zâsına nazar eylediklerinde müteveffâ-yı mezbûr ‘Ömer’in a’zâsında aslâ eser-i darb ve cerh ve hank ve kara bereden bir şeyi olmadığını ba’de’l-mu’âyene müteveffâ-yı merkûmun verâseti vâlidesi mezbûre Eşe ve li-ebeveyn er karındaşları gâyib-i ‘ani’l-meclis İbrahîm ve Ahmed ve sagîr Halîl’e münhasıra olduğu şer’an mütehakkık olmağla mezbûre Eşe istintâk olundukda oğlum mezbûr ‘Ömer’i târîh-i kitâbdan bir gün mukaddem kable’z-zuhr mahalle-i mezbûre sâkinelerinden gâyib-i ‘ani’l-meclis Ümmü nam hatun senin karındaşın sagîr Halîl benim menzilimden yumurta sirka eyledi deyu başına yumruk ile darb idüp ol darbin te’sîrinden nâşî sâhib-i firâş olup fevt oldu”*¹⁸⁹ Burada verilen bilgiler arasında, hırsızlık yapan çocuğun kaç yaşında olduğu veya mahsulün miktarı hakkında bilgi yoktur. Ayrıca çocuğun ıslah edici bir cezaya tâbi tutulup tutulmadığı hususu da malûmumuz değildir. Buna ilaveten, olayın mahkemeye intikâl ediliş nedeni; çocuğun hırsızlık yapmasından dolayı değil de, yaptığı bu eylemin başka bir olayı tetikleyerek,

¹⁸⁸ Ali Bardakoğlu, “Hırsızlık”, *DİA*, C. 17, Türkiye Diyânet Vakfı Yayınları, İstanbul 1998, s. 385-386; Avcı, “Suçlar ve Cezalar”, s. 240.

¹⁸⁹ KŞS, 53, s. 71/1.

kardeşinin ölümüne sebep olmasındandır. Bu durum, çocuklarda ceza ehliyetinin olmadığı için olayların mahkemeye aksettirilmediğini akıllara getirmektedir.

B. Darp

1650-1750 yılları arasında çocuk suçları ile ilgili tespit ettiğimiz örneklerden bir diğeri de, darp vakasıdır. 30 Mayıs 1704 tarihli ilk belgede; Sarıya'kûb Mahallesi'nden Abdi Beşe bin Aydoğmuş'un zevcesi Fâtıma bint-i Velî nam hatun, aynı mahalle sakinlerinden Râbia nam hatun ve oğlu Alî'nin bahçe duvarından evine girerek; yumruk ve kasnak ile kendisini darp ettiklerini ve bu darptan da dört aylık erkek çocuğunu düşürdüğünü iddia ederek; şahıslardan şikâyetçi olmuştur. İkinci belgede ise; keşif heyetinin başına mübâşir tayin edilen Hasan Beg, aynı gün Sarıya'kûb Mahallesi'nde olayın vuku bulduğu eve varıp, durumla ilgili bilgi toplayarak, mahkemeye bildirmiştir. 11 Haziran 1704 tarihli son belge ise; şahit olmadığı için Râbia'ya yemin teklif edilmiş ve yemin etmesiyle birlikte davadan beraat etmiştir. Râbia'nın oğlu Alî'nin de çocuk olmasından dolayı; bulûğa erişinceye dek davası ertelenmiştir.¹⁹⁰ Çocuk suçluluğu üzerine verdiğimiz darp örneğinde; Alî'nin tazminât ödemekle yükümlü tutulmamasının nedeni; balığ olma yaşına yakın olduğu için, yani 12-15 yaşlarına gelip, henüz ergenliğe girmediği için olabilir.

C. Tecavüz

Tutanaklara, 27 Haziran 1724 tarihinde kayıt edilen bir örneğe göre; İmâret Mahallesi'nde ikâmet etmekte olan Endik veled-i Misîs adlı zimmî, karındaşı Karabet veled-i Hacedor adlı sağire fi'l-i şeni eyledikleri iddiası ile mahkemeye müracaat etmiş ve gereğinin yapılmasını istemiştir. Endik, Hatos veled-i Zagor'un sağir oğlu Bogos ile Tâkî bint-i Kirkor nam nasraniyyenin sağir oğulları Madiyus ve Tekpus'dan şikâyetçi olmuş; fakat şahitlerin olmaması sebebiyle dava açıklığa kavuşturulamayıp, sonlandırılmıştır. Ayrıca tutanakta; yaşın küçüklüğünden dolayı, çocukların inkârlarına itibar edilmediği ve yemin etmelerine de gerek duyulmadığı belirtilmiştir. Buna ilaveten, çocukların suçu sabit görüldüğü takdirde; Osmanlı ceza hukuku, her ne tür bir suç olursa olsun failerin yaşının küçük olduğu durumlarda, suçun bedeli olarak, malî bir ceza ödenmesini uygun görmüştür.¹⁹¹

Konuyla ilgili sicillerde tespit edebildiğimiz tek örnek, yukarıda verdiğimiz dava tutanağıdır. Suçu işleyenlerin bir kişiden fazla olması, hatta kardeş olmaları ve örgütlenerek

¹⁹⁰ KŞS, 41, s. 49/1, 52/2, 62/1.

¹⁹¹ KŞS, 49, s. 259/3.

böyle bir girişimde bulunmaları; faillerin, aile ve çevreden olumsuz etkilere maruz kalmış olabileceklerini düşündürmektedir.

D. Cinâyet

Sicillere yansıyan çocuk suçlarından bir tanesi de, hataen adam öldürme kapsamında değerlendirilen cinâyet vakasıdır. Kalenderhâne Mahallesi'nden Sedef bint-i Mehmed nam hatunun sulbi sağır oğlu Mustafâ bin Bektaş'ın ölümü üzerine keşif heyetine Mübâşir tayin edilen Abdülrahim Çavuş, meyyitin bulunduğu eve giderek önce gerekli incelemeyi yapmıştır. Vücudunda herhangi bir yara bere izine rastlamadıktan sonra, Mustafâ'nın annesinin tanıklığına başvurularak; olayın nasıl vuku bulduğu ile olaydan sorumlu kişilerin kimler olduğu tespit edilmeye çalışılmıştır. Sedef bint-i Mehmed'in istintâkında, bir gün önce yine aynı mahalle sakini olan Hâcî Hasan'ın sulbi sağır oğlu İsmâîl'in; oğlunu sol yüzünden tabanca ile darp ettiğini ve o darptan da dört saat içerisinde Mustafâ'nın öldüğünü ifade etmiştir. İfadesinde, oğlunun ölümünde ahâleden başka birisinin kastı veya yaptırımı olmadığını, dolayısıyla da; davasının sadece İsmâîl'den olduğunu beyân etmiştir.¹⁹² Verdiğimiz örnekte çocukların yaşları belirtilmemesine rağmen; tabancanın tehlikeli olup olmayacağını ayırt edebilecek yaşta olmadıkları, hatta oyuncak olarak algılayıp, kullanmış oldukları düşünülebilir.

İslâm hukukunda, çocukların bulûğ olana kadar ceza ehliyeti yoktur ve âlimlerin belirlediği üst yaş sınırı olan 15 yaşını geçmedikleri müddetçe; işlenen suçlar hata kabul edilerek, ceza karşılığında tazminat ödemekle yükümlü tutulmaktadırlar. Yani 15 yaşından küçükler, bedenî cezaya değil; malî cezaya tâbidirler. 15 yaşına ulaşan kız veya erkek çocuklar; zihinsel bir rahatsızlığı (mecnûn) olmadığı müddetçe; balığ, mürâhik veya rüşd olup olmadıklarına bakılmayarak, işlenen suçun gerekliliği, tıpkı yetişkinlerde olduğu gibi onlara da uygulanmaya başlamaktadır. Bu durum, İslâm hukukunda ceza uygulamasının yaş ile ilişkili bir durum olduğunu göstermektedir.¹⁹³

III. ÇOCUĞA DAİR MUHTELİF KONULAR

Yukarıda, inceleme dönemimiz olan 1650-1750 yılları arasında karşılaşmış olduğumuz tutanaklardan, çocukların işlediği ve çocuklara yönelik olan suçların neler olduğuna ve İslâm-Osmanlı hukukunda bu suçların karşılığında uygulanan hükümlere yer

¹⁹² KŞS, 51, s. 138/1.

¹⁹³ Konan, "Tecavüz Suçu", s. 155.

verdik. Burada ise; kâdı sicillerinde çok fazla örneğine rastladığımız kazayla çocuk ölümleri konusuna ve yine çocuklarla ilgili olup, nadiren mahkemeye yansıyan konular üzerinde durulacaktır.

A. Kazayla Yaralanma ve Çocuk Ölümleri

Şer'î sicillerinde çocuklarla ilgili olarak en çok karşılaştığımız örneklerden biri, kazayla meydana gelen çocuk ölümleridir. Çocuğun ailesinden birisi, bazen de mahalle sakinlerinden birilerinin mahkemeye müracaat ederek, yaralının veya cesedin teşhisini talep etmeleri; olaydan sorumlu kişilerin cezalandırılması ve ölümlerin tescili için gerekli görülen bir uygulamadır. Ölüm, darp, yaralama gibi vakaların, şer'iyye defterlerine kayıt edilirken; genellikle başlarına “*keşf*” ibâresinin yazıldığı görülmektedir. Kâdıya yapılan müracaat ile birlikte; kâdının göreve tayin ettiği bir mübâşir önderliğindeki heyet, olay yerini, yaralı veya cesedin vücudunu incelemekte ve muayene etmektedir. Muayene sonuçlarını da mahkemeye gelerek beyân etmeleri üzerine, olayın nasıl meydana geldiği ve inceleme bulguları kayıt altına alınmaktadır. Ayrıca; varsa şahitler dinlenmekte ve ailenin, olayda kastı olan kişi veya kişilerden şikâyeti, tutanaklara geçirilmektedir.¹⁹⁴

1650-1750 yılları arasında, tespit ettiğimiz 40 adet kaza ile yaralanma ve ölüm vakasından; 4 tanesi yaralanma, 36 tanesi ise ölüm ile sonuçlanan kazalardan oluşmaktadır. Muhtemelen bu vakaların sayısı oldukça fazla olup; sadece ölümle veya ağır yaralanmalarla sonuçlanan olaylar mahkeme kayıtlarına yansımıştır. Çocukların geçirdiği bu kazalar, iç ve dış mekân olarak farklılık gösterse de, genel itibariyle; yanma¹⁹⁵, suda boğulma¹⁹⁶, yüksek bir yerden düşme¹⁹⁷, ezilme (duvar, araba, hayvan vs.)¹⁹⁸ ve bir hayvanın yaralanması¹⁹⁹ şeklinde gerçekleşmektedir. Ayrıca bu kazaların çoğunluğunun ihmalkârlık, dikkatsizlik gibi sebeplerle meydana geldiğini de söylemek mümkündür. Çünkü ev içerisinde ısınmak ve yemek pişirmek için kullanılan ocağa veya neredeyse her evde bulunan su kuyusuna düşerek

¹⁹⁴ Yahya Araz, “‘Ölmek İçin Çok Erken!’ 17. Ve 18. Yüzyılda Anadolu’da Kazaların Sebep Olduğu Çocuk Ölümleri Ve Yaralanmaları Üzerine Bir Değerlendirme”, *Tarih Dergisi*, S. 56, İstanbul 2013, s. 31, 45.

¹⁹⁵ KŞS, 11, s. 160/3; KŞS, 14, s. 134-2; KŞS, 17, s. 238/2; KŞS, 25, s. 111/1; KŞS, 34, s. 58/1, 223/2; KŞS, 37, s. 118/1; KŞS, 41, s. 83/1, 106/1; KŞS, 47, s. 124/1, 136/1; KŞS, 53, s. 14/4.

¹⁹⁶ KŞS, 1, s. 26/6; KŞS, 10, s. 101/1; KŞS, 14, s. 158/2, 159/1; KŞS, 15, s. 107/2, 148/2; KŞS, 19, s. 111/4; KŞS, 41, s. 88/2; KŞS, 45, s. 30/1; KŞS, 49, s. 225/3, 226/3; KŞS, 53, s. 91/1; KŞS, 55, s. 256/1.

¹⁹⁷ KŞS, 19, s. 145/3; KŞS, 41, s. 136/2; KŞS, 51, s. 43/2; KŞS, 54, s. 74/2.

¹⁹⁸ KŞS, 17, s. 16/1; KŞS, 39, s. 196/2; KŞS, 41, s. 139/1; KŞS, 49, s. 51/1; KŞS, 52, s. 243/5.

¹⁹⁹ KŞS, 19, s. 145/3; KŞS, 41, s. 139/1; KŞS, 44, s. 51/2; KŞS, 50, s. 144/1, 154/1, 234/3; KŞS, 52, 162/3; KŞS, 53, s. 252/3; KŞS, 54, s. 57/4, 104/1; *Ayr. Bkz.* Fetâvâ-yı Alî Efendi: Cild-i Sâni, s. 374; Fetâvâ-yı Feyziye, Kitabu'l-Diyât, 534.

ölme vakalarının sayıca fazla olması bir anlık boş bırakmanın, çocukların ev içerisindeki tehlikelere ne kadar açık olduğunu akıllara getirmektedir.²⁰⁰

Örneğin; Dolabucu Mahallesi'nde vuku bulan bir olayın, aynı mahalle sakinlerinden olan Ahmed bin Mehmed ve Mustafâ bin Ramazan tarafından kâdıya bildirilmesi ile mütesellim el-Hâc Alî Ağa önderliğinde bir keşif heyeti gönderilmiştir. Pîrli isimli şahsın oğlu Mustafâ, üç gün önce kendi evindeki ocağa düşmüş ve sağ tarafından eli ile ayağı yanmıştır. 5 Mart 1681 tarihindeki muayene ve müşâhede sonucunda, kendiliğinden ateşe düşüp yaralandığı ve sağ tarafının yanık olduğu tutanaklara geçmiştir.²⁰¹ Ateşe düşerek yaralanma örneğinin yanı sıra; şıra kazanına²⁰², kaynar suya²⁰³, yağ tenceresine²⁰⁴ ve yanan tandıra²⁰⁵ düşerek vücutlarının büyük bir kısmının yandığı ve bu ağır yaralar sonucunda da, çocukların vefat ettikleri örnekler de oldukça fazladır.

Örneğin; *“İnsuyu Kâzası'na tâbi Tekfur nam karye sakinlerinden Seyyîd Alî nam kimesne meclis-i şer'i şerîfe gelüp takdir-i kelâm ve tâbir-i aza'ül merâm idüp benim sulbi sağır oğlum Seyyîd İbrahîm nam sağır sara zahmetine mübtelâ olmağla la-ya'kıl iken karye-i mezburda tefire düşüp a'zasından bazısı muhterik olmağla merhum Şeyh Hasan Halîfe'ye ziyarete götürmüş idim gelürken Poladlar Mahallesi'nde Sefer bin Mahmud nam kimesnenin*

²⁰⁰ Araz, “Ölmek İçin Çok Erken!”, s. 33-34.

²⁰¹ KŞS, 25, s. 111/1; Bir başka örnekte; İç Kal'a Mahallesi'nden Arslan veled-i Nikol nam zimmînin sağıre kızı Avros'un, kendi evi içerisindeki ocaktan ateş sıçrayarak, kızının sağ dizinden ayağına kadar yandığını, dolayısıyla da, keşif olunmasını talep etmiştir. Keşif sonucunda, Avros'un yürüyebilir durumda olması ve mahalleliden kimsenin bu hususla alakasının olmaması sebebiyle, kimseden davacı olmadığını belirtmiştir. *Ayr. Bkz. KŞS, 17, s. 238/2.*

²⁰² Örneğin; Galebe Mahallesi'nden Ahmed bin Mehmed'in küçük kızı bir gün önce Hasköy nam karyedeki bağında, kazayla şıra kazanına düşüp vefat etmiştir. Annesinin şahitliği ve karye sâkinlerinden bir grup hatunun çocuğun cesedini incelemeleri üzerine; sağ yanında, kolunda ve dirseğinde yanık yaraları olduğunu ve başka bir yara izine rastlamadıkları için kimsenin kastı olmadığı görüşüne vararak, karye ahâlisinden şikâyetçi olunmamıştır. *Ayr. Bkz. KŞS, 47, s. 136/1.*

²⁰³ KŞS, 41, s. 106/1; KŞS, 47, s. 124/1; Örneğin; el-Hâc Eymir Mahallesi'nden Ramazân bin Şa'bân mahkemede, dört gün önce küçük oğlu Alî, vâlidesi Âişe hatunun yanında oynarken, üzerine kaynar su dökülüp vücudunun bir kısmının yandığını bildirmiş. Keşif heyetinin başında bulunan Hasan Beg, Ramazân bin Şa'bân'ın evine gidip, cesedi incelemiştir. Annesi çamaşır yıkarken, üzerine kaynar su dökülen çocuğun; sol kolu ile sol bacağına yandığı ve başka yarasının olmadığı tespit edilerek mahkemede kayıtlara geçirilmiştir. *Ayr. Bkz. KŞS, 41, s. 83/1.*

²⁰⁴ Örneğin; Çiftenerdüban Mahallesi'nden birkaç kişi mahkemeye başvurarak, yağ tenceresine düşerek ölen çocuğun keşfini talep etmişlerdir. Çıralumescid Mahallesi sâkinlerinden Tarakçıoğlu Agob'un evinde, Maryem nam nasraniyenin oğlu Danyel yağ tenceresine düşmüş ve arkası tamamen yanmıştır. Çocuğu tenceden çıkarıp, evine getirdikten bir süre sonra bu yanıklar sebebiyle vefat etmiştir. Keşif heyetinin incelemeleri ve Maryem hatunun, olayın kazayla meydana gelip, kimsenin kasıtlı bir davranışı olmadığı yönünde tanıklık yapması üzerine çocuğun ölümü tutanaklara kaydedilmiştir. *Ayr. Bkz. KŞS, 14, s. 134/2.*

²⁰⁵ KŞS, 34, s. 223/2; KŞS, 37, s. 118/1; Örneğin; 25 Ekim 1661 tarihli bir keşif hüccetinde, Poladlar Mahallesi'nden Kemâl isimli şahsın sulbi sağır oğlu Halîl'in tandıra düşerek, yandıktan bahsedilmektedir. Sorgulamada, annesi Hübân hatun, oğlunun hasta olup ısınmak için tandıra yakın olduğunu, kendisinin de kuyudan su getirmeye gittiği esnada; Halîl'in tandıra düşüp, yanarak öldüğü yönünde tanıklık etmiştir. *Ayr. Bkz. KŞS, 11, s. 160/3.*

menziline nüzul eylediğimizde oğlum merhum fevt olmağla cânib-i şer'iden üzerine varulup keşf olunması matlubumdur... ”²⁰⁶ şeklinde devam eden sicil kaydından da görüleceği üzere, o dönemde çocukları ev içi kazalardan korumanın çok zor olduğu anlaşılmaktadır. Kuyu²⁰⁷, havuz²⁰⁸ ve ocağa²⁰⁹ düşerek, ocaktan ateş sıçrayarak²¹⁰ ya da kerpiç duvarın yıkılması²¹¹ ile meydana geldiği için evlerin dayanıksız yapıları ve mekân durumunun da çocuklar için bu tür tehlikelere sebep olduğunu göstermektedir. Bu durum, Osmanlı Devleti'nin o dönemki sosyal hayat şartlarını yansıtırken; diğer taraftan da, ev içindeki tehlikeler karşısında, ailelerin ufak bir dikkatsizliğinin çocuklar için ölümcül sonuçlara yol açabildiğini göstermektedir.²¹²

Yukarıdaki örneğe bakılarak; sara hastalığının özel bir ihtimam istediği anlaşılmaktadır. Ailelerin bu hususta normalden daha dikkatli olması ve çocuklarının başına gelebilecek tehlikeleri hesap ederek, önlem almaları gerekmektedir. Bu konuda, 17 Numaralı Konya Şer'iyye Sicili'nde karşılaştığımız bir hüccet dikkat çekici mahiyettedir. Şeyh Sadreddin Mahallesi'nden Mehmed bin Alî'nin vâlidesi Emine ve üvey babası Nimetullah bin el-Hâc Mûsâ mahkemede; “sara zahmetine mübtelâ olup beher ayda birkaç defa masrû olup la-ya'kıl olmağla şayet kendini kuyuya, suya atup ve damdan düşüp Müselmanlara müterettib ol sağır-i mezburun keyfiyet hali mahalle-i merkume ahâlisinden sual olunup ihbarları tahir olunmak matlubumdur dedikde mahalle-i mezburdan es-Seyyid Mustafâ Çelebi ibn-i Mehmed ve (?) bin İvad ve Mustafâ bin Abdi ve Hasan bin Habib ve Osman bin Hüseyin ve dayısı Mahmud ve Ali nam kimesneler li-eclillâh ihbâr meclis-i şer'i hazirûn olup istihbâr olunduklarında fi'l-vakî sağır-i mezbur Mehmed sara zahmetine müpteladır masrû olduğu

²⁰⁶ KŞS, 34, s. 223/2.

²⁰⁷ KŞS, 19, s. 111/4; KŞS, 41, s. 82/2; KŞS, 45, s. 30/1; KŞS, 49, s. 225/3, 226/3; KŞS, 53, s. 91/1; KŞS, 55, s. 256/1; Örneğin; Karaarslan Karyesi sâkinlerinden el-Hâc İbadullah adlı şahıs, mahkemeye gelerek, evindeki su kuyusuna düşen sağır oğlu Ahmed'in meyyitinin keşfini talep etmiştir. Yapılan incelemelerle, Ahmed'in cesedinde herhangi bir yara izine rastlamayıp; boğularak öldüğüne kanaat getirilmiştir. Ayr. Bkz. KŞS, 15, s. 148/2.

²⁰⁸ KŞS, 14, s. 158/2, 159/1; Örneğin; Konya sâkinlerinden Mahmûd bin Ahmed mahkemeye müracaat ederek, bir gün önce bağındaki havuza küçük kızı Âişe'nin kazayla düşüp, boğulduğunu beyân ederek, meyyitin keşfini talep etmiştir. Karaman mîr-i-mîran-ı Mustafâ Paşa'nın mütesellimi Mehmed Ağa tarafından mübaşir tayin edilen Şahîn Ağa, keşif heyeti ile birlikte Mahmûd'un bağına varıp; Âişe'nin cesedini incelemiş ve herhangi bir yara izine rastlamayarak, boğularak öldüğüne kanaat getirmişlerdir. Ayr. Bkz. KŞS, 10, s. 101/1.

²⁰⁹ KŞS, 11, s. 160/3; KŞS, 34, s. 223/2; KŞS, 37, s. 118/1.

²¹⁰ KŞS, 17, s. 238/2; KŞS, 25, s. 111/1; KŞS, 53, s. 14/4; Örneğin; Sadırlar Mahallesi'nden Mustafâ bin Receb ve İsâbin Satılmış nam şahıslar mahkemeye gelerek, komşuları Mahmud'un sağır oğlu Ahmed'in yanarak öldüğünü ve bu sebeple, meyyitin keşfini talep etmişlerdir. Hususa mübaşir tayin edilen Ebubekîr Ağa, Ahmed'in cesedini incelediğinde ayaklarından göbeğine kadar yanmış olduğunu tespit edip; çocuğun annesinin de sorgusunda, ocaktan ateş sıçrayarak yandığına ve oğlunun ölümünde, kimsenin bir yaptırımını olmadığına dair ifade vermesi üzerine mahkeme tutanaklara olay kayıt edilmiştir. Ayr. Bkz. KŞS, 34, s. 58/1.

²¹¹ KŞS, 39, s. 196/2; Fetâvâ-yı Alî Efendi: Cild-i Sâni, s. 473-474; Şeyh'âliman Mahallesi'nden Derviş Ebûbekîr bin el-Hâc Himmî'tin kendi menzilineki örtmenin gece vakti yıkılması üzerine, sulbi sağır oğlu es-Seyyid İbrahim'in bi-kazâ'i'l-lahi te'âlâ fevt olduğunu gösteren keşif hücceti; evlerin dayanıksız yapıları sebebiyle kazaların meydana geldiğini göstermektedir. Ayr. Bkz. KŞS, 52, s. 243/5.

²¹² Araz, “Çocuk Olmak”, s. 79-81.

halde la-ya'kil olur deyü her biri ihbâr etmeğin mâ'vaka bi'l-taleb ketb olundu"²¹³ şeklinde tutanaklara geçen bir hüccet ile hem oğullarını korumaya çalışmışlar hem de meydana gelebilecek herhangi bir kaza da mahallelinin zan altında kalmasını da engellemişlerdir. Çünkü kâdı tarafından görevlendirilen keşif heyeti, sadece olay yerini ve kazâzedeği incelemeyip; şahitleri ve komşuları da dinleyerek, birinin olayda kasıtlı olarak bir eylemde bulunup bulunmadığını araştırmaktadır. Bu durumda da, olay açıklığa kavuşup, soruşturma kapanıncaya kadar olayın vuku bulduğu mahalle halkı töhmet altında kalmaktadır. Dolayısıyla, mahalle sakinleri üzerindeki bu baskının azaltılması için de hüccet alınmış olabilir.²¹⁴

Ev içi kazaların yanı sıra; çocukların, sokak kapısının önünde araba altında ezilme²¹⁵, su kenarında boğulma²¹⁶, bir hayvan yaralaması²¹⁷ veya ağaçtan düşme²¹⁸ gibi dış mekân kazaları sonucunda da öldüğüne dair örnekler mevcuttur. Fakat bu tür vakalarda, dikkate değer derecede cinsiyet farklılığı olduğunu söylemek mümkündür. Konumuzla ilgili sicillerde tespit ettiğimiz örneklerden, dış mekân kazaları ile daha çok erkek çocukların muhatap olduğu görülmektedir. Bunun nedeni, kız çocuklarının oyun alanlarının evin yakınlarında, erkek çocuklarının ise; mahalle içerisinde veya yakınlarında olması ile ilişkili olabilir.²¹⁹

²¹³ KŞS, 17, s. 12/3.

²¹⁴ Araz, "Ölmek İçin Çok Erken!", s. 44; Araz, "Çocuk Olmak", s. 82-83.

²¹⁵ KŞS, 49, s. 51/1; Örneğin; Konya sâkinlerinden Abdurrahman Beg mahkemeye gelerek, önceki gün Adil(?) Mahallesi'nden Ramazan bin Süleymân ve oğlu Halîl'in iki kağnyı kerpiç taş yükleyip taşıdıklarını açıklamış. Halîl, kağnyı üzerine de sulbi sağır oğlu Süleymân'ı oturtmuş; fakat (okunmuyor) mevziye geldiklerinde, öküzler ürkünce Halîl yere düşmüş ve karnı ile sol kolu üzerinden kağnyı geçmiştir. Süleyman kendi ayağı ile evine gittikten bir süre sonra da vefat etmiştir. Hususa mübaşir tayin edilen Bayram Ağa'nın meyyiti incelemesinden sonra olayda kimsenin kasıtı olmadığı anlaşılabilir; davaya gerek görülmemiştir. *Ayr. Bkz.* KŞS, 17, s. 16/1.

²¹⁶ KŞS, 1, s. 26/6; Örneğin; Sahra Nahiyesi'ne tâbi (okunmuyor) nam karye sâkinlerinden, Ebû Gümüş ibn-i Sâlih mahkemeye gelerek, küçük oğulları Mustafâ ve Ali'nin 13 Zilhicce 1081 tarihinde, Meyri Suğlası'nda su içerken suya düşüp boğularak vefat ettiğini beyân etmiştir. Durumun incelenmesi için mahkemeye yapılan müracaatın sonucunda kimsenin kasıtlı bir davranışı olmadığı anlaşılabilir; aile tarafından çocukların dem ve diyeti için dava açmaya gerek olmadığı kanaat getirilmiştir. *Ayr. Bkz.* KŞS, 15, s. 107/2.

²¹⁷ KŞS, 19, s. 145/3; KŞS, 41, s. 139/1; KŞS, 44, s. 51/2; KŞS, 50, s. 144/1, 234/3; KŞS, 52, s. 162/3; KŞS, 53, s. 252/3; KŞS, 54, s. 57/4, 104/1; 50 numaralı sicile iki ayrı belge olarak kaydedilen örneklerde; Pîresed Mahallesi'nden es-Seyyid Ebûbekir bin es-Seyyid el-Hâc Mustafâ'nın küçük oğlu es-Seyyid İbrahîm'in merkep tepmesi sonucu vefat ettiği açıklanmıştır. es-Seyyid İbrahîm'in, İbrahîm bin Mehmed'in merkebinin çekip getirirken, kendi evlerinin önünde kazayla merkep teptiği yönündeki şahit beyânları ve keşif heyetinin çocuğun sağ böğründe kara bere görüp, başka bir ize rastlamamaları üzerine olayın kaza sonucu meydana geldiği anlaşılabilir. *Ayr. Bkz.* KŞS, 50, s. 153/2, 154/1.

²¹⁸ KŞS, 51, s. 43/2; KŞS, 54, s. 74/2; Örneğin; Sille Karyesi'nden Mihâyil veled-i Manîk mahkemeye müracaat ederek, küçük oğlu Fûta'nın bir gün önce ceviz ağacından düşüp hâlik olduğunu söyleyerek ve meyyitinin keşfini talep etmiştir. Bu olayı araştırılması için görevlendirilen şahıslar; Fûta'nın ense tarafında yarası olup, başka bir yara ve emareye rastlamamışlardır. Teşhis sonucunda da, kazayla öldüğüne kanaat getirilerek, mahkemeye gelip olayın meydana geliş şeklini ve bulguları kaydettirmişlerdir. *Ayr. Bkz.* KŞS, 41, s. 136/2.

²¹⁹ Araz, "Ölmek İçin Çok Erken!", s. 36.

B. İhtidâ ve Hukukî Sonuçları

Sözlükte “*tâbi olma, uyma*”²²⁰ anlamına gelen *ihtidâ* kelimesi terim olarak; inançsız veya herhangi bir dine mensup iken, bireyin İslâmiyet’i kabul etmesi anlamına gelmekte ve İslâmiyet’i kabul eden kişiye de *mühtedî*²²¹ adı verilmektedir. Psikolojik, sosyolojik, ekonomik ve siyasî nedenlerle gerçekleşebilen ihtidânın; kelime-i şahâdet getirme, iki şahit bulundurma ve kâdı huzurunda ihtidâyı tescilletme gibi de belirli şartları bulunmaktadır. Bunlara ilaveten; din değiştirerek İslâmiyet’e geçmenin diğer koşulları ise, kişinin kendi rızasının olması ve 15 yaşında olmasıdır²²². Bu yaş sınırının altında (en az 7 yaşında) olan şahıslar ise, vasî veya kâdı gibi yasal temsilcileri vasıtasıyla mühtedî olabilmektedir. Bunun sebebi; İslâm hukukunda dini anlama yaşının 7 olarak belirlenmiş olması; bu yaşın altındaki çocukların, kendilerinin mühtedî olamayacağı; fakat 7 yaşındaki mümeyyiz bir çocuğun, kendi iradesiyle Müslüman olabileceğine dair hükümler ile ilişkilidir²²³: “*Zeyd-i zimminin oğlu olup â’kıl olan (Yazmada: olmayan) Amr-ı sağır İslâma gelse İslâmı sahih olur mu? el-Cevab: Olur.*”²²⁴

İhtidânın bazı hukukî sonuçları bulunmakta olup; bunlar, özellikle çocukların bakım ve malî konulardaki haklarında değişikliğe neden olmaktadır. Örneğin; “*Fi’l-asıl (...) Ermeniyân keferesinden iken ismi Gülverdi olup hala şeref-i İslâm ile müşerref olan Meryem bint-i Abdullah meclis-i şer’i hatirü’l-tevkirde mukaddema zevci olan hâmil-i haze’l-sifir Babük veled-i Bâli nam zimmi muvahecesinde ikrâr-ı tam ve takrîr-i kelâm idüp ben şeref-i İslâm ile müşerref olduğumda mezbur Babük’e dahi İslâm teklif olunup kabul etmemekle beynimizde tefrik olunup sadri sağır oğlum Hacator’un ismi Alî ve diğer sadri sağır oğlum Ohan’ın ismi Velî olup her birinin İslâmına hâkim ve bana teslim olunmağla mezbur Babük her birini yevmi dörder akça nafaka için tarih-i kitab gününden dört sene tamamına dek ikisinin nafaka ve kisvesini ve sair havaic-i zarûriyesini harc ve sarf etmek üzere bana elli bir guruş ve dört semen virmekle ben dahi yedinden veçhi muharrer üzere bi’t-tamam ahz ve kabul ve kabz edüp meded-i mezkûr tamamına dek muzburanın nafakaları için min bad bir*

²²⁰ Devellioğlu, “İhtidâ”, s. 424.

²²¹ Mühtedî: Hidayete eren, hidâyete erişen, İslâm dinini kabul eden. *Ayr. Bkz.* Devellioğlu, “Mühtedî”, s. 715.

²²² 15 yaş sınırı Tanzimât’a kadar devam etmiş ve bu dönemle birlikte, din değiştirmek isteyenler için yaş sınırı 21 olarak değiştirilmiştir. *Ayr. Bkz.* Nuri Çevikel, “Osmanlı Kıbrısı’nda Müslim-Gayrimüslim İlişkileri Ve İhtidâ Meselesi (1746-1801)”, *Belgeler*, C. 29, S. 33, Ankara 2008, s. 953.

²²³ Örneğin; Şerefşîrin Mahallesi sâkinlerinden olup, hâlik olan Melkûn adlı Ermeni’nin tahminen on yaşlarındaki kızı Sarâ kelime-i şahadet getirerek İslâmiyet’i kabul etmiş ve ismi de Âişe olarak değiştirilmiştir. *Ayr. Bkz.* KŞS, 33, 110/1.

²²⁴ Fetâvâ-yı Alî Efendi: Cild-i Evvel, s. 286; Ali Köse, “İhtidâ”, *DİA*, C. 21, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2000, s. 554; Çevikel, “İhtidâ Meselesi”, s. 953.

akça ve bir habbe taleb etmemek üzere taahhüt ve iltizâm eyledüm dedikde gıbbe's-sûal tasdik ma'vakâ bi't-taleb ketb olundu"²²⁵

Yukarıdaki hüccet örneğinde görüldüğü üzere; İslâm hukuku gayr-i Müslim ebeveynlerden birisinin mühtedi olmasının üzerine, diğer eşe de İslâmiyet teklif etmektedir. Eşlerden diğerinin Müslüman olmayı kabul etmediği durumlarda, İslâmiyet'i benimseyen erkek ise, evliliğini sürdürebilmekte; fakat kadın ise, zimmi bir eşle nikâhlı kalması uygun görülmediği için evliliğini sonlandırmaktadır. Çocuklarında, "hayr'ül-ebeveyn" yani mühtedi olan eşe emânet edildiği ve isimlerinin de, Müslüman isimleri ile değiştirildiği bilinmektedir. Buna ilaveten, Müslüman olan kişi kadın ise; çocukların bakım hususu bir sorun teşkil etmemektedir. Fakat annenin gayr-i Müslim olması ve çocukların da hidânelik sürecinde olmasına bağlı olarak, dinî anlama yaşı olan 7 yaşına gelinceye dek çocuklar, annenin bakım ve gözetiminde kalabilmektedir. Bu yaştan sonra ise, Müslim olan babanın veya uygun görülen birinin himâyesine verilerek, bulûğa kadar bu kişinin gözetiminde hayatlarını idâme ettirmektedir. Bu durum, dîni açıdan çocukların ebeveynlerine tâbi olduklarını gösterir. Buna ilaveten; dini farklılıklar sebebiyle parçalanmış aile yapısının ve ebeveynlerin birinden uzaklaşmanın, çocuklar için çocuklar için ne gibi sakıncalar oluşturduğu veya balîğ olduktan sonra İslâmiyet'ten vazgeçip vazgeçemedikleri hakkında bilgimiz yoktur. Tabi ki bunda, irtidad etmenin hukukî caydırıcılığı da etkili olmuş olabilir.²²⁶

İslâmiyet'i benimseyen yetimler için de bazı hukukî sonuçlar oluşmaktadır. İhtidâ eden küçük, ebeveynlerden Müslüman olanın himâyesine verildiği gibi, mühtedi bir yetimde, maddî ve manevî olarak himâye altında bulunduğu vasîden ayrılarak; Müslim bir vasîye emânet edilmektedir. Bu hususta şer'iyeye sicillerinde karşılaştığımız bir örnek, İslâm hukukunun bu konuya verdiği önemi de göstermektedir: "*Mahmiye-i Konya'da Hoca Hasan mahallesi sâkinlerinden iken bundan akdem hâlik olan Devlet nam zimmînin sulbiye sağıre kızı olub hâlâ seref-i İslâm ile müşerrefe olan Âişe'nin emvâl ve erzâkını zabt ve hıfza ve sâir vâkı'a olan umûr-u şer'iyesini tesviyeye bir vasîy lâzım ve mühim olmagın hâkim-i mevkî'ü'l-kitâb hazretleri sağıre mezbûrenin 'ammisi bâ'isü'l-kitâb Fâtıma bint-i Abdullah nam hâtûn mukaddeme ve müstakîme olmagla vasîy nasb ve ta'yîn eyledikde ol dahî vesâyey-i merkûmeyi*

²²⁵ KŞS, 34, s. 138/3.

²²⁶ Halide Aslan, *Tanzimat Döneminde İhtidâ (1839-1876)*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara 2008, s. 92; Fetâvâ-yı Alî Efendi: Cild-i Evvel, s. 286.

kabul ve hizmet-i lâzımelerini edâya ta'ahhüd ve iltizâm itmegin mâ-vak'a bi't-taleb ketb olundu ²²⁷.

İhtidâ eden çocukların veya annelerinin mühtedi olmasıyla Müslüman kabul edilen çocukların, malî haklarında da bazı değişiklikler meydana gelmektedir. Şer'iyeye sicillerinde karşılaştığımız 25 Nisan 1678 tarihli bir örnekte; mühtedi olan Safiye bint-i Abdullah, sabıkân zevci olup, hâlik olan Baryam adlı zimmînin vârisi Amr veled-i Satılmış huzurunda dava ederek, küçük kızı Esmeye için Baryam'ın terekesinden hissesini talep etmiş. Amr'ın elindeki fetvâ-ı şerîfe göre; *“Esmeye sağire olmağla vâlidesi Safiye'ye tebâ'iyet ile ol dahi Müsellime olduğu imân-ı mezkûr Baryam'ın muhallefâtına şer'a ve irsâ' olmadığına”* kanaat getirilerek, Safiye davadan men edilmiştir.²²⁸ Bir önceki örnekte, gayr-î Müslîm baba Müslîm olan çocuğuna, balîğ olana kadar nafaka vermekle yükümlü iken; verdiğimiz ikinci örnekte dinî farklılıkların irsen intikâl eden malî haklara engel olduğunu göstermektedir.

Bir başka örnekte ise; Kürkçü Mahallesi'nde sakin iken hâlik olan Kubâd veled-i Gülâb'ın zevcesi olup, sonrada İslâmiyet'i kabul eden Fâtıma bint-i Abdullah; hem kendi adına, hem de yetimleri Mustafâ, Mehmed ve Âişe'nin vasîleri olması sebebiyle, Allahvirdi Kesis veled-i Ufâdâr'dan davacı olmuştur. Fâtıma bint-i Abdullah, hâlik olan zevci Kubâd'ın sıhhatinde, Ermiyan taifesinin mezarlarının çevresine duvar ve haç yapması için Allahvirdi Keşiş'i görevlendirdiğini ve masraflar için de kendisine sekiz çeki gümüş verdiğini beyan etmiştir. Bu masraflardan da, bir miktar paranın Allahvirdi Keşiş'te kaldığını ve bu sebeple aralarında tartışma çıktığını iddia etmiştir. İfadesinde verdiği bu bilgilerden sonra Fâtıma, Allahvirdi'de kalan toplam elli guruş parayı eksiksiz aldığını tescil etmesiyle; dava kâdı tarafından sonlandırılmıştır.²²⁹ Fâtıma'nın zevci öldükten sonra İslâmiyet'i benimsediği ve çocukların da, balîğ olma yaşından küçük olmaları sebebiyle; dinen ebeveyne tâbi oldukları anlaşılmaktadır. Bir önceki örnekten farklı olarak; Müslüman olan anne ve çocukların babanın vefatından sonra hak dine geçmeleri, yani sağlığında baba ile aynı dine mensup olmaları sebebiyle miras mallardan faydalanabilmektedirler. Dolayısıyla; murisin hayattayken vârisleri

²²⁷ KŞS, 33, s. 63/4; Bir başka örnekte; Yenice Mahallesi'nden iken hâlik olan (boş) nam zimmînin, küçük kızı İslâmiyet'i kabul ederek Âişe ismini almıştır. Âişe'nin mansûb vasîsi olan Fâtıma bint-i Yusûf mahkemeye müracaat ederek; yetimeye intikâl eden miras malları eski vasî olan Kirkor veled Murâd nâm zimmîden eksiksiz aldığını tescil ettirmiştir. *Ayr. Bkz. KŞS, 33, s. 111/2.*

²²⁸ KŞS, 24, s. 127/1.

²²⁹ KŞS, 7, s. 13/4; 16 Aralık 1684 tarihli bir örneğe göre; Hoca Hasan Mahallesi'nde hâlik olan Devlet nâm zimmînin yetimesi olan Kühre'nin hem kendisini, hem de emvâlîni muhafaza etmek üzere amcası Kirkor veled-i Murâd nam zimmî vasî tayin edilmiştir. Miras paylaşımı ve yetimin payına düşen hakkı almasından sonra mühtedî olup Âişe ismini aldığı, dolayısıyla 18 Şubat 1685 tarihinde sicile kaydedilen bir başka tutanakta kendisi gibi Müslüman olan halası Fâtıma bint-i Abdullah'ın vesâyet görevine getirildiği anlaşılmaktadır. *Ayr. Bkz. KŞS, 33, s. 28/2, 63/4.*

ile aynı dine tâbi olması, Müslüman'ın gayr-i Müslim'e, gayr-i Müslim'in Müslüman'a mirasçı olamayacağı ile ilgili hükmü ortadan kaldırmaktadır.²³⁰

C. Evlat Edinme

Şer'îyye sicillerinde *tebennî*²³¹ ve *iyâllik*²³² olarak karşılaştığımız evlat edinme olgusu; kişinin, nesebi belli olan veya olmayan çocukları, kendi çocuğu olarak benimsemesi olayıdır. Genellikle çocuk sahibi olamayanların müracaat ettiği tebennî uygulaması, İslâm hukukunun boşanmaya ve birden fazla evlilik yapmaya tanıdığı müsâmaha ile zaman içerisinde işlevini yitirmiştir. Bunun yanı sıra; Kur'ân'ı Kerîm'de evlâtlıkların, kişinin kendi çocuğu ile bir tutulmadığına dair ifâdelerin de yer alması, evlâtlık kurumunun işlevini yitirmesinde etkili olmuştur²³³. Evlat edinmenin bir başka amacı ise; yetim veya kimsesiz bir çocuğun bakımını ve himâyesini üstlenmektir. Bu hususta da, toplumda yer alan vasîlik ve hidânelik kurumları ile yetimlerin himâyesi sağlanmakta ve tebennîye ihtiyaç duyulmamaktadır. Osmanlı Devleti'nde XVIII. yüzyıla kadar, nadiren de olsa bu uygulamaya müracaat edildiği kâdı defterlerine kayıt edilen örneklerden anlaşılmaktadır. Bu yüzyıldan itibaren artan savaş, kıtlık, hastalık gibi nedenlerle kimsesiz çocukların sayısındaki çokluğa bağlı olarak; tebennî usulü de artmaya başlamıştır.²³⁴

Örneğin; “*Vech-i tahrîr-i hurûf budur ki mezkûr Emîr ikrâr ve i'tirâf kılup Şâhpâşâ nam kızımı mezkûr 'Abdurrahman Halîfe'ye beş altun alup 'iyâllîğe virdim ba'de'l-yevm kendi 'iyâli gibi terbiye eylesün didikde mezkûr 'Abdurrahman Halîfe tasdik idüp defter olundu*”²³⁵ şeklindeki kâdı tutanağı, evlât edinmenin mevcut olduğunu ve sicillere kayıt edilerek kontrol altında tutulmaya çalışıldığını göstermektedir. Bu gibi bir uygulamaya, kişinin çok fazla çocuk sahibi olması, nafakayı karşılayacak yeteri kadar maddî gücünün olmaması, çocuğu istememesi veya annenin vefat etmesi sebebiyle çocuğunun bakımını ve

²³⁰ Alaattin Aköz, “Konya'da İhtidâ Hareketleri ve Osmanlı Mahkemesi (1640-1750)”, *Uluslararası Kuruluşunun 700. Yıl Dönümünde Bütün Yönleriyle Osmanlı Devleti Kongresi (7-9 Nisan 1999)*, Ed. Alaattin Aköz vd., Konya 2000, s. 556; Örneğin; Çirkâb Mahallesi sâkinlerinden iken hâlik olan Safer nam zimminin sağır oğlu Allahvirdi'nin kendisi ve babasından kalan miras malları zabt ve hıfz etmek üzere, sağirin dayısı Mustafâ bin Abdullah vasi tayin olmuş. Babası hayattayken gayr-i Müslim olan çocuğun, babasının vefatından sonra dayısından etkilenecek Müslüman olduğu düşünülebilir. Ayrıca Allahvirdi, babasının vefatından sonra Müslim olduğu için miras hakkına da sahiptir. *Ayr. Bkz. KŞS, 17, s. 30/3.*

²³¹ Tebennî: Evlât edinme. *Ayr. Bkz. Pakalın, “Tebennî”, C. 3, s. 429.*

²³² İyâl: Bir kimsenin eş, çocuk, ana-baba ve hizmetçi gibi geçimini üstlendiği kimseler. *Ayr. Bkz. Devellioğlu, “İyâl”, s. 400; Pakalın, “İyâl”, C. 2, s. 10.*

²³³ Ahzâb, 33/4, 33/40.

²³⁴ Mehmet Âkif Aydın, “Evlat Edinme”, *DİA*, C. 11, Türkiye Diyânet Vakfı Yayınları, İstanbul 1995, s. 528; Emine Gazanker, *XVI. ve XVII. Yüzyıllarda Osmanlı Toplumunda Kimsesiz Çocuklar ve Evlatlıklar*, Bahçeşehir Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2014, s. 54, Zorlu, “İslâm Hukukunda Çocuk Hakları”, s. 150.

²³⁵ KŞS, 1, s. 107/8.

ihtiyaçlarını karşılayamaması gibi gerekçelerle başvurulmuş olabilir. Evlat edinilen kişinin de, hayır işleme, hizmetkâr olarak kullanma veya çocuğunun olmaması gibi nedenlerle tebennî usulüne müracaat etmiş olma ihtimali bulunmaktadır.

3 Kasım 1741 tarihinde, Şekerfûrûş Mahallesi'nden el-Hâc Mehmed bin el-Hâc Mustafâ'nın câriyesi Asbir bint-i Abdullah'ın mahkemeye müracaat ederek efendisine karşı açtığı dava, tebennî nedenlerine bir örnek teşkil etmektedir. Asbir bint-i Abdullah'ın istintâkında, mevlâsından bir buçuk yıl önce hamile olduğunu, bu sebeple de; el-Hâc Mehmed'in kendisini ümmete bey edeceğini iddia etmiştir. Ayrıca efendisi; çocuk üzerinde hakkının olmadığını söyleyerek, çocuğu tebennî etmeyi talep etmiştir. Fakat bu husus mahkemeye intikâl edince, el-Hâc Mahmud dinlenmek üzere dava ertelenmiştir.²³⁶ Asbir bint-i Abdullah, ifâdesinde; çocuğun tebennî edilme nedenini belirtmiştir. Cârîyenin bu ifâdesine rağmen; çocuğun evlatlık olarak verilmek istenmesinin farklı nedenleri olabilir. Cârîye ve efendisi arasında mülkiyet ilişkisi olduğu için, cârîyeden doğan bir çocuk hür bir kadından doğan çocuk ile aynı haklara sahip olabilmekte ve soy bağı kurulabilmektedir. Dolayısıyla, el-Hâc Mehmed'in çocuğu tebennî etmek istemesinin asıl nedeni; kendisinden olmaması veya diğer aile bireylerinin istememesinden kaynaklanmış olabilir.

Hukukî olarak evlat edinilen kişilerin nafakası, eğitimi, terbiyesi, bakımı ve himâyesi; tebennî eden kişi tarafından karşılanmakta; fakat bu evlâtlıklar, mirasa ortak olamamaktadır. İslâm hukuku bu hususta; evlat edinilen kişinin, vasîyet yoluyla evlatlığına miras bırakabilmesine müsaade etmektedir. Vasîyet eden kişinin mirasçıları var ise; mirasın üçte biri, yoksa malların tamamı tebennî edilen kişiye hibe edilebilmektedir. Ayrıca, vârislerin izninin alınması şartıyla; mirasın üçte birinden fazlası da evlatlığa bırakılabilmektedir. Eğer vasîyet edilmezse, evlat edinilen kişinin miras mallarda hak talep etmesi söz konusu değildir. Dolayısıyla bu durum, belli bir kurala tâbi tutularak, vârisler arasında çıkabilecek olumsuzluklar önlenmeye çalışılmıştır.²³⁷

Evlât edinilen kişilerin; akıllı, ahlâklı ve güvenilir kişiler olmasına bakılmakta, eğer bu şartlara uymuyor ise, çocuk, bu şartları taşıyan başka birisine tebennî edilebilmektedir. Ayrıca, dinî olarak çocukların evlat edinildikleri aile tarafından etkilenmelerini önlemek amacıyla, gayr-i Müslim ve Müslimler arasında tebennî uygulaması yasaklanmıştır. Evlât

²³⁶ KŞS, 55, s. 215/4.

²³⁷ Abdullah Bay, "Çocuklar, Hayırseverlik ve Hukuk: Hayırsever Osmanlılar ve Oğullukları", *Kebikeç, İnsan Bilimleri İçin Kaynak Araştırmaları Dergisi*, S. 35, Kebikeç Yayınları, Ankara 2013, s. 191; Gazanker, "Kimsesiz Çocuklar ve Evlatlıklar", s. 57.

edinen ailenin sınırlı velâyet hakkı olmakta ve çocuğun gerekli hukukî işlemleri, öz ebeveynleri veya kâdı tarafından yürütülmektedir. Buna ilaveten, tebennî edinilen kişilerin öz babalarının isimlerini kullandığı ve bu evlâtlıklarla, hukuksal olarak akrabalık ilişkileri kabul edilmediği için evlat edinen kişi ile evlâtlıklar arasında nikâh akdinin geçerli olduğu da bilinmektedir.²³⁸

İnceleme dönemimiz içerisinde karşılaştığımız bir tebennî örneğinde, Devle Mahallesi'nden Hasan bin Nasrullah Efendi'nin mahkemeye müracaat ederek; Velî bin Muslî adlı çocuğun ebeveynlerinin vefat ettiğini ve hidânelik görevini yapacak bir akrabasının da bulunmadığını beyân etmiştir. Bu sebeple, tebennî ve ıyâle kendisine verildiğini bildirerek; çocuğun, zarurî ihtiyaçları için nafaka takdir olunmasını talep etmiştir. Hasan'ın kendi malından, tebennî edilen çocuk için günlük dörder akça nafaka farz ve takdir olunmasına kanaat getirilmiştir.²³⁹ Bu durum, çocuğun korunması ve ihtiyaçlarının karşılanması amacıyla yapılan bir evlât edinme yöntemidir²⁴⁰. Ayrıca; nafakanın kâdı önünde tescil ettirilmesi, çocuğun âkıl, bâliğ ve rüşd olduğunda bu miktarın hesaplanarak, evlat edinen kişiye geri ödenmesi için de yapılan bir uygulamadır²⁴¹.

D. Erken Evlendirme, Nikâhın Feshi ve Nikâha Engel Durumlar

İslâm ve Osmanlı hukukunda, çocukların, bulûğa erişmeden aileleri veya yasal temsilcileri tarafından evlendirildikleri bilinmektedir. Dinen erken evlenmenin uygun görüldüğü ve toplum ahlâkını koruma gayesiyle yapılan genç yaştaki evliliklerin yanı sıra; Müslüman nüfusun çoğalması sebebiyle de erken yaşta evlenme teşvik edilmiştir. Fakat, henüz bâliğ olmamış kız veya erkek çocuklarının evlilikleri, çocuk olmalarından kaynaklanabilecek sorunlar nedeniyle ve ebeveynlerin bu tür nikâhlanmalara neden onay

²³⁸ Bay, "Çocuklar, Hayırseverlik ve Hukuk", s. 191-193; Örneğin; Şükrân Mahallesi'nden Şerife Âlime bint-i es-Seyyid İmam nam hatun mahkemede, Emine bint-i Mehmed nam sağireyi tebennî ettiğini ve malı olmadığı için himâyesi süresince nafaka takdir olunmasını talep etmiştir. Hâkimin, Emine için belirlediği miktar ise; günlük beşer akça olmuştur. *Ayr. Bkz.* KŞS, 25, s. 184/4.

²³⁹ KŞS, 33, s. 223/1; Bir başka örnekte; Çiftenerdüban Mahallesi'nden Âyine bint-i Mahsûd'un hamam önünde bulunduğu Mahmud adlı lakîti evlat edinerek, hidânelik görevini yerine getirmeyi talep etmiştir. Buna ilaveten de, çocuk için nafaka takdiri yapılmasını istemiştir. Hâkim, Mahmud'un zarurî ihtiyaçlarına günlük sekizer akça nafaka harcanmasına karar vermiştir. *Ayr. Bkz.* KŞS, 38, s. 168/1.

²⁴⁰ Örneğin; Çiftenerdüban Mahallesi'nde Kerîman bint-i Abdullah nam hatun, tahminen iki yaşlarındaki Şerife'yi, Şeyh Ahmed Cami kapısı önünde bulup, zayi olmaması için tebenni etmeyi talep etmiştir. Ayrıca; kendi hücr ve terbiyesinde olacağı için de, günlük onar akça nafaka takdir olunmasını sağlamıştır. *Ayr. Bkz.* KŞS, 42, s. 76/3.

²⁴¹ Örneğin; Zevle Mahallesi'nden Mûsâ bin Hüseyin, mahkemeye müracaat ederek, (okunmuyor) Mahallesi'nde fevt olan Satı'nın sulbi sağire kızı Fatıma'yı tebennî etmesi için kardeşi Ahmed'in kendisine teslim ettiğini beyân etmiş. Fatıma'nın kendi hücr ve terbiyesinde olması nedeniyle, nafakaya ihtiyaç duyup; nafaka takdir ve farz olunmasını talep etmiştir. Kâdı, evlat edinilen kız çocuğu için günlük beşer akça nafaka harcanmasına karar kılmıştır. *Ayr. Bkz.* KŞS, 25, s. 265/3.

verdikleri hususu da düşündürücüdür. Yeni bâliğ olmuş ve belli bir fiziksel olgunluğa sahip olmayan kızların gebe kalabilmeleri; yaşları itibariyle hem kendi, hem de bebek açısından tehlikeli olabilmektedir. Buna ilaveten; hem erkeklerin hem de kızların, genç yaşlardayken bir çocuğun eğitimini, bakımını ve maddî ihtiyaçlarını karşılayabilecek olgunlukta olmadıkları aşikârdır. Buna rağmen; kâdı defterlerinde karşılaşılan evlenme, boşanma ve nikâhın feshi ile ilgili kayıtlardan, Osmanlı toplumunda erken evliliklerin yaygın olduğu söylenebilir.²⁴²

14 Ekim 1661 tarihli örnek; Alî bin Maksûd isimli şahsın istemeyerek ölümüne sebep olduğu kişinin sağır oğlu Pîr-zâde ile kendi sağire kızı Menevşe'nin evlenmelerini talep etmesi ve yetimin halasının da bu evliliğe müsaade ettiğini göstermektedir. Bu durum; erken yaşta evliliğin bir bakıma himâye amaçlı yapıldığını veya aileler arası bir anlaşma olduğunu da akıllara getirmektedir.²⁴³

Kendi rızalarının dışındaki birisinin aracılığıyla evlenen çocukların yetişkin olduklarında nikâhı feshetmeleri mümkündür. Sicillerde karşılaştığımız örnekler, bu hususu doğrulamaktadır. Yalnızca velâyet hakkına sahip olan baba veya dedenin (babanın babası) onayladıkları evlilikler feshedilememektedir: “ *Zeyd, sağire kızı Hind'i Amr'a tezvic eylese Hind balığa oldukda akd-i mezburi hıyar-ı bulûğ ile feshe kadir olur mu? el-Cevab: Olmaz.* ”²⁴⁴ Bu durum, velînin çocukları üzerindeki haklarından kaynaklanıyor olabilir. Hanefî mezhebine göre küçükleri evlendirme yetkisi, birinci derecede sırasıyla; baba ve babanın babasıdır. İkinci derecede ana baba bir erkek kardeşler, baba bir erkek kardeşler ve bunların oğulları gelirken; üçüncü derecede, ana baba bir amcalar, baba bir amcalar ve bunların oğulları evlendirme yetkisine sahip olabilmekteydiler.²⁴⁵

Çocukların bâliğ olduktan sonra hukuki olarak, kâdı önünde kendilerini temsil edebilme ve karar verebilme haklarının olması; onlara, kendi rızaları ile gerçekleşmeyen bir evliliği sonlandırma yetkisi vermektedir. Dolayısıyla; bâliğ olmamış kişilerin, bir başka çocuk veya kendinden yaşça büyük bir şahıs ile nikâhlanmasından doğan evliliğin mâhiyeti, hukukî olarak söz hakkına sahip olduktan sonra nikâhın feshedilebilmesi için önemlidir. İslâm hukuku genellikle, yeterli fiziksel olgunluğa ulaşmayan bireylerle (özellikle de kız çocukları

²⁴² Yahya Araz, “17. ve 18. Yüzyılda İstanbul ve Anadolu’da Çocuk Evlilikleri ve Erişkinlik Olgusu Üzerine Bir Değerlendirme”, *Kadın/Women 2000*, C. 13, S. 2, 2012, s. 100.

²⁴³ KŞS, 11, s. 153/3; Başka bir evlilik örneği ise; Seb’ahân Mahallesi’nden Sâliha bint-i Abdurrahman Beşe’nin, Müslüman olan Fatıma bint-i Abdullah nam bîkr-i balığayı, sağır oğlu Mehmed bin Ahmed’e tezevvüc ve kabul eylediğini gösteren hüccettir. *Ayr. Bkz.* KŞS, 49, s. 232/5.

²⁴⁴ Fetâvâ-yı Alî Efendi: Cild-i Evvel, s. 74.

²⁴⁵ İsmail Kıvrım, “17. yüzyılda Osmanlı Toplumunda Boşanma Hadiseleri (Ayıntâb Örneği; Talâk, Muhâla’a ve Tefrik)”, *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, S. 1, C. 10, Gaziantep 2011, s. 389; Araz, “Çocuk Evlilikleri ve Erişkinlik Olgusu”, s. 105.

ile) cinsî temasta bulunmayıp, beklenmesi gerektiğinin üzerinde durmuştur. Bu durum, çocuklarla yapılan evliliğin mahiyetini açıklar nitelikte olup; nikâkın feshedilebilmesi için de bir nevi kolaylık sağlamaktadır. Bâliğ olduktan sonra nikâhı feshedenlerin çoğu, muhtemelen nikâhlandığı kişinin de küçük olması sebebiyle aralarında cinsî münasebet olmadan ayrılanlardır. Fakat kendinden yaşça büyük bir kimse ile nikâhlanan çocuğun, balîğ olana kadar böyle bir ilişkide bulunmama ihtimalî olmasının yanı sıra; eşi tarafından cinsel ilişkiye zorlanabileceği de göz önünde bulundurulmalıdır. Bu gibi durumlar, aile mahremiyeti ve toplum baskısı sebebiyle sicillere yansımamış olmakla beraber; böyle bir durumda nikâhı feshetmek yerine, evliliği sürdürmek zorunda kalanlar da olmuş olabilir.²⁴⁶

Örneğin; Bağ-evliyâ Mahallesi sakinlerinden Mü'mine bint-i İsmâ'il nam bîkr-i bâliğa, sağire iken amcası Yûsuf bin Hasan tarafından amcaoğlu Muharrem ile evlendirilmiştir. Mü'mine, âkıl, bâliğ ve rûşd olunca; Yûsuf bin Hasan'ın oğlu Muharrem ile evli kalmak istemeyerek; nikâhın feshini talep etmiştir. Muharrem'in de rızası ile nikâh iptal edilmiştir.²⁴⁷

3 Mayıs 1670 tarihli başka bir örnekte; Sa'îd-ili Nahiyesi'ne bağlı Sarâyıcık Karyesi'nden İsmihân bint-i (boş) nam bîkr-i balîğa, Lâdik Karyesi sakinlerinden Süleymân bin Ramazân ile olan evliliğinin feshedildiğini ve gereğinin yapılmasını talep etmiştir. Evliliğinin feshedilmesinin sebebi ise; bir buçuk yıl önce kendisi sağire iken; annesi Döne bint-i Mehmed'in izni olmadan, üvey babası Mehmed'in İsmihân'ı nikâhlamasıdır. Annesinin tanıklığı ve kendisinin de, bulûğ ve reşit olması üzerine; İsmihân, nihâkını feshetmiştir.²⁴⁸ Üvey babasının kendisini istememesi veya babasından intikâl eden mirası sahiplenmek için annesinin izni olmadan çocuğu evlendirmiş olabilir.

Yine benzer bir örnekte; Dehüdâ Mahallesi'nden Hadîce bint-i İbrahîm'in iki sene önce Mustafâ bin Halîl'in sağir oğlu Hüseyin ile aralarında *akd-i nikâh* olmadan namzed eylediklerini ve kendisinin de reşit ve bulûğ olduğunu söyleyerek Mustafâ bin Halîl'den

²⁴⁶ Yahya Araz, "Osmanlı İstanbul'unda Çocukluk, Çocuk Evlilikleri ve Cinsellik Yaşı Üzerine Bir Değerlendirme (19. Yüzyılın Başlarından İmparatorluğun Sonuna)", *Toplumsal Tarih Dergisi*, S. 274, Tarih Vakfı Yayınları, Ankara 2016, s. 44-45; Araz; "Çocuk Evlilikleri ve Erişkinlik Olgusu", s. 105; Fetâvâ-yı Alî Efendi: Cild-i Evvel, s. 75.

²⁴⁷ KŞS, 7, s. 52/1; *Ayr. Bkz.* KŞS, 50, s. 36/1, 57/3.

²⁴⁸ KŞS, 14, s. 11/1; Bir başka fesih örneği; Şemseddîn Tebrizî Mahallesi'nden Şerîfe bint-i Abdülhâlim nam bîkr-i balîğanın mahkemeye müracaat ederek, dört gün önce bulûğ olduğunu ve şahitler huzurunda sağir es-Seyyid Esbât ile olan nikâhını fesih ettiğini beyân etmiş. Kayınvâlidesi Şerîfe Fatıma inkâr etse de, şahitlerin tanıklıkları üzerine nikâhın feshi onaylanmıştır. *Ayr. Bkz.* KŞS, 52, s. 203/2.

şikâyetçi olmuştur.²⁴⁹ Yukarıda verdiğimiz örnekler, çocuk yaşta evlendirilmenin çeşitli usulsüzlük ve yolsuzluk nedeniyle de yapılabildiğini gösterirken; hukukî olarak kişilerin, bâliğ olana kadar kendilerini koruyamadıklarını da göstermektedir. Ayrıca; İslâm hukukunun kız çocuklarının erginliğe ulaşınca tanındıkları boşanma hakkı sebebiyle, kızların balığ olduktan sonra tercihte bulunarak, beklemeden nikâhlarını feshedeceklerini şahitler önünde beyan etmeleri gerekmedir. Aksi takdirde susmaları, nikâha razı oldukları anlamına gelmekte olup; seçim haklarını da kaybetmiş olacaktırlar. Dolayısıyla; evliliklerinin mahiyeti de balığ olmalarıyla değişecektir.²⁵⁰ Bunlara ilaveten; inceleme dönemimiz olan 1650-1750 yılları arasındaki örneklerden, çocuk evliliklerinin sadece Müslümanlar arasında değil; aynı zamanda, zimmîler arasında yaygın olduğu görülmektedir.²⁵¹

Çocuk yaşta evlendirmenin İslâm ve Osmanlı hukukunda XIX. yüzyıl sonları ve XX. yüzyıl başlarına kadar devam ettiği; bu dönemden sonra ise, erkeklerin asgari evlenme yaşının 18, kızların ise velîlerinin izni olması şartıyla alt sınır olan evlenme yaşının 17 olarak belirlendiği görülmektedir. Ayrıca; İslâm hukukunda evlenmeye engel teşkil eden bazı durumlar da söz konusudur. Bunlardan birisi, süt akrabalığı meselesidir. Süt akrabalığı çocuğu emziren anne ve yakınları arasında oluşan bağ olup; ayet ve hadislerle, bu akrabalarla evlenmek haram kılınmıştır. Mezheplere göre, süt akrabalığının oluşabilmesi için farklı görüşler bulunmaktadır. Fakat genel olarak İslâm hukukunda, çocuğun emzirilmesi gereken iki yıllık emzirme sürecinde çocuğun midesine sütün gitmesiyle süt akrabalığı oluşurken; 3-4 yaşlarındaki bir çocuğun süt içmesi ile akrabalık ilişkisi meydana gelmemektedir. Dolayısıyla; emziren kadın ile sütü içen çocuklar arasındaki evlilik yasaklanmıştır.²⁵²

²⁴⁹ KŞS, 16, s. 95/2; Fetâvâ-yı Fevziye, Kitabı'n-Nikâh, 27, 28; Türk'âli Mahallesi'nde vuku bulunan başka bir örnekte; Ümmühan bint-i el-Hâc Mustafâ'nın ağabeyi ve vasisi olan Halîl, mahkemede Mahmud ibn-i Mustafâ'dan şikâyetçi olmuştur. Altı yıl önce Ümmühan'ın babası el-Hâc Mustafâ'nın, otuz bin akça mehr-i muaccel karşılığında kızını Mahmud'a nikâhladığını; vasisi olduğu için sağireyi Mahmud'a teslim etmek istediğinde, Mahmud nikâhlı eşi olduğunu inkâr etmiş. Otuz gurusu mehr-i muaccelden başka, bin akça mehr-i müeccel olarak taraflar arasında anlaşma sağlanmıştır. *Ayr. Bkz.* KŞS, 19, s. 131/4.

²⁵⁰ Alaattin Aköz, *Bir İmamın Nikâh Defteri (Beşiktaş Sinan-ı Cedid Mahallesi)*, Tablet Yayınları, Konya 2006, s. 16-17; Mehmet İpçioğlu, *Konya Şer'iyye Sicillerine Göre Osmanlı Ailesi*, Nobel Yayınları, Ankara 2001, s. 29-30; Kıvrım, "Boşanma Hadiseleri", s. 389-390.

²⁵¹ Örneğin; İbn-i Tutû Mahallesi'nde hâlik olan Eytâl zimminin sulbiye sağire kızı Esmâ'nın velisi olan kız kardeşi Hanzade'nin eşi ve vekili olan Bahadır veled-i (boş) mahkemede, Esmâ'nın başka birisi ile olan evliliğine engel olduğu için Malkon veled-i Murad'dan şikâyetçi olmuş Malkon istintâkında ise; Esmâ'nın kendi oğlu İrmiya ile evli olup, Bâli veled-i Kara Bâli'nin oğlu Eğri ile evlenmesine bu sebeple engel olduğunu açıklamış. Fakat olayın mahkemeye intikâl etmesi üzerine, artık bu hususa itirazı olmadığını ve Esmâ'nın dilediği ile evlenebileceğini beyân etmesi üzerine dava sonuçlanmıştır. *Ayr. Bkz.* KŞS, 25, s. 93/3.

²⁵² Nisâ, 4/23; Müslim, Radâ, 17-25; Tirmizî, Radâ, 3; Buhârî, Şehâdat, 7; Fetâvâ-yı Alî Efendi: Cild-i Evvel, s. 55, 126; Osman Kaşıkçı, "Radâ", *DİA*, C. 34, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2007, s. 384; Özdemir, "Nisâ Sûresi'nde Aile", s. 8.

İnceleme dönemimiz dışında kalan 70 Numaralı Konya Şer'iyeye Sicilli'ndeki bir örnek, Zincirlikuyu Mahallesi'nde sağır iken evlendirilen çocukların, süt kardeşliği sebebiyle eş olmaya yanaşmadıklarına dair 18 Ocak 1817 tarihinde tutanaklara geçen dava sonucunu teşkil etmektedir. Mehmed bin Abdullah, Râziye bint-i Velî isimli bîkr-i bâliğadan şikâyetçi olup; Râziye'yi iki yıl önce sağır oğlu Ömer'e nikâhladığını, fakat oğluna zevce olmak istemediğini izah ederek, bunun sebebini sormuştur. Râziye ise; *Ömer'in* annesinin kendisini emzirdiği ve "*Ömer ile merz'an karındaş olduğumuza binâ'en tezvicden imtinâ iderim*" diye açıklama yapmış ve bu sebeple de, Râziye ile Ömer'in nikâhları geçersiz kabul edilerek, Râziye'nin başka birisiyle evlenmesine müsaade edilmiştir.²⁵³

E. Çocuk Hastalıkları

Tez çalışmamızın sınırlılıklarını oluşturan 1650-1750 yılları arasında, çocuk hastalıkları ile ilgili tespit ettiğimiz en fazla örnek; hekimin cerrahî müdahalesinden doğacak herhangi bir olumsuz sonuçtan sorumlu tutulmayacağı ve durumun, mesleğini devam ettirmesine de bir engel teşkil etmeyeceğini bildiren ve tedavi ücretini ihtivâ eden i'lâmlarla ilgilidir.²⁵⁴ Tespit ettiğimiz örneklerde, hasta veya hasta yakınlarının; ur²⁵⁵, fitik²⁵⁶ ve mesane taşı²⁵⁷ gibi hastalıkların tedavi edilmesi nedeniyle kâdî'dan aldıkları rıza senetleri bulunmaktadır. Örneğin; Çiftenerdüban Mahallesi'nden Parsa veled-i Varton nam zimmînin dört yaşındaki oğlu Serkez'in boynunda ur marazı olması nedeniyle, Alkesyon veled-i Papas nam hekimin oğlunu tedavi etmesi için kâdî'ya müracaat ederek aldığı rıza senedine aittir.²⁵⁸

Başka bir rıza senedi örneğinde; Şeyh Âliman Mahallesi'nden Hâcî bin Hüseyin'in, Andon veled-i Todorî muvahasinde ikrar ve takrir edip, sulbiye sağire kızı Fâtîma'nın mesânesindeki taşı, zimmî cerrahın tedavi etmesini istemiştir.²⁵⁹ Bazı yaralanma ve ölüm

²⁵³ KŞS, 70, s. 46/4; Araz, "Çocuk Olmak", s. 48-50; Fetâvâ-yı Feyziye, Kitabü'r-Rada', 64, 68.

²⁵⁴ Özen Tok, Osmanlı Dönemi Hekim-Hasta İlişkileri (Kadı Sicillerinde Göre XVII. ve XVIII. Yüzyıllarda Kayseri Örneği), *Turkish Studies*, S. 3, 2008, s. 794; Fatih Gedikli, "Osmanlı Hukukunda Hekim Sorumluluğu ve XVII. Yüzyılda Ünlü Bir Fitik Cerrahî", *Türk Hukuk Tarihi Araştırmaları*, S. 4, 2007, s. 18.

²⁵⁵ KŞS, 34, s. 123/3.

²⁵⁶ KŞS, 14, s. 160/1, 160/4, 160/5; KŞS, 15, s. 25/5, 27/5; KŞS, 26, s. 220/4; KŞS, 34, s. 105/3, 150/3.

²⁵⁷ KŞS, 7, s. 70/4; KŞS, 13, s. 21/3; KŞS, 15, s. 20/1; KŞS, 16, s. 6/4; KŞS, 24, s. 158/4; KŞS, 25, s. 15/2, 244/2, 250/2, 252/2, 256/4, 260/3, 264/3; KŞS, 34, s. 86/3, 212-3; KŞS, 26, s. 25/3, 111/3, 131/2, 235/2; KŞS, 42, s. 41/3, 188/2; KŞS, 47, s. 95/4, 152/4; KŞS, 49, s. 222/3, KŞS, 51, s. 23/3.

²⁵⁸ KŞS, 34, s. 123/3; Örneğin; Şeyh Âliman Mahallesi'nden Hüsâm bin Alî, Dimitri veled-i Meyho nam cerrah mahzarında sulbi sağır oğlu Mehmed'in kasığı yarık olduğundan, zimmî hekimim tedavi etmesini ve herhangi bir aksilikte hekimin rencide edilmemesi ve kendisinin de bu hususta hiçbir suretle şikâyetçi olmayacağına dair rıza senedir. *Ayr. Bkz.* KŞS, 15, s. 27/5.

²⁵⁹ KŞS, 26, s. 131/2; Örneğin; Yenice Mahallesi'nden Bâli bin Muslî ve zevcesi İsmihân bint-i Abdullah mahkemeye müracaat ederek, es-Seyyid Mehmed Çelebi ibn-i es-Seyyid Alî mahzarında, oğulları İsmail nam sağırın mesânesinde taş olduğu ve mezkûr es-Seyyid Mehmed Çelebi'nin bu hususta mahareti olduğunu bilerek

vakalarında, kız çocuklarının keşfi için görevlendirilen heyeti kadınlar oluşurken; verdiğimiz örnekte çocuğun mahremi olmayan bir hekim tarafından tedavi edilmesinin istenmesi dikkat çekmektedir. Ayrıca, fitik ve mesane taşı gibi hastalıkların günümüzde bile kız ve erkek çocuklarda yaygın olarak görüldüğü düşünülürse, kız çocuğunun tedavisi ile ilgili karşılaştığımız bu yegâne örnek; dönemin şartlarını, kadın hekimlerin yokluğunu ve hastalıklar karşısındaki çaresizliği de akıllara getirmektedir.

Araştırmamıza örnek oluşturan bu tür rıza senetlerinden, çocuklarda en yaygın görülen hastalıkların yanı sıra; 1650-1750 yılları arasında Konya’da bulunan hekimler hakkında da bilgi sahibi olunmaktadır. Genellikle bu cerrahî müdahalelerle gayr-i Müslim hekimler ilgilenirken; o dönemdeki birkaç Müslüman hekimin de, bu tür tıbbî tedavi uygulamalarına başvurdukları görülmektedir. İnceleme dönemimiz içerisinde karşılaştığımız örneklerden, Elkaş veled-i Kosda²⁶⁰, Dimitri veled-i Meyho²⁶¹, Dimitri veled-i Sincar(?)²⁶², Andon veled-i Todorî²⁶³, Alkesyon veled-i Papas²⁶⁴, İvaz veled-i Borus²⁶⁵ ve İvaz veled-i Toros²⁶⁶ gibi gayr-i Müslim hekimlerin yanı sıra; es-Seyyîd Muharrem Çelebi ibn-i el-Hâc Alî²⁶⁷, es-Seyyîd Mehmed Çelebi ibn-i es-Seyyîd Alî²⁶⁸, Mehmed bin Abdullah²⁶⁹, Ahmed bin Mûsâ²⁷⁰, Hasan Çelebi ibn-i İsmâil²⁷¹ ve el-Hâc Ahmed ibn-i Abdi²⁷² gibi Müslüman hekimlerin de Konya’da görev yaptığı anlaşılmaktadır.

Cerrahî müdahale gerektiren hastalıklara ilaveten; o dönem Konya’da, sara²⁷³ ve kuduz²⁷⁴ hastalığı ile ilgili birkaç örnek de bulunmaktadır. 17 Numaralı Konya Şer’iyye Sicili’nde *masru*²⁷⁵ ibâresi ile kaydedilen bir tutanağa göre; Şeyh Sadreddin Mahallesi’nden Mehmed bin Alî’nin vâlidesi Emine ve üvey babası Nimetullah bin el-Hâc Mûsâ mahkemeye müracaat ederek; oğullarının sara hastası olduğunu ve ayda birkaç kez nöbet geçirdiğini ifade

kendisine müracaat ettiklerini ve doğacak herhangi bir aksilikte hekimin mesûl tutulmamasını beyân etmişlerdir.

Ayr. Bkz. KŞS, 16, s. 6/4.

²⁶⁰ KŞS, 13, s. 21/3, 54/4.

²⁶¹ KŞS, 14, s. 160/1, 160/4, 160/5.

²⁶² KŞS, 15, s. 20/4, 25/5, 27/5.

²⁶³ KŞS, 24, s. 158/4; KŞS, 25, s. 250/2, 252/2, 256/4, 260/3, 264/3; KŞS, 26, s. 25/3, 111/3, 131/2, 220/4, 235/2.

²⁶⁴ KŞS, 34, s. 86/3, 105/3, 123/3, 150/3, 212-3, 123/3.

²⁶⁵ KŞS, 42, s. 41/3.

²⁶⁶ KŞS, 47, s. 95/4, 152/4.

²⁶⁷ KŞS, 7, s. 70/4.

²⁶⁸ KŞS, 16, s. 6/4.

²⁶⁹ KŞS, 25, s. 244/2.

²⁷⁰ KŞS, 42, s. 188/2.

²⁷¹ KŞS, 49, s. 222/3.

²⁷² KŞS, 51, s. 23/3.

²⁷³ KŞS, 17, s. 12/3; KŞS, 34, s. 223/2.

²⁷⁴ KŞS, 50, s. 234/3; KŞS, 53, s. 252/3.

²⁷⁵ Masru’: Sara hastalığına tutulmuş, saralı. *Ayr. Bkz.* Devellioğlu, “Masru”, s. 584.

etmişlerdir. Mehmed'in nöbet geçirdiği esnada akli başında olmaması sebebiyle, herhangi bir kaza geçirebileceğinden korktukları için ailesi; durumdan haberi olan mahalle sakinlerinin, es-Seyyîd Mustafâ Çelebi ibn-i Mehmed, (okunmuyor) bin İvad, Mustafâ bin Abdi, Hasan bin Habib, Osman bin Hüseyin, sağırin dayısı Mahmud ve Alî adlı şahıslara haber vermelerini talep ederek, hüccet almışlardır.²⁷⁶ Bilinç kaybına neden olup, kendini tekrarlayan sara (epilepsi) hastalığı, muhtemelen dönemin şartlarından dolayı, hangi evrede olursa olsun nöbetleri hafifletmesi ve tedavi etmesi zor zihinsel bir hastalıktır. Bu durum da doğal olarak, bu hastalığa sahip kişilerin can güvenliğinden şüphe eden ailelerini, tedbir almaya yöneltmiştir.

Sara hastalığının yanı sıra sicillerden tespit ettiğimiz diğer bir zihinsel rahatsızlık ise mecnûnluktur. 45 numaralı Konya Şer'iyye Sicili'ne nafaka takdîri başlığıyla kayıt edilen bu örnek; Türbe Mahallesi'nden Marziye bint-i Abdusselâm nâm hatunun vekîli olan es-Seyyîd el-Hâc Hüseyin bin Velî'nin mahkemeye müracaatı ile tutanaklara geçirilmiştir. es-Seyyîd el-Hâc Hüseyin mahkemede, müvekkilesinin oğlu sağır-i mecnûn Seydî Mehmed'e annesi Marziye'nin vasî tayin edildiğini; dolayısıyla da, mecnûn oğlu ve oğlunun hizmetinde olan câriye için nafakaya ihtiyacı olduğunu beyan etmiştir. Kâdı, sağır-i mecnûn Seydî Mehmed'in babasından intikâl eden miras mallardan, çocuk ve câriye Şahbâz bint-i Abdullah için toplamda günlük yirmi sekizer akça nafaka harcanmasına karar kılmıştır.²⁷⁷ İnceleme dönemimiz olan 1650-1750 yılları arasında her ne kadar zihinsel hastalıkların ayırımı tam olarak yapılamasa da; verdiğimiz bu örnek, zekâ ve gelişim problemi yaşayan çocukların varlığına işaret etmektedir. Zekâ bozuklukları ile ilgili tespit ettiğimiz bu örneğin kaydedilme amacına bakıldığında; hastalıkların sicillere çok da intikâl ettirilmediği söylenebilir. Maddî ve manevî olarak masraflı olan zihinsel rahatsızlıklara ait bu örneğin kâdı defterine yansımalarının nedeni ise; mecnûnun, ölüm veya boşanma gibi nedenlerle parçalanmış bir ailenin çocuğu olması ve İslâm hukukunun yetim çocukların miras mallarının harcanmasını kontrol altında tutması sebebiyledir.

Dönemin tıbbî ve teknolojik imkân yetersizliği ile toplumun hastalıklar karşısındaki bilinçsizliği göz önünde bulundurulduğunda; muhtemelen o dönemde bu hastalıkların ayırımına gidilemediği için zekâ ve gelişim problemi seyreden çoğu hastalara genel bir tabir olarak mecnûn denilmiştir. Yukarıda verdiğimiz örnekte tam olarak ne tür bir zekâ ve gelişim

²⁷⁶ KŞS, 17, s. 12/3; Başka bir örnekte ise; İzsuyu Kâzası'na tâbi Tekfur nam karye sâkinlerinden Seyyid Alî nam kimesnenin sulbi sağır oğlu Seyyid İbrahim nam sağır sara zahmetine mübtelâ olup; nöbet geçirdiği esnada ocağa düşerek vefat etmiştir. *Ayr. Bkz.* KŞS, 34, s. 223/2.

²⁷⁷ KŞS, 45, s. 65/1.

bozukluğuna sahip olduğunu bilmediğimiz bu çocuk; otizm, zihin engeli, kromozom anormallikleri (frajil X ve down sendromu gibi) ve doğum esnasında bebeğin oksijensiz kalması sonucu ortaya çıkan çeşitli rahatsızlıkların (beyin felci, epilepsi ve zihinsel yetersizlik gibi) birinden muztarip olabilir. Bunun yanı sıra, doğum anı ve sonrasında doğma ve çarpmalar, yetersiz beslenme, merkezi sinir sistemi enfeksiyonlarına sebep olan ateşli ve bulaşıcı bir hastalık (sarılık, çiçek, kızamıkçık, difteri, beyin iltihabı, kabakulak, menenjit, tifüs, tifo) ile akraba evliliği veya kan uyuşmazlığından kaynaklanan algılama ve öğrenme bozuklukları da, o dönem için mecnûnluk olarak adlandırılmış olabilir.

şer'iyeye sicillerinde karşılaştığımız diğer bir hastalık ise, kuduz ile alakalıdır: şeysadreddîn Mahallesi'nden es-Seyyîd Halîl bin İbrahîm'in hizmetindeki Mü'mine bint-i (boş) nam sağirenin, gece vakti yolda önüne köpek çıkararak çocuğu yaraladığı ve ölümüne sebep olduğu iddia edilmiştir. Ayrıca, annesi Âişe bint-i şa'bân, kızının on beş gün yattıktan sonra vefat ettiğini beyan ederek olaydan es-Seyyîd Halîl'i sorumlu tutmuştur.²⁷⁸ Mü'mine'nin ölümü yaralardan mı, yoksa kuduz hastalığından mı olduğuna dair bir ifâde yoktur. Fakat kuduz hastalığının kuluçka döneminin 10 gün, 3-5 ay arasında, hatta 1 yıldan daha uzun süreye kadar uzadığı bilinmektedir. Bu süreç; kuduz virüsü taşıyan hayvana, virüsün yoğunluğu ve ısırılma sayısına, ısırıldığı bölgeye (kafa ve yüz daha hızlı yayılarak, erken etki göstermektedir) ve çocuk ya da yetişkin olmasına bağlı olarak değişmektedir. Dolayısıyla, verdiğimiz örnekte, kız çocuğunun ölümü sadece ciddi yaralardan olabileceği gibi, kuduzdan da olabilir.²⁷⁹

Ayrıca sicillerden tespit ettiğimiz bazı şaibeli ölümler, teknik aletlerin ve hastalıkların tespitindeki yetersizlikler göz önüne alındığında, çocukların doğuştan gelen bir hastalıklarının olabileceğini düşündürmektedir. Örneğin; Türbe-i Celâliyye Mahallesi'nden şerîfe Âişe bint-i es-Seyyîd Oruc nam hatun, sabıkan zevci Mehmed bin Abdurrahman ile kız kardeşi Fâtıma bint-i Abdurrahman'dan şikâyetçi olarak; bir yaşındaki kızını şerîfe Fâtıma'yı öldürdüklerini iddia etmiştir. şerîfe Âişe, çocuğunun nafakası için boşandığı eşi Mehmed ile aralarında husumet olduğunu ve bu sebeple, bebeğin babası ve halasının ağu yedirerek; 3-4 saat içerisinde kızının öldüğünü beyan etmiş. Fakat diyetinin ödenmesini için açtığı ilk davadan

²⁷⁸ KŞS, 53, s. 252/3; 19 Aralık 1726 tarihli bir örnekte; Hâcicemâl Mahallesi'nden bir grup kişinin mahkemeye müracaat ederek, mahallelerinde vefat eden Mûsâ bin Mûsâ'nın üç ay önce köpek ısırıldığını ve bu sebeple ölmüş olabileceğini beyân etmişlerdir. Fakat çocuğun annesi Hadice bint-i Süleymân, çocuğun üç gündür hasta olup, ardından vefat ettiğini; köpek ısırmasıyla alakalı olmadığını açıklamıştır. *Ayr. Bkz.* KŞS, 50, s. 234/3.

²⁷⁹ Cihan Özgün, "Osmanlı Devleti'nin Son Zamanlarında Bir İletle Yüzleşmek: Devletin Resmi Tutumu Bağlamında Dâü'l-Kelb (Kuduz Hastalığı)", *Tarih İncelemeleri Dergisi*, S. 32, C. 2, 2017, s. 210.

vazgeçerek, davalıların beraat etmesini sağlamıştır.²⁸⁰ Zehirlendiğine dair bir ispat olmaması ve annenin davadan vazgeçmesi, bebeğin yanlış emzirme, uyurken nefessiz kalma ve doğuştan gelen bir rahatsızlıktan dolayı ölmüş olabileceğini göstermektedir.

28 Ocak 1724 tarihinde kayıtlara geçen başka bir şüpheli ölüm; Hâcicemâl Mahallesi'nde vuku bulmuştur. Şerîfe bint-i Mehmed adlı sağırin gece vakti ölmesi üzerine, hususun araştırılması için görevlendirilen Mustafâ Ağa'nın incelemeleri sonucunda hiçbir ize rastlanmayarak; çocuğun babasının da gece vakti eceliyle öldüğüne dair ifâde vermesi üzerine kızının ölümü kayıtlara geçmiştir. Çapma, düşme, yaralanma veya herhangi bir olay olmadan ölmesi, yine bir sağlık probleminden kaynaklanmış olabilir.²⁸¹

Dönemin şartlarından dolayı bazı hastalıkları tespit etmek için teknik imkânsızlıklar ya da çocukların bilinçli bir şekilde yetiştirilmeleri için yeterli deneyimin olmaması, sicillerde karşılaştığımız, sebebi tam olarak belirlenemeyen ölümlere neden olmuş olabilir. Dolayısıyla inceleme dönemimizdeki çocukların sağlık açısından çok da şanslı olmadıklarını söylemek mümkündür.

F. Nesep ve Velâyet Sorunu

Çocukların, ehliyet sahibi olmayıp, maddî ve manevî olarak himâyeye edilme ihtiyacı sebebiyle; hukukî temsilciye gereksinim duymaktadırlar. Evlilik içerisinde doğan çocuklarda hukukî temsilcinin kim olacağı bir sorun teşkil etmezken; çocukların evlilik dışında dünyaya gelmeleri, hukukî temsil durumu önemli kılmaktadır. Çocuğun zinâ dışında dünyaya geldiğinin ispatı ile onurunun korunması ve nafaka, süt, hidâne, miras gibi haklarından yararlanabilmesi için nesebinin belli olması gerekmektedir. Buna ilaveten, eda ehliyeti bulunmayan çocuğun, mallarını koruma görevi, hukukî temsilcisine aittir ve çocuk ile hukukî temsilcisi arasındaki ilişki; öncelikli olarak nesep ilişkisinin belirlenmesini gerektirir. İslâm hukukunda, çocuk ile soy bağına bağlı ilişkinin kurulabilmesi için kadının nikâhlı kocasından veya cinsî münasebette bulunmasında hukuken engel olmayan kişiden çocuk doğurması gerekmektedir. Ayrıca zinâ sonucu dünyaya gelen çocuklarla, zinâ eden erkek arasında soy ilişkisi de kurulamamaktadır. Bunun yanı sıra, câriye ile efendisinin arasında mülkiyet ilişkisi olduğu için fıkıhta bu husus, zinâ kapsamında değerlendirilmeyerek; câriyeden doğacak çocuk

²⁸⁰ KŞS, 45, s. 60/3; Bir başka örnekte; Kâdî'asker Mahallesi sâkinelerinden Şerîfe Sâliha bint-i el-Hâc Ahmed nâm hatunun vekili olan karındaşı es-Seyyid Osmân Çelebi, mahkemede müvekkilesinin iki aylık sağır oğlu es-Seyyid Mehmed'i, babası Ahmed Efendi ibn Hasan Efendi'nin afyon yedirerek öldürdüğü iddia etmiştir. Keşif heyetinin incelemelerinde bir bulguya rastlanmayarak, şahitlerinde Şerîfe Sâliha'nın boşandığı eşi Ahmed Efendi lehindeki tanıklıkları üzerine dava sonlandırılmıştır. *Ayr. Bkz.* KŞS, 49, s. 76/4.

²⁸¹ KŞS, 49, s. 147/3.

ile nesep bağı kurulabileceği görüşü yer almaktadır. Böylece, evlilik içerisinde doğan çocuğun hukukî hakları, câriyeden sahip olunan çocuk için de geçerli olmaktadır. Yine bu hususta, mülkiyet ilişkisinin başladığı tarih ile gebeliğin en uzun süresi hesaplanarak, câriyeden doğan çocuğun nesebi; efendisine ya da satışı yapan kişiye nispet edileceği gibi bazı kriterleri de bulunmaktadır.²⁸²

Örneğin; Şükrân Mahallesi sakini Hâcî Ahmed ibn-i Hâcî Mehmed'in câriye-i memlûkesi olan Kara Mercan bint-i Abdullah mahkemede, bir yaşındaki oğlu Abdullah'ın efendisinden olduğunu ve kendisinin de Hâcî Ahmed'in *ümm-ül veledi*²⁸³ olduğunu iddia etmiştir. Fakat aralarında mülkiyet ilişkisinin olduğu Hâcî Ahmed ibn-i Hâcî Mehmed, çocuğun kendi firaşından olduğunu inkâr edip, yemin etmesi ile Kara Mercan, davadan men edilmiştir.²⁸⁴ Muhtemelen çocuğun soy bağı, câriyeyi satan kişi ile ilişkilendirilmiştir. Bu durumda, mülkiyet sahibi kişi; eğer isterse câriyeyi ve çocuğu satabilmektedir: *“Zeyd'in câriyesi Hind ibtidâen hâmil oldukda Hind ‘Zeyd beni vat’ etti, veled Zeyd’endir’ deyip lakin Zeyd ‘Benden değildir’ dese mücerred Hind böyle demekle veled Zeyd’in oğlu olup Hind ümm-i veled olur mu? el-Cevab: Olmaz. Bu suretle Zeyd Hind’i ve veledi bey’a kâdir olur mu? el-Cevab: Olur.”*²⁸⁵

1650-1750 yılları arasında karşılaştığımız yine benzer bir örnek ise; Şekerfürûş Mahallesi'nden el-Hâc Mehmed bin el-Hâc Mustafâ'nın câriyesi Asbir bint-i Abdullah'ın efendisinden şikâyeti ile ilgilidir. Asbir istintâkında, mevlâsından bir buçuk yıl önce hamile olduğunu; bu sebeple de, el-Hâc Mehmed'in kendisini ümmete bey edeceğini iddia etmiştir. Ayrıca efendisi; çocuk üzerinde de hakkı olmadığını söyleyerek, çocuğu tebennî etmeyi talep etmiştir. Fakat bu husus ortaya çıkınca, el-Hâc Mahmud dinlenmek üzere dava kâdı tarafından ertelenmiştir.²⁸⁶

Nesep bağının kurulamadığı durumlar ise, zinâ veya tecavüz sonucunda meydana gelen gebelikler için söz konusudur. İncelediğimiz sicillerde, hür bir kadının herhangi bir sebeple evlilik dışı dünyaya getirdiği çocuk ile ilgili nesep ve velâyet davalarına rastlamasak

²⁸² Ünal Yerlikaya, “İslâm Hukukunda Evlilik Dışı Doğan Çocuğun Velâyeti / Hukuki Temsili”, *İslâm Hukuku Araştırmaları Dergisi*, S. 11, 2008, s. 99-100.

²⁸³ Ümm-ül veled: Çocuğun kendi efendisinden olduğunu söyleyen çocuk doğurmuş cariye. Çocuk anası olduğu için satılması uygun görülmeyen cariye. *Ayr. Bkz.* Devellioğlu, “Ümm-ül veled”, s. 1128; Pakalın, “Ümm-ül veled”, C. 3, s. 359.

²⁸⁴ KŞS, 19, s. 62/1.

²⁸⁵ Fetâvâ-yı Feyziye, Kitabı't-Talâk, 104.

²⁸⁶ KŞS, 55, s. 215/4.

da, tecavüz sonucu hamile olduğu için suçu işleyen kişiden şikâyetle bulunulduğuna dair dava örneklerini bu kapsamda değerlendirmek doğru olacaktır.

10 Ekim 1704 tarihli bir örnekte, İmâret Mahallesi'nden Molla Mehmed bin Mahmud Efendi ve Mehmed Beşe Süleymân, el-Hâc Mustafâ ibn-i el-Hâc Alî, Mehmed Çelebi ibn-i Alî Efendi ve İbrahîm bin Hüseyin mahkemeye müracaat ederek, Vartini bint-i Bayram nam nasraniyyenin evli değilken, hamile olduğunu ihbar etmişlerdir. Vartini istintâkında, altı ay Müslüman bir şahsın kendisine zorla zinâ ettiğini ve bu zinâdan da hamile kaldığını itiraf etmiştir.²⁸⁷ Osmanlı Devleti'nde, dinen ve hukuken çocuğun hayatına son vermenin uygun görülmediği göz önünde bulundurulursa; gayr-i meşru bir çocuğun sağlıklı şekilde doğması sonucunda haklarının nasıl düzenlendiği ve akıbetine ne olduğu sorusu akıllara gelmektedir.

Gayr-i meşrû yollarla doğan çocuğun velisinin ve mirasçılarının kimler olabileceği, fakihler arasında tartışmalı bir konuyu teşkil etmektedir. İslâm hukukunda Mâlikîler dışındaki görüşe göre; babası olmayanın *asabesi*²⁸⁸ annenin asabesi olarak benimsenmiştir. Dolayısıyla; evlilik dışı dünyaya gelen çocuğun evlendirme velâyeti ve mirasçıları anne ve annenin akrabaları olabilmektedir. Bunun nedeni, çocuğa anneden sonra en merhametli davranabilecek kişilerin akrabalar olmasından dolayıdır. Mâlikîlere göre ise; baba ve babanın akrabalarına sahip olmayanın asebesi, sadece çocuğun annesi olarak kabul edilmektedir. Hukukî temsil açısından baktığımızda; Hanefiler dışındaki hukukî görüş, temsil hakkının baba ve babanın erkek akrabaları olabileceği üzerinedir. Baba olmadığı durumda ise; bu hakkın devlet yöneticisine ve onun seçtiği bir temsilciye verilebileceği görüşü yer almaktadır. Dolayısıyla Hanefiler, bu hususta kadın akrabalara hak tanımaktadır.²⁸⁹

Örneğin; “*Boz-ulus Türkmânî tâyifesinden ‘İzzeddîn Cemâ’ati’nden ‘Alî bin Maksûd nam kimesne meclis-i şer’-i hatîr-ı lâzımü’-t-tevkîrde mukaddemâ maktûl olan Beg-zâde bin Hasan’ın sulbî sagîr oğlu Pîr-zâde’nin velisi râfi’atü’l-kitâb hâletesi Leylâ nam hatun muvâcehesinde ikrâr ve takrîr-i kelâm idüp mukaddemâ sagîr-i mezbûr Pîr-zâde’nin babası Beg-zâde’yi hatâen katl eylemişidim hâlâ sagîre kızım Menevşe nam bikri dörtbin akça mehr-i mü’accel ve mu’accel ile maktûl-i mezbûrun oğlu sagîr-i mezbûr Pîr-zâde’ye virdim diyüb*

²⁸⁷ KŞS, 41, s. 153/3; Başka bir örnekte, Şeyh’osmân-rûmî Mahallesi’nden Fâtıma bint-i Mehmed’in bir grup kişiden şikâyetçi olup, bağında yatarken Mesnevihan-zâde Efendi’nin abd-ı memlûkü olan Deveci Yusûf’un gece 2 sıralarında iki nefer ile gelip, neferler uzakta durup, Yusûf’un kendisine cebren fi’l-i şenî ettiğini iddia etmiş. Bu zinâdan sonra da, hamile kaldığını beyân etmesine rağmen; şahitlerin tanıklıklarıyla şikâyetçi olduğu şahısların hiçbir suçu olmadığına kanaat getirilerek, zinâ ettiği de kesinleşen kadına tâ’zir verilmiştir. *Ayr. Bkz. KŞS, 39, s. 132/1, 139/1, 139/2.*

²⁸⁸ Asabe: Baba tarafından akrabalar. Erkek mirasçılar. *Ayr. Bkz. Devellioğlu, “Asabe”, s. 41; Pakalın, “Asabe”, C. 1, s. 92.*

²⁸⁹ Yerlikaya, “Evlilik Dışı Doğan Çocuk”, s. 107.

merkûme Leylâ Hatun dahî velâyeti hasebiyle sagîr-i mezbûr için kabûl eyledim diyüb zeyl-i kitâbda isimleri olan müslimîn huzûrunda ‘akd-ı nikâh vâki’ olmağın mâ-vaka‘a li-ecli’t-temessük bi’t-taleb ketb olundu’’²⁹⁰. Verdiğimiz örnekte; babasının ölümü ile velâyet hakkının çocuğun halasına geçtiği görülmektedir. Genel olarak Hanefî mezhebine göre kararlar alınan Osmanlı hukukunda, babası vefat etmiş ve baba tarafından erkek bir akrabası olmayan yetimin evlendirme velâyetinin, Hanefî mezhebine uygun olarak, kadın akrabalardan bir kişiye verilmektedir.

Gayr-i meşrû çocuğun hukukî temsili, hidânelik hakları, mirasçıları ve velâyetin evlendirilme konularındaki görev, anne, annenin akrabaları ve devlet başkanına verilirken; malı üzerindeki hukukî temsil yetkisine sahip olabilecek kişiler, İslâm hukukunda daha dar kapsamlı olarak ele alınmıştır. Zinâ dışında doğan çocuklar, baba, babanın vasîsi, vasînin vasîsi, dede (babanın babası) ve dedenin vasîsi şeklinde devam eden sıralamaya göre malî velâyet hakkına sahip olunabilmektedir. Dolayısıyla malî haklardaki bu sınırlama, evlilik dışı doğan çocuklar için de geçerli olup; malî yetkinin devlet başkanı ve onun tayin ettiği kişiye verildiği bilinmektedir. Bu açıdan, Osmanlı toplumunda gayr-i meşrû yollarla dünyaya gelen çocukların, itibar hususunda yaşadıkları sorunların yanı sıra; hukuksal ve maddî açıdan da sıkıntı yaşadıkları söylenebilir.²⁹¹

²⁹⁰ KŞS, 11, s. 153/3.

²⁹¹ Yerlikaya, “Evlilik Dışı Doğan Çocuk”, s. 110.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

KONYA ŞER'İYYE SİCİLLERİNDE YETİM

I. YETİMİN TANIMI

Sözlükte, “*Yalnız, tek, eşsiz*” manalarına gelen Arapça kökenli *yetim* (Çoğulu: *Yetemâ, eytâm*) kelimesinin bir diğer anlamı; “*Babası veya ebeveynlerinin her ikisi ölmüş çocuk*” demektir²⁹².

Genel itibariyle, nafakanın temini, çocuğun himâyesi ve evlendirme velâyetinden dolayı yetimlik babaya atfedilmiş olup; babası ölen kişilere yetim denilmiştir. Babasını kaybeden ve balığ olmamış çocuklar için kullanılan bu tabirin Araplardaki kullanıma bakıldığında; geniş bir isimlendirmeyi kapsadığı anlaşılmaktadır. Çocuk ya da yetişkin fark etmeksizin Araplarda; babası, annesi veya ebeveynlerinden her ikisi vefat eden kişilere *yetim* denildiği gibi kimsesiz sokak çocuklarına (*lakît*)²⁹³, boşanma sonucu ebeveynin birinden uzak kalan çocuklara ve eşini kaybeden kadınlara da bu isimlendirmenin kullanıldığı bilinmektedir. Her ne kadar Arapça ve Türkçe’de bu çeşitli kullanım alanlarını karşılayan farklı kelimeler yer alsada; her iki dilde de, yetim kelimesi geniş manasıyla kullanılmıştır.²⁹⁴

İslâm hukukunda ise, yetim kavramı belirli bir çerçevede ele alınarak, ebeveynlerinden birini veya her ikisini kaybeden; beslenmeyi, korunmayı, eğitilmeyi ve hukuken temsil edilmeyi gerektiren âkıl, balığ ve rüşd olmamış çocuklar için kullanılmıştır. Dolayısıyla, fiziksel ve zihinsel olgunluğa ulaşan kişilerin yetimlikleri sona ermektedir. Buluğa erişen kişilerin yetimliklerinin bittiğine dair bazı görüşler yer alsada, sadece balığ olmanın yetimlik durumunun bitmesi için yeterli olmadığı fakihler arasında yaygın olarak benimsenen bir görüş olmuştur. Hukuki ve malî açıdan haklarını koruyabilecek erişkinliğe sahip olmayan yani akli olgunluğa ulaşmayıp malını zarara uğratabileceğinden korkulan bireylerin yetimlik statüsü devam etmektedir. Fakat bütün bu şartların sağlanamaması durumunda; yani kişi, balığ olup rüşd olmadığında veya rüşd olup balığ olmadığında yetimlik süresinin bitimi Ebu Hanife tarafından belli bir yaş sınırlamasına tâbi tutulmuştur. Ebu Hanife’ye göre 25 yaş olarak belirlenmiş olan bu sürenin aksine; diğer İslâm âlimleri, bir yaş sınırlamasının

²⁹² Devellioğlu, “Yetim”, s. 1161.

²⁹³ Lakît: 1. Yerden kaldırılan; alınan nesne. 2. Sokakta bırakılmış küçük çocuk. *Ayr. Bkz.* Devellioğlu, “Lakît”, s. 541; Saffet Köse, “Lakît”, *DİA*, C. 27, Türkiye Diyânet Vakfı Yayınları, İstanbul 2003, s. 68.

²⁹⁴ Abdüsselam Arı, “Yetim”, *DİA*, C. 43, Türkiye Diyânet Vakfı Yayınları, İstanbul 2013, s. 501; Neşet Uluşal, *Kur’ân’da Yetim Kavramı*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2006, s. 1-4.

getirilemeyeceğini ve bireyin tüm koşulları sağlaması için beklenmesi gerektiğini savunmaktadır. Bu fikir ayrılığına rağmen fıkhîta; 25 yaşın altındaki, fiziksel ve zihinsel olgunluğa ulaşmamış, ana-babasını veya ikisinden birini kaybetmiş çocuklar ile kimsesiz sokak çocuklarına yetim denilmektedir.²⁹⁵

Ölüm veya boşanma gibi sebeplerle herhangi bir şekilde, ebeveynlerinden, aile ortamındaki sevgi, saygı, merhamet, gözetim ve iyi bir eğitimden mahrum kalan çocukların toplumdaki konumu ve durumunun ne olduğu sorusu düşündürücüdür. Günümüzde belirli kurum ve kuruluşlar, mümkün mertebe ihtiyaç sahibi çocukların eğitim, bakım ve himâyesini üstlendiği bilinmektedir. Tanzimat'tan itibâren bu alanda yapılan yenilik ve gelişmelerin de varlığı malumdur. Fakat Klasik Dönem Osmanlı Devleti'nde, yetim statüsündeki çocukların bakımı, eğitimi, korunması, maddî ve manevî ihtiyaçlarının karşılanması hususunda yeterli çalışma olmayışı; ehliyet sahibi olmayan ve haklarının kolaylıkla suiistimal edilmesi mümkün olan bu çocukların geçimlerini nasıl sağladıkları, gözetimlerinin nasıl yapıldığı, haklarının ne derece korunduğu ve devletin bu yöndeki tedbirlerinin neler olduğu gibi soruları sormamıza da neden olmaktadır. Dolayısıyla bu bölümde, şer'îye sicillerinden yola çıkarak, ele aldığımız yüz yıllık süreçte; yetimlerin himâyesindeki görevliler, himâye ediliş şekilleri ile fıkhîta yetimler için öngörülen hükümler ve uygulamadaki farklılıklara değinilecektir.

II. YETİMİN HİMÂYESİNDEKİ GÖREVLİLER

A. Kayyım

Sözlükte, *“bir işi yerine getiren, cami görevlisi ve bir vakfın idaresini üstenen kişi”*²⁹⁶ anlamlarına gelen kayyım; malı üzerinde kısıtlı ehliyet sahibi olan kişiler ile herhangi bir sebeple başka şehirde olup malını idare etmekten aciz olan kişilerin emvâlini himâye etmek için kâdı tarafından tayin edilen görevlilerdir. Buna ilaveten, camilerin temizlik işlerini yapan görevliler ile vakıf mütevellilerine de kayyım adı verilmiştir. Kayyım, kendi malları üzerindeki edâ ehliyetinin hiç olmaması (cenîn gibi) veya malı üzerindeki hâkimiyeti kaybetmesi üzerine (gel-git akıllı diyebileceğimiz ne yaptığını tam bilmeyen kişiler ile uzak bir şehirde olup, yaşayıp yaşamadığı belli olmayan kişiler gibi) ihtiyaç duyulan bir görevlidir. Fakat kayyımın bu görevi sadece malları koruyup kollamak ile ilgili olup, himâye ettiği malın asıl sahibine veya kendine fayda sağlayacak şekilde tasarruf etme hakkı yoktur. Bu açıdan

²⁹⁵ Aydın, “Çocuk (Fıkıh)”, s. 362-363; Zorlu, “İslâm Hukukunda Çocuk Hakları”, s. 133-134; Bardakoğlu, “Ehliyet”, s. 537; Nisâ, 4/6; Ebû Davud, Vesâya, 6.

²⁹⁶ Devellioğlu, “Kayyım”, s. 538; Pakalın, “Kayyım”, C. 2, s. 223.

kayyımın görevi, malî eda hususundaki kısıtlanmalarda kişinin emvâli üzerinde yetki sahibi olan velî ve vasînin görevinden farklıdır. Yine de, kayyım tayin edilecek kişilerin herhangi bir usulsüzlüğe müracaat etmeyecek birileri, yani dürüst ve güvenilir kişiler olmalarının yanı sıra; himâye görevine ehil olmaları da kayyımlarda aranan niteliklerdendir.²⁹⁷

3 Temmuz 1677 tarihli bir örnek; Karaüyük sakinlerinden iken bir süre önce vefât eden Abdi bin Mehmed'in zevcesi Arzu nam hatunun hamile olup, terekesinden cenîn için intikâl eden mallara sahip çıkması üzere bir kayyımın gerekli olduğu, dürüst ve güvenilir gibi vasıflara sahip olduğu için de müteveffanın kardeşi Süleymân'ın bu göreve getirildiğine dair hüccet kayıdır.²⁹⁸ Nesebi anne ve akrabalar ile belli olan cenînin, eksik vücûb ehliyeti ve anneden ayrı bir birey olarak algılanmasından dolayı mirastan pay edinebilme hakkı olduğu bilinmektedir. İslâm hukuku, çocuğun hayatını idâme ettirebilecek bir mal varlığına sahip olması için anne rahmindeki çocuklara ölen akrabaların malına vâris gösterilebileceği üzerinde durmuştur. Bu sebeple, kız veya erkek çocuk olduğu tespit edilemeyen cenîn için avantaj sağlayacak şekilde mirastan pay ayrılarak, doğumu ile birlikte bu hisse, velî veya vasîsinin gözetimine verilmektedir²⁹⁹. Eğer fazla pay ayrıldıysa, bu miktar geri alınarak; diğer mirasçılara dağıtılmaktadır. Dolayısıyla anne rahmindeki çocuk için ayrılan mirasın zarara uğratılmadan muhafaza edilmesi, kâdı tarafından görevlendirilen kayyımlar aracılığıyla mümkün olmaktadır.³⁰⁰

Başka bir kayyım tayini örneğinde ise; Eflâtun Mahallesi'nden olup, fevt olan Hasan bin Hâcı Mehmed'in verâseti Âişe bint-i Hasan'ın hamile olduğu kesinleşmiş ve cenînin payına düşen miras malların zaptı için görevi ifâ etmeye kâdire olan Âişe kayyım tayin edilmiştir.³⁰¹ Nitekim verdiğimiz bu örneklerde, kayyım da aranan bu özellikler İslâm hukukunda çocuğun haklarına verilen önemi de göstermektedir.

1650-1750 yılları arasında tespit ettiğimiz örneklerden; çocukların mallarının himâye edilmesi için yapılan kayyım tayinlerinin, yalnızca anne karnındaki çocukların malları için yapıldığı görülmektedir. Ayrıca tespit ettiğimiz örneklerden, bu tür bir vazifelendirmenin genellikle seferde, hacda, ticaret veya iş amacıyla başka bir memlekette olup; ahvalinden haber alınamayan kişiler için daha çok müracaat edilen bir uygulama olduğunu

²⁹⁷ İsmail Özmel, "Kayyım", *DİA*, C. 25, Türkiye Diyânet Vakfı Yayınları, İstanbul 2002, s. 107; Bardakoğlu, "Vesâyet", s. 66.

²⁹⁸ KŞS, 13, s. 218/3.

²⁹⁹ *Ayr. Bkz.* Gül Akyılmaz, "Osmanlı Miras Hukukunda Kadının Statüsü", *Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C. 10, S. 1-2, Ankara 2007, s. 477-488.

³⁰⁰ Bilgili, "Cenîn Hakkı", s. 228.

³⁰¹ KŞS, 54, s. 179/5.

göstermektedir. Dolayısıyla; cenîn için neden bu kadar az kayyım tayin edildiği sorusunun yanı sıra; anne karnından sağ olarak doğan çocukların mallarına da neden hiç kayyım tayin edilmediği sorusu akıllara gelmektedir. Muhtemelen bu durum çocuğun sağ doğup doğmayacağından emin olunmadığı ve hamileliğin ilk aylarında yapılmış olan bir görevlendirme olabileceği gibi; tespit ettiğimiz dört farklı kayyım örneğinden zarara uğrayabilecek yani işletilmesini, kiralanmasını veya satılmasını gerektirecek bir mirasın cenînin payına düşmediği için de olabilir. Annenin, hamileliğinin ileriki safhalarında olması sebebiyle anne rahmindeki çocuğun hareketlerinin hissedilmesi, cenînin sağ doğma ihtimalini arttırmakta ve bu nedenle; doğumdan sonrası da düşünülerek, çocuğun malî, hukukî ve şahsî (yeme-içme, giyinme ve temizlenme gibi) işlerinin yürütülmesi açısından vasînin daha uygun görüldüğünü söylemek mümkündür.

2 Ocak 1724 tarihli kayyım tayini örneğinde; Biremâni Mahallesi sakinlerinden iken vefat eden el-Hâc Osman Çavuş ibn-i Mehmed'in zevce-i metrukeleri Şerîfe Fâtıma bint-i es-Seyyîd İbrahîm ve Marziye bint-i Şahbâz Beg hamile olup, *“hamllerine münhasıra olduğu şer'an zâhir ve nümâyân oldukdan sonra müteveffâyı merkûm el-Hâc 'Osmân Çavuş terekesinden ber-mûcib-i defter-i kassâm haml-i mezbûrların hisse-i şer'iyelerini zabt ve hıfza bir kayyım lâzım ve mühim olmağın”*, Marziye'nin babası Şahbâz Beg ibn-i Abdullah dindar ve güvenilir olduğu için her iki cenînin hissesini korumak üzere kayyım tayin edilmiştir.³⁰² Muhtemelen bu durum yukarıda bahsettiğimiz üzere, çocuk doğana kadar hissenin satılamaması ile miras kalan hissenin işletilmek için uygun olmamasından kaynaklanmaktadır. Neticede bu durum, çocuk için gelir sağlanıp malının artırılmasına neden olmasa da, en azından var olan malının haksız yere zapt edilmesi ve satılmasını engellemek için İslâm hukuku tarafından gerekli görülen bir uygulamadır.

Cenîne fayda sağlaması için müracaat edilen bu uygulamada; kayyım tayin edilenlerin, çocuğun akrabalarından birisi olması da yine dikkat çekici bir durumdur. Akrabalar arasında cereyan eden sevgi, saygı, merhamet gibi vicdanî duyguların; yetim kalan çocuğun malî haklarını en iyi şekilde aile fertlerinden birinin koruyabileceği düşüncesinden kaynaklanmaktadır. Dolayısıyla karşılaştığımız örneklerde; kayyım tayin edilen kişiler genellikle anne, amca, dede ve nene olmuştur.

6 Nisan 1717 tarihli bir örneğe göre; Kurb-ı Cedîd Mahallesi'nde fevt olan es-Seyyîd Alî bin Mehmed'in miras mallarından küçük oğlu Mehmed'e ve zevcesi Mihrî'nin batnında

³⁰² KŞS, 49, s. 127/3.

zuhur eden hamline intikâl eden emvâlleri zapta bir vasî ve “*haml-i mezbûrun malına bir kayyım lazım ve mühim olmağın*” sağırların babaanneleri Şerîfe Fâtıma bint-i el-Hâc Mehmed hem vasî, hem de kayyım tayin edilmiştir.³⁰³

Cenîn için yapılan kayyım tayinlerinin çok az olduğu, bunun yerine cenînin doğduktan sonraki kişisel bakımı, eğitimi, hukukî temsili ve malının işletilme zorunluluğu olduğu durumlarda genellikle vasî tayin edildiği anlaşılmaktadır³⁰⁴. Cenîn için yapıldığını tespit ettiğimiz birkaç kayyım örneği incelendiğinde kayyım tayin edilenlerin; çocuğun akrabalarından ve dürüst, güvenilir, görevi ifâ etmeye kâdir olan kişiler arasından seçildiği ve bu görevlendirmenin yalnızca işletilme zorunluluğu olmayan miras mallar için yapıldığı ve çocuğun doğduktan sonraki artan ihtiyaç ve haklarının, kayyımın sorumluluk alanında olmadığı tespit edilmiştir. Bu durum aynı zamanda bizim 1650-1750 yılları arasında kayyım tayinleri ile ilgili şer’iyye sicillerinden tespit ettiğimiz ve hamileliğin hangi döneminde olduğunu bilmediğimiz mevcut örneklerden yaşama ihtimali düşük olan ceninler için kayyım atandığı varsayımında bulunmamıza yol açmaktadır.

B. Vasî

Fiziksel ve maddî olarak kendi ihtiyaçlarını karşılayabilecek yeterlilikte olmayan kişiler için Osmanlı toplumunda yer alan vasîlik kurumu, aklî olarak problemliler olan kişilerin, hastaların, yaşlıların ve yetimlerin; bakımı, gözetimi ve hukukî açıdan temsili gibi himâyeye dayalı ve gönüllü bir teşkilatlanmayı oluşturmaktadır. Yani vasîler, görevleri gereği ücret talep edemezler³⁰⁵. Her ne kadar vasîlik kurumuna ihtiyaç duyan kişilerin (mecnûn, sefeh, yaşlı, engelli, yetim vb.) toplumda geniş bir yelpazeye sahip olduğu düşünülse de; Konya Şer’iyye Sicilleri’nden tespit ettiğimiz kadarıyla, Osmanlı Devleti’nde vasî tayinlerinin büyük bir kısmının, yetimler için yapıldığı söylenebilir. Dolayısıyla yetimlerin bakım ve gözetiminde, bireysel bir yardımlaşmanın sonucu olarak teşekkül eden vasîlik kurumunun önemi büyüktür. Vasîlik kurumu, İslâmiyet’ten önce Arap toplumunda da yer alan, fakat vesâyet altındaki kişilerin hakların korunmasından ziyade durumun suiistimal edilerek, birçok

³⁰³ KŞS, 47, s. 246/3.

³⁰⁴ KŞS, 15, s. 17/2; KŞS, 23, s. 64/4; KŞS, 25, s. 10/3; KŞS, 34, s. 118/1; KŞS, 37, s. 63/2; KŞS, 38, s. 250/3; KŞS, 45, s. 59/3; KŞS, 49, s. 174/2.

³⁰⁵ Fetâvâ-yı Alî Efendi: Cild-i Sâni, s. 509-510.

usulsüzlük ve yolsuzluğun yapıldığı bir uygulama durumundadır. Bu vaziyet, İslâmiyet ile birlikte değiştirilerek düzeltilmeye çalışılmıştır.³⁰⁶

Vesâyet görevi; kişinin yalnız mallarının zaptı ile kısıtlı kalmayarak, vesâyet altındaki kişiye fayda sağlayabilecek şekilde malının tasarrufu, murise borçlu olanlardan alacakların toplanması, kişinin hukuken temsili, eğitimi, fiziksel ve ruhsal ihtiyaçlarının karşılanması ile bedeninin korunmasını da gerektirmektedir. Dolayısıyla; hem kendi bakımını, hem de mallarının idaresini yapamayacak durumda olan yetimin, dinî, vicdanî ve ahlâkî açıdan sorumluluğunu üstlenen vasî, bu görevi layığıyla ifa edebilecek özelliklere sahip olmalıdır. Fıkıhta bu özellikler; reşit, balıĝ, âkıl, hür ve vesâyete ehil olarak belirlenmiştir. Ayrıca mûsa leh; yetimle aynı semtte olmalı ve himâye edilen kişinin nâ-mahremi, yani nikâh düşen biri ile evli olmamalıdır. Bunlara ilaveten ayet ve hadisler ile İslam hukukunda bireye, aileye ve yetimlere verilen önem vurgulanarak; Müslim veya gayr-i Müslim fark etmeksizin yetimlerin himâye edilmesinde yetkilendirilen kişilerin; dindar, dürüst ve güvenilir olmaları da yine vasîlerde aranan meziyetler arasındadır³⁰⁷. Nitekim şer’iyye sicillerindeki vesâyet ilâmlarında da, vasî tayin edilen kişilerin bu niteliklerinin şahitler tarafından onaylanarak, tutanaklara kayıt edildiği görülmektedir.³⁰⁸

Örneğin; Konya’da vefât eden Mustafâ adlı şahsın yetimleri es-Seyyîd Hasan ve es-Seyyîd Abdurrahman’a, “*râfi’atü’l-kitâb Mestân Efendi ibn-i Abdülrezzâk mukaddem ve müstakîm olmaĝla vasî nasb ve ta’yîn olundukda ol dahî vesâyete-i merkûmeyi kabûl ve hidmet-i lâzîmelerini edâya te’ahhüd ve iltizâm itmeĝin mâvaka’a bi’t-taleb ketb olundu*”.³⁰⁹

Yukarıda vasînin dindar ve dürüst olduğuna dair bilgileri ihtiva eden vesâyet ilâmından başka, bazı örneklerde; mûsa lehine vesâyete kâdir olup olmadığına dair de ifâdeler yer almaktadır. 5 Nisan 1741 tarihli bir örneĝe göre; Mahmiye-i Konya mahallâtından İmâret Mahallesi sakinlerinden olup, hâlik olan Agob veled-i Terkis nam zimmînin küçük oĝlu

³⁰⁶ Bakara, 2/83; Nisa, 4/36; Duhâ, 93/9-11; Ma’ûn, 107/1-3; Müslim, Zühd, 42; Buhârî, Edeb, 24; Tirmizî, Birr, 14; Gazanker, “Kimsesiz Çocuklar ve Evlatlıklar”, s. 48, Bardakoĝlu, “Vesâyet”, s. 67; Özdemir, “Nisâ Sûresi’nde Aile”, s. 4-5; Fetâvâ-yı Alî Efendi: Cild-i Sâni, s. 502-503.

³⁰⁷ “*Zeyd-i müteveffânın evlâd-ı siĝârının vasî-i muhtarları Hind, adl ve kâfiye iken kadı Hind’i azle kâdir olur mu? el- Cevâb: Olmaz.*” Ayr. Bkz. Fetâvâ-yı Alî Efendi: Cild-i Sâni, s. 506; “*Zeyd ve Amr-i saĝirlerin eb ve ced ve vasiden biri olmamakla mallarını hıfz için hâkim saĝirlerin ammileri Bekir-i müstakimi vasi naspedip saĝirlerin mallarını Bekir’e hıfz ettirmeĝe kâdir olur mu? el- Cevâb: Olur.*” Ayr. Bkz. Fetâvâ-yı Feyziye, Kitabu’l-Vesâya, 550.

³⁰⁸ Haldun Eroĝlu, “XIX. Yüzyılda Yetim Çocuklara Vasî Tayini: Antalya Örneĝi”, *Hacettepe Üniversitesi, Çocuk Saĝlığı ve Hastalıkları Dergisi*, S. 4, Ankara 2007, s. 286; Araz, “Çocuk Olmak”, s. 64-66.

³⁰⁹ KŞS, 17, s. 17/3; Başka bir örnekte; Çiftenerdübân Mahallesi’nden iken vefât eden el-Hâc Hüseyin bin Hasan nam kimesnenin sulbi saĝir oĝlu Mustafâ’ya intikâ eden emvâl ve erzâkı zabta ve saĝirin hususî işlerini görmeye bir vasî lazım olduğundan saĝirin vâlidisi Emine bint-i Abdullah nam hatun mukaddime ve müstakime olduğu için mûsa leh tayin edilmiştir. Ayr. Bkz. KŞS, 20, s. 155/2.

Kirkos'a, vesâyete ehliyeti ve istikâmeti ihbâr olunan sağirin annesi Sara bint-i Murad nam nasraniyye vasî tayin edilmiştir.³¹⁰ Mûsa leh'te aranan bu özellikler muhakkak ki, çocuğun hukukî ve maddî açıdan en iyi şekilde temsil edilme arzusundandır. Nitekim Kur'ân'ı Kerîm'de “*Sana yetimleri soruyorlar. De ki, onların durumlarını düzeltmek daha hayırlıdır. Eğer onlarla beraber yaşarsanız, onlar sizin kardeşlerinizdir. Allah, yetimlerin (salahına) çalışanları da, fesatlık yapanları da bilir.*”³¹¹ şeklinde geçen ayetten de anlaşılacağı üzere, ebeveynlerini kaybeden çocukların gözetilmesi ve vaziyetinin iyileştirilmesi dinî, vicdanî ve ahlâkî bir yükümlülük olup; çoklu vasî tayinlerinin ve vasîye yardımcı olabilecek nâzır, vekîl ve hadîne gibi yardımcıların mevcudiyetini açıklar niteliktedir.

Vasîlerde aranan bu başlıca özelliklerin yanı sıra; yetişme çağındaki çocukların sevgi, şefkât ve merhamete ihtiyaçlarının olması, mûsa lehin bu özellikleri sağlayabilecek bir yapıdaki kişilerden seçilmesini de gerektirir. Bu durumda İslâm hukuku, bireyin manevî ihtiyaçları olan ilgi, alaka, sevgi, şefkât ve merhametin en iyi şekilde aile fertleri tarafından temin edilebileceği fikri ile öncelikle vasîlerin, kan bağı olan aile bireylerinden seçilmesini, şartlara uygun biri olmadığında ise ahâlden güvenilir bir kişinin vesâyet görevine getirilmesi uygun görülmüştür. Şer'iyeye sicillerinden karşılaştığımız örnekler doğrultusunda, eytâma tayin edilen mûsa lehlerin çoğunluğunun aile üyesi olduğu; hatta büyük oranda çocuklara öz annelerinin; anneden sonraki sırada ise amcanın vasî olduğu söylenebilir³¹².

Örneğin; Yediler Mahallesi'nde Manik nam zimmînin sulbi sağır oğulları Bogos ve Serkiz ile sulbiye sağire kızı Kıymet'e çocukların anneleri Bahar bint-i Varton nam nasraniyye vesâyete ehil olduğu için vasî tayin edilmiştir.³¹³ Eytâma mûsa leh olarak tayin edilen annenin, vasîlerde aranan diğer şartları taşımasının yanı sıra, yeterli bilgi ve beceriye de sahip olduğu için bu göreve uygun görüldüğü anlaşılmaktadır. Konuyla ilgili tespit ettiğimiz diğer örneklerden, bu şartları taşımayan şahısların, yetimin birinci dereceden akrabaları yani anne veya babası olsa bile vasî tayin edilmeyerek, uygun görülen başka bir akrabanın vasî tayin edildiği veya atansalar bile eğer vesâyete uygun olmadıkları anlaşıldığında kâdı tarafından bu kişilerin azledilerek yerlerine yeni kişilerin tayin edildiği görülmektedir.

³¹⁰ KŞS, 55, s. 70/2; Örneğin; Dedemoğlu Mahallesi'nde sakin iken vefât eden es-Seyyid Ahmed bin es-Seyyid Süleymân'ın eytâmı es-Seyyid Süleymân, Şerîfe Fatımâ ve Şerîfe (?)'ye anneanneleri Rabiâ bint-i Hüseyin nam hatun dindar, müstakime ve vesâyeti merkuma ehil olduğundan vasî tayin edilmiştir. *Ayr. Bkz.* KŞS, 44, s. 90/1.

³¹¹ Bakara, 2/220.

³¹² Eroğlu, “Vasî Tayini”, s. 287; Gazanker, “Kimsesiz Çocuklar ve Evlatlıklar”, s. 61; *Ayr. Bkz.* Buhârî, Zekât, 10; Müslim, Birr, 147.

³¹³ KŞS, 25, s. 191/2; 5 Nisan 1741 tarihli başka bir örnekte; İhtiyareddîn Mahallesi'nden iken hâlik olan Agob veled-i Terkis'in sağır oğlu Kirkos'a vâlidesi Sara bint-i Murad vasî tayin edilmiştir. *Ayr. Bkz.* KŞS, 55, s. 70/2.

9 Haziran 1741 tarihli başka bir örneğe göre; Köyceğiz Mahallesi sakini iken bir süre önce vefât eden Mustafâ bin Abdullah'ın yetimleri Mustafâ ve Havva'ya, dindar ve dürüst olduğu haber edilen vâlideleri Ana hatun vasî tayin edilmiştir.³¹⁴ Verdiğimiz iki örnekte de görüldüğü üzere, vesâyet vazifesinin üstesinden gelebilecek kişilerin mûsa leh olarak görevlendirilmelerine ilaveten; vasîlerin genellikle annelerden seçilmelerinin nedeni ise, anne ile çocuk arasındaki duygusal bağların göz önüne alınarak seçim yapıldığını düşündürmektedir. Ayrıca şunu da söylemek gerekir ki; vasîlerin çocuğa herhangi bir zararları ve hukuka aykırılıkları yok ise, kendileri bu görevden ferâgat etmedikleri müddetçe kâdı tarafından görevlerinden uzaklaştırılmaları da mümkün değildir. Vesâyet altındaki kişinin komşuları veya akrabaları tarafından yapılan şikâyetler ile nâzır veya kâdının yaptığı denetimler neticesinde, eğer vasînin herhangi bir usulsüzlük ve yolsuzluğu mevcut değilse; görevini kaldığı yerden ifâ edebilmektedir.³¹⁵

Yetim çocuklara, annenin vasî tayin edilmesinin yanı sıra anne veya babadan birisi hayatta olsa bile (Çoğu örnekte babanın vefât edip, annenin hayatta olduğu anlaşılmaktadır) amcanın³¹⁶ veya başka bir erkek akrabanın vasî olarak vazifelenildiği örnekler de oldukça fazladır. Bu görevlendirme işlemi, çocuğun çıkarları doğrultusunda yapıldığı ve haklarının en iyi şekilde gözetilmesinin amaçlandığı düşünülecek olur ise; babasını kaybeden ve muhtemelen hidânelik sürecini tamamlamamış olan çocuklarda, vasî önceliğinin anneye verildiği düşünülebilir. Aksi takdirde; yani hidâne sürecindeki çocuklara, erkek vasî tayin edildiğinde, vasînin çocuğu bir hadîneye teslim etmesi ve iyi bakılıp bakılmadığını da denetim altında tutması gerekmektedir. Hadîne ve vasî arasında çocuğun haklarının ihlâl edildiğine dair vuku bulan olaylar ile hidânelik sürecini tamamlayan çocukların vasîlerine teslim edilmelerini içeren dava tutanakları bu husus hakkında bilgi edinmemize olanak sağlamaktadır³¹⁷. Dolayısıyla bu durumun doğuracağı bazı sakıncalar sebebiyle; hidânelik

³¹⁴ KŞS, 55, s. 107/2; Konya'da vefât eden el-Hâc Mehmed bin Osman'ın eytâmı Osman, Rahîme, Fâtıma ve Âişe'ye vâlideleri Âlime bint-i Mehmed vasî tayin edilmiştir. *Ayr. Bkz.* KŞS, 16, s. 65/4.

³¹⁵ Fetâvâ-yı Alî Efendi: Cild-i Sâni, s. 506; Fetâvâ-yı Feyziye, Kitabu'l-Vesâya, 511.

³¹⁶ KŞS, 10, s. 37/3; KŞS, 15, s. 12/3, 25/4, 56/4, 58/1, 59/1; KŞS, 16, s. 20/1, 38/2, 42/4; KŞS, 18, s. 78/2; KŞS, 19, s. 3/3, 57/2, 63/2, 140/4; KŞS, 21, s. 14/3, 64/2, 79/3; KŞS, 23, s. 133/4; KŞS, 25, s. 50/3, 179/3; KŞS, 29, s. 34/2, 157/3, 158/4, 215/3, 220/1; KŞS, 33, s. 28/2; KŞS, 34, s. 158/3, 234/3, 254/4; KŞS, 45, s. 77/3; KŞS, 54, s. 14/2; KŞS, 55, s. 81/3, 83/2, 95/3.

³¹⁷ Örneğin; Hurî Hatun bint-i Mentese'nin vekili Mustafâ bin Hasan mahkemede, Süleymân ve Şehrî nâm yetimlere takdir olunan nafakayı, mansûb vasîlerinden talep ederek, nafakanın takdir olduğu günden itibaren hesaplanan miktar hadîneye teslim edilmiştir. *Ayr. Bkz.* KŞS, 1, s. 107/1; Vasî ve hadîne arasında vuku bulan başka bir örnek ise yetimin hidânelik sürecinden sonra vasîye teslim edilmesi ile ilgilidir. Kerîmdede Mahallesi'nden iken vefât eden Hadîce bint-i (boş)'nin sulbiye sağire kızı Emine'nin amcası Mustafâ bin Mehmed, yetimenin nenesi Fâtıma bint-i Sevindik mahzarında dava edip, on üç yaşına gelen Emine'nin âkile ve reşide olması ile hidânelik hakkının düştüğünü ve dolayısıyla da elindeki fetvaya göre kendisine teslim edilmesi

sürecindeki çocukların eğer anneleri hayatta ise anneye, yetim kalan mümeyyiz çocukların ise anne hayatta olsa bile genellikle erkek bir vasîye teslim edildiği düşünülebilir. Bunun bir nedenini, mümeyyiz olan erkek çocukların evin maddî ve manevî idaresi ile mesleki bilgilerin öğrenilmesi için erkek bir vasîye ihtiyaç duyması ile açıklayabiliriz. Kız çocuklarında ise bu durumun bazı çelişkileri bulunmaktadır. Mümeyyize olan bir yetimenin; evin idaresi ile yemek ve temizlik yapmayı öğrenmek için anne veya kadın bir vasînin terbiyesine ihtiyaç duymanın yanı sıra, cinsel olarak arzulanabilir bir yaşa ulaşması sebebiyle bedeninin korunması hususunda da, erkek bir vasînin gözetimine gereksinim duymaktadır. Dolayısıyla; İslâm hukuku fiziksel açıdan kız çocuklarının korunmasına önem vererek; mümeyyize olan yetimlere erkek vasî tayin edilmesine veya ebeveynlerinin her ikisinin de olmadığı durumlarda temyiz sürecine ulaşmamış kız çocuklarının doğrudan erkek bir vasînin gözetimine verilmesini uygun görmüştür³¹⁸. Bu durum doğal olarak; yetimenin kadın akrabalarından veya vasînin zevcesi tarafından hadînelik görevinin üstlenilmesini de beraberinde getirmiştir.³¹⁹

Anne ve amcanın vesâyet görevi için seçilmesine ilaveten; ağabey³²⁰, abla³²¹, baba³²², dayı³²³, hala³²⁴, dede³²⁵ ve nene³²⁶ gibi yakın akrabalar ile üvey baba³²⁷, üvey kardeş³²⁸, üvey amca³²⁹, enişte³³⁰ ve yakınlığı tam olarak belirtilmeyen akrabaların³³¹ da yetimler için vasî tayin edildiğine dair örnekler mevcuttur³³². Bunlara ilaveten; dürüst, güvenilir ve dindar

gerektiğini beyan etmiştir. Dava sonucunda kâdı; Fâtıma'ya, yetimeyi amcasına teslim etmesini tembihlemiştir. *Ayr. Bkz. KŞS, 49, s. 112/2.*

³¹⁸ Örneğin; Mimâr Gülek Mahallesi'nden Şahîn Ağa ibn-i Abdullah mahkemede, aynı mahalle sakinlerinden iken vefât eden kardeşi Şahbâz Ağa'nın yetimesi Hamide'nin anneannesi ve hadînesi olan Kamerşâh bint-i el-Hâc Nurullah nam hatunda olduğunu ve sağırenin yedi yaşını aşmış, kendisinin de hem amcası hem de velisi olması sebebiyle çocuğun kendisine teslim edilmesini talep etmiştir. Fakat Şahîn Ağa'nın müteveffâ Şâhbâz Ağa'nın kendi kardeşi olduğunu açıklayamaması üzerine davadan men edilmiştir. *Ayr. Bkz. KŞS, 25, s. 31/1.*

³¹⁹ Bardakoğlu, "Hidâne", s. 467, 471; Es-Sâlih, "Çocuğun Hukukî Durumu", s. 430; Araz, "Çocuk Olmak", s. 54-55.

³²⁰ KŞS, 1, s. 74/5; KŞS, 16, s. 158/1; KŞS, 19, s. 48/2; KŞS, 23, s. 18/3; KŞS, 34, s. 169/4.

³²¹ KŞS, 15, s. 117/4; KŞS, 23, s. 84/3; KŞS, 34, s. 83/3; KŞS, 52, s. 47/3.

³²² KŞS, 10, s. 98/2; KŞS, 15, s. 128/3; KŞS, 16, s. 24/2, 49/1; KŞS, 18, s. 41/2; KŞS, 19, s. 37/4; KŞS, 21, s. 104/3; KŞS, 29, s. 170/2, 217/2; KŞS, 34, s. 137/1; KŞS, 42, s. 24/3; KŞS, 45, s. 95/4.

³²³ KŞS, 1, s. 213/6; KŞS, 15, s. 60/1, 71/3; KŞS, 16, s. 35/3, 94/1, 141/2; KŞS, 19, s. 52/3; KŞS, 20, s. 155/3; KŞS, 23, s. 95/4, 126/3; KŞS, 25, s. 208/3; KŞS, 29, s. 90/1.

³²⁴ KŞS, 15, s. 24/1; KŞS, 18, s. 31/2; KŞS, 21, s. 78/3; KŞS, 25, s. 137/3; KŞS, 45, s. 21/4.

³²⁵ KŞS, 16, s. 84/4, 86/5; KŞS, 17, s. 34/3; KŞS, 23, s. 120/3; KŞS, 25, s. 100/4.

³²⁶ KŞS, 10, s. 181/5; KŞS, 18, s. 18/4; KŞS, 19, s. 92/3; KŞS, 21, s. 96/1; KŞS, 29, s. 215/4.

³²⁷ KŞS, 15, s. 31/4; KŞS, 21, s. 14/1; KŞS, 53, s. 254/1; KŞS, 54, s. 92/3.

³²⁸ KŞS, 16, s. 115/2; KŞS, 37, s. 108/3; KŞS, 45, s. 49/4; KŞS, 52, s. 136/4, 234/2, 245/4.

³²⁹ KŞS, 38, s. 28/3.

³³⁰ KŞS, 15, s. 34/4; KŞS, 23, s. 16/3; KŞS, 29, s. 210/2.

³³¹ KŞS, 25, s. 124/4; KŞS, 29, s. 80/3; KŞS, 53, s. 13/1; KŞS, 55, s. 83/1.

³³² Örneğin; Abdülazîz Mahallesi'nden iken fevt olan Alî bin el-Hâc Mustafâ'nın küçük oğlu Mustafâ'ya vesâyet görevini yerine getirmeye muktedir olan eniştesi Alî bin Halîl vasî tayin edilmiştir. *Ayr. Bkz. KŞS, 15, s. 34/4;* Başka bir örneğe göre; Sarıya'kûb Mahallesi sakinlerinden olup, kısa bir süre önce vefât eden Asiye bint-i el-

olduğuna kanaat getirilen köy veya mahalle ileri gelenleri³³³ (kâdı, muhtâr, imâm ve subaşı gibi) ile yetim ile yakınlık derecesi hiç belirtilmeyen³³⁴, çoğunluğunun mahalle sakinlerinden veya komşulardan uygun görülen bir kişi olduğu tahmin edilen vasî tayini kayıtları da bulunmaktadır³³⁵. Uzak akrabaların veya hiçbir akrabalık ilişkisi bulunmayan ve çocuğa namahrem olan kişilerin vasî tayin edilmesi fıkihta uygun değilken; inceleme dönemimiz olan 1650-1750 yılları arasında Konya’da, bunun çok fazla örneğine rastlanmıştır. Muhtemelen bu durum, çocuğun vesâyet görevini yerine getirebilecek yeterlilikte bir kimseye sahip olmaması ile vasînin eşinin, çocuğun mahremi olan bir akrabası olması da etkili olmuş olabilir.

Örneğin; Abülazîz Mahallesi’nden iken fevt olan Alî ibn-i el-Hâc Mustafâ’nın yetimi Mustafâ’nın mallarını zabt etmek ve hususî işlerini görmek üzere, eniştesi Alî bin Halîl mukaddîm ve müstakîm olması sebebiyle vasî tayin edilmiştir.³³⁶ Bu örnekte; Mustafâ’nın neden ablasına değil de eniştesine emânet edildiği sorusu akıllara gelmektedir. Ablasının vesâyet görevini yerine getirebilecek niteliklere sahip olmamasının yanı sıra en önemli sebebi ablasının kendisine yabancı birisi ile evli olmasıdır. Bu sorunu ortadan kaldırmak adına böyle bir görevlendirme yapılmış olabilir.

Çocuğun çıkarları düşünöldüğünde, birden fazla vasînin tayin edildiği durumlarda söz konusudur. Bu durum, vasîlerin birbirini denetlemesi ile alakalı olabileceği gibi aynı annenin veya aynı babanın birden fazla çocuğu olup; tek vasînin bu çocukların hepsi ile ilgilenebilecek zamana ve ilgiye sahip olmamasıyla da ilişkili olabilir. Bunlara ilaveten, yetime intikâl eden malların çokluğu ile gelir elde etme gerekliliğinden kaynaklanan emvâlin idaresinin güçlüğünden dolayı da böyle bir uygulamaya gidilmiş olma ihtimalî vardır. 1650-1750 yılları dışında kalan 2 numaralı Konya şer’iyye Sicili’ndeki bir örneğe göre; müteveffa (?)’nın yetimi Halîl’e vasî tayin olan Mehmed bin Ahmed üzerine bir vasî lazım olup, Alî bin İsmâil

Hâc Osmân’ın yetimesi Fâtıma’ya, babası Hüsâm vasi tayin edilmiştir. *Ayr. Bkz.* KŞS, 16, s. 24/2; 25 Mart 1681 tarihli başka bir vasi tayini örneğinde ise; Mehmed adlı sağirin babası Alî bin Abdullâh’ın vefâtı ile çocuğun hususi işlerini görmeye bir vasiye ihtiyaç duyulmuş ve yakınlık derecesi tam olarak belirtilmeyen, sadece yetimin akrabalarından biri olduğu ifade edilen İsâ bin Mehmed adlı şahsın vesâyet görevine getirildiği tutanaklara kaydedilmiştir. *Ayr. Bkz.* KŞS, 25, s. 124/4.

³³³ KŞS, 38, s. 209/3; KŞS, 53, s. 140/4.

³³⁴ KŞS, 7, s. 76/1; KŞS, 16, s. 8/5; KŞS, 29, s. 47/2, 58/2, 75/2.

³³⁵ 21 Aralık 1692 tarihli örneğe göre; Sâhib’atâ Mahallesi sakinlerinden iken vefat eden Mehmed bin İbrahim’in eytâmı Mustafâ ve Süleymân’a bakmak ve babalarından kalan mirası korumak için dürüst ve dindar olduğu bilinen Muslî Efendi ibn-i Mustafâ Efendi adlı kâdı vasî tayin edilmiştir. *Ayr. Bkz.* KŞS, 38, s. 209/3; Başka bir örnekte ise; İçkal’a Mahallesi’nden olduğu belirtilen müteveffa Mustafâ’nın Râziye, Aışe ve çeker adlı sağire kızlarına, yakınlık derecesi hiç belirtilmeyen, fakat dindar ve dürüst olduğu şahitlerin ifadesi ile haber olunan Mustafâ bin Yefmûd isimli şahıs vasi tayin edilmiştir. *Ayr. Bkz.* KŞS, 7, s. 76/1.

³³⁶ KŞS, 15, s. 34/4; Konya’da Eflâtun Mahallesi’nden iken hâlik olan Sinân zımminin sulbi sağire kızı Esme’ye yakınlığı belirtilmeyen Bâli veled-i Köstendil adlı zimmî dürüst ve güvenilir olduğu için vasi tayin edilmiştir. *Ayr. Bkz.* KŞS, 29, s. 75/2.

nam kimesne vasî tayin edilmiştir.³³⁷ Verdiğimiz örnekte, neden ikinci bir vasînin tayin edildiği belirtilmezken; ikinci vasînin sonradan vesâyet görevine getirilmesi, ilk vasînin ihmalkârlığı olması sebebiyle denetlenmeyi gerektirdiğini düşündürmektedir. Dolayısıyla yapılan bu ikinci atama ile çocuğun haklarının mümkün mertebe korunmaya çalışıldığı söylenebilir.

Vesâyet görevinin zorluğundan dolayı veya vasîlerin birbirini denetlemesi için tek bir kişiye birden fazla mûsa leh tayin edilmesinin yanı sıra; aynı kişinin çocuklarına farklı vasîlerin tayin edildiğine dair örnekler de mevcuttur. Bu durum kişinin bakımı ve gözetimi hususunda zorluk yaşanacağından korkulması, vesâyet altına alınacak kişilerle samimi bağların kurulamaması veya eytâmın cinsiyet farklılığından doğacak sorunlar nedeniyle de olabilmektedir. Fakat 1650-1750 yılları arasında bu konuyla ilgili olarak tespit ettiğimiz örneklerin daha çok aynı babadan olup, farklı annelerden dünyaya gelmeleri ile bunlara farklı vasîlerin tayin edildiği anlaşılmaktadır. Genellikle babanın öldüğü, çocukların da haklarını korumak üzere en uygun kişilerin kendi anneleri olduğu düşünülerek üvey kardeşlere ayrı vasî tayinleri yapılmıştır.³³⁸

Örneğin; Çiftenerdübân Mahallesi sakinlerinden iken vefât eden el-Hâc Hüseyin bin Hasan'ın sulbi sağır oğlu Mustafâ'ya annesi Emine bint-i Abdullah vasî tayin edilirken; el-Hâc Hüseyin'in diğer yetimleri Halîl ve İsmâîl'e dayıları Mehmed bin Receb isimli şahıs vasî tayin edilmiştir.³³⁹ Muhtemelen burada yapılan farklı vasî tayinleri, anne tarafından üvey olan kardeşlerin sevgi ve merhamet açısından haklarının gözetilmesi amaçlanmıştır. Fakat bunun istisnâî durumları da mevcut olup; farklı annelerden dünyaya gelen kardeşlerin tek bir anneye emânet edildikleri de örneklerden görülmektedir.³⁴⁰

Vasî tayinleri ile ilgili diğer dikkat çeken bir soru ise; Müslim'e gayr-i Müslim, gayr-i Müslim'e de Müslim bir vasînin tayin edilip edilmediğidir. İslâm hukuku hidânelik çağındaki çocuğun, dini anlama çağında olmadığı için temyiz sürecine kadar bu uygulamaya başvurulabileceği üzerinde durmuştur. Temyiz sürecine ulaşan çocukların dinî açıdan etkilenmesinden korkulduğu için 7-9 yaşlarından itibaren başka bir vasîye teslim edilmeleri

³³⁷ KŞS, 2, s. 80/2; Bir başka örnekte; Ilgın Kasabasına bağlı Tatlar derbendi sakinlerinden Ahmed Ağa bin Osman vefât etmiş ve varislere kalan mirasın muhafazası için aynı köyden Halim Usta, Halîl Efendi, Hasan Efendi ve Hüseyin adlı şahıslar mûsâ leh olarak tayin edilmişlerdir. *Ayr. Bkz.* KŞS, 74, s. 14/2.

³³⁸ KŞS, 10, s. 235/3, 235/4; KŞS, 11, s. 65/2, 65/3, 150/4, 150/5; KŞS, 20, s. 155/2, 155/3; KŞS, 25, s. 203/3, 206/3; KŞS, 38, s. 209/3, 210/2, 212/2, 212/3; KŞS, 47, s. 176/4; KŞS, 52, s. 66/4, 66/5, 72/2, 72/3, 78/2, 78/3, 136/3, 136/4; KŞS, 53, s. 82/2, 82/3, 82/4; KŞS, 54, s. 51/3, 51/4.

³³⁹ KŞS, 20, s. 155/2, 155/3.

³⁴⁰ KŞS, 52, s. 78/2, 78/3, 78/4.

gerekir. Osmanlı hukukunda bu durumun istisna olarak uygulandığı görülmektedir. Tespit ettiğimiz üç örnekte zimmî yetimlere Müslüman vasî tayin edilirken³⁴¹; 25 numaralı sicildeki bir örneğe göre de³⁴², Müslüman çocuklara zimmî bir vasî tayin edilmiştir. Bu örnekler dışında, mümeyyiz olduğunu tahmin ettiğimiz üç çocuğun ise mühtedi olmaları ile birlikte gayr-i Müslîm vasîleri azledilerek yerine Müslüman bir vasî atanmıştır³⁴³. Dinî bilgilerin öğrenilmesi ve İslâmiyet'teki günlük ibadetlerin yerine getirilmesi için uygun ortamın sağlanması ile gayr-i Müslim vasînin kendi dinleri için sakınca oluşturmayan bazı durum ve davranışları (domuz eti yedirmek, şarap içirmek vb.) mühtedî yetime zorla yaptırmasından çekinildiği için böyle bir uygulamaya başvurulmuş olabilir.

İkinci bölümde ele aldığımız çocuğun içinde bulunduğu suç unsurları ve çocuğa dair sicillere yansıyan çeşitli konuların aksine; vesâyet ve nafaka hüccetlerinden tespit ettiğimiz kadarıyla gayr-i Müslimlerin bu konular için dikkate değer şekilde şer'iyeye mahkemelerine başvurarak, İslâm hukukunun hükümlerine göre yargılanmayı tercih ettikleri görülmektedir. Kâdî mahkemelerinde işlemlerin ve harç miktarının azlığı, boşanmada ve boşandıktan sonra tekrar evlenebilmek için şartların zor olmaması gibi çeşitli sebeplerinin yanı sıra, kız çocuklarının İslâm hukukunda miras alabilmesi ve cemaat mahkemelerindeki hükümlerin aksine kadınların haklarından faydalanabilmeleri, özellikle de annenin çocuğundan ayrı düşmemesi için şer'iyeye mahkemesine yapılan müracaatların bu hususta fazla olduğu söylenebilir.³⁴⁴

Çocuklara fayda sağlamak, hal ve vaziyetlerini gözetmek için vazifelendirilen vasîlerin, bazen ölüm³⁴⁵, bazen de ferâgat³⁴⁶ ya da azledilmeleri³⁴⁷ ile görevleri

³⁴¹ KŞS, 11, s. 126/2; KŞS, 33, s. 207/3; Örneğin; Gallecerb mahallesinde mürd olan Artin veled-i Ronbid(?)'in sulbi sağır oğulları Ronbid(?) ve Kazer ile sulbiye sağire kızları Sultân, Bahar ve Maryem'e, İbrahim bin Abdullah nam kimesne vasî tayin edilmiştir. *Ayr. Bkz.* KŞS, 16, s. 75/3.

³⁴² Örneğin; Gallecerb Mahallesi'nde vefât eden İbrahim'in sulbi sağır oğulları İsmâil ve Sefer'in halaları ve vasileri olan Nartor(?) bint-i Sinân nam nasraniyye, kardeşi İbrahim'in muhallefâtından on bir buçuk hissesinin Alî isimli kişi de olduğunu ve Alî'nin de vefât etmesi üzerine Alî'nin oğlu Mehmed'e vasî tayin edilen İsâ bin Mehmed'den bu meblâğı talep ettiğine dair mahkeme kayıdır. Örnekten de anlaşılacağı üzere; yetimlerin hidânelik sürecinde oldukları ve bu görevi yerine getirebilecek uygun bir kişinin olmaması sebebiyle çocukların zimmî olan halalarına emanet edildiği söylenebilir. *Ayr. Bkz.* KŞS, 25, s. 175/2.

³⁴³ KŞS, 33, s. 28/2, 63/4, 111/2.

³⁴⁴ Kemal Çiçek, "Cemaat Mahkemesinden Kadı Mahkemesine Zimmîlerin Yargı Tercihi", *Pax Ottomana Studies in Memoriam Prof. Dr. Nejat Göyünç*, Ed. Kemal Çiçek, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2001, s. 43; İbrahim Ethem Çakır, "Zimmî Kadınlar Kadı Mahkemesinde: XVII. Yüzyıl", *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, Ankara 2014, s. 49.

³⁴⁵ KŞS, 1, s. 118/1; KŞS, 15, s. 94/2; KŞS, 23, s. 127/3; KŞS, 26, s. 187/2; KŞS, 42, s. 176/2.

³⁴⁶ KŞS, 7, s. 40/3; KŞS, 10, s. 164/5; KŞS, 11, s. 19/6; KŞS, 13, s. 192/2; KŞS, 14, s. 30/3; KŞS, 15, s. 36/3, 41/1; KŞS, 16, s. 27/3, 37/5; KŞS, 18, s. 69/3; KŞS, 25, s. 66/1, 66/2, 79/2, 256/1; KŞS, 33, s. 18/2, 88/2; KŞS, 34, s. 227/4; KŞS, 49, s. 186/3; KŞS, 52, s. 47/3; KŞS, 53, s. 59/4, 93/3.

sonlanmaktadır. Böyle bir durumda; vesâyet altındaki yetimin mağdur edilmeden başka bir vasîye emânet edildiği görülmektedir. Ayrıca vasîlerin ferâgat etmelerindeki veya azledilmelerindeki nedenlerin neler olduğunun bilinmesi, eytâmın haklarının ne derecede korunduğunu açıklamamıza bir nebze de olsa yardımcı olacaktır. Kâdı veya velî tarafından tayin edilen mûsa leh'in; vasîlik yapmaya engeli olduğu³⁴⁸, vesâyete iktidârı olmadığı³⁴⁹, başka memlekette veya seferde olması sebebiyle³⁵⁰, yetime yabancı biriyle evlendiği³⁵¹ ve hukukî açıdan aileden başka birinin hakkı olduğu için³⁵² görevinden ferâgat ettiğine dair örnekler mevcuttur. Bunun yanı sıra, ferâgat nedenlerinin en yaygın olarak ifâde edildiği durum ise; mûsa leh'in vesâyet görevinden rızasıyla³⁵³ vazgeçmesidir. Ayrıntılı bir izahata gerek duyulmayan bu gibi durumlar için elimizdeki veriler doğrultusunda mansûb vasînin görevi genellikle yetimin öz annesine devretmek sebebiyle vesayetten vazgeçtiği söylenebilir.

Örneğin; Sarıya'kûb Mahallesi'nden iken vefât eden Alî'nin eytâmı Süleymân ve İbrahîm'in mansûb vasîleri olan Velî bin Nebî, "*hüsn-ü ihtiyâriyle vesâyet-i merkûmdan*" ferâgat edip, yerine dindar ve dürüst olduğu haber edilen sağırâtan-ı merkûmanın vâlideleri Emine bint-i Mehmed vasî tayin edilmiştir.³⁵⁴ Verdiğimiz örneğe göre mansûb vasî ile anne arasında anlaşma sağlanarak, görev anneye bırakılmış olabilir. Fakat dinî ve vicdanî yükümlülüğe bağlı bir vazifeyi barındıran vasîlik müessesinde, vasî tayin edilen kişinin hukukî şartları taşısa bile; çocuk ile aralarında iyi ilişkiler geliştirememesi, vasînin aile fertlerinin bu göreve karşı çıkmaları, mûsa leh'in çocuğa ayırabilecek ilgi ve zamanının olmaması gibi sebeplerle yapılan ferâgatlarının, yetim için daha iyi bir imkân sunmak amacıyla yapıldığı düşünülebilir.

Vasî değişikliğinin yapılmasını zorunlu kılan bir diğer durum ise; vesayetten azletmedir. Vesâyet altındaki çocuğun malına veya şahsına yönelik bir zarara sebep olanların ya da sebep olabileceğinden korkulan vasîlerin vazifelerine son verilerek, görev için daha uygun bir kişi tayin edilmektedir. Sicillerden tespit ettiğimiz üzere; yetimin ihtidâsı³⁵⁵, mûsâ

³⁴⁷ KŞS, 3, s. 4/4; KŞS, 7, s. 75/3; KŞS, 14, s. 30/3; KŞS, 19, s. 133/4; KŞS, 24, s. 204/3; KŞS, 26, s. 35/1; KŞS, 33, s. 63/4, 111/2; KŞS, 34, s. 226/3; KŞS, 39, s. 177/1; KŞS, 45, s. 53/4; KŞS, 51, s. 159/3; 199/1; KŞS, 52, s. 234/2; KŞS, 53, s. 89/3; KŞS, 54, s. 92/3; KŞS, 55, s. 71/3.

³⁴⁸ KŞS, 7, s. 40/3; KŞS, 15, s. 41/1; KŞS, 33, s. 18/2.

³⁴⁹ KŞS, 13, s. 192/2; KŞS, 52, s. 47/3; KŞS, 53, s. 59/9.

³⁵⁰ KŞS, 11, s. 19/6; KŞS, 53, s. 59/4.

³⁵¹ KŞS, 16, s. 27/3; KŞS, 25, s. 79/2; KŞS, 49, s.186/3.

³⁵² KŞS, 10, s. 164/5; KŞS, 33, s. 88/2.

³⁵³ KŞS, 15, s. 36/3; KŞS, 25, s. 66/1, 66/2, 256/1; KŞS, 53, s. 93/3.

³⁵⁴ KŞS, 25, s. 256/1.

³⁵⁵ KŞS, 33, s. 28/2, 63/4, 111/2.

lehin başka şehirde olması³⁵⁶ veya yabancı biri ile evli olması³⁵⁷, vesâyete kâdir olmaması³⁵⁸, müsrif olması³⁵⁹ ve vesâyeti altındaki malı çalması³⁶⁰ gibi sebeplerle azledildiğine dair birçok örnek bulunmaktadır. Görevini layığıyla yerine getiremeyen ve bir şekilde çocuğa kötülük yapan vasîlerin vazifelerinin sonlandırıldığı anlaşılmaktadır. Fakat vasîyi denetleyecek başka bir yardımcının veya çocuğun ailesinden herhangi bir akrabasının olmaması ve mahalle ahâlisinin de yetimin haklarının suiistimal edildiğinden haberdar olmadıkları durumlarda, muhtemelen bu tür usulsüzlükler vuku bulmuştur. Bu usulsüzlükler karşısında çocukların haklarını arayabilmeleri ise âkıl, balîğ ve rüşd olup; vasîden ayrılacak yeterli olgunluğa sahip olmaları ile mümkün olmaktadır. Dolayısıyla; çocuğun maddî ve manevî ihtiyaçlarının tam ehliyet sahibi oluncaya kadar kâdı veya velinin tayin ettiği vasî tarafından himâye edildiği, çoğu zaman çocuğun gereksinimleri için uygun ortamın ve şartların, vesâyet görevini üstlenen kişiler tarafından sağlanmaya çalışıldığı anlaşılmaktadır.³⁶¹

İslâmiyet'ten önce bireysel bir yardımlaşma ve dayanışma ile teşekkül eden ve İslâmiyet ile birlikte geliştirilerek Osmanlı toplumunda da varlığını devam ettiren vasîlik müessesesi, çocuğun malî haklarının korunması, fiziksel ihtiyaçlarının karşılanması, iletişim becerilerinin gelişmesi, duygusal olgunluğa erişimi ve karakter gelişimi için oluşturulan yapay bir aile ortamıdır. Her ne kadar vasîlik kurumu çocuk için yapay bir aile ortamı oluştursa da, böyle bir ortamın hiç tesis edilmemesi daha büyük sorunlara neden olabileceği unutulmamalıdır. Dolayısıyla İslâm devletlerinde parçalanmış ailelerin çocuklarının hayatları ve malları vasîlik kurumu adı altında güvence altına alınmış ve böylece çocuğun tüm yaşam hakları korunmaya çalışılmıştır.

C. Hadîne

İslâm hukukuna göre, annenin ilgisine ve terbiyesine bırakılan çocuk; boşanma veya ölüm sebebiyle ebeveynlerinden, özellikle annesinden ayrıldığında, bu görevi yerine getirecek bir kadına emânet edilmektedir. Emzirme görevi ve diğer bakımlarının yanı sıra; çocukların ahlâkî ve temel yaşam eğitiminin sağlanması için teslim edildikleri bu kişilere, *hadîne(hâdîne)* ismi verilirken; hadînenin gözetimindeki çocuğun iyiyi ve kötüyü ayırt edebilme yaşı olan 7-9 yaşına kadarki sürece de, *hidâne süresi* denilmektedir. Hadîneler,

³⁵⁶ KŞS, 34, s. 226/3; KŞS, 45, s. 53/4; KŞS, 53, s. 89/3.

³⁵⁷ KŞS, 3, s. 4/4; KŞS, 51, s. 119/1.

³⁵⁸ KŞS, 14, s. 30/3; KŞS, 24, s. 204/3; KŞS, 26, s. 35/1; KŞS, 34, s. 54/2; KŞS, 52, s. 234/2.

³⁵⁹ KŞS, 52, s. 234/2; KŞS, 54, s. 92/3; KŞS, 55, s. 71/3.

³⁶⁰ KŞS, 7, s. 75/3; KŞS, 19, s. 133/4; KŞS, 39, s. 177/1; KŞS, 51, s. 159/3.

³⁶¹ İpçioğlu, "Osmanlı Ailesi", s. 60.

çocukların duygusal ve fiziksel ihtiyaçlarını karşılamının yanı sıra, ileriki yaşlarında tek başlarına hayatlarını idâme ettirebilmeleri için gerekli eğitimi vermekle de mükelleftir. Çocuğun sevgi, ilgi, şefkât, merhamet ve güven gibi duygusal ihtiyaçlarının karşılandığı ve yeme, içme, temizlenme ile giyinme gibi bedensel ihtiyaçlarının giderildiği ve öğretildiği bu dönemde; hem hukukî hem de vicdanî açıdan çocukla ilgilenecek kişinin bazı niteliklere sahip olması beklenmektedir. Çocuğun duygusal gelişimini ve toplumdaki kimliğini olumlu veya olumsuz yönde etkileyebileceği için hadînenin, dürüst, güvenilir, akliselim, tecrübeli, sabırlı ve anlayışlı olmasının yanı sıra; çocuğun yemeğini pişirmek, kıyafetlerini yıkamak, ev içi kazalardan korumak ve oyunlarına eşlik edebilmek için de fiziksel açıdan sağlıklı ve güçlü olması gerekmektedir. Aynı zamanda; hukuken bu görevliler, çocuğa yabancı olmamalı veya çocuğa nâ-mahrem olan biri ile de evli olmamalıdır. Böyle bir durumda; kişinin hidânelik görevi düşmekte ve yerine daha uygun birisi görevlendirilmektedir. Fıkıhta, hadînenin çocuğa yakınlığı ve hatta bu göreve getirilebilecek kişilerin, sırayla kimler olabileceği üzerinde de durulmuştur. İslâm hukukuna göre bu görev başta anne, anne olmadığına ise sırayla anneanne, teyze, teyzekızlarına geçerken; babanın kadın akrabaları tarafından, babaanne, hala, halakızları ve amcakızlarına düşmektedir. Fakat hidânelik sürecindeki bakıma muhtaç olan çocuk erkek ise; çocuğun mahremi olmadıkları için amcakızları, dayıkızları, halakızları ve teyzekızları hadîne olamamaktadır. Buna rağmen Osmanlı Devleti'nde uzak akrabaların bu göreve getirildiği veya lakîtlerde, çocuğu bulan yani çocuğa tamamen yabancı olan kişinin hidânelik görevini üstlendiğine dair örnekler görülmektedir.³⁶²

20 Haziran 1741 tarihli bir örneğe göre; Yenice Mahallesi'nde fevt olan es-Seyyîd İsmâil bin Ahmed'in sulbi sağire kızı Saime Şerîfe'ye vâlidesi ve hadînesi olan Rahîme hatun vasî tayin edilmiştir.³⁶³ Ölüm sebebiyle yetim kalan ve 7 yaşından küçük olduğunu tahmin ettiğimiz bu kız çocuğunun hidânelik görevini, annesinin ifâ ettiği belirtilmiştir. Ayrıca istisna bir örnek olarak çocuğun, erkek bir vasî yerine annesine emânet edilmesi de dikkat çeken bir durumdur. Annenin vesâyete uygunluğunun yanı sıra, mûsa leh olması için uygun bir erkek akrabasının olmayışı verdiğimiz örnekteki Rahîme hatunun hem vasî hem de hadîne olarak vazifelendirilmesini zorunlu kılmış olabilir.

³⁶² KŞS, 25, s. 184/4, 265/3; KŞS, 33, s. 223/1; KŞS, 38, s. 119/2, 168/1; KŞS, 42, s. 76/2; KŞS, 52, s. 78/4; KŞS, 55, s. 83/1; Esra Şimşek, *İslam Aile Hukukunda Kadının Hak Arama Hürriyeti*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2009, s. 91-93; Karakoç, "Hidâne Hakkı", s. 162-164; Bardakoğlu, "Hidâne", s. 468-469; Fetâvâ-yı Alî Efendi: Cild-i Evvel, s. 175-182; Fetâvâ-yı Feyziye, Kitabu't-Talâk, 106-112.

³⁶³ KŞS, 55, s. 112/2.

Eşleri ölen veya boşanan kadınların, kendi çocuklarına kendileri bakmak istemeleri, ayrıca hidânelik süresinin kısa olması sebebiyle bir süreliğine yeniden evlenmeyi erteleme ihtimalleri vardır. Fakat yaşın ilerlemesi, toplumdaki baskı ve geçim sıkıntısından kurtulmak isteyen kadınların bir an önce ikinci evliliklerini yaparak; çocuklarının hidânelik görevini başka birine devrettikleri görülmektedir. Böyle bir durumda, çocuğa yabancı biriyle evlendikleri için ya hakları düşmüş³⁶⁴, ya da kendileri bu haktan ferâgat etmişlerdir³⁶⁵. Nitekim bu bilgilere, şer’iyye sicillerindeki hidânelik hakkı davaları, nafaka fesihleri ve yeni nafaka takdirleri ile ilgili tutanaklardan ulaşmak mümkündür³⁶⁶. Ayrıca çok az sayıdaki örnekten ikinci evliliğini yapan kadınların, önceki evliliklerinden olan çocuklarını eşlerine kabul ettirdikleri ve bakımını üstlendikleri de görülmektedir³⁶⁷. Bu durum, anne-çocuk arası ilişki açısından bir avantaj olarak görünse de; üvey baba-çocuk ilişkisinin ne şekilde gelişeceğini kestirmek mümkün değildir. Eğer; üvey baba ve çocuk arasında merhamet, sevgi, şefkât gibi duygular ortaya çıkmaz ve vurma, dövme, aç bırakma gibi fiziksel şiddetler ile bağırma, tersleme, hakaret etme gibi sözlü şiddetlerin olduğu bir iletişim vuku bulursa; sergilenen bu olumsuz tutum ve davranışlar, psikolojik gelişimde travmalara neden olacağından, çocuğun topluma sağlıklı bir birey olarak kazandırılmasına da engel oluşturabilir.³⁶⁸

1650-1750 yılları arasında Konya’da, hidânelik görevine kadın akrabaların dışında, erkek bir akrabanın getirildiğine dair örnekler de mevcuttur. İslâm hukuku bu hususta,

³⁶⁴ KŞS, 2, s. 80/4; KŞS, 29, s. 248/2; KŞS, 51, s. 199/1; Örneğin; Orta Mescid’den Mehmed bin Mustafâ, eski eşinin başka birisiyle evlenmesi üzerine sağire kızı Hadice’nin hidânelik görevinden düştüğünü, çocuğun anneannesi olmadığı için babaannesinin bu görevi üstlenebileceğini beyân ederek; kızının kendisine teslim edilmesini talep etmiştir. Ayrıca, günlük altı para nafaka takdir olunmasına rağmen; biriken bu parayı kabul etmeyip, yani nafakadan ferâgat ederek, sağireyi meccanen infâk etmeyi vaad etmiştir. *Ayr. Bkz.* KŞS, 70, s. 18/3.

³⁶⁵ Örneğin; Konya’dan Emine bint-i Receb nam hatun mahkemede, sabıkân zevci olan Bostân bin Mehmed’den olma sağire kızı Râziye’nin kendi hücründe olup, başka birisiyle evlendiği için hidânelik hakkının kendisinden düştüğünü açıklayarak, kızını Bostân’a teslim etmiştir. Ayrıca, küçük kızı için farz ve takdir olunan nafakadan da ferâgat ettiğini ifadesine eklemiştir. *Ayr. Bkz.* KŞS, 15, s. 31/3.

³⁶⁶ Örneğin; müteveffâ Ahmed Çelebi’nin sulbi sağir oğlu Hasan ve sulbiye sağire kızı Emine’nin vâlideleri Nisâ, yabancı birisiyle evlendiği için yetimlerin hidânelik hakkı anneanneleri Kamer hatunda olup; çocukların bakımını üstlenmeyi kabul etmiştir. Ayrıca dedeleri Hamza Halife de, çocukları bilâ nafaka beslemeyi talep etmiş ve kâdi tarafından onaylanmıştır. *Ayr. Bkz.* KŞS, 2, 80/4.

³⁶⁷ 6-14 Ocak 1564 tarihli bir örnek; Hâcı Mehmed bin Süleymân mahkemede, Mustafâ adlı yetimin annesi ile oğlunu nikâhladığını ve yetimi kendi malından günlük iki akça para ile beslemeyi talep ettiğine dair hüccet kayıdır. Ayrıca aynı belgede, Hâcı Mehmed’in oğlu İbrahim’in yetimin mansûb vasîsi Safer bin Süleymân üzerine nâzir tayin edildiğine dair bilgilerde yer almaktadır. *Ayr. Bkz.* KŞS, 1, s. 178/9; Bir başka örnekte ise; Kuzgun Kavak Mahallesi sakinlerinden iken vefât eden Ömer bin Mehmed’in sulbiye sağire kızı Âişe’nin üvey babası İsmail bin İbrahim, Âişe’nin kendi hücr ve terbiyesinde olduğunu açıklamıştır. Ayrıca, çocuğun nafaka ve kisveye olan ihtiyacından dolayı babasından muntakıl mallardan yeteri kadar nafaka farz ve takdir olunmasını talep etmiştir. Kâdi çocuğun hem üvey babası hem de hadînesi olan İsmail’in talebi üzerine, yetiminin zarurî ihtiyaçları için günlük ikişer akça nafaka harcanmasına karar kılmıştır. *Ayr. Bkz.* KŞS, 57, s. 13/3.

³⁶⁸ Karakoç, “Hidâne Hakkı”, s. 166.

çocuğun mirasçısı olabilecek yakınlıktaki erkek akrabaların hidânelik görevini üstlenebileceğine değinmiştir. Böyle bir durumda, aynı erkek vasîlerde olduğu gibi kadın bir yardımcıya, özellikle de eşin yardımına ihtiyaç duyulmaktadır. Çünkü erkeğin kendi evinin geçimini sağlaması için vaktinin çoğunu dışarda harcaması; çocuğun yeme içme gibi günlük ihtiyaçlarının karşılanmasında gerekli ilgi ve alakayı gösterememesine neden olmaktadır. 7 yaşından küçük bir çocuğun da, bu gibi gereksinimlerini tek başına karşılaması beklenemeyeceği için, evde daimi olarak çocuk ile ilgilenecek kadın bir yardımcının olması gerekir. Dolayısıyla hadîne erkek olsa bile, bu görev eşine veya evdeki başka bir kadına düşebilir. Kadının bu vazifeye rızasının olmaması veya erkek hadînenin çocukla ilgilenecek zamanının, bilgi ve becerisinin yetersizliği, beraberinde bazı sorunları getirebilmektedir.³⁶⁹

12 Temmuz 1704 tarihli bir örnekte; Şeyh Şemseddîn Tebrîzi Mahallesi'nde Seyyîd İvaz Çelebi ibn-i Seyyîd Derviş'in eşi vefat etmiş olup, kendisine nâ-mahrem olduğu halde eski eşi Emine hatunu, evi boş iken evine getirip çocuklarına yemek pişirttiğine dair mahalle ahâlisi şikâyette bulunmuştur. Seyyîd İvaz Çelebi ifâdesinde, Emine'den olma sağır oğlu ile vefat eden eşinden olma sağır oğlu için yemek pişirecek kimsenin olmaması ve kendisinin de tellak olması sebebiyle; sabah evden çıkıp, ikinci vaktine kadar eve gelmediğini dile getirmiştir. Ayrıca ifâdesinde; evde olmadığı bu zaman zarfında, komşularından ihtiyar bir hatunun evine gelerek, çocukları için yemek pişirdiğini de açıklamıştır. Fakat şahitlerin, bu hususta malumatlarının olmadığını beyân etmeleri üzerine, evine nâ-mahrem birisini getirmemesi için Seyyîd İvaz Çelebi tembihlenmiştir.³⁷⁰ Verdiğimiz bu örnekte, Emine hatunun yeniden evlenmiş olması sebebiyle kendi oğluna bakamadığı, ayrıca farklı annelerden dünyaya gelen bu kardeşler için ailede, onlarla ilgilenebilecek uygun birisinin olmadığı anlaşılmaktadır. Dolayısıyla; hem işi sebebiyle, hem de fitrat gereği çocuk bakmak için yeterli beceriye sahip olmayan babanın, çocukların hidânelik görevini tek başına üstlenmeye mecbur kaldığını söylemek mümkündür.

Cinsiyet farklılığının, hidânelik sürecindeki çocuklar için doğuracağı sorunlara ilaveten; bu vazifeyi layığıyla yerine getirebilmesinde hadînenin mesleği de önemli bir rol oynamaktadır. Yukarıda verdiğimiz örnekte; hem zaman, hem bakım, hem de ilgi açısından hadînelik görevinde yetersiz kalan babanın, yerine geçebilecek daha uygun bir kimse olmayışı sebebiyle görevinin sonlandırılmadığı görülmektedir. Fakat Konya Şer'iyye Sicilleri'nden tespit ettiğimiz kadarıyla, çocuğun bakımını iyi bir şekilde gerçekleştiremeyen hadînelerden,

³⁶⁹ Baktır, "İslam Hukukunda Hidâne", s. 266; Karakoç, "Hidâne Hakkı", s. 166-167.

³⁷⁰ KŞS, 41, s. 96/3; Fetâvâ-yı Alî Efendi: Cild-i Evvel, s. 176, 178.

çocuğun alınması ve başka bir hadîneye teslim edilmesi yönündeki dava tutanakları, bu sürecin çocuklar için önemli olduğunu ve mahkemeye intikâl ettirilen olayların ihmal edilmeyerek bir çözüme ulaştırıldığını göstermektedir.

Örneğin; Sadırlar Mahallesi'nden iken vefat eden es-Seyyîd Ömer Çelebi'nin sulbiye sağire kızı Şerîfe'nin babaannesi Hadîce bint-i Ahmed nam hatun mahkemede, sağirenin anneannesi Râziye nam hatundan şikâyetçi olmuştur. Hadîce hatunun, "*Râziye hatun mahalle-i merkumda vâz' haml iden hatunların ebesi olup ve vâlidesi tezvice ahara varmağla sağire-i merkûmanın hücr ve terbiyesine ve hıfzına mâni olmağla ben dahi ceddese olmam ile bilâ nafaka ve kisve besleyüp kendü malımdan infâk ve iksâ iderim*" şeklindeki ifâdesi üzerine yetime, anneannesinin terbiyesinden alınarak; babaannesine teslim edilmiştir.³⁷¹ Annenin yeniden evlenmesi, anneannenin de mesleği gereği çocukla ilgilenen zamanının olmaması sebebiyle; hidânelik görevi kendilerinden düşmüştür. Ayrıca çocuğun, nafakası için babasından intikâl eden mallardan harcama yapılmayacağı; dolayısıyla miras malların çocuk için tasarruf edileceği hususu da hadînenin değişiminde etkili olmuştur. Muhtemelen bu durum hem çocuğun, hem de malının telef olmasının önlenmesinin yanı sıra; babaannenin torunu ile iletişim halinde olabilmesi ve yaşlılık dönemlerinde, torununun kendisine bakacağı düşüncesindedir.

Çocuğun bu dönemdeki masrafları boşanmalarda babasından³⁷², vefât durumunda ise genellikle miras mallardan³⁷³ karşılanmaktadır. Babanın nafakayı ödemeye gücü yok ise; bu para geri ödenmek şartıyla diğer akrabalarından temin edilebilmektedir. Ayrıca çocuğun yakın akrabaları tarafından bu bakım parasının karşılıksız bir şekilde ödendiğine dair de örnekler mevcuttur. Yalnız hadîne için bu görev karşılığında kendisine para (maaş veya yevmiye) ödenip ödenmediği malûmumuz değildir. Bazı çalışmalarda hadîneye, özellikle de anne dışında hidânelik görevini üstlenen bir hadîneye ayrı bir para ödendiğine dair bilgiler yer alsa da, nafakanın sadece çocuk için ödendiğine dair şer'iyye sicillerinden tespit ettiğimiz kayıtlar ile hadînelerin göreve getirilmesinde kâdî önünde tescil ettirilen bir vazifelerinin olmaması,

³⁷¹ KŞS, 16, s. 39/3; Fetâvâ-yı Alî Efendi: Cild-i Sâni, s. 179-180; Fetâvâ-yı Feyziye, Kitabu't-Talâk, 108-112.

³⁷² Örneğin; Dolabucu Mahallesi'nden Havva bint-i Hüseyin'in vekili Mehmed bin Mustafâ mahkemede, müvekkilesinin muhâlalı zevci olan Bedel bin Himmet mahzarında, Havva'nın Bedel'den olan sağir oğlu Mehmed'i altı yüz gün tamamına dek hücründe terbiye edeceğini taahhüt ettiğini, çocuk için lazım gelen nafaka, kisve ve zarurî ihtiyaçları için Bedel'in yedinden üç bin akça alıp, belirtilen süre içerisinde çocuğu infâk ve iksâ etmeyi kabul ettiğine dair tutanaktır. *Ayr. Bkz.* KŞS, 25, s. 160/1.

³⁷³ 1 numaralı şer'iyye sicilindeki bir örneğe göre; Hüri Hatun bint-i Mentese'nin vekili Mustafâ bin Hasan mahkemede, Süleymân ve Şehrî isimli yetimlerin vasîsi Kemâl Halîfe bin Hızır Hoca'dan çocukların bakımı için gerekli olan nafakayı talep etmiştir. Yetimler için günlük dört akça nafaka takdir olunup, hüccet verildiği tarihten itibaren hesaplanan miktar vasî tarafından Hüri Hatun'a verilmiş, geri kalanının da ödenmesi için vasî tembihlenmiştir. *Ayr. Bkz.* KŞS, 1, s. 107/1.

yani hüccet almamaları bu hususun doğru olabileceğini düşünmemize neden olmaktadır. Üstelik toplumdaki yardımlaşma ve dayanışmanın vicdanî temeller üzerine kurulduğu, ayrıca hem annenin, hem de çocuğun hakkı olarak düşünülen bu bakım sürecinde, çocuğun bakımının dinî, vicdanî ve ahlâkî bir zorunluluk olduğu da hesaba katılırsa; hadînelere vazifeleri gereği ayrı bir para ödenmemiş olabilir. Bunun aksine; çocuğun süt hakkı için hadînenin ücret talep etme hakkı bulunmaktadır. Hadîne çocuğun annesi ise; boşanmalarda bu ücreti talep edilebilirken; babanın ölümünde talep edememektedir³⁷⁴. Süt hakkı için ödenmesi gereken ücret iki yıl ile sınırlandırılmış olup; iki yılı aşan emzirme süresi için anneye para ödenmemektedir. Bundan başka, sicillerde karşılaştığımız örneklerden yola çıkarak; bu ücretin nafaka ücretinden ayrı olduğunu söylemek de mümkündür³⁷⁵. Nitekim bu durum; emziren kişinin sağlıklı olması ve süt yoluyla beslenecek çocuğun da sağlıklı bir şekilde büyütülmesi için gerekli görülen bir nedendir. Buna ilaveten; çocuğa baktığı sürece hadînenin kalacak yeri yine nafaka yükümlüsü tarafından ya da çocuğun miras mallarından karşılanmaktadır. Çocuğun bakılacağı, doyurulacağı, belirli alışkanlıklarının kazandırılacağı, hastalıklardan korunacağı ve duygusal ihtiyaçlarının karşılanacağı bu süreç için hadîne ile birlikte zaman geçirecekleri bu mekânın temin edilmesi çocuk açısından önem arz etmektedir.³⁷⁶

Örneğin; Sahra Nahiyesi'ne bağlı Çumra Karyesi'nden müteveffâ Himmet'in sulbi sağır oğlu Mehmed'in üvey babası Sefer bin Alî mahkemeye müracaat ederek, yetimin annesinin kendi eşi olduğunu ve çocuğun da kendi menzilinde ve terbiyesinde olduğunu beyân ederek, çocuğa miras kalan mallardan nafaka talep etmiştir. Nitekim bu talep üzerine, kâdı tarafından çocuk için günlük altışar akça nafaka farz ve takrir olunması buyurulmuştur.³⁷⁷ Verdiğimiz örnekte her ne kadar üvey baba, hidânelik görevine kendi sahip olduğunu söylese de; çocuğun annesinin bu görevi yerine getirdiği, eşinin ölümünden sonra oğlu ile ilgilenebilecek başka bir akrabasının da olmaması sebebiyle evlendiği kişiye, çocuğunun bakımını üstlenmeyi ve aynı evde yaşamayı kabul ettirdiği anlaşılmaktadır.

³⁷⁴ Talak, 65/6; Fetâvâ-yı Feyziye, Kitabu't-Talâk, 119, 122.

³⁷⁵ Örneğin; müteveffâ Seydî Beg'in eytâmına tayin olunan vasîleri Seydî Gazi, yetimlerin zarûret-i deyn ve nafakaları için Şeyh Sadreddîn kurbundaki evlerini bahçesiyle birlikte Mehmed Çavuş'a, iki bin yedi yüz akçaya satmıştır. Vasî, sattığı ev ve bahçenin parasından bin dört yüzünü eytâmın annesi Mümine bint-i Mustafâ'nın vekili Alî nam kimesneye nafaka ücreti ve süt hakkı için teslim edip; geri kalan bin üç yüz akçayı yetimler kendini bilinceye kadar muhafaza edeceğine dair mahkeme kaydır. *Ayr. Bkz. KŞS, 2, s. 106/3, 106/4.*

³⁷⁶ Adnan Memduhoğlu, "İslam Hukuku'na Göre Çocuğun Bakım ve Terbiyesi (Hidâne)", *Araşan Sosyal Bilimler Enstitüsü İlmî Dergisi*, S. 9-10, 2010, s. 80; Karakoç, "Hidâne Hakkı", s. 159-161; Araz, "Çocuk Olmak", s. 43-45; Fetâvâ-yı Feyziye, Kitabu't-Talâk, 118.

³⁷⁷ KŞS, 29, s. 231/2; Fetâvâ-yı Alî Efendi: Cild-i Evvel, s. 180.

Muhtemelen bu durum, çocuğun hidânelik veya yetimlik süresinin bitimine kadar devam edecek olan kısıtlı bir süreyi kapsamaktadır.

Çocuğun toplumda bir kimlik kazanması, kendi şahsiyetini oluşturması ve temel yaşam gereksinimlerinin giderilmesi bakımından mühim bir rol oynayan hadînenin görev süresi, çocuğun cinsiyet farklılığına göre asgari 7-9 yaşına ulaşmış (erkekler için en az 7 en fazla 9 yaş iken, kız çocuklar için en az 9 en fazla 11 yaş) mümeyyiz olmasıyla birlikte son bulmaktadır. Yani çocuğun tek başına hayatını idâme ettirebilecek temel bilgileri öğrenerek, bu erişkinliğe ulaşması ve çevresinde olup bitenleri anlayabilecek yaşa gelmesi ile hadînenin yardımı, bakımı ve gözetimine gereksinim duyulmayarak; görevi nihayete erdirilir. Fakat hidânelik sürecinde, hadînenin çocuğa yabancı biriyle evlenmesi, mesleği gereği evden uzun süreli uzaklaşması, şehir dışına çıkması, ahlâkî şartları taşımaması, yaşlılık veya hastalık sebebiyle çocuğun bakım ve gözetimini yerine getirememesi ile çocuğun bakımında ihmalkârlığı veya herhangi bir kötü muamelesi bulunması neticesinde de görevine erken son verilebilmektedir. Tabi ki böyle bir durumda, çocuk için öngörülen hidânelik süresinin tamamlanması için gerekli meziyetleri taşıyan başka bir kişi vazifelendirilmektedir.³⁷⁸

D. Nâzır

Nâzır kelimesi, “*Bakma, görme, düşünme*”³⁷⁹ anlamlarına gelen Arapça kökenli *nazar* kökünden türetilmiş olup; “*Nazar eden, nezâret eden, bakan, gözetin*”³⁸⁰ meallerinin yanı sıra, isim olarak da “*Kabine üyesi, hükümet kuruluşunda yer alan üyelerden her biri, vekil, bakan*”³⁸¹ gibi manalara gelmektedir. Sözlük anlamının dışında, bu ismin kullanım alanı oldukça fazla olup; genel itibarıyla bu terim, İslâm ülkelerindeki birçok müessesenin malî işlerini yürüten ve denetleyen kişiler için kullanılmaktadır. Vasîlik kurumu içerisinde de aynı vazifeye sahip olan nâzır, hem vasîye yardımcı olmak, hem de vasîyi denetlemek ile mükelleftir. Yani hem vesâyet, hem de nezâret görevine sahiptir. Her ne kadar İslâm dünyasında malî işleri yürütme görevindeki kişilere nâzır denilse bile, nâzırın mallardan tasarruf etme yetkisi bulunmamaktadır. Dolayısıyla vasîlik müessesesi içerisinde görev yapan nâzır; vesâyet altındaki emvâlin alım, satım ve kira gibi işletilme haklarına sahip değildir.

³⁷⁸ Baktır, “İslam Hukukunda Hidâne”, s. 277-280; Memduhoğlu, “Çocuğun Bakımı”, s. 81; Fetâvâ-yı Âlî Efendi: Cild-i Sâni, s. 183-184.

³⁷⁹ Devellioğlu, “Nazar”, s. 811.

³⁸⁰ Devellioğlu, “Nâzır”, s. 812.

³⁸¹ Çağbayır, “Nâzır”, C. 4, s. 3502.

Nâzırın görevi tasarruf edilen malın teftişi olup, emvâl üzerinde tasarruf yükümlülüğünün bulunmaması sebebiyle vasîlerden ayrılmaktadır.³⁸²

Vasî tayinleri ile aynı anda veya ihtiyaç duyulması halinde vasî üzerine sonradan nâzır tayin edilebilmekte olup; vasînin kâdı'dan izinsiz nâzır azli mümkün olmamaktadır³⁸³. Bu durum, vasînin vesâyet görevinin üstesinden gelemeyeceğinden korkulması ile çocuğun mallarına ve şahsına verebileceği zarar endişesinden kaynaklanabilmektedir. Hatta bazı durumlarda birden fazla nâzır atamasına gerek duyulmuştur³⁸⁴. Şer'iyeye sicillerinden tespit ettiğimiz örneklerde çoğu kez nâzır atamalarının nedeni açıklanmasa da, bazı atama hüccetlerinde; “*vasînin ihmâlî olduğu için*”³⁸⁵, “*vasî müsrif olduğu için*”³⁸⁶ ve “*nâzıra gerek duyulması sebebiyle*”³⁸⁷ gibi ifâdelerin yer alması; nâzır tayinlerinin, vasîyi denetleme ve kontrol amaçlı yapıldığını, vesâyet görevinin tamamıyla nâzıra yüklenmediğini göstermektedir. Nitekim nâzır tayinleri, vasînin yapabileceği çeşitli usulsüzlüklerin önüne

³⁸² Pakalın, “Nâzır”, C. 2, s. 666; Eroğlu, “Vasî Tayini”, s. 287-288; Cengiz Tomar, “Nâzır”, *DİA*, C. 32, Türkiye Diyânet Vakfı Yayınları, İstanbul 2006, s. 449; Mehmet Genç, “Nâzır (Osmanlılar'da)”, *DİA*, C. 32, Türkiye Diyânet Vakfı Yayınları, İstanbul 2006, s. 449-450.

³⁸³ Fetâvâ-yı Feyziye, Kitabu'l-Vesâya, 551; Örneğin; Resûl Karyesi'nde vefât eden İbrahim bin Velî'nin eytâmı Halîl ve Receb'e daha önceden vasî tayin edilen Ca'fer bin Velî üzerine bir nâzır gerek görülerek, Nebî bin Habîb nâzır nasb ve tayin olmuştur. Sonradan yapılan bu nâzır atamasının çok sık tercih edilmeyerek, nâzır tayinlerinin genellikle vasî ile birlikte yapıldığını söylemek mümkündür. *Ayr. Bkz.* KŞS, 1, s. 140/9; Bir başka örnekte ise; Poladlar Mahallesi'nde sakin iken vefât eden Mustafâ ve zevcesi Râbia bint-i Muslî'nin eytâmı Mehmed, Alî ve Havvâ'ya bakmak üzere yetimlerin dayısı Mustafâ Beg ibn-i Muslî vasî tayin edilirken, Hasan bin Receb isimli şahıs da nâzır tayin edilmiştir. Aynı belge'de yetimlerin dayısı ve vasîsi olan Mustafâ Beg, çocukların malları olsa bile kendi malından teberruan yani karşılıksız olarak çocukları beslemeyi ve bakıp büyütmeyi taahhüt etmiştir. *Ayr. Bkz.* KŞS, 37, s. 153/3.

³⁸⁴ KŞS, 10, s. 231/1; KŞS, 16, s. 76/3; KŞS, 37, s. 81/4; Örneğin; Ahmed Dede Mahallesi'nden iken vefât eden Mehmed bin Halîl'in yeğeni ve varisi olan Abdullah bin Bedel'e hem kendisinden hem de kendisinden önce vefât eden kardeşi yani Abdullah'ın babasından kalan mirası korumak üzere Abdullah'ın anneannesi Fâtma bint-i Hasan vasî, Ahmed Halîfe ibn-i Alî ve el-Hâc Halîl nam kimesneler de nâzır tayin edilmiştir. Bu durum malın çokluğundan kaynaklanıp, vasînin görevini layığıyla yerine getirebileceğinden duyulan endişe ve yine malın çokluğu sebebiyle cezp ettirici olmasından kaynaklanan sebeplerle birden fazla nâzır tayini yapıldığını göstermektedir. *Ayr. Bkz.* KŞS, 29, s. 102/3.

³⁸⁵ 26 Ocak 1715 tarihli bir örneğe göre; Ulurmak Mahallesi sâkinlerinden iken fevt olan Molla Alî bin İvaz'ın sulbî sagîr oğlu İvaz'ın mansûb vasîsi olan amcası el-Hâc Eyûb üzerine bir nâzır lâzım görülmüş ve yetimin diğer amcası el-Hâc Hasan bin İvaz dindar, dürüst, güvenilir ve nezâret-i mezbûreye ehl olduğu için nâzır tayin edilmiştir. Sagîr-i mezbûrun malının zâyî olmasından duydukları endişe sebebiyle, el-Hâc Hasan'ın nezâret görevine getirildiği örnekteki ifâdelerden anlaşılmaktadır. *Ayr. Bkz.* KŞS, 45, s. 166/1.

³⁸⁶ 19-28 Ekim 1563 tarihli bir örnekte; Mustafâ bin Ahmed adlı çocuğun babası vefât ettiği için Ahmed bin Hamzâ adlı kişi kâdı tarafından vasî tayin edilmiştir. Fakat vasînin, vesâyet görevine ihaneti olduğundan azledilerek; yerine Ter Pâşâ bint-i Memî vasî, çocuğun amcası İlyâs da nâzır tayin edilmiştir. *Ayr. Bkz.* KŞS, 1, s. 137/7.

³⁸⁷ 5-14 Nisan 1582 tarihli bir örneğe göre; Çeltik Karyesi'nden iken vefât eden Emrullâh isimli şahsın eytamına, çocukların öz anneleri vasî tayin edilmiştir. Fakat annenin yeniden evlenmesi sonucu vesâyet görevini layığıyla yerine getiremediği, miras malların zarar ettiğinin aynı mahalleden olan Ahmed bin Ergayip tarafından haber verilmesiyle anne vesâyet görevinden azledilmiştir. Yeni vasî Ahmed bin Ergayip olur iken, vasîye güvenmediği için Cemâl bin İshâk isimli şahıs nezâret görevini ifâ etmeye gönüllü olup, kâdı tarafından nâzır tayin edilmiştir. *Ayr. Bkz.* KŞS, 3, s. 4/4.

geçilebilmek, yetimin her açıdan korunmasını sağlamak ve bunu kontrol altında tutabilmek için yapılan bir görevlendirme olmuştur.³⁸⁸

İnceleme dönemimizin dışında olan ve tarih olarak 12-21 Temmuz 1563 tarihleri arasında isabet eden bir vasî ve nâzır tayini örneğinde; Karaarslan Mahallesi'ndeki Hızır Bâli isimli müteveffanın yetimleri Mustafâ ve Alî'nin mansûb vasîleri Musâ'nın ihmâli olduğu için üzerine tımar erbâbı Alî bin Âhi Çavuş nâzır tayin edilmiştir.³⁸⁹ Verdiğimiz örneğe göre nâzırın tımar erbâbı olması, malların işletilmesi yönünde vasînin ihmalkârlığının olduğunu, dolayısıyla yetimler için yapılan tasarrufun deneyimli veya işi bilen kişiler tarafından denetlenmesi gerektiğini göstermektedir. Ayrıca aynı örnekten, nâzır tayin edilen kişinin yalnızca vasî üzerinde teftiş yetkisinin olduğu, çocuğun yeme, içme, giyinme ve barınma gibi gereksinimlerinden yani vesâyet görevinden sorumlu olmadığı da anlaşılmaktadır.

Nâzırın da vasîler gibi çeşitli vasıflara sahip olması beklenmekte olup, aynı zamanda bu görevi yerine getirmeyi de taahhüt etmesi gerekir. Buna ilaveten; kâdı huzurunda görevi onaylanan yani hüccet alan bu kişilerin görevlerini ihmal etmeleri, kötüye kullanmaları, vasî ve kâdı'dan habersiz nezâret görevini bırakmaları veya birbirlerinden habersiz görevi tek başlarına üstlenmeleri mümkün değildir. Örneğin; Kalenderhâne Mahallesi sakinlerinden iken vefât eden el-Hâc Mehmed bin Alî'nin küçük oğlu Abdî'nin hususi işlerini görmek ve mallarını muhafaza etmek maksadıyla bir vasî ve bir nâzıra ihtiyaç duyulmuştur. Dindar ve dürüst olduklarından emin olunan ve yetimin amcası olan Mevlüd bin Alî vasî ve diğer amcası Hüseyin bin Alî ise nâzır olarak atanmıştır. Vesâyet ve nezâret görevini kabul ettiklerini gösteren hüccette, "*nâzır-ı merkumun ma'rifeti olmadıkça umûr-ı vesâyeti müstakile vâz' yed itmek vasî-i merkuma tenbîh bir le mâ-vaka'a bi't-taleb ketb olundu*" ifâdesi de geçmekte olup, nâzırın görevi tek başına üstlenemeyeceğini açıklar niteliktedir. Bu durum yalnızca nâzırın müfettişlik görevinin olmadığını, aynı zamanda vasînin de nâzır üzerinde teftiş yetkisinin olduğunu da göstermektedir.³⁹⁰

İncelediğimiz örneklerden, iki farklı vasî üzerine tek nâzır tayin edilebilirken; aynı zamanda tek kişinin farklı çocuklara hem nâzır hem de vasî olarak tayin edildiği tespit

³⁸⁸ Fetâvâ-yı Alî Efendi: Cild-i Sâni, s. 508.

³⁸⁹ KŞS, 1, s. 102/7.

³⁹⁰ KŞS, 25, s. 239/3; Örneğin; Karaarslan Mahallesi'nden müteveffâ el-Hâc İbrahim'in eytâmı Halîl, Mustafâ ve Kamerşâh'ın mansûb vasîleri Mehmed üzerine bir vasî lazım görülerek, Mustafâ Çelebi ibn-i Mehmed isimli şahıs dindar ve dürüst olduğu için nâzır tayin edilmiştir. Belgede "*yed-i tâlibe vaz' olundu ki ba'de'l-yevm vasî-i mezbûr Mehmed nâzır-ı merkûm Mustafâ ma'rifeti olmadıkça müstakil sagîrûn-ı mezbûrünün bir şeylerine vaz'-ı yed eylemeye*" şeklinde geçen ifadededen de anlaşılacağı üzere; ne vasî, ne de nâzırın çocukların ihtiyaçlarını karşılama ve gözetme işini bırakmamaları gerektiğinin tembihlendiği ve karşılıklı olarak birbirlerini denetleme vazifelerinin olduğunu göstermektedir. Ayr. Bkz. KŞS, 11, s. 16/3.

edilmiştir. Hukuken ve görev gereği böyle bir vazifelendirmede sakınca görülmediği gibi hem vesayete, hem de nezârete getirilen kişiler için de bir mahzur görülmemiştir. Fakat vasîlerin çocuğun birebir bakımı, nafakanın temini, çocuğun mallarının muhafazası ve işletilmesi gibi yükümlülüğünün olması; vesâyet görevinin yoğun bir emek istediği ve çok fazla bir zamana ihtiyaç duyduğu aşikârdır. Özellikle de, vasîlerin kendi hayatlarını idâme ettirmek için çalışmak, ev geçindirmek, ailelerine zaman ayırmak gibi belirli sorumluluklarının da olduğu düşünülürse; hukuken bir sakınca görülmeyen bu durumun uygulamada bazı sıkıntıları olabilmektedir. Buna rağmen vasî tayin edilen kişilerin, başka bir çocuk için nâzır olarak tayin edildiğine dair oldukça fazla örnek vardır³⁹¹. Ayrıca şer’iyye sicillerinde sıklıkla karşılaştığımız diğer bir durum, farklı vasîler üzerine aynı kişinin nâzır olarak tayin edilmesidir. 10 Ekim 1661 tarihli bir hüccet kaydı örneğine göre; Turgud Kazâsı’na bağlı Keşler Karyesi’nden olup vefât eden Mustafâ Beg ibn-i Mûsâ Beg’in sulbi sağır oğlu Durmuş ve sulbiye sağire kızları Emine ve Lâtife’ye bakmak ve eytâmın mallarını korumak üzere anneleri Halîme bint-i Kâsım vasî tayin edilirken, akrabalarından Şa’bân bin Arzımân ise nâzır tayin edilmiştir. Aynı tarihli ikinci bir hüccet kaydında ise; müteveffâ Mustafâ Beg’in diğer eşinden olma çocukları Osmân ve Âişe’ye, eytâmın öz anneleri Kezbân bint-i Mustafâ vasî tayin edilip, bir önceki belgede nâzır tayin edilen Şa’bân bin Arzımân yine vasî üzerine nâzır olarak görevlendirilmiştir.³⁹² Muhtemelen baba tarafından bir akraba olan nâzırın, kendi öz çocuklarının vesâyet görevini üstlenen annelerin, eytâmın malî haklarını ne derece iyi koruyup kolladığını denetlemek üzere görevlendirilmiştir.

E. Vekîl

“Birinin işini görmesi için yerine bıraktığı veya yetki verdiği kimse”³⁹³ anlamına gelen vekîl; mahkemede tutanaklara kayıt ettirilmesi gereken işlemleri yürütmek ve kişiyi temsil etmek amacıyla şer’iyye sicillerinde sıklıkla karşılaştığımız anlamından kısmen de olsa farklı bir amaçla kullanılmaktadır. Vasîlerin yardımcıları olan ve mahkemede tutanaklara

³⁹¹ 12 Şubat 1731 tarihli bir örneğe göre; İmâret Mahallesi’nden iken vefât eden el-Hâc Mustafâ bin Hasan’ın Mehmed ve Hadîce adlı çocuklarına amcaları Molla Ya’kûb bin Hasan vasî tayin edilmiştir. Müteveffâ el-Hâc Mustafâ’nın diğer yetimleri olan Halîl, Hüseyin ve Rukîye’ye ise anneleri Hadîce bint-i Abdullah vasî tayin edilirken; çocukların amcaları olan ve bir önceki belgede üvey kardeşlerine vasî tayin edilen Molla Ya’kûb vasî üzerine nâzır olarak görevlendirilmiştir. *Ayr. Bkz. KŞS, 52, s. 78/2, 78/3.*

³⁹² KŞS, 11, s. 150/4, 150/5; 31 Mart 1736 tarihli iki ayrı hüccet örneğine göre; Sahra Nahiyesi’ne tâbi Çumra Karyesi’nden müteveffâ Abdullah Efendi ibn-i Mustafâ’nın yetimleri Seyyid Mustafâ, Şerîfe Emine, Şerîfe Rahîme ve Şerîfe Rukîye’ye anneleri Şerîfe Fahri bint-i Seyyid Hüseyin vasî, amcaları Alî bin Mustafâ ise nâzır tayin edilmiştir. İkinci hüccet kaydında ise müteveffâ Abdullah efendinin diğer eytâmı Ahmed, Abdî ve Havvâ’ya öz anneleri Zeyneb bint-i Abdullah vasî, çocukların amcaları olan ve bir önceki belgede nâzır olarak tayin edilen Alî bin Mustafâ yine nâzır tayin edilmiştir. *Ayr. Bkz. KŞS, 53, s. 50/5, 51/1.*

³⁹³ Devellioğlu, “Vekîl”, s. 1144.

kaydettirilen bu görevlileri; vesâyet sahibi kişilerin, genellikle kassam defterinin tutulması ve miras paylaşımının yapılması gibi malî işlerde kendilerine yardımcı olmaları için tayin ettikleri görülmektedir. Dolayısıyla Osmanlı Devleti'ndeki temsil müessesesinden farklı olan bu görevlilerin ortaya çıkmasındaki temel etken; muhtemelen vasîlerin işlerinin yoğunluğu ve vesâyet altındaki kişinin birebir bakım ihtiyacı, birçok işi aynı anda yapma zorunluluğu ve malî konularda hakkaniyetli davranma isteğidir.

Abdülazîz Mahallesi'nde vuku bulan 9 Mart 1692 tarihli bu örneğe göre; müteveffâ Velî'nin yetimesi Râziye'nin mansûbe vasîsi ve vâlidesi olan Âişe'nin tayin ettiği vekîli Mahmûd Çelebi ibn Şa'bân "*sagîre-i mezbûrenin emvâl ve erzâkına vâzî'ü'l-yed ve tasarruf üzere iken hâlâ mezbûre Âişe merkûm Mahmûd Çelebi'yi vekâlet-i merkûmeden 'azl ve ihrâc*" edip, yerine el-Hâc Seyyîd Ahmed Çelebi ibn Mehmed'i vekîl tayin etmiştir. Aynı tutanakta, el-Hâc Seyyîd Ahmed Çelebi'nin, eski vekîlden yaptığı harcamaları gösteren defteri talep eylediği ve defterin yeni vekîle teslim edilmesi için Mahmûd Çelebi'nin tembihlendiğine dair ifade yer almaktadır.³⁹⁴ Dolayısıyla vesâyet altındaki bu yardımcının hukukî temsilden farklı olarak, malî işlerdeki görev paylaşımının gerekliliğindedir. Vasîlerin himâye ettikleri kişilerin mallarını vesâyet süresince kayıt ettikleri, yapılan harcamaların ve alınan borçların hesabını tuttukları defterler (zimem ve kassâm defterleri) bulunmaktadır.³⁹⁵ Vasî üzerine nâzır veya vekîl gibi görevlendirmeler yapıldığında, nâzır ve vekîlin tasarruf ve zarar denetimi sebebiyle defterleri kendilerinin tuttuğu, şer'iyeye sicillerindeki örneklerden anlaşılmaktadır. Malî harcamaların yapıldığı bu defterlerin düzenli denetimlerinin yapılması, bir yıl boyunca denetim yapılmadığında kâdı tarafından incelenmesi; fıkıhta, yetimin mal varlığına yönelik yapılabilecek "*hıyanet'ül-emânet*" suçu önlenmeye çalışılmasıyla ilgilidir.³⁹⁶

12 Ağustos 1692 tarihli başka bir vekîl tayini örneği ise; Türbe-i Celâliyye Mahallesi sakinlerinden iken vefât eden Alî bin İbrahim'in eytâmı Mustafâ ve Hadîce'nin mansûbe vasîleri olan vâlideleri Âişe bint-i Mahmûd nâm hatunun, kardeşi Mehmed bin Mahmûd'u "*vesâyet-i mezbûreye müte'allık bi'l-cümle umûra tarafından vekîl nasb ve ta'yîn*" eylediğine dair hüccet kayıdır.³⁹⁷ Bu durum kadınların o dönem ev işleri ile ilgilenerken, malî işlerde bilgi ve beceri sahibi olamamaları ile ilgili olup; nafaka, alım-satım ve kira işlemlerinin yürütülmesi ve mevcut mal ile harcanan malın kayıt altında tutulması gibi hesap kitap işlerinde yetkinliği olan erkek bir yardımcıya ihtiyaç duymaları ile ilişkilidir. Dolayısıyla

³⁹⁴ KŞS, 38, s. 33/2.

³⁹⁵ KŞS, 1, s. 204/5; KŞS, 50, s. 207/1.

³⁹⁶ Fetâvâ-yı Alî Efendi: Cild-i Sâni, s. 508.

³⁹⁷ KŞS, 38, s. 85/3.

kadın vasîler, evin idaresi, çocukların bakımı, terbiyesi ve eğitimi ile ilgilenirken; görevlendirilen erkek vekîllerin ise nafaka temini ve malî işleri yürütme gibi görevlerden sorumlu olduğu anlaşılmaktadır. Bu açıdan nâzır, vasîlerin en önemli yardımcıları gibi görünse de; muhtemelen emvâl üzerinde tasarruf yetkisi olmadığı için tasarruf yetkisine sahip olan vekîl, malî vesâyet görevini yürütmek üzere tayin edilmiş olmalıdır.

42 numaralı Konya Şer'iyeye Sicili'nde karşılaştığımız bir başka örnek; Hoca Habib Mahallesi sakinlerinden iken fevt olan İbrahîm bin Yusuf'un verâseti zevcesi Havva bint-i Halîl, hem kendi adına hem de sulbi sağır oğulları Mustafâ, Mehmed ve Hasan'ın vasîleri olması sebebiyle, müteveffâ İbrahîm'den intikâl eden zimem defterinin tutulması ve gerekli işlemlerin yapılması üzere Vâlîde Hanı'nda ticaret ile uğraşan Ahmed bin Mehmed bin Mahmud'u vekîl tayin ettiğine dair hüccet kayıdır. Verdiğimiz örnekte, Havva bint-i Halîl'in malî işlere yetkinliğinin tam olmaması ve üç çocuk ile hususi olarak ilgilenmesinden dolayı işlerinin bir kısmını, malî kayıtlardan anlayan birisine devrettiği görülmektedir. Neticede bu durum çocukların yaşlarının küçük olması, annelerinin bakım ve gözetimine olan ihtiyaçları ve annenin zamanının çoğunu yetimlere ayırabilmesi için gerekli görülmüş bir uygulamadır.³⁹⁸

25 Mart 1685 tarihli bir başka vekîl tayini örneğine göre; *“Yarma nâm karye sâkinlerinden iken bundan akdem fevt olan Osmân'ın sulbiye sagire kızı Fâtîma'ya babası müteveffâ merkumun muhallefâtından arsâ intikâl iden emvâl ve erzâkını zabt ve hıfza ve sâir vâkı'a olan umûr-u ser'iyesini tesviyeye bir vasiy lâzım ve mühim olmagın hâkim-i mevki'ü'l-kitâb hazretleri sagire-i mezbûrenin 'ammesi bâ'isü'l-kitâb Râziye binti Mehmed nâm hâtûnu mukaddime ve müstekîme olmagla vasiy nasb ve ta'yîn eyledikde ol dahî vesâyet-i merkûmeyi kabûl ve hıdmet-i lâzımesini edâya ta'ahhüd ve iltizâm eyledikden sonra vasiy-i mezbûre Râziye vesâyet-i mezkâreye müte'allik umûre tarafından Ahmed Çelebi ibn-i Hüseyîn nâm kimesneyi bi'l-müvâcehe vekîl nasb idüb ol dahî vekâlet-i merkûmeyi kabûl itmegin mâ-vak'a bi't-taleb ketb olundu”*³⁹⁹ denilmektedir. Verdiğimiz üç örnekte de vasî tayin edilen kişilerin kadın olmasından dolayı, vesâyet görevi gereği borçların ödenmesi, miras paylaşımı, alım, satım ve kiralama gibi işlerle ilgilenmek istenmeyerek, bütün ilginin sadece yetime verilmek istendiği anlaşılmaktadır. Vekîllerin, bu görevi kısa veya uzun süreli ifâ edip etmedikleri malûmumuz değildir. Fakat o dönemin şartlarına göre, malî işlerle ilgilenme hususunda kadınların geri planda kaldığı göz önünde bulundurulursa; muhtemelen çocukların mallarında

³⁹⁸ KŞS, 42, s. 101/1.

³⁹⁹ KŞS, 33, s. 103/1.

herhangi bir zarara yol açmadan, bu işlerden daha iyi anlayan bir kişinin vesâyet altındaki emvâlden tasarruf etme ve borçları eksiksiz ödeme işlemleri için vekîl tayin etmişlerdir. Bu durum aynı zamanda vasîlerin tereke paylaşımından önce vesâyet görevine tayin edildiklerini ve miras paylaşımında vuku bulabilecek bir usulsüzlüğü vekîller aracılığıyla engelleme vazifesinin de olduğunu göstermektedir.

III. YETİMİN HİMÂYE USULÜ

İslâm hukuku, parçalanmış ailelerde çocukların bakımının, hukukî açıdan temsilinin ve bedensel olarak muhafazasının sağlanması için hadîne, velî, vasî ve vasînin yardımcısı olan nâzıra çeşitli sorumluluk ve yetkiler vermiştir. Bu durum çocukların en iyi şekilde yetiştirilmesi, fiziksel ve ruhsal olarak sağlıklı birer birey olmaları için gerekli görülen bir uygulamadır. Nitekim bu bölümde, çocuğun gelişim evresi ve bu evrelere bağlı olarak edindiği hakların muhafazası için görevlendirilen kişilerin, bu görevi nasıl tatbik ettikleri, çocuğun haklarını korumak için yapılan müdahaleler ve hukuken alınan tedbirlerin neler olduğuna değinilecektir.

A. Kişinin Bakımı ve Gözetilmesi

Bedensel himâyeyi gerektiren kriterlerin başında kişinin birebir bakım ve gözetimini, eğitimini, terbiyesini ve hayatını idâme ettirebilecek yeterli bilgiyi öğrendiği hidânelik süreci oluşturmaktadır. Hidanelik sürecindeki yetim çocuğun gerekli eğitim ve öğretimini, ihtiyaçlarının giderilmesi; kadın bir musa leh olması şartıyla vasîler, musa leh'in erkek olduğu durumlarda ise çocuk ile yakınlık ilişkisine bakılarak uygun görülen kadın akrabalarından bir hadîne tarafından tatbik edilmiştir. Dolayısıyla çocuğun fiziksel muhafazasında hadîne ve vasînin birlikte görev yaptığı, çocuğun hidânelik hakkının dolması, yani temyiz çağına ulaşması ile birlikte bu görevi yalnızca vasînin üstlendiği bilinmektedir. Neticede buradaki amaç; çocuğun bedensel ihtiyaçlarının karşılanması, iletişim becerilerinin gelişmesi, duygusal olgunluğa erişimi ve karakter gelişiminin doğru ve yeterli bir şekilde karşılanarak, dışarıdan gelebilecek fiziksel ve ruhsal herhangi bir tehdidin de önlenmeye çalışılmasıdır.

Hidânelik sürecindeki çocuğun bedensel gözetimiyle ilgili olarak ilk dikkat çeken, hadînenin akrabalarıyla iletişim kuramayacak mesafedeki bir yere veya başka bir şehre çocuğu götürüp, buraya yerleşmesi ve çocuğa burada bakmasının hukuken uygun olmamasıdır. Yani çocuğun, diğer aile fertleriyle iletişiminin kopmamasına özen gösterilmesi gerekmektedir. Bu hususta mezhepler arası ufak ayrımlar yer alsada; çocuğun anne ve

babasının nikâh akdinin yapıldığı şehir, hidânelik sürecindeki boşanmış ebeveynlerin çocukları için esas yer olarak kabul edilmiş ve ebeveynlerin her ikisini de bu şehirde yaşaması koşuluyla, çocukların bakımının burada yapılması hukuken kabul görmüştür. Buna ilaveten hidâne hakkını kullanan anne, eğer nikâh akdinin yapıldığı şehir, anne ve babanın aslen yaşadığı şehirden farklı ve buraya bir günlük mesafeden uzak ise; çocuğu, nikâh akdinin yapıldığı şehre götürmemektedir. Yani boşanma durumlarında, hidânelik hakkını kullanan annenin çocuğu ile birlikte babadan izinsiz, geçerli bir sebep olmadan başka bir şehre yerleşme ve hayatını bu şehirde idâme ettirmesine hukuken müsaade edilmemiştir.⁴⁰⁰

Fıkıhta, ebeveynler ile çocuk arasındaki ilişkinin koparılmaması ve hidânelik hakkını kullanan anne ya da babadan birinin hidânelik hakkını kullanmayan diğer ebeveyne haftada en az bir kez olmak şartıyla çocuğu görmesi için müsaade etmesi gerektiğine değinilmiştir. Hukuken bu görüşme sırasında mekân sınırlaması yapılmayarak, yalnızca çocuğun ruhsal durumunun olumsuz yönde etkilenmemesi için uğraşılması gerektiği ve çocuğun ne annesinden, ne de babasından mahrum edilmemesi gerektiğine dikkat çekilmiştir. Nitekim Kur'ân'ı Kerîm'de, "*Ne bir ana çocuğu sebebiyle, ne de bir baba evladı sebebiyle zarara sokulmasın.*"⁴⁰¹ şeklinde geçen hükümden de anlaşılacağı üzere; hem maddî (nafaka temini), hem de manevî olarak ebeveynler için durumun zorlaştırılmaması gerektiğine değinilmiştir. Buna rağmen, diğer aile fertleriyle aynı şehirde ikâmet edilse bile çocukların, boşanma sebebiyle anne veya babasından uzaklaştığı; dolayısıyla ayrı kaldığı ebeveyni ile iletişiminin ne şekilde tekâmül ettiği muallaktır.⁴⁰²

Hukuken çocuğun akrabalarından uzakta bir yere götürülmemesini içeren hüküm yalnızca hadîneler için geçerli olmayıp; vasîler için de geçerlidir. Fakat 1650-1750 yılları arasında karşılaştığımız bir örnek, bu durumun istisnai hallerinin de olabileceğini göstermektedir. Örneğin; Muhtâr Mahallesi'nden müteveffâ (okunmuyor)'nın sadri sağır oğlu Mustafâ Ağa'nın babası ve tesviyeyi umuruna mansûb vasîsi olan Ahmed Ağa ibn-i Ömer, evlâdının Çandar Değirmeni kurbundaki arsa ve bağının harabeye yüz tutması üzerine, bağın işletilmesinde çocuğun iktidarının da olmamasından sebeple müzayede usulü ile 700 esedi guraşa mülkün satışının yapıldığına dair hüccettir. Aynı mahkeme kaydı, hâkimin izni ile yapılan bu mülk satışının üzerine çocuğun vasîsi ve velîsi olan Ahmed Ağa'nın çocuk ile

⁴⁰⁰ Baktır, "İslam Hukukunda Hidâne", s. 280-282; Şimşek, "Kadının Hak Arama Hürriyeti", s. 98-100; Karakoç, "Hidâne Hakkı", s. 167-172; Fetâvâ-yı Alî Efendi: Cild-i Evvel, s. 185-186; Fetâvâ-yı Feyziye, Kitabu't-Talâk, 107-108.

⁴⁰¹ Bakara, 2/233; Ayr. Bkz. Fetâvâ-yı Feyziye, Kitabu't-Talâk, 111.

⁴⁰² Şimşek, "Kadının Hak Arama Hürriyeti", s. 100; Fetâvâ-yı Feyziye, Kitabu't-Talâk, 111.

birlikte Rumeli'ye göçerek, buraya yerleştiğine dair bilgileri de ihtivâ etmektedir.⁴⁰³ Annesini kaybeden çocuğun velisi ve vasîsi olan babasının asıl memleketi olması, akrabalarının Rumeli'de olması ve burada evlâdına bakabilecek bir yakının bulunması veya işi sebebiyle çocuğu ile birlikte buraya yerleşmiş olma ihtimalî vardır. Aynı zamanda Konya'da birinci dereceden yakın başka bir akrabanın bulunmaması, yani babanın çocuğu anneden kasıtlı olarak uzaklaştırmak için yaptığı bir taşınma eylemi olmaması ve velâyet hakkının da kendisinde olması neticesinde, hukuken babanın çocuğu ile farklı bir şehre yerleşmesinde sakınca görülmemiştir.

Çocuğun ikâmet yeri dışında, mekânsal olarak kalacağı yer ise, hidânelik hakkını kullanan annenin evi varsa annenin evi; yoksa çocuğun hadînesi ile birlikte kalabileceği bu yer yetimin vasîsi veya babası tarafından ayarlanması gerekmektedir. Sicillerde karşılaştığımız çocuğun malı ile ev alma veya kiralama durumları, bu hususa örnek teşkil etmektedir.⁴⁰⁴ Hidânelik hakkını anne dışında bir akraba kullandığında ise; çocuğun hadînenin evinde kaldığı süreçte, bu kişiye kira ödenip ödenmediği bilgimiz dâhilinde değildir. Fakat bazı çalışmalar, çocuğun anneanneninin hücründe terbiye edilmesi ve anneannenin evinin olmayıp; bunu babanın karşılamasını istemesi halinde, baba bunu çocuğun iyiliği için karşılamak zorunda olup, çocuğu anneanneden almaya hakkı yoktur.⁴⁰⁵

Hidâne süresinin bitiminde yani çocuk yeme, içme, giyinme ve temizlenme gibi ihtiyaçlarını tek başına yapabilecek yaşa (istiğnâ yaşı/temyiz çağı) ulaştığında; Mâlikîler erkek çocuğun, Hanbeliler ise kız çocuğunun babaya teslim edilmesi görüşünü savunmuşlardır. Hanefilere göre ise; kız ve erkek çocuk fark etmeksizin babaya teslim edilmesi, kızların evleninceye, erkeklerinde buluş ve reşit oluncaya kadar babası ile kalması uygun görülmüştür.⁴⁰⁶

25 numaralı şer'iyye sicilindeki bir örneğe göre; Mimar Gülek Mahallesi'nden olan Şahin Ağa ibn-i Abdullah mahkemeye müracaat ederek, aynı mahalle sakinlerinden müteveffâ Şahbâz Ağa'nın yetimi Hamide'nin anneanesi ve hadînesi olan Kamerşâh bint-i el-Hâc Nurullah hatundan şikâyetçi olarak, yetimin amcası ve velisi olduğunu iddia etmiştir. Bu iddiasına uygun olarak da, mümeyyize olan yetimin kendisine teslîm edilmesi talebinde bulunmuştur. Fakat Kamerşâh hatunun, Şahin Ağa'nın müteveffâ Şahbâz Ağa'nın kardeşi

⁴⁰³ KŞS, 21, s. 140/1; Fetâvâ-yı Alî Efendi: Cild-i Sâni, s. 186.

⁴⁰⁴ Fetâvâ-yı Alî Efendi: Cild-i Sâni, s. 517.

⁴⁰⁵ Baktır, "İslam Hukukunda Hidâne", s. 282-283; Karakoç, "Hidâne Hakkı", s. 172.

⁴⁰⁶ Karakoç, "Hidâne Hakkı", s. 169-170; Araz, "Çocuk Olmak", s. 53-54; Fetâvâ-yı Feyziye, Kitabu't-Talâk, 109, 113.

olmadığını iddia etmesi üzerine Şahin Ağa durumu ispat edemediği için davadan men edilerek; mümeyyizenin kendisine teslim edilmesine müsaade edilmemiştir.⁴⁰⁷ Verdiğimiz bu örnekte, Şahin Ağa'nın gerçekten çocukla bir akrabalık ilişkisi olup olmadığı, akrabalık ilişkisi yoksa da neden böyle bir talepte bulunduğu malûmumuz değildir. Fakat yedi yaşını geçtiği için çocuğun bedensel muhafazasını yerine getirebilmek arzusuyla vasî veya velinin, hadîneden çocuğu talep etme hakkını kullandıklarına dair önemli bir örnek oluşturmaktadır.

Bir başka örneğe göre ise; Kerîmdede Mahallesi'nden müteveffâ Hadîce bint-i (boş)'nin kızı Emine'nin amcası Mustafâ bin Mehmed, Emine'nin ceddeleri Fâtımâ bin Sevindik'den davacı olup, on üç yaşına girip âkile ve reşide olan Emine'nin hidânelik hakkının düştüğünü ve elindeki fetvâya göre yeğenin kendisine teslim edilmesini talep etmiştir. Mustafâ bin Mehmed'in elindeki fetvâda, *"Hind-i sagîreyi anasının anası Zeyneb bi-hakkı'l-hızâne imsâk üzere iken Hind dokuz yaşını ikmal idüp müştehad olsa sagîrenin akrab usûbâtı li-ebeveyn 'ammisi 'Amr sagîreyi Zeyneb'den olmağa kâdir olur mu el-cevâb olur deyu buyurulup ve bir kıt'a fetvâ-yı şerîfe dahî ibrâz idüp mazmûn-ı münîfinde Hind bâliğa olduktan sonra me'mûne olmayacak Hind'in li-ebeveyn 'ammisi Zeyd Hindi hıfz ve tehassuna evlâ olur mu el-cevâb olur"* hükmü yer almakta olup, fetvâyı şerîfe bakılarak Emine'nin amcasına teslimine karar verilmiştir.⁴⁰⁸ Verdiğimiz örneğe göre, hidânelik süresinin bitmesine rağmen, ergenliğe ulaşmaya kadar yetimenin hadînesinde kaldığı görülmektedir. Reşide olduğunda ise, Hanefî mezhebine uygun olarak kız çocuklarının evleninceye kadar cinsel tehlikelerden korunmak maksadıyla veliye teslim edilmeleri kanununun bu örnekte tatbik edildiği; dolayısıyla Osmanlı Devleti'nin, velâyet ve vesâyet konusunda İslâm hukukuna uygun olarak hüküm verdiği söylenebilir. Fakat aynı örnek; hidânelik süresi biten çocukların hadînelerinden hemen ayrılmadıklarını, mümeyyize olduktan sonra yemek pişirmek ve evi temizlemek gibi ev içi işlerinin öğretilmesi için de hadînelerinin yanında kalmalarına müsaade edildiğini göstermektedir.

Yukarıda verdiğimiz örnek göz önünde bulundurulursa, hakların kötüye kullanılması veya çocuğa herhangi bir şekilde verilebilecek zararın önlenmesi için yetime yakınlığı ne olursa olsun hidânelik görevine getirilen kişilerin de, velî, vasî veya kâdı tarafından denetlenmesi gerekmektedir. Çocuğun yetiştirilmesinde yeterli ilgi ve alakayı sağlayıp sağlayamadığı, çocuk için ödenen nafakanın doğru bir şekilde kullanılıp kullanılmadığı veya çocuğa karşı kötü bir muamelede bulunup bulunmadığının tespit edilerek; gerekli görülen

⁴⁰⁷ KŞS, 25, s. 31/1; Fetvâ-yı Feyziye, Kitabu't-Talâk, 111.

⁴⁰⁸ KŞS, 49, s. 112/2.

işlemlerin yapılması hem hukukî, hem de dinî açıdan bir yükümlülüktür. Yetim malı yemenin büyük günahlardan sayıldığı ve yetime kötü muamele etmenin cennetten kovulmakla bir tutulduğu hesaba katılırsa, boşanma veya ölüm sebebiyle ebeveynlerinden ayrılan çocukların bakımı büyük önem ve titizlik gerektirmektedir.⁴⁰⁹

Örneğin; Abdülazîz Mahallesi'nden vuku bulan bir olay mahkemeye Asiye bint-i el-Hâc Nurullah'ın vekîli Abdî Halîfe ibn-i Ahmed Halîfe tarafından şu şekilde intikâl ettirilmiştir: “*mezkûr el-Hâc Süleymân müvekkilem mezbureyi tatlik eyledikde firâşından tevellüd iden sağire kızı Hadîce'nin hidâne hakkı için merkûme Asiye hakk-ı hizânesi hasebiyle hücründe terbiye eylediği ecelden cânib-i şer'den yevmi beşer akça nafaka takdîr itdürüp yedine hüccet almışidi elhâletü-hâzihi zahâir-i rehâ üzere olmağla mezkûr el-Hâc Süleymân nafakayı mezkûreyi istiksâr idüp sağire-i merkumeyi mezbûrenin yedinden nez' murâd itmeğle mezbure Asiye sağire-i mezbûreyi badel yevm üçer akça nafaka ile hücründe terbiye itmeği taahhüd ve iltizâm itmişdir dedikde mezkûr el-Hâc Süleymân dahi kabul eyledikten sonra hâkim-i mevki'ü'l-kitâb devletlü ve hüsn-i me'ab efendi hazretleri mukaddemâ nafaka için takdir olunan meblâğî fesh idüp tarih-i kitab gününden sağire-i mezbure için mezkûr el-Hâc Süleymân üzerine yevmi üçer akça nafaka takdîr idüp be-her yevm meblağ-ı mefrûz-ı harc ve sarf ve 'inde'l-ihyâc istidâne ve zuhur ve (?) yedinde mezbur el-Hâc Süleymân üzerine rücû'a merkumeye izân virmeğın mâ-vâka' bi't-taleb ketb olundu”⁴¹⁰. Verdiğimiz örnekte çocuğun velisinin, hem annesi hem de hadînesi olan kişinin müsrifliği sebebiyle annesinin himâyesinden alınmak istendiği anlaşılmaktadır. Fakat hadînenin daha düşük miktarlarda çocuğa bakabileceğini beyân etmesi üzerine, çocuk için ödenen eski nafaka iptal edilerek, yeni bir hüccet verilmiş ve böylece hidânelik sürecinde anne çocuğuna bakmaya devam edebilmiştir.*

Bir başka örnekte ise; Ulurmak Mahallesi'nden müteveffâ Fâtîma'nın vâlidesi olup, müteveffanın sulbiye sağire kızı Emine'nin de hadînesi olan Kerîme bint-i el-Hâc Mahmud mahkemede, Fâtîma'nın zevci ve Emine'nin babası olan Mustafâ Beşe ibn-i Şa'bân'dan çocuk için takdir olunan günlük sekiz akça nafakayı kendisine ödemediği gerekçesiyle şikâyetçi olmuştur. Kerîme hatun daha öncede Mustafâ Beşe'nin kendisine bu nafakayı ödemediği için mahkemeye müracaat ettiğini ve tekrar nafaka ödenmesi için hüccet aldığını ekleyerek; bu durumun Mustafâ Beşe'den sorulmasını talep etmiştir. Mustafâ Beşe'nin cevabı ise, Kerîme hatunun kendine pişirdiği yemekten ayrı olarak çocuk için yemek pişirip,

⁴⁰⁹ Tirmizî, *Birr*, 14; Nisâ, 4/2-10; Duhâ, 93/9-11.

⁴¹⁰ KŞS, 26, s. 52/2.

yedirmedeği; dolayısıyla da yetimin nafakaya ihtiyacı olmadığı yönünde olmuştur. Ayrıca aldığı fetvaya göre; “*Hind’in müteveffâ kızı Zeyneb’in kızı Hadîce sağıre-i terbiye ve ihsân üzere iken Hadîce’nin babası Zeyd üzerinde hâkimden yevmi dokuz akça nafaka takdir etdürüp istidâneye (borç alma) istizân (izin alma) idüp lâkin Hadîce için müstakilen tâ’am tabh etmeyüp ve âkil ve (?) kendü ile olsa Hind evvel takdir ettirdüğü akçeyi Zeyd’den almaya kadrî olur mu? el- Cevab: Olmaz*” diye buyrulurak, Kerîme hatunun çocuk için ayrı yemek pişirmesi tembihlenmiştir.⁴¹¹

Yukarıda verdiğimiz örnekte; nafakanın neden iptal edilmeyerek, ödenmeye devam ettiği sorusunun yanı sıra çocuğun başka bir hadîneye niçin teslim edilmediği sorusu da akıllara gelmektedir. Hidânelik görevini yerine getirebilecek uygun bir kadın akrabasının olmaması ve babanın da, bu görevi yerine getiremeyeceğinden çekinmesi sebebiyle bu durum mevzuya hiç dâhil edilmemiş olabilir. Bunun yanı sıra, nafakanın ödenmeye devam ederek, hadînenin de görevinin düzgün bir şekilde yerine getirmesi için uyarılması; anneannenin çok fakir olup, bu para ile hem çocuğa bakıp, hem de kendi geçimini sağlayacak olmasındandır. Bu hususta aşırıya kaçmamak koşuluyla, dinen müsamaha tanınmıştır⁴¹². Bunlara ilaveten; yetimin kız çocuğu olması sebebiyle ahlâkî bilgilerin öğretilmesi ile temizlik yapmak ve yemek pişirmek gibi ev işlerini yapmayı öğrenmesi için de kadın bir hadîneye muhtaç olduğu aşikârdır. Dolayısıyla, hem çocuk hem hadîne için şartların iyileştirildiği ve toplumdaki dengenin de bu şekilde sağlanmaya çalışıldığı düşünülebilir.⁴¹³

Kişinin bakımı ve gözetilmesi hususundaki kimsesiz sokak çocukların veya himâyesini üstlenecek herhangi bir akrabası olmayan yetimlerin haklarının nasıl belirlendiği, muhafazasının nasıl yapıldığı ve çocuğun mensup olduğu dinin himâye eden kişi ile farklı olmasının sorun teşkil edip etmeyeceği gibi sorular akıllara gelmektedir. Öncelikle lâkitin bulunduğu mekân güven tesis etmiyorsa, dinen ve vicdanen çocuğun himâye edilmesi ve yaşam şartlarının garanti altına alınması gerekmektedir. Bir şekilde çocuğu bulan kişinin

⁴¹¹ KŞS, 13, s. 134/2; Fetâvâ-yı Alî Efendi: Cild-i Evvel, s. 203; Fetâvâ-yı Feyziye, Kitabu’t-Talâk, 116; Örneğin; Zincirlikuyu Mahallesi’nde Zekeriya bin Derviş adlı kişi Râziye bint-i Hüseyin tarafından vekil tayin edilen Satılmış Beg ibn-i İbrâhîm mahzarında dava edip, Raziye’nin bir buçuk yaşındayken kendi himâyesine verildiğinin ve yetimeye kendi malından yevmi üçer akça nafaka takdir olunarak hüccet alındığını beyan etmiştir. 15 sene boyunca hidânelik görevini yerine getirdiği ve elindeki nafaka hüccetine bakılarak on üç sene boyunca harcadığı miktarı Raziye’den talep etmiştir. Râziye’nin vekili ise; Zekeriya’nın Râziye’ye ayrıca bir para harcamadığını, kendisi için pişirdiği yemeği yedirip, ayrı yemek pişirmedeği, dolayısıyla Râziye’nin sağıre iken nafakaya ihtiyacı olmadığını açıklamıştır. Ayrıca aldığı fetvaya göre çocuk için ayrı yemek pişirmedeğinden, vasîsi ve hadînesi olan Zekeriya’nın harcadığı malı Raziye’den tazmin edemeyeceğine karar kılınarak davadan men edilmiştir. *Ayr. Bkz.* KŞS, 25, s. 29/1.

⁴¹² Müslim, Tefsir, 10; Nesâî, Vesâya, 11; Buhârî, Vesâya, 23, Büyû, 95; Nisâ, 4/2-6.

⁴¹³ Uluşal, “Yetim Kavramı”, s. 45-46.

bedensel dokunulmazlık ve yaşam haklarını güvence altına aldığı düşünülebilir. Zaten sokağa bırakılan veya kaybolan çocukların, onları bulan kişiler tarafından terk edilmeleri de İslâmiyet'te hoş karşılanmamıştır. Fakat bu kişilerde çocuğa bakabilecek yeterli erişkinlik ve güvenilirlik şartları aranmaktadır. Kişilerde aranan bu çeşitli vasıflar, lakîtin haklarının en uygun biçimde muhafazası amaçlandığı içindir. Dolayısıyla, İslâm hukukunda çocuğu bulan kişinin himâye etmesine öncelik tanınsa da, gerekli koşullara sahip değilse; çocuk başka birisinin koruması altına verilebilmektedir. Ayrıca lakîtlerin hür kabul edilip, haklarından bu şekilde faydalandıkları da bilinmektedir. Bu duruma ileveten çocuk, gayr-i Müslimlerin yaşadığı bir mahâlde bulunmadığı sürece Müslüman; zimmî bir muhitte bulunduğu ise çocuğun dini, lakîti bulan kişi ile aynı dinden kabul edilmektedir. Ayrıca; sokakta bulunan bu çocukların muhafazasının, kişisel bakım ve eğitiminin yapılabilmesi için çocuğu bulan veya himâye talebinde bulunan kişi tarafından kâdı huzurunda onaylatılarak hüccet alınması gerekmektedir.⁴¹⁴

Örneğin; Çiftenerdübân Mahallesi'nden Kerîman bint-i Abdullah nam hatun, tahminen iki yaşlarında olan sağire Şerîfe'yi Şeyh Ahmed Camisi'nin kapısında bulduğunu ve kendi hücründe terbiye ve hıfz etmeyi murat eylediğini beyân etmiştir. Aynı örneğe göre Kerîman hatunun, çocuğun kendine verilmesinden dolayı nafaka takdirinin yapılmasını da talep ettiği görülmektedir.⁴¹⁵ Verdiğimiz örnekten de anlaşılacağı üzere, Kerîman hatunun cami önünde bulunduğu çocuğun hidânelik görevini üstlendiği, çocuğun malı olmadığı için kendi malından geri ödenmesi şartıyla infâk ve iksâ ettiği, dolayısıyla lakîti bulan ve himâye eden kişiden hiçbir gerekçe gösterilmeden başka birisi tarafından çocuğun teslim alınmaması için yapılan bir uygulamadır. Ayrıca, çocuğun nafakasının ve eğitiminin karşılanacağını taahhüt edildiği; âkıl, balîğ ve rüşd olana kadar da bu çocukların kendilerini muhafaza eden kişilerin yanında kaldıkları anlaşılmaktadır. Neticede çok az sayıda rastladığımız lakît örnekleri, çocukların vicdanen sokakta bırakılmayarak; korunmaya çalışıldığını ve toplumda meydana gelebilecek aksaklıkların böylece engellendiğini göstermektedir.

Hidânelik süreci biten çocuklarda vasîye veya veliye teslim edildiklerinden yukarıda bahsetmiştik. Dolayısıyla vesâyet veya velâyet altındaki bu çocukların rüştüne erişene kadarki bakımları, meslekî eğitimleri, topluma kazandırılmaları için gerekli eğitimin alınması da 7-15

⁴¹⁴ Köse, "Lakît", s. 68; Gazanker, "Kimsesiz Çocuklar ve Evlatlıklar", s. 44-46.

⁴¹⁵ KŞS, 42, s. 76/3; Bir başka lakît örneğinde ise; Çiftenerdübân Mahallesi sakinlerinden Âlime bint-i Maksûd, hamam önünde bulunduğu Mahmud isimli lakîti evlat edinerek hidâne vazifesini yerine getirmeyi, ayrıca çocuk için gerek görülen nafakayı geri ödenmesi şartıyla kendisinin ödemeyi talep ettiği görülmektedir. Kâdı, bu talep üzerine çocuğu Âlime'ye teslim ederek; günlük sekizer akça nafaka harcanmasına karar kılmıştır. *Ayr. Bkz.* KŞS, 38, s. 168/1.

yaş arasındaki dönemi ihtivâ etmektedir. Bu süreçte çocukların kalacak yeri, nafakasının temini ve hukukî işlemlerinin yürütülmesi yine velî veya vasî tarafından yapılmaktadır. Fakat korunmaya muhtaç olan bu çocukların bazen erken evlendirilmeleri, bazen bedenlerinin korunmasına yönelik yapılan bir ihlâl (vasînin yaşlı veya hasta olması, çocuğa yabancı biri ile evli olması, başka şehirde ikâmet etmesi ve meslekî engel gibi haller) veya farklı dinlere mensup olmaları nedeniyle kişisel himâyesinin tehdit altında olduğu durumlar oldukça fazladır. Erken yaşta evlendirilmeler dışında, çocukların bedensel gözetimlerine yönelik yapılan diğer tehditlerin tespit edilmesi ile vasîlerin azledildikleri ve yerine koşullara daha uygun bir vasînin tayin edildiği bilinmektedir. Çocukların evlendirilmelerinde ise, kişiler yalnızca balîğ ve rüşd olduklarında kendi haklarını arayabilmektedir. Nitekim İslâm ülkelerinde erken evlendirmenin yaygın olduğu düşünülürse, bu hususta çocukların velâyet ve vesâyet sahibi kişiler tarafından oldukça fazla mağdur edildiği söylenebilir.⁴¹⁶

B. Malının Zaptı

Yetimin rüştüne ulaşana kadar bedensel himâyesinin yanı sıra mallarının himâyesi de hukuken önem arz eden bir konudur. Bu hususta, *“Allah’ın geçimine dayanak kıldığı mallarınızı aklı ermezlere vermeyin. O mallarla onları besleyin, giydirin ve onlara güzel söz söyleyin.”*⁴¹⁷ ayetinden yola çıkarak; İslam hukukunda müsrif kişiler, çocuklar ve aklı rahatsızlığı bulunan kişilerin emvâlinin muhafaza edilmesi ve bu mallarla, aciz durumdaki kişilerin hayatını idâme ettirebilmesi için gerekli olan zarurî ihtiyaçlarının karşılanması emredilmiştir. Fakat yetimin mevcut malının sadece gereksinimleri için harcanması; yetişkin olduğunda elinde çok az veya hiç mal kalmamasına ya da var olan malın zarara uğramasına (evin harabeye dönmesi gibi) neden olabilmektedir. Dolayısıyla, vesâyet altındaki malın işletilmesinden edinilen gelir, çocuğun yetişkinliğine kadar ki süreçte, barınma, beslenme ve giydirilmesi için mühim iken; aynı zamanda, balîğ ve reşit olduğunda hayatını kendi başına devam ettirebilecek malının olması ve böylece, bir fert olarak topluma kazandırılması açısından da önemlidir. Bu sebeple İslâm hukuku, vesâyet altındaki mala nasıl yaklaşılması

⁴¹⁶ Araz, “Çocuk Olmak”, s. 66; Örneğin; Yarma Karyesi’nden müteveffâ Osmân’ın yetimesi Fâtıma’nın vasîsi olan halası Râziye bint-i Mehmed mahkemede, sağirenin zevci es-Seyyid Mustafâ adlı sağır ve sağirenin kayınbabası es-Seyyid Velî ibn-i es-Seyyid İdris mahzarında dava edip, Fâtıma’nın nikâhlı olduğu için hidâne hakkının kendisinden düştüğünü ve yetimenin kayınbabasının bu görevi üstlenmesini talep etmiştir. es-Seyyid Veli’de bu hususta hidânelik hakkının kendisinde olması gerektiğini beyân ederek, yetimeyi himâye etmiştir. Çocuğun hidâne hakkının kayınbabasına devredilmesi, kız çocuğunun balîğ olmadan eşi ile birlikte aynı evde yaşaması ve bunun yol açabileceği sakıncaları akıllara getirmektedir. *Ayr. Bkz. KŞS, 33, s. 88/2.*

⁴¹⁷ Nisâ, 4/5.

gerektiği üzerinde durmuş ve Osmanlı Devleti de, belirli hükümlerle malın muhafazası için tedbirler almıştır.⁴¹⁸

Örneğin; 4 Ağustos 1736 tarihli bir vesâyet ilâmında, Kürkçü Mahallesi'nde fevt olan Alî Ağa ibn-i Ramazân'ın “*sulbi sağır oğlu Abdülbâki Ağa'nın berât-ı şerif-i 'âlîşân ile mutasarrıf olduğu ze'âmetini rü'yete ve tesviye-i umuruna*”, eski ze'âmet subaşı olan Alî bin Ömer vasî tayin edilmiştir.⁴¹⁹ Yetim ile vasî arasında akrabalık bağının olmadığı, çocuğa tamamen yabancı birisinin vasî tayin edildiği bu örnekte; çocuğun hukukî temsili ve kişisel bakımına ilaveten sahip olduğu arazinin boş bırakılması ile yetimin gelir kaynağının elinden alınmasına sebep olacak hadiseleri engellemek amacıyla böyle bir vazifelendirmenin yapıldığı anlaşılmaktadır. Aynı zamanda mûsa leh olarak tayin edilecek kişinin, ze'âmet topraklarının idaresinde ehil ve kâr elde edebilecek beceriye sahip birisinin olması, çocuğun malî kaynaklarına fayda sağlamanın planlandığını göstermektedir. Neticede tercih edilen mûsâ lehin sahip olduğu meziyetler; malî hususta yetimin gözetimine verilen önemi açıklamaktadır.

Vasîler, genellikle murisin ölümünden hemen sonra vesâyet görevine atanmakta ve miras paylaşımında eytâmın malî haklarını korumaya çalışmaktadırlar. Miras taksiminden sonra yetimler için düşen hisseleri, kâdı ve şahitler huzurunda eksiksiz aldığını tescil ettiren vasîler; teslim aldıkları emvâlden eğer müteveffânın borçları var ise önce bu borçları ödemekte⁴²⁰ ya da alacaklarını toplamakta⁴²¹, daha sonra ise çocukların ihtiyaçları için nakit parayı değerlendirmekte veya nakit para olmadığı durumda yetimin mallarını satabilmektedir. Nitekim şer'îyye sicillerinde vasînin, vesâyet hasebiyle mahkemeye müracaat edip; yetimin malını korumak üzere borçludan, eski vasiden ve miras taksimini yapan kişilerden çocuğun eşyasını ve parasını tamamıyla aldığını belirten tescil hüccetleri bu duruma açıklık getirmektedir.⁴²²

Örneğin; Konya'da Şükrân Mahallesi sâkinlerinden iken vefât eden Nasûh bin Mehmed'in sulbî sağır oğlu Mustafâ'ya babası müteveffâyı merkûmdan irsen intikâl iden emvâl ve erzâkı muhafaza etmek ve hususi işlerini görmek üzere annesi İsmihân bin İbrahîm vasî tayin edilmiştir. İsmihân hatunun vekîli es-Seyyîd Mustafâ, müvekkilesinin vasîsi olduğu

⁴¹⁸ Uluşal, “Yetim Kavramı”, s. 39-40; Fetâvâ-yı Alî Efendi: Cild-i Sâni, s. 504, 511.

⁴¹⁹ KŞS, 53, s. 140/4.

⁴²⁰ 15-24 Nisan 1582 tarihli bir örnekte; müteveffâ Muharrem bin Budak'ın yetimesi Kumru'nun vasîsinden, miras kalan malları borç karşılığında almıştır. Ev, bağ, bir miktar eşya ve koyunlarla birlikte ağılı aldığını beyan eden Durmuş; ayrıca karşılık beklemeden yetiminin vesâyet görevini de üstlenmeyi talep etmiştir. *Ayr. Bkz.* KŞS, 3, s. 5/6.

⁴²¹ KŞS, 1, s. 23/1, 23/2, 23/3; KŞS, 47, s. 207/2.

⁴²² Fetâvâ-yı Alî Efendi: Cild-i Sâni, s. 512; Fetâvâ-yı Feyziye, Kitabu'l-Buyu', 253.

sağir-i mezbûr Mustafâ'nın babasından müntakîl bütün eşyasını İbrahîm bin Mehmed yedinden eksiksiz aldığı mahkemede beyân ederek; bu durumu şahitler ve kâdı huzurunda onaylatmıştır.⁴²³ Verdiğimiz bu örneğe göre; miras taksiminden hemen sonra vasî tayin edilen kişinin, yetimin hissesine düşen payı, geçici süreliğine yani vasîye teslim etmek üzere muhafaza eden kişiden teslim aldığına dair bir örnektir. Malları vesâyet sebebiyle emânet alacak kişinin, mirası eksiksiz aldığı belirten bu tür tutanaklar; bazen eksik eşya veya nakit para verildiğinde, bu tutarın ileriki zamanlarda tahsil edilebilmesi, haksız zaptın önlenmesi ve emvâlin çalınmasına mani olmak için yapılan bir uygulamadır.⁴²⁴

Bir başka örneğe göre; Kurtgözü Kovanı Mahallesi'nden iken vefât eden Ahmed adlı kişinin eytâmı Mustafâ ve Emine'nin vâlideleri ve vasîleri olan Hadîce bint-i Velî nam hatun mahkemede; karye-i Gödene sakinlerinden Süleymân bin Mehmed, Ahmed bin Koca, Alî bin Velî, İbrahîm bin Mehmed ve Velî bin Hasan'dan kendisine ve yetimlere intikâl eden iki tahta bağı teslim almasına engel oldukları için şikâyetçi olmuştur. Davalıların ise; müteveffâ Ahmed hayatta iken, söz konusu bağı Gödene Karyesi avarızına vakfettiğini ve vasînin bu husustan malumu olmadığı şeklinde ifâde vermişlerdir. Fakat davalıların bu bağın avarıza teslim ve tescili olmadığını itiraf etmeleri üzerine bahsedilen bağ, vasînin muhafazasına

⁴²³ KŞS, 15, s. 17/3; 29 Mart 1671 tarihli bir örneğe göre; İhtiyâreddîn Mahallesi'nde hâlik olan Güler bint-i Karagöz'ün kebir oğlu Murad ve eytâmı Nazlı, Şehzâde, Azâd ile Ferhâd'ın vasîleri David veled-i Karagöz nam zimmi, yetimlere miras kalan maldan beş bin akça alıp, "sağirâtan-ı mezbûrların zimmetlerini ibrâ ve iskât eyledim" diyerek çocukların geri kalan haklarından feragât etmiştir. Bu durum, vasîlerin akraba olması ve çocukların sorumluluğunu üstlenmek istemesi ile açıklanabilir. Alınan meblâğ için de, vesâyet altındaki kişilerin yetişkin olduklarında mallarının olması için yapılmış olma ihtimali ile miras paylaşımındaki anlaşmazlığın önüne geçmek için daha az bir miktara da kanaat getirilmiş olma ihtimali vardır. *Ayr. Bkz.* KŞS, 15, s. 92/5; Bir başka örneğe göre ise; Şereşirîn Mahallesi'nden müteveffâ el-Hâc Ahmed'in eytâmı Mustafâ, Âişe ve Neslihan'ın mansûb vasîleri olan Seyyîd Mustafâ Çelebi ibn-i Osmân Efendi mahkemede, müteveffânın muhâlefâtını nezâreti sebebiyle el-Hâc Mustafâ ibn-i el-Hâc Velî'ye emânet vermiş olduğunu ve bahsi geçen dört yüz atmış iki gurus ile üç bağı kendisinden teslim aldığı beyân ederek, şahitler huzurunda tescilletirmiştir. *Ayr. Bkz.* KŞS, 23, s. 139/2.

⁴²⁴ 1-10 Nisan 1661 tarihli örneğe göre; Binarî Mahallesi'nden iken vefât eden Rıdvân bin Abdullah'ın sağire kızı Fâtıma'ya bakmak ve babasından kalan mirası muhafaza etmek için kâdı tarafından yetimenin vâlidesi Semen bint-i Rıdvân vasî tayin edilmiştir. Semen hatun, Fâtıma'ya kalan menzilin Manek veled-i Serkez adlı zimmi tarafından haksız zapt edildiğini ve bunun kendisinden sorulmasını talep etmiştir. Manek ise; Semen hatun tarafından davaya vekîl tayin edilen Abdurrahman Çelebi'nin bu menzili bin akça karşılığında kendine sattığını, durumun Abdurrahman Çelebi'ye sorulmasını istemiştir. Abdurrahman Çelebi kendisinin Semen hatun tarafından vekîl tayin edildiği için menzili sattığını beyân etmiştir. Fakat yetime vasî tayin edilmeden önce bu işlem gerçekleştiği için menzilin satımı caiz görülmeyle menzilin vasîye teslimi Manek adlı zimmiye tembih edilmiştir. *Ayr. Bkz.* KŞS, 11, s. 25/3; 7 Haziran 1681 tarihli bir örneğe göre; Arkale(?) Kazası'na tâbi Deveköy sakinlerinden iken vefât eden Mustafâ'nın yetimesi Marziye'nin karındaşları el-Hâc Receb, Ramazan ve Marziye'nin vasîsi olan diğer el-Hâc Receb, es-Seyyîd Ahmed bin Numan'dan şikâyetçi olarak, babalarının vefat ettiği sırada kendilerinin başka memlekette olmalarından dolayı, es-Seyyîd Ahmed'in kendilerine intikâl eden eşyaları haksız yere zapt ettiğini ve bu sebeple emvâlin geri alınmasını talep etmişlerdir. es-Seyyîd Ahmed'in ifâdesi ise, bir bağ ve bir evin kendisinde olduğunu, varislerin bunları alabileceğini, kendisinin alakası olmadığını ve bunlar dışında da hiçbir malın zimmetinde olmadığını dair yemin etmiştir. *Ayr. Bkz.* KŞS, 25, s. 202/2.

verilmiştir.⁴²⁵ İncelediğimiz örneğe göre, malların teslim alımı ile ilgili tescil hüccetlerinin yetimlerin vesâyet vazifesi gereği mühim olduğu anlaşılmaktadır.

1650-1750 yılları arasındaki bir başka örnek ise; Ahmed Dede Mahallesi'nden müteveffâ Ahmed Beşe ibn-i Mehmed'in zevcesi ve eytâmı Süleymân ile Fâtıma'nın da mansûbe vasîleri olan Marziye bint-i Mûsâ'nın, vesâyet sebebiyle Nebî bin Yusûf'tan müteveffânın alacaklarını teslim aldığını onaylattığına dair şer'iyeye sicili kayıdır. Marziye hatun ifâdesinde; “*merkur Nebî mukeddemâ zevcim müteveffâ-i mezbûr ile sanat ve debbağla şerik olub re's mal-ı mezbûr Nebî'nin yedinde emvâl olunurken merkur Ahmed Beşe fevt olmağla ben asâletim ve vesâyetim hasebiyle mezkûr Nebî ile haseb(?) kurup yedinde zevcim için yüz esedî gurusu asıl mal ve on beş gurusu zimem zuhur itmeğın min habs'ül mecmua meblâğ-ı mezbûr yüz on beş esedî gurusu mezkûr Nebî yedinden bi't-tamam ahz ve kabz eyledim min bâd asıl maldan (okunmuyor) merkur Nebî yedinde ve zimmetinde bir akça ve bir habbe kalmadı*” diyerek, müntâkil malları muhafaza etmek üzere teslim aldığını tutanaklara şahitler huzurunda kayıt ettirmiştir.⁴²⁶ Verdiğimiz bu örneğe göre; çocukların miras taksiminden önce vasî tayin edilen anneleri, hem kendine hem de çocuklarına düşen payı, eşinin iş kurmak için harcadığı anapara ve yine eşinin ortağından alacağı bir miktar parayı, vasî olması sebebiyle kendisinin teslim aldığına dair hüccettir. Örnekte gördüğümüz üzere borcun toplanması veya miras malın alınması durumu; nakit paranın vasî tarafından temin edilerek, çocuklar için ölçülü olacak şekilde günlük ne kadar para harcanabileceğinin belirlenmesi veya başka bir işe yatırım yaparak, yetimin anaparasından tasarruf edilmek istendiği için olabilir.

Vasilerin göreve geldiklerinden itibâren murise borçlu olan kişilerden bu parayı tahsil ettikleri anlaşılırken, alacağın miktarının çok büyük olması veya borçlunun nakit parasının

⁴²⁵ KŞS, 34, s. 21/1; 16 Nisan 1682 tarihli farklı bir örnekte ise; Konya ahâlisinden iken hac yolunda vefât eden el-Hâc Nebî'nin eytâmı Halîme, Âişe, Fâtıma, Hadîce ve zevcesi Neslîhan'ın batındaki cenîne vasî tayin edilen vâlideleri Neslîhan hatun hem kendi adına hem de çocukların vasîleri olması sebebiyle babalarından intikâl eden yüz kırk beş gurusu teslim aldığına dair tescil hüccetidir. el-Hâc Nebî'nin hac yolunda el-Hâc Ömer ile birlikte vefât edip, muhâllefatları karışık olduğundan vasîlere teslimleri sırasında her iki tarafında mahkemede hazır bulunduğu ve bu hususla görevli olan es-Seyyîd Abdî ibn-i es-Seyyîd Hüseyin'in tamamen mühürlü olan kassam defteri açılarak, her iki ailenin varislerine defterde yazan meblâğlar verilmiş ve bu durum kâdı ve şahitler tarafından tasdiklenmiştir. *Ayr. Bkz.* KŞS, 26, s. 208/2; 51 numaralı Konya Şer'iyeye Sicili'ndeki başka bir örneğe göre; Hatunsaray Nahiyesi'nden Kara Kaya Mahallesi'nde sakin iken vefât eden İbrahîm bin Velî Beşe'nin eytamının vasîleri ve amcaları olan Mehmed bin Sinân, aynı köyden Ahmed bin Mustafâ'nın müteveffâ İbrahîm'den çocuklarına intikâl eden arazileri zapt ettiği için şikâyetçi olmuştur. Yapılan araştırmalar sonucu iddianın aslının olmayıp; Mehmed ve sağırler arasında arsının paylaşıldığı anlaşıldığından, Mehmed bin Sinân davadan men edilmiştir. *Ayr. Bkz.* KŞS, 51, s. 65/1.

⁴²⁶ KŞS, 29, s. 52/2; Bir başka örnek; Hoca Fâruk Mahallesi'nden müteveffâ el-Hâc Ahmed bin Osmân'ın sulbi sağır oğlu Süleymân ve Osmân ile sulbiye sağır kız Râziye'nin mansûbe vasîleri olan vâlideleri Âişe bint-i Mehmed Efendi'nin vekîli aracılığıyla, müteveffânın Muslî Ağa'da bir miktar alacağını olduğunu ve bu parayı kendisinden tam olarak aldıkları ile ilgili sicil kayıdır. *Ayr. Bkz.* KŞS, 15, s. 58/4.

olmaması durumunda ise; borca karşılık ev, bağ, tarla, kıyafet ve erzak gibi mülk ve emvâl ile borç tahsil edilebilmektedir. Örneğin; Esenlü Mahallesi'nden müteveffâ Abdî'nin eytâmı Mehmed ve Fâtîma'nın vâlideleri ve mansûb vasileri olan Emine bint-i Mustafâ nam hatun mahkemede, çocukların eski vasileri olan es-Seyyîd Mustafâ Çelebî ibn-i es-Seyyîd Yusûf'un vesâyet görevi gereği müteveffânın alacağını el-Hâc Mehmed Efendi ibn-i el-Hâc Hasan'dan 97 guruş ve altı keyl buğday olarak aldığını ve bu nakit ile erzakı kendisine eksiksiz teslim ettiğini beyân ederek, şahitler huzurunda onaylatmıştır.⁴²⁷

6 Mart 1676 tarihli bir örnek ise; Konya sakinlerinden olup, sabıkân vefât eden Mustafâ Beg'in eytâmı Ahmed ve Derviş'in mansûbe vasileri olan anneanneleri Âişe bint-i Ebûbekîr nam hatunun mahkemede, sağırâtan-ı merkûmanın sabıkân vasileri olan el-Hâc Abdulrahman Beg ibn-i Abdî mahzarında, kendisinden aldığı malı tescil ettirmiştir. Âişe hatun ifâdesinde, eski mûsâ lehin muhafazasındaki *“nukûd ve eşyayı mütenevvi min habs'ül mecmua doksan guruşu”* talep ettiğinde; el-Hâc Abdulrahman Beg, *“meblâğ-ı mezbûrdan otuz beş guruş nakd ve elli beş guruş zimem nasdan havale itmeğle defteri virmeğın ben dahi havale-i kabul ve meblâğ-ı merkûmu ahz eyledim sağırâtan-ı merkûmanın doksan guruşlarından min bâd mezburun zimmetinde bakî bir akça ve bir hibâ kalmadı”* diyerek, emvâlin eski ve yeni mûsâ leh arasındaki teslim işlemi kayıtlara işlenmiştir.⁴²⁸ Vasîler arasında mal tesliminin yapılması ve himâye edilecek mirasın yine kâdı ve şahitler huzurunda onaylatılması durumu; şüphesiz yetimin malî haklarının devlet tarafından kontrol altında tutulmak, eski ve yeni mûsâ lehin haksız yere malları zapt etmesinin önüne geçilmek, yapılan herhangi bir gereksiz harcamanın tespiti ile yetimin malına yönelik duyarlılığının azalmasına manî olmak amacıyla gerekli görülmüş bir işlemdir.

Çocuğun emvâlinin zaptı ve tasarrufu ile hem gereksinimleri karşılanmakta, hem de yetişkin olduğunda hayatını kurup, ayakları üzerinde durabilmesi için ihtiyacı olan para korunmaktadır. Ayrıca vasî, muhafaza ettiği bu emvâli; çocuğa fayda sağlayacak şekilde değerlendirerek satma, kiralama ve işletme gibi tasarruflarda bulunabilmektedir. Yani miras malı ya değeri fiyatına, ya da değerinden fazla fiyata satma hakkı vardır. Değerinden düşük fiyata satıldığında, çocuğun malını zarara uğrattığı için görevinden azledilirken; aynı zamanda

⁴²⁷ Ayr. Bkz. KŞS, 25, s. 80/1.

⁴²⁸ KŞS, 29, s. 47/3; 2 Temmuz 1687 tarihli bir örnekte; Sinân Parakendesî Mahallesi'nden olup, vefât eden Bâli'nin yetimesi Fâtîma'ya vasî tayin edilen vâlidesi Marziye bint-i Mevlüd mahkemede, eski vasî ve çocuğun nenesi olan Güllü bint-i Mehmed'den vesâyet görevine sahip iken himâye ettiği bir miktar eşya ve parayı talep etmiştir. Güllü hatun, vesâyeti altındaki menzili elli bir guruşa sattığı halde kırk beş guruşa sattığını söylemiş. Dolayısıyla Marziye hatun bu meblağın tamamını, sağirin bir miktar eşyasını ve bir kıt'â bağını eski vasîden teslim alıp, bunu kâdı önünde tescillettirmiştir. Ayr. Bkz. KŞS, 34, s. 55/2.

eksik olan miktarı tazmin etmekle de yükümlü tutulmaktadır. Buna ilaveten, Hanefiler ve Malikîler çocuğun taşınmaz mallarının yeme, içme, giyinme ve eğitim ihtiyacı bulunması şartıyla satılabileceği üzerinde dururken; Şafilere ve Hanbelîlere göre yetimin taşınmaz malları hiçbir koşulda satılamamaktadır. Yetimin taşınabilir ve taşınmaz emvâlinin satışı için mezhepler arası görüş farklılıkları yer alsada, emvâli himâye eden velî veya vasînin, yetim için yararlı olduğu takdirde yani gelir elde edebildiği koşulda bu malları satabileceği, “*Kim malı bulunan bir yetimin velisi olursa, onun malıyla ticaret yapsın; zekâtın onu yemesine bırakmasın.*”⁴²⁹ şeklinde geçen hadisten anlaşılmaktadır. Ayet, hadis ve Hz. Muhammed’in uygulamalarına bakıldığında, yetimin malının azalmasına fırsat verilmeden emvâlin tasarrufu hakkaniyetli bir şekilde yapılması koşuluyla İslâm hukukunda teşvik edilmiştir.⁴³⁰

Bu konuda Osmanlı Dönemi’ndeki uygulamalara bakılırsa; örneğin, İçkal’a Mahallesi’nden Murad veled-i Yevan nam zimmi, Hadîce ve Râziye adlı sağirelerin vasîleri olan Ahmed bin İbrahim Beşe’den Çandar Değirmeni yakınında bulunan evi, yüz esedî guruşa almış ve yetimlerin bağıını da üç yüz atmış gün tamamına dek on beş guruşa kiralamıştır.⁴³¹ Muhtemelen vasî, evin satış parasını sermaye olarak kullanıp, yetimler için bir işe yatırım yapma arzusundadır. Buna ilaveten, kiradan elde ettiği gelir ile de, eytâmın nefasını karşılamak için böyle bir girişimde bulunmuş olmalıdır.

Başka bir örnekte; Hoca Hasan Mahallesi’nde Hacı Yasef nam zimminin sulbi sağır oğulları İsâ ve Murad’ın mansûbe vasîleri olan İlya bint-i Kirakus nam nasraniyye, vesâyeti sebebiyle mahalledeki mülkü “*semeni misli olan kırk beş buçuk guruşa*” Hüseyin Beg ibn-i Emir’e satmıştır.⁴³² Bu satış işlemi çocukların eve ihtiyacı olmayıp, kendilerinin de küçük olması sebebiyle evin bakımını sağlayamayacaklarından dolayı harabeye dönmesinden ve maddî olarak zarara uğratılmalarından korkulduğu için yapılmış olabileceği gibi, aynı zamanda çocukların nafakaları için gerekli olan nakit paranın temin edilmesi veya bir işe yatırım yaparak gelir elde edilmek istendiği için de olabilmektedir. Her ne kadar satışın ne sebeple yapıldığı tutanakta belirtilmese de, vesâyet altındaki mülkün ederinden yüksek bir

⁴²⁹ Tirmizî, Zekât, 15.

⁴³⁰ Uluşal, “Yetim Kavramı”, s. 53-54; Fetâvâ-yı Alî Efendi: Cild-i Sâni, s. 511; Örneğin; Konya’da sakin iken vefât eden Ahmed nam kimesnenin sulbi sağır oğlu Ahmed’in akçasından vasisi Mehmed nam kimesne iki bin akça alıp; bu para ile Hıdır bin Mehmed’in Havli-i Bityemez’deki bağıını vesâyet sebebiyle satın almıştır. *Ayr. Bkz. KŞS, 2, s. 81/2.*

⁴³¹ KŞS, 25, s. 216/3.

⁴³² KŞS, 25, s. 196/2; Bir başka örnekte; Fahrûniye Mahallesi’nden müteveffiyeye İsmihân’ın eytâmı Seyyid Mustafâ ve Sa’ime’ye bakmak, hususi işlerini görmek ve mallarını himâye etmek üzere vasî tayin edilen babaları Seyyid Süleymân bin Mustafâ, İçkal’a Mahallesi’nde bulunun yetimlerin mülkünü, eytâmın mülke ihtiyacı olmadığını belirterek hem vesâyet hem de velâyet sebebiyle Uğurlu veled-i Yasef ve Vâsıl veled-i Fikâ nam zimmilere on sekiz guruş karşılığında satmıştır. *Ayr. Bkz. KŞS, 38, s. 214/2.*

fiyatla satılması, çocukların malî haklarını koruduklarını aşikâr ederken; vasînin de görevini layığıyla ifâ ettiğini göstermektedir. Nitekim bu satışların çocuk için en hayırlısı müzayedeye yoluyla yapılanlar olup; mevcut eşya, mülk ve arsaların değerlendirilerek, daha yüksek gelirli bir fiyata satılması ile gerçekleşmektedir⁴³³.

Mülk satışları sırasında vasînin değerinden düşük fiyatına vesayetindeki emvâli sattığına veya ederinden az fiyata kendisi satın aldığına dair de örnekler mevcuttur. Vasilerin, yetimin malını muhafaza hususundaki duyarlılıklarının azalması ve çocukların mallarını kendileri için almak istemelerinde, hakkaniyetli olamamaları sebebiyle dönemin fetvâ kitaplarında, vasinin kendi malını yetime satamayacağı ve yetimin malını da kendisi için satın alamayacağına dair hükümler yer almaktadır. Böyle bir durumda ya satış iptal edilmekte, ya da vasî satılan eşya ve malın eksik olan değerini tazmin etmekle yükümlü olmaktadır.⁴³⁴

Örneğin; Mu'în Mahallesi sakinlerinden Sunkur Hamamı'nın kiracısı iken vefât eden Seyyîd Osmân bin Mehmed'in eytâmı Seyyîd Mehmed ve Seyyîd Mustafâ'nın mansûbe vasîleri ve vâlideleri olan Şerîfe bint-i Mustafâ mahkemeye müracaat ederek; yetimlerin eski vasîleri ve amcaları olan Seyyîd Ömer Çelebi ibn-i Mehmed'in yetimlere intikâl eden hamam eşyalarını ederinden düşük fiyata kendisi için satın aldığını beyân edip, vesâyeti sebebiyle kendisinden şikâyetçi olmuştur. Aynı zamanda Şerîfe hatun; çocukların amcalarının ya malın ederini eksiksiz vermesini, ya da emvâlin başka birisine satılmasını talep etmiştir. Seyyîd Ömer Çelebi bu durumu inkâr etse de; eşyaların değerini bilen şahitler tarafından fiyat tespiti yapılmış ve faizi ile birlikte belirlenen miktarın bir yıl içerisinde Şerîfe hatuna ödenmesi tembihlenmiştir.⁴³⁵

21 Eylül 1676 tarihli bir başka örnekte; Seydiverî Mahallesi'nde vefât eden el-Hâc Mustafâ'nın verâset-i zevcesi Medine bint-i Mahmûd ile kızları Fâtıma, Hadîce ve (okunmuyor) tarafından vekîlleri olan Mustafâ bin Mahmûd ve Süleymân bin Receb mahkemede, Konya yakınlarındaki Altunapa nam mevkiide bir ev ve müştemilatı, bir avlu, ağaçlar, beş tahta bağı on beş yıl önce müteveffanın kızları sağire iken vasileri tarafından seksen esedî guruşa Aynî hatuna satıldığından bahsedilmektedir. Aynı tutanakta; kızların

⁴³³ KŞS, 21, s. 109/1, 113/1; Fetâvâ-yı Alî Efendi: Cild-i Sâni, s. 515-516; 27 Ağustos 1714 tarihli bir örnekte; Kuzgunkavak Mahallesi'nden müteveffâ el-Hâc Mehmed bin Mehmed'in varisleri olan zevcesi, çocukları ve yetimesi Âişe'ye intikâl eden emvâlin, mevcut borçların ödenmesi ve nafakaya duyulan ihtiyaç sebebiyle, muntakıl malların da bu borca ve nafakaya yetmemesinden dolayı vekiller aracılığıyla toplamda iki yüz elli guruşa müzayedeye satılmıştır. Bir miktar arsa, örtme ve ağaçlar ile iki tahta ve iki erkek bağı, otuz gün süren müzayedeye sonucunda Molla Ahmed bin İvâz semen-i misli ile satın almıştır. *Ayr. Bkz.* KŞS, 45, s. 55/3.

⁴³⁴ Fetâvâ-yı Alî Efendi: Cild-i Sâni, s. 513-514; Fetâvâ-yı Feyziye, Kitabu'l-Vesâya, 556.

⁴³⁵ KŞS, 38, s. 227/2; Fetâvâ-yı Alî Efendi: Cild-i Sâni, s. 513-515; Fetâvâ-yı Feyziye, Kitabu'l-Buyu', 252-253.

balığa ve âkıl olduklarının ve satışın değerinden düşük fiyata yapıldığını belirterek satışa itiraz etmişlerdir. Neticede Aynî hatundan on iki esedî guruş alınarak, anlaşma sağlanmıştır.⁴³⁶ Muhtemelen alıcı, yetim malı yemenin vereceği büyük azaptan çekindiği için eksik olan kısmı tamamlayarak anlaşma yoluna gitmiştir. Aynı zamanda Aynî hatunun on beş yıldır kendi mülkü olarak kullandığı bu yer için, eksik miktarı ödemek istememesi çeşitli sıkıntıları da beraberinde getireceğinden dolayı da durumu kabullenmiş olma ihtimali vardır. Aksi halde, alıcıya ödediği tutar teslim edilerek; satış tamamıyla iptal edilebilmekte veya mülkün başka birisine satışı yapılabilmektedir.⁴³⁷

Yukarıda verdiğimiz örnekte de görüldüğü gibi çocuğun malî haklarının gözetimi ile yükümlü olan vasîlerin her zaman dürüst, güvenilir ve hakkaniyetli davranmadığı; bu sebeple sicillerde çoğu kez “*müsrif olduğu için*” veya “*malı zayı ettiği için*” vasîlerin azledilerek yerine çocuğun her açıdan haklarını gözetebilecek meziyetlere sahip ve vesâyet görevine ehil bir kişinin vasî tayin edildiğine dair çok fazla örnek mevcuttur. Bu hususta Kur’ân’ı Kerîm’de geçen “*Hayır, sizler yetime iyilik etmezsiniz, yoksula yedirmekte birbirinizi teşvik etmezsiniz. Mirası ise, helâli-haramı düşünmeksizin yersiniz de yersiniz. Malı pek çok seversiniz.*”⁴³⁸ ve “*Yetimlere mallarını verin, temizi pis olanla değiştirmeyin, mallarınızı onların mallarına katarak yemeyin. Çünkü bu büyük bir günahdır.*”⁴³⁹ ayetlerinden de anlaşılacağı üzere, yetim malı yemenin günah olduğu, yetimin maddî ve manevî haklarının korunarak, ona iyi muamelede bulunulmadığında kötü amel işleneceğinin bildirildiği görülmektedir. Ayrıca dönemin fetvâ kitaplarında “*Zeyd-i sağırin babası Amr mütlif ve mübzîr (telef edici, savurgan, müsrif) olup mâl-i sağıri izâa’t ihtimali gâlib olmağla hâkim sağırin cediti Bekir-i müstakimi vasî nasbidüb sağırin mâlini Bekir’e hıfzıdırmeğe kâdir olur mu? el- Cevâb: Olur.*”⁴⁴⁰ şeklinde yer alan hüküm ile velâyet veya vesâyet altındaki emvâlin zarara uğratılması söz konusu olduğunda, bu malın gözetilmesi ve gelir elde edilmesi için başka birine emânet edilebileceği de anlaşılmaktadır.

Örneğin; Sahrâ Nahiyesi’ne tâbi Alemdâr nam karyeden iken vefât eden Dede Mehmed bin İsmâîl’in yetimleri Mustafâ ve Hasan’ın hem vasîleri hem de vâlideleri olan “*Âişe bint-i Sâmed nam hatunun ihmâli olmağla sağırân-ı mezbûranın mallarını itlâf hıyâneti zuhur olduğundan*” azledilerek, yerine eytâmın amcası Hüseyin bin İsmâîl vasî tayin

⁴³⁶ KŞS, 21, s. 218/2.

⁴³⁷ Fetâvâ-yı Feyziye, Kitabı’l-Buyu’, 251-252.

⁴³⁸ Fecr, 89/17-20.

⁴³⁹ Nisâ, 4/2; Ayr. Bkz. En’am, 6/152.

⁴⁴⁰ Fetâvâ-yı Alî Efendi: Cild-i Sâni, s. 503; Ayr. Bkz. Müslim, İmâret, 17.

edilmiştir.⁴⁴¹ Yakınlık, sevgi, şevkât ve merhamet üzerine kurulan iyi ilişkiler her ne kadar önemli olsa da, çocuğun kişisel bakımı ve hukukî temsilinin dışındaki malî işler de önem arz eden bir husustur. Bu sebeple; verdiğimiz örnekte de olduğu gibi vasînin, vesâyet görevini yerine getirebilecek kabiliyette olmadığına eytâmın birinci dereceden akrabası dahi olsa, bu yakınlık kişinin görevden uzaklaştırılmasına engel olamamaktadır. Yani, yetimler için hukukî ve malî fayda her daim ön planda tutulmuştur. Bunlara ilaveten; vasîlerin yetime verdikleri malî zararlarda, yalnızca görevlerinden uzaklaştırılarak ya da malî tazmin ederek bir ceza ödediklerini söyleyebiliriz. Dönemin suç değerlerine göre; akrabaların ve eve her gün girip çıkan insanların gizlice aldığı mal hırsızlık kapsamında değerlendirilmemektedir. Mûsâ lehlerinde genellikle aile bireylerinden biri olduğu ve yetimin himâye sürecinde aynı evde ikâmet ettikleri düşünülürse, vesâyet altındaki malî yemeleri durumunda hırsızlıkla suçlanarak kâdı huzurunda yargılanmamış olabilecekleri şer’iyye sicillerinden ve dönemin fetvâ kitaplarından çıkarılabilir.⁴⁴²

İslâm hukukunda, çocuğun malının yitip gitmesine engel olunmak koşuluyla tasarruf edilmesi öngörülen emvâlden bağış yapılamadığı gibi borç da verilemeyeceği üzerinde durulmuştur. Bunun aksine, Şafîlere ve Hanbelîlere göre yetimin tüm malları için; Hanefilere göre ise, yalnızca ziraî ürünler için zekât ödenmesi uygun görülmüştür. Fakat Hz. Muhammed’in “*Kim malı bulunan bir yetimin velisi olursa, onun malıyla ticaret yapsın; zekâtın onu yemesine bırakmasın.*”⁴⁴³ hadisi ve zekat verildiğinde malın artacağını bildiren ayetlerden yola çıkarak şer’iyye sicillerinde böyle bir uygulamaya rastlamasak da, hukuken zekat verilebileceği görüşü benimsenmiştir. Ayrıca, sicillerde karşılaştığımız yetimin parasından borç verilmesi ile ilgili örnekler ve yetim malının işletilmesi üzerine yapılan bazı çalışmalar, İslâm alimlerinin görüşlerine ve fetvâ kitaplarında yetim malından borç verilemeyeceği ve emvâlinin hibe edilemeyeceğine dair hükümlere ters düşmekte olup; Osmanlı Devleti’nin aykırı uygulamalara da müracaat ettiğini göstermektedir.⁴⁴⁴

2 numaralı şer’iyye sicilinde karşılaştığımız 16 Haziran 1571 tarihli bir örnek; Süleymân bin Ebgat isimli bir kişinin, Mahmud Çelebi bin Mehmed’in vasîsi olduğu yetimin akçasından, doksan gün içerisinde ödemek koşuluyla toplam da altı yüz akça borç aldığına

⁴⁴¹ KŞS, 55, s. 71/3.

⁴⁴² Fetâvâ-yı Alî Efendi: Cild-i Sanî, s. 506; Fetâvâ-yı Feyziye, Kitabı’l-Vesâya, 550; Avcı, “Suçlar ve Cezalar”, s. 262-267.

⁴⁴³ Tirmizî, Zekât, 15.

⁴⁴⁴ Uluşal, “Yetim Kavramı”, s. 55; Fetâvâ-yı Alî Efendi: Cild-i Sâni, s. 512.

dair hüccet kayıdır.⁴⁴⁵ İstisna olarak karşılaştığımız bu örneğe göre; borcun ödenmesi için belirli bir mühlet tanınması ve bu hususun, mahkeme huzurunda tutanaklara kaydettirilmesi durumu, yetime borçlanan kişinin parayı ödemesi veya ödemediği durumda bu borcun tahsil edilmesi için vasîye bir güvence oluşturmaktadır. Böylece çocuğun mallarına gelebilecek zarar önlenmiş bile; Osmanlı Devleti'nde yetimin emvâlinden borç verme işleminin pek uygulanmadığı, yani yetimin malî haklarının kullanımında İslam hukukunun hükümlerine mümkün mertebe uyulmaya çalışıldığı anlaşılmaktadır.

1 numaralı şer'îye sicilinde karşılaştığımız bir başka yetim malından borç verme örneğinde ise; *“mez-kûr Mustafâ ikrâr idüp ben dahî vasî-i mezkûr (Memî Çelebi) elinden yetîm-i mezkûr akçasından beşyüz akça alup Erdâş Kapusu'nda hudûdu inde'l-ahâli ma'lûm dükkânımı bey' idüp târîh-i defterden ilâ sene-i kâmile elli akça icâreye kabûl etdim”*⁴⁴⁶ şeklinde geçen sicil kaydından; yetimin malından ödünç para verilerek, dükkân satın alındığı ve satışı yapan kişinin de bizzat kendisinin kiralamak üzere bu dükkânı borç karşılığında sattığı anlaşılmaktadır. Fetvâ kitaplarında bu husus *“bey'i bi'l-istiğlâl”* adı altında ele alınarak incelenmekte olup; satışı yapan kişinin mağdur edilmemesi ve muhtemelen yetimin nafakası için gelir elde edilmek istendiğinden vasî tarafından yapılan alım-satım ve kiralama işlemidir.⁴⁴⁷

Yetimlerin malî himâyeleri ilgili son husus ise; bu sürecin ne zaman sonra ereceği ile ilgilidir. *“Rüşûne erişinceye kadar, yetimin malına ancak en güzel şekilde yaklaşın. Bu kurala uyun. Çünkü sorumlu olacaksınız.”*⁴⁴⁸ ve *“Duvara gelince, şehirde iki yetim oğlanındı. Altında ise onlara ait bir hazine var idi. Babaları da sâlih bir kimse idi. Artık Rabbin diledi ki onlar sinn-i rüşte ersinler de hazinelerini çıkarıversinler. (Bu) Rabbinden bir rahmet olarak (böyle yapılmıştır). Ve onu kendi reyimle yapmış olmadım. İşte bu, üzerine sabra takat getiremediğin şeyin izahıdır.”*⁴⁴⁹ ayetleri ile yetimin buluş ve reşit olma şartının her ikisini de taşıdığına, mallarının teslim edilmesi farz kılınmış olup; eytâmın mallarından yoksun bırakılmaları ise zulüm olarak kabul edilmiştir. Mallarının kendilerine teslim edilmemesi durumu, yetimler için yalnızca maddî sorun değil; aynı zamanda psikolojik sorunları da beraberinde getirmektedir. Buna ilaveten kendi emvâlinden mahrum bırakılan bu kişiler, toplumda bakılması ve gözetilmesi gereken evsiz ve fakir insan kesimini de oluşturacağı için

⁴⁴⁵ KŞS, 2, s. 129/2.

⁴⁴⁶ KŞS, 1, s. 23/2; Ayr. Bkz. KŞS, 1, s. 23/1, 23/3; KŞS, 47, s. 207/2.

⁴⁴⁷ Fetâvâ-yı Alî Efendi: Cild-i Sâni, s. 288, 292.

⁴⁴⁸ İsrâ, 17/34; Ayr. Bkz. Müslim, Cihâd, 137; Tirmizî, Siyer, 8.

⁴⁴⁹ Kehf, 18/82.

cemiyet üzerindeki sorumluluk ve baskıyı artırarak, bazı aksaklıklara sebep olabilmektedir. Dolayısıyla, âkıl, balîğ ve reşit olan kişilerin, yetimliklerinin son bulmasıyla mallarının kendilerine eksiksiz teslim edilmesi dinî, vicdanî, ahlâkî ve toplumsal bir meseledir.

Rüşd olmanın hükmü ise, kendisine ve malına gelebilecek zararı engelleme ve makul davranışlarda bulunma yetisine sahip olmak ile mümkündür. Birey, aynı anda hem reşit hem buluğ olabileceği gibi, yetiştirilme şekli ve aldığı eğitime bağlı olarak buluğdan önce veya sonra reşit olabilir. Fakat fakihler için buluğdan önceki rüşte itibar edilmemektedir. Ayrıca kişinin balîğ olmasıyla eğitimi, terbiyesi, hukuki temsili, tedavisi ve evliliği gibi hususlarda eda ehliyetine sahipken, malı üzerindeki nakıs eda ehliyeti devam etmektedir. Dolayısıyla, yalnızca reşit olmak, vasîden tamamen ayrılmak için yeterli değildir. Kişinin her iki koşulu da aynı zamanda taşıması ile tam eda ehliyetine sahip olup, bu durumu şahitler huzurunda mahkemede tescil ettirmesi halinde vasîden ayrılabilen ve mallarını teslim almaya hak kazanmaktadır.⁴⁵⁰

Örneğin; Kalenderhâne Mahallesi'nden Süleymân bin el-Hâc Receb mahkemeye müracaat ederek, kendisinin yetim olduğu sırada vasâyet görevine getirilerek, mallarını muhafaza etmekle mükellef olan el-Hâc Osmân bin Receb'den davacı olmuştur. el-Hâc Receb mahkemede, anne ve babasından kalan mirası ve müteveffâ kardeşleri Ayşe ile Rukîye'den kendisine intikâl eden malları idare edebilecek olgunluğa ulaştığını ifâdesinde belirterek, vesâyet altındaki kendi mallarını vasîden talep etmiştir. Süleymân'ın 19 yaşına ulaşp, âkıl, balîğ ve rüşd olduğu anlaşılınca; ailesinden intikâl eden emvâli, kendisinin himâye etmesine izin verilmiştir.⁴⁵¹ Hukuken buluğ ve reşit olma yaşının 15 yaş kabul edilmesine rağmen; eğer bu koşulları sağlayamıyorsa, İslâm âlimleri tarafından (Ebû Hanife hariç) bu koşulları sağlayıncaya kadar kişi sınılanmalıdır. Nitekim bu örnekte de, çocuğun mallarını idare edebilecek aklî olgunluğa geç ulaştığını (fakihler tarafından belirlenen üst yaş sınırına göre) söylemek mümkündür. Buna ilaveten, vesâyet sahibi kişinin Süleymân'a mallarını teslim etme hususunda ağırdan aldığı, vasî ile vesâyet altındaki kişi arasında mal teslimin tescil kaydı olmayıp; kişinin vasîsi karşısında hakkını arayarak, mallarına erişmek üzere yaptığı girişimi göstermektedir. Verdiğimiz örnek ile Kur'ân'ı Kerîm'de "*Evlilik çağına gelinceye*

⁴⁵⁰ Uluşal, "Yetim Kavramı", s. 61-63.

⁴⁵¹ KŞS, 38, s. 81/3; Bir başka örneğe göre; Sarihasan Mahallesi'nden müteveffâ Hacı Hızır'ın yetimleri Hüseyin ve İsmihân'ın vekili Seyyid Mehmed ibn-i Hâcî Mahmud mahkemede, Hüseyin ve İsmihân sağır iken İsmail Çelebi ibn-i Ahmed Çelebi'nin kendilerine vasî tayin olup, babalarından intikâl eden bir miktar parayı muhafaza ettiğini beyân etmiştir. Aynı zamanda ifadesinde, Hüseyin ve İsmihân'ın âkıl, balîğ ve rüşd olduklarını ve kendi emvallerini himâyeye edebilecek kabiliyete sahip olduklarını belirterek; vasîden malları artık kendileri muhafaza etmek üzere tamamıyla aldıklarını tescil ettirmiştir. *Ayr. Bkz.* KŞS, 19, s. 159/4.

kadar yetimleri deneyin, eğer onlarda bir olgunlaşma görürseniz hemen mallarından kendilerine verin. Büyüyecekler diye o malları israf ile tez elden yemeyin."⁴⁵² şeklinde geçen ayete bakılarak; vasînin yetimde herhangi bir erişkinlik belirtisi görmediği için malları asıl sahibine teslim etmediği, ya da bu durumun tam aksi olarak, yetimin malını kendisi için harcama niyetiyle vermediği düşünülebilir.

22-31 Mart 1661 tarihli başka bir örneğe göre ise; Fâtîma bint-i Yusûf, babasının ölümünden sonra kendisine intikâl eden beş bin akçayı dayısı Mehmed'in zapt ettiğini ve bu miktarın kendisine teslim edilmesini talep etmiştir. Fakat dayısının ifâdesinde; eniştesi Yusûf'un meblâğ-ı mezbûru kendisine verdiğini ve yeğeni Fâtîma'nın da, sağire olmasından dolayı bu parayı onun zaruri ihtiyaçlarına harcadığını beyân etmiştir. Şahitlerinde, vasî-i muhtâr olan Mehmed'in söylediklerini teyit etmesiyle birlikte; Fâtîma davadan men edilmiştir.⁴⁵³ Nitekim bu örnek, yetim âkıl olup, rüştüne erişse bile; balîğ olmadığı için vasîden malî olarak ayrılmaya hak kazanamadığını göstermektedir. Eğer şahitler ile vesâyet altındaki kişinin, reşit ve balîğ olduğu tespit edilmeden mal ve mülkü kendisine teslim edilir ve kendisi de bu emvâlî yok yere harcayarak bitirirse; vasî bu meblağı tazmin etmekle yükümlü tutulur. Netice de vasîden ayrılarak, mallarının idaresinde tek başına hak sahibi olsa bile; eşya ve malların zarara uğramasından dolayı emvâl üzerinde tam edâ ehliyetinin yetime verilmesinde erken davranıldığı durumlarda, mûsâ lehin ihmâli olduğu düşünülmektedir.

Yetimlerin malların zaptında; vasilerin muhafaza, artırma ve zamanında eksizsiz teslim görevleri bulunmaktadır. Bunu layığıyla yerine getirmediği durumlarda ise, çocuğun malî haklarının hukukî ve dini açıdan gözetimi için vasîlerin, görevlerinden azledilme ve koşullara bağlı olarak da malî tazmin etme yükümlülükleri vardır. Dolayısıyla bu durum, Osmanlı Devleti'nde yetim malına yaklaşma ve eytâm için hakkaniyetli davranmada temkinli olmayı da beraberinde getirmiştir. Tanzimât'tan sonra ise, yetimlerin mallarının muhafazası eytâm sandığına verildiği için bu malların kendisine tesliminde mahkemede eytâm müdürünün de bulunduğu; böylelikle malın himâyesindeki ve teslimindeki tedbirlerin artırıldığı ve yetimlerin haklarının korunmasına yönelik gelişmelerin olduğu görülmektedir.⁴⁵⁴

⁴⁵² Nisâ, 4/6.

⁴⁵³ KŞS, 11, s. 13/3.

⁴⁵⁴ Erdoğan – Küçükdağ, "1916-1921 Yıllarına Ait Bir Konya Şer'iyeye Sicili", s. 59, 65, 75; İpçioğlu, "Osmanlı Ailesi", s. 60.

C. Nafaka Temini

Nafaka, “geçindirme ve besleme”⁴⁵⁵ anlamlarına gelen Arapça *infâk* kelimesinden türetilmiş olup; sözlükte, “*yiyecek parası, geçimlik ve birinin kanunen geçindirmek mecburiyetinde bulunduğu kimselere mahkeme kararıyla bağlanan aylık*”⁴⁵⁶ manasında kullanılmaktadır. Şer’iyye sicillerinden karşılaştığımız çocuğun nafakasının karşılanması için alınan nafaka hüccetleri veya nafaka davaları doğrultusunda; nafakanın yalnızca beslenme parasını kapsamadığı, tedavi, eğitim ve giyim gibi diğer zaruri gereksinimleri de içinde barındırdığını söylemek mümkündür. Nitekim çocuğun en temel ihtiyaçları arasında sayılan yeme, içme, giyinme, terbiye edilme ve eğitim alma hakkı ve bunun için maddî bir desteğin olması sebebiyle; maddî ve manevî olarak tek başına bu gereksinimlerini karşılamaktan yoksun olan çocuğun tüm ihtiyaçları için ödenen paraya nafaka denilmiştir. Nafaka çocuğun doğumundan buluşa ve rüşte erişinceye kadar ki zamanda, hadînesi veya vasîsine ödenmekte olup; kâdı tarafından günlük olarak belirlenen ölçülerde çocuk için harcanmasına müsaade edilmektedir. Dolayısıyla bu bölümde, ebeveynlerini kaybeden yetimlerin, boşanmalar sebebiyle anne veya babasından ayrılan çocukların ve çeşitli sebeplerle (mecnûn veya babası gaib olan çocuklar gibi) bakım parasına ihtiyaç duyanların nafakasının temin edildiğini gösteren nafaka hüccetleri ve nafaka davası tutanaklarından yola çıkarak; Osmanlı Devleti’nde nafakanın nasıl karşılandığı ve nafaka miktarının belirlenmesinde etkili olan durumların tespiti üzerinde durulacaktır.

Yetim ve lakîtin zarurî nafakası yani giyim, beslenme, barınma ve eğitim masrafları varsa kendi malından, yoksa da malî bakımını üstlenen yani hibe eden kişilerin malından karşılanmaktadır. Her iki durumun da mevcut olmadığı koşullarda, yetimin ihtiyaçları vakıflar veya devlet hazinesinden karşılanabilmektedir. Nafaka takdiri veya nafaka hücceti adı verdiğimiz şer’iyye sicili tutanaklarında; kimin malından, ne kadar nafaka harç ve sarf edileceği belirtilmektedir. Nafaka takdirleri genellikle çocuğun malının kontrollü harcanması ile çocuğun kendi emvâli olmadığı veya nafakayı karşılayacak bir kişinin bulunmadığı durumlarda; vasî veya bir başkasının karşıladığı bakım ücretinin, çocuk reşit ve balığ olduğunda geri ödemesi için de yapılan bir uygulamadır. Buna ilaveten; lakitler için yapılan

⁴⁵⁵ Devellioğlu, “İnfâk”, s. 437.

⁴⁵⁶ Devellioğlu, “Nafaka”, s. 795; Pakalın, “Nafaka”, C. 2, s. 642.

nafaka takdirleri, çocuğun ailesinin ortaya çıkması durumunda; çocuk için o zamana kadar sarf edilen masrafların hesaplanarak, ailesinden tahsil edilmesine de yardımcı olmaktadır.⁴⁵⁷

4-13 Mayıs 1563 tarihli bir örneğe göre; Mehmed adlı yetimin hâdinesi Cemile hatunun vekîl olarak tayin ettiği Hâfız Ganî mahkemede, yetimin vasîsi Dâvud'dan “*Mehmed'in nafakası için ve Kelâm-ı Kadîm bahâsı için bir buçuk yıllık hesâbı üzere binyüzyetmişüç akça*” aldığını tescil ettirmiştir.⁴⁵⁸ Dolayısıyla; hadîne yetim için gereken nafakayı miras mallardan vasînin aracılığı ile temin edebilmektedir.⁴⁵⁹ Ayrıca çocuğun hidânelik sürecindeki temel dini eğitimi için gereken masraflarında ayrıca belirtildiği ve bunun için de vasî aracılığıyla çocuğun malından toplu şekilde para tahsil edildiği anlaşılmaktadır.

42 numaralı şer'iyeye sicilinde karşılaştığımız bir örnekte ise; Mu'în Mahallesi sâkinelerinden Fâtîma bint-i Osmân nam hatun mahkemeye müracaat ederek, boşandığı eşinden alacağı mehr-i müeccel ve nafakasından vazgeçtiğini, fakat boşandığı eşinden olan cenîne nafaka takdiri yapılmasını talep etmiştir. Bu talep üzerine kâdı ve şahitler huzurunda, cenîn için babası malından günlük altı akça nafaka harcanmasına kanaat getirildiği örnekte görülmektedir.⁴⁶⁰ Anne karnındaki çocuk için nafaka hücceti alındığına dair tespit ettiğimiz bu yegâne örnek; muhtemelen annenin kendi haklarından feragat etmesi ile eşlerin anlaşmalı boşanmalarının şartıdır. Ayrıca annenin fakir olup, geçimini sağlayabilecek ve iyi beslenerek cenînin sağlıklı gelişimine etki edebilecek yeterli durumunun olmaması sebebiyle de boşanmada kendi haklarından vazgeçmiş olsa bile, yalnızca cenîn için nafaka takdiri yapılması aslında kadının geçimini bu para ile karşılama ve dolaylı olarak da hamileliğinde hem kendisi hem de çocuğunun sıkıntı çekmemesi içindir.⁴⁶¹

Yetimin taşınmaz mülkü olup; nafakası için nakit paraya ihtiyaç duyulması durumunda ise; bu emvâllerin velî veya vasîler tarafından satılarak, çocukların bakım masraflarının giderildiği söylenebilir. Örneğin; Biremâni Mahallesi'nde hâlik olan Karagöz

⁴⁵⁷ Gazanker, “Kimsesiz Çocuklar ve Evlatlıklar”, s. 46; Köse, “Lakît”, s. 69; Tirmizî, Zekât, 21; Fetâvâ-yı Alî Efendi: Cild-i Sâni, s. 510; Fetâvâ-yı Feyziye, Kitabu't-Talâk, 122.

⁴⁵⁸ KŞS, 1, s. 22/7; Bir başka örnekte; Türbe-i Celâliyye Mahallesi'nden Fâtîma bint-i (okunmuyor) nam hatun, el-Hâc Abdülcelîl'in kendisini tatlık ettiğini ve çocukları Süleymân'ın hidânelik süreci bitene kadar kendi terbiyesinde olup, nafakaya ihtiyaç duyduğunu beyân etmiştir. Kâdı, çocuk için babası malından günlük dörder akça nafaka harcanmasına karar kılmıştır. *Ayr. Bkz.* KŞS, 20, s. 95/2; Örneğin; Akıncı Mahallesi'nde mürd olan Devlet veled-i Azyiya (?)'nin eytâmının, amcaları ve vasileri olan Arzman veled-i Manik mahkemede çocukların kendi terbiyesinde olduğunu bildirerek, babalarından müntakil erzak ve emvalden her birine dörder akça nafaka farz ve takdir ettirmiştir. *Ayr. Bkz.* KŞS, 20, s. 37/3.

⁴⁵⁹ Fetâvâ-yı Alî Efendi: Cild-i Evvel, s. 203.

⁴⁶⁰ KŞS, 42, s. 50/3.

⁴⁶¹ Araz, “Çocuk Olmak”, s. 61; Fetâvâ-yı Feyziye, Kitabu't-Talâk, 119, 122.

Keşiş'in eytâmı Markus, Kirkor ve Margarid'in vasileri ve Karagöz Keşiş'in de zevcesi olan Devlet bint-i Ferhâd nam nasraniyye, kebir oğlu olan Avanos nam zimminin vekîlliği ile mahalledeki müklerini Karagöz ve Murad veled-i Haçer (?) adlı kişilere zaruret-i deyn ve zaruret-i nafaka için semeni misli olan atmış beş esedi guruşa satmıştır.⁴⁶² Bu durum vasînin hem borçları ödemek, hem de nafaka için gerekli olan nakit parayı elde etmek için başvuru bir durumdur.

1650-1750 yılları arasında Konya'da ihtiyaç halinde olup, anne veya babasını kaybetmiş çocukları malî olarak gözetildiği, emvâlî yok ise emvâl sahibi olmaları sağlandığı veya mal ve mülke sahipse; ileride geçim sıkıntısı yaşamamaları için mallarının artırıldığı görülmektedir. Örneğin; Alacamescîd Mahallesi'nde oturan bir kadının iki erkek torununa vasî tayin edilen anneleri vasıtasıyla kırk yedi esedî gurusu hibe ettiği ve mezkûr mahallede bulunan ev ve müştemilât ile Hâtip'deki dokuz tahta bağ ve müştemilâtın altında birini ve bazı eşyaları, torunlarının vasîsi olan gelinine otuz esedi guruşa satarak mal sahibi olmalarını sağlamıştır.⁴⁶³ Muhtemelen bu durum, Kur'an'da geçen "*Taksimde yakınlar, yetimler ve düşkünler bulunursa, ondan onlara da verin, güzel sözler söyleyin.*"⁴⁶⁴ ayeti ile Hz. Muhammed'in uygulama ve hadislerinden kaynaklı olarak dinî bir yükümlülük gibi görülmüş ve toplumdaki yardımlaşma ve dayanışmaya sirayet etmiştir. Ayrıca yetimin nafakasının karşılanması için harcanacak miktara bağlı olarak, kâdı tarafından nafaka hücceti alınmadığı takdirde yapılan yardımlar çocuk için bağış olarak kabul edilmekte ve bu harcanan miktar çocuğun malından tahsil edilemediği gibi yetişkin olduğunda da, bu parayı tazmin etmesi beklenmemektedir.⁴⁶⁵

Örneğin; Devle Mahallesi'nden Mevlüd bin Emrullah nam kimesne mahkemeye müracaat ederek, aynı mahalle sakinlerinden iken vefât eden Sâlih nam kimesnenin yetimi Alî'nin halası ve kendisinin de eşi olan Havva bint-i Mustafâ'nın hücr ve terbiyesinde olup, o zamana kadar çocuğun nafakasının kendi malından karşılandığını, dolayısıyla artık çocuğa miras kalan mallardan nafaka takdiri yapılmasını talep etmiştir. Kâdı bu husus üzerine, çocuğun malından günlük altı akça nafaka harcanmasına müsaade etmiştir.⁴⁶⁶ Yetimin eniştesinin, çocuk için kendi malından harcadığı parayı, daha öncesinde mahkemede tescil ettirmediği ve elinde hüccetinin olmadığı incelenen örnekten anlaşılmaktadır. Böyle bir

⁴⁶² KŞS, 34, s. 62/2; Fetâvâ-yı Feyziye, Kütübü'l- Buyu', 253.

⁴⁶³ KŞS, 21, s. 165/3.

⁴⁶⁴ Nisâ, 4/8; Ayr. Bkz. Nisa, 4/36; Bakara, 2/83.

⁴⁶⁵ Köse, "Lakî", s. 69; Tirmizî, Zekât, 21; Fetâvâ-yı Alî Efendi: Cild-i Sâni, s. 511.

⁴⁶⁶ KŞS, 29, s. 210/2.

durum da, kişinin harcadığı nafaka miktarı hibe olarak kabul edilmekte olup; hiçbir şekilde çocuğun malından tazmini mümkün olmadığı gibi, yetişkin olduğunda da harcanan bu miktar kendisinden talep edilme hakkı yoktur.⁴⁶⁷

Yetimlerin nafakasının, hibe ve miras yoluyla temin edilmesine ilâveten; çocukların malının olmaması, az olması veya sevap işleme gibi nedenlerle karşılıksız olarak karşılamayı kabul eden akrabaların da olduğu örneklerden anlaşılmaktadır. Şer’iyye sicillerine “*teberrûan*”, “*meccânen*” veya “*bilâ nafaka*” ifâdeleriyle kayıt edilen karşılıksız nafaka takdirleri ile ilgili belgeler; yetimlerin gözetildiği ve arada sevgi, merhamet, şefkât ile vefâ gibi iyi ilişkilerin kurulduğunu göstermektedir⁴⁶⁸.

2 numaralı şer’iyye sicilindeki bir örneğe göre; Âişe bint-i Cumâ isimli hatun tarafından babası Cumâ, Veli bin İbrahîm ve Sefer bin Abbas’ın şahitlikleriyle vekîl olarak mahkemeye müracaat etmiş ve torunları Âişe ve Hüseyin’i anneleri Âişe hatunun nafakasız yani kendi malından karşılıksız olarak bakmayı talep ettiğini beyân etmiştir. Kâdı bu istek üzerine, talebi kabul ederek; Âişe hatuna hüccet verilmesine karar kılmıştır.⁴⁶⁹ Muhtemelen birinci dereceden yakınlıklarda nafakanın geri dönüşümlü olarak ödenmesi çok yaygın olan bir durum değildir. Fakat uzak akrabalarından İslâm hukukunda nafaka yükümlüsü olduğu ve bu durumun İslâm aile kurumundaki akrabaların birbirine karşı sorumluluklarından birini teşkil ederken, aile bağlarının da ne kadar önemli ve güçlü olduğunu göstermektedir.

Nafaka talep etmeden yetimi besleme ile ilgili örnekler, yalnızca hukuken nafakadan sorumlu uzak veya yakın aile bireylerinin yükümlülüğündedir. İncelediğimiz örnekler doğrultusunda lakîtlar için meccânen nafakayı karşılama talebi bulunmamaktadır. Yani lakîti bulan ve himâyesine alan kişi, çocuğun nafakasını kendi parasından geri dönüşümlü olarak

⁴⁶⁷ Araz, “Çocuk Olmak”, s. 63.

⁴⁶⁸ KŞS, 1, s. 24/9, 124/3, 178/9; KŞS, 2, s. 80/4, 122/2, 122/4; KŞS, 16, s. 39/3; KŞS, 33, s. 21/1; KŞS, 37, s. 153/3; KŞS, 49, s. 25/3, 90/1, 115/3, 151/4, 249/2; KŞS, 70, s. 18/3.

⁴⁶⁹ KŞS, 2, s. 122/4; Örneğin; Pîr Esed Mahallesi’nden müteveffâ el-Hâc Câfer bin Mehmed’in yetimi Mustafâ’ya vasî tayin edilen dayısı el-Hâc Mustafâ bin el-Hâc Ahmed mahkemede de, sağirin eski vasîsi ve üvey ağabeyi olan el-Hâc Ömer’in yetim için nafaka takdir ettirerek hüccet aldığını ve şu an kendisinin vasî olması sebebiyle çocuğun kendisine teslimini talep etmiştir. Ayrıca eski vasîden farklı olarak, çocuğun nafakasını kendi malından karşılayacağını ve dolayısıyla yetimin malına herhangi bir zarar gelmeyeceğini beyan ederek; himâye hakkının kendisine düştüğünden dolayı yetimi teslim almıştır. *Ayr. Bkz. KŞS, 44, s. 7/1; Bir başka örnekte; Sadırlar Mahallesi’nden müteveffâ es-Seyyid Ömer Çelebi’nin yetimesi Şerîfe’nin babaannesi Hadice bint-i Ahmed mahkemeye müracaat ederek, sağirenin anneannesi Râziye nam hatundan hidânelik görevini yerine getiremediği için şikâyetçi olmuştur. Hadice hatunun, “Râziye hatun mahalle-i merkûmda vâz’ haml iden hatunların ebesi olup ve vâldesi tevvice ahara varmağla sağire-i merkûmanın hücr ve terbiyesine ve hıfzına mâni olmağla ben dahi ceddesi olmam ile bilâ nafaka ve kîsve besleyüp kendü malımdan infâk ve iksâ iderim” şeklindeki ifâde vermesi üzerine; çocuğun malında eksilme olmayacağı ve karşılıksız beslemeyi taahhüt etmesi ile yetime ve babaannesi arasındaki bağın güçlü olduğu düşünülmüş olmalıdır. Netice de, Şerife anneannesinin terbiyesinden alınarak; babaannesine teslim edilmiştir. *Ayr. Bkz. KŞS, 16, s. 39/3.**

karşılacaktır. Muhtemelen bu durumun en önemli sebebi, sokakta bulunan çocukların ailesinin ortaya çıkarak; çocuklarını geri almak istemeleri ve lakîti telef olmaktan kurtarıp, bakan ve gözetken kişinin çocuğa baktığı süreçte yaptığı masrafı ailesinden tahsil edebilmesi içindir. Ayrıca kendisinin fakir olmasından dolayı çocuğu besleyip, giydirebilecek maddî gücü yok ve çocuğa bakıp büyütme, eğitip öğretme vicdanen hala üstlenmek istiyorsa; bu masrafların, vakıflar veya devlet hazinesinden karşılanabileceği yönünde fıkhîta bazı düzenlemeler bulunmaktadır. Fakat sicillerden tespit ettiğimiz üzere; lakitlerin bir kısmının evlât edinilerek, ihtiyaçlarının lakîti bulan kişiler tarafından geri ödenmek (istidâne) koşuluyla karşılandığını göstermektedir⁴⁷⁰. Bu örneklerin dışında kalan lâkitin nafaka teminiyle ilgili kayıtlardan ise, çocuğu bulan kişinin, lâkitin bakım ve gözetimini üstlenmeyi taahhüt ettiği; fakat kâdı tarafından günlük olarak yetime sarf edilmesi gereken nafaka yükümlülüğünü üstlenebilecek başka bir kişiye izin verildiği anlaşılmaktadır⁴⁷¹.

Örneğin; Zevle Mahallesi'nden Mûsâ bin Hüseyin mahkemeye müracaat ederek, (okunmuyor) Mahallesi'nden olan müteveffâ Satı'nın yetimesi Fatımâ'yı tebennî için kardeşi Ahmed'in kendisine teslim ettiğini ve çocuğun hidânelik görevini yerine getirdiği için nafakaya ihtiyaç duyduğunu ifâdesinde belirtmiştir. Kâdı bu durum üzerine günlük beşer akça nafaka belirleyerek, "*sağîr-i mezbûrun nafaka ve kisve ve sâ'ir levâzım-ı zarûriyesine harc ve sarf ve 'inde'l-ihitiyâc istidâne ve vakt-ı zaferde sağîr-i mezkûreye bi'l-hizâne (okunmuyor) taleb ve ahz murad idenler üzerine rücûa izân*" vermiştir.⁴⁷² Neticede çocuğun nafakasını

⁴⁷⁰ 29 Nisan 1676 tarihli bir örneğe göre; Kâdı Alemşâh Mahallesi'nden iken babasını kaybeden çocuğun vasîsi zaruri ihtiyaçlarını karşılamak üzere yetime müntakîl mallardan talep etmiştir. Kâdı miras mallardan günlük dörder akça nafaka harcanmasına müsaade edip; miras malın nafaka için yeterli gelmediği takdirde de borç alması tembihlenmiştir. *Ayr. Bkz. KŞS, 21, s. 66/1*; Başka bir örnekte; Devlet bint-i Osmân isimli kadının hücr ve terbiyesindeki Ahmed isimli sağîr için altı dirhem nafaka takdir edilerek, yiyecek ve giyecek gibi ihtiyaçlarının karşılanması, zaruret halinde borç alınması üzere Devlet hatuna müsaade verilmiştir. *Ayr. Bkz. KŞS, 21, s. 31/1*; 9-18 Aralık 1570 tarihli bir başka örneğe göre; Selimşâh bint-i Hüseyin'in eşi Hıdır bin Abdullah gaib olduğundan, kendisinin ve oğlunun nafakaya ihtiyacı olup, bunun için Saruhan bin Şanlı'dan dört sikke altın alarak kendisine borçlanmıştır. Aldığı bu miktarı da, Saruhan bin Şanlı'ya kâdı huzurunda onaylatmıştır. *Ayr. Bkz. KŞS, 2, s. 91/4*.

⁴⁷¹ Örneğin; Devle Mahallesi'nden Nasrullah bin Hazar, Veli bin Muslî nâm sağîrin anne ve babasının vefât edip, hidânelik görevini yerine getirebilecek bir akrabasının olmamasından dolayı kendisinin evlât edindiğini lakin nafakasını karşılayabilecekler üzerinden nafaka farz takdir olunmasını talep etmiştir. Yetim kendisine teslim edilerek, Veli'nin zaruri ihtiyaçlarına günlük 4 akça da nafaka harcanmasına müsaade edilmiştir. *Ayr. Bkz. KŞS, 33, s. 223/1*; 10 Temmuz 1676 tarihli bir örneğe göre ise; Muîn Mahallesi'nden Meryem bint-i Ömer nam hatunun vekili ve vâlidisi olan Cennet bint-i Abdülkerîm nam hatun mahkemeye müracaat ederek, tahminen iki yaşlarındaki Marziye bint-i İvâz nam sağîre-i lakîti, kızı Meryem'in hamam kapısı önünde bulunduğunu ve hidânelik görevini üstlenmeyi talep ettiğini beyân etmiştir. Cennet hatun ifâdesinde; çocuğun masraflarının karşılanması için nafaka ödeyebilecek kişilerin üzerine nafaka takdir olunmasını da belirtmiştir. Cennet hatunun talebi üzerine, yetimenin terbiyesi, muhafazası ve hususî işlerinin görülmesi için kızına teslim edilerek; günlük altışar akça da nafaka harcanmasına karar kılınmıştır. *Ayr. Bkz. KŞS, 29, s. 201/2*.

⁴⁷² KŞS, 25, s. 265/3; Bir başka örnekte; Esenlü Mahallesi'nden müteveffâ Mustafâ'nın yetimi Mehmed'in mansûb vasîsi olan Şa'bân bin Süleymân mahkemede nafaka talebinde bulunmuştur. Şer'iyye sicilinde; "*sağîr-i merkûm benim hücr ve terbiyemde olup hakk-ı hizâne erbabından akrabası olmamağla sağîr-i merkumu yedimde*

borç olarak ödemeyi talep edenler ve hidânelik görevini, hidâne süresinin bitimine kadar kabul edenlere müsaade verildiği ile ilgili olan bu tutanaktan, mahkemeye müracaat eden kişinin bu görevi yerine getirecek kabiliyette olmayıp kadın bir hadîneye ihtiyaç duyulduğunu ve her ne kadar evlat edinse bile nafakasını karşılamaktan imtina ettiği anlaşılmaktadır. Ayrıca; çocuğun malı olsa bile nafakayı borç karşılığında temin eden hadîne veya vasî, çocuk yetişkin olmadan vefât etse, harcadığı masrafları veyahut aldığı borçları, vefât eden yetimin malından alarak ödemeye hakkı vardır.⁴⁷³

Yetim ve lakîtlerin nafakasının temininde yukarıdaki verdiğimiz örnekler doğrultusunda çocuğun kendi malından, akrabalarından, mahalle ve köy ahalisinden veya avâriz vakıflarından borç olarak geçim ücretlerinin karşılandığı anlaşılmaktadır.⁴⁷⁴ Fakat incelediğimiz yüz yıllık süreç içerisinde lakîtin ihtiyaçlarını karşılayacak birisi bulunmadığı takdirde, devlet hazinesinden yetimin gereksinimlerinin karşılanması için müsaade edildiğine dair yalnızca bir örnek bulunmaktadır. 25 Ağustos 1701 tarihli bu örneğe göre; Sırçalı Sultân Zâviyesi sâkinesi Ünzile bint-i Mustafâ'nın iki buçuk yaşındaki Şerîfe bint-i Şa'bân nâm lakîti, Kürkçü Hamamı'nın kapısında bularak, hücründe terbiye ettiği ve çocuk için Ünzile hatuna günlük on iki akça da nafaka ödenmesine karar verilmiştir. Aynı belgede yer alan *"meblağ-ı mefrûz-ı mezbûru sagîre-i mezkûrenin nafaka ve kisvesine ve sâ'ir havâyc-i zarûriyesine harc ve sarfa ve 'inde'lihtiyâc istidâneye ve zafer vaktinde sagîre-i mezbûreyi mezkûre Ünzile'nin yedinden şer'an nez' itmeğe müstehak olanlardan ve yahud beytü'l-mâldan rücû'a izn virmeğin"* ifâdesinden, muhtemelen lakîti bulan kişinin maddî durumunun iyi olmayıp; nafakayı temin edebilecek kişi arayışında oldukları ve mecbur kalındığında bu ücretin devlet hazinesinden ödenmesine müsaade edildiği anlaşılmaktadır.⁴⁷⁵ Nitekim bu durum o dönemlerde yetim sayısının az olması, yakın veya uzak aile fertlerinin çocuklara bakabilecek maddî imkânlarla sahip olması ile ilişkili olup; vakıflar ve devlet hazinesinden yetimin malının karşılanmasına ihtiyaç duyulmamasındandır.

nizâ ve ahza şer'an kâdir olanlar üzerine rücûa izân etmek üzere sagîr-i merkuma nafaka takdir olunmak taleb ideriz dedikde hâkim-i mevki'ü'l-kitâb hazretleri tarih-i kitâb gününden sagîr-i merkûma yevmi beşer akça nafaka farz ve takdir edüp beher yevm meblâğ-ı makrûz merkumu sagîre-i merkûmenin nafaka ve kisvesine ve sâ'ir hevâic-i zarûriyesine harc ve sarf ve 'inde'lihtiyâc istidâneye ve vakt-ı zaferde sagîr-i mezbûru vasî-i mezkûrun yedinden niza' ve ahza şer'an kâdir olanlar üzerine rücûa izân vermeğin ma'vakâ bi't-taleb ketb olundu" şeklinde geçen kayda göre yetime nafaka takdiri yapılarak, vesâyet süresinin bitiminden sonra da himâye etmek isteyenlere nafakanın karşılanması için müsaade verilmiştir. *Ayr. Bkz. KŞS, 29, s. 70/3.*

⁴⁷³ Fetâvâ-yı Feyziye, Kitabu't-Talâk, 116.

⁴⁷⁴ Fetâvâ-yı Alî Efendi: Cild-i Evvel, s. 202; Fetâvâ-yı Feyziye, Kitabu't-Talâk, 116, 119, 122; İpçioğlu, "Osmanlı Ailesi", s. 109-110.

⁴⁷⁵ KŞS, 39, s. 14/3.

Nafaka ile ilgili diğer hususlar ise yine aile fertlerinden veya miras mallardan temin edildiği ile ilgili olup; çocukların ihtiyaçları için gereken paradan feragat edilmesi şartı ile anlaşmalı boşanmaların yapıldığına dair örnekler ya da herhangi bir sebeple ikinci evliliklerini yapan kadınların çocuklarını üvey babalarına kabul ettirseler bile, bu kişilerin üvey evlatlarının nafakasını karşılamayarak, kendi babalarından nafaka talebinde bulunmaları ile ilgilidir. Fıkıhta; boşanmalarda çocuğun nafakası öncelikli olarak babasına düşmektedir. Dolayısıyla bu hususta hukuka bir aykırılık olmasa da, üvey baba ve üvey evlat ilişkisi açısından bu durum düşündürücüdür. Örneğin; Konya harcında Çalıklar Mahallesi'nden olan Mü'mine bint-i Yusûf nam hatun mahkemede, Mehmed bin Mustafâ'nın kendi zevci olup, aralarındaki geçimsizlik olduğunu beyân etmiştir. Aynı zamanda, Mehmed bin Mustafâ'dan dört yüz akça mehr-i mü'eccelini alıp, iddet nafakasından ferâgat etmesi ve sağır oğlu Mustafâ'yı da kendi malı ile beslemeyi taahhüt etmesi üzerine eşinin muhâlaaya razı geldiğini ifâdesine eklemiştir. Dolayısıyla boşandığı eşinden alacağına kalmadığını kâdı huzurunda tescil ettirerek, tutanaklara kaydettirmiştir.⁴⁷⁶ Boşanmalarda annenin hem kendi, hem de çocuğun nafakasından vazgeçerek, küçük için gerekli görülen nafakayı meccanen karşılaması; çocuğundan da uzak düşmeyerek hidânelik görevini ifâ edebilmesinin yanı sıra evladının muhtaç olduğu anne sevgisi, şefkâti, merhameti, ilgi ve alakası, bakım ve gözetimi giderilebilmesi açısından da mühimdir. Dolayısıyla annelerin çocukları için yaptıkları fedakârlıklar ortaya çıkmaktadır.

Çocukların giyim kuşam, beslenme, eğitim ve tedavi masrafları için gereken bakım ücretlerinin yalnızca yetim, lakît ve boşanma sonucu parçalanmış ailelerin çocukları için değil; aynı zamanda babaları asker⁴⁷⁷, mecnûn⁴⁷⁸ veya gaib⁴⁷⁹ olan çocuklar için de ihtiyaç olarak görülmekte ve nafaka takdiri yapılması talep edilmektedir. Netice de, bu çocukların geçim masraflarını çalışarak karşılayabilecek olan babalarının yanlarında olmaması veya çalışabilecek durumlarının olmamasından dolayı maddî himâye ve bakıma muhtaçtır. Dolayısıyla, İslâm ve Osmanlı hukukunun böyle bir uygulama ile çocukların iyi ve sağlıklı birer yetişkin olmaları için gereken özeni gösterdiği, aile kurumunun yok olmaması ve Müslüman nüfusun korunması için çaba sarf ettiği söylenebilir.⁴⁸⁰

⁴⁷⁶ KŞS, 34, s. 62/3; *Ayr. Bkz.* KŞS, 34, s. 15/1.

⁴⁷⁷ Erdoğan – Küçükdağ, “1916-1921 Yıllarına Ait Bir Konya Şer’iyye Sicili”, s. 121.

⁴⁷⁸ KŞS, 49, s. 65/3.

⁴⁷⁹ KŞS, 2, s. 74/2; KŞS, 15, s. 75/1; KŞS, 55, s. 158/4, 160/4.

⁴⁸⁰ Araz, “Çocuk Olmak”, s. 62.

Fıkıhta çocuk için harcanacak nafaka miktarının, çocuğun babanın malından veya çocuğa intikâl eden toplam miras maldan günlük harcanacak miktar belirlenmektedir. Çocuk yetişkin olana kadar nafakaya muhtaç olduğu için emvâlin hemen tükenmemesi, yani balıĝ ve reşit olana kadar idare etmesi için tüm mal üzerinden günlük sarf edilecek miktar belirlenmektedir. Nitekim dönemin piyasa değeri ve yaşam şartları bu miktarın tespitinde etkili olmaktadır. Sicillerden tespit ettiğimiz konular doğrultusunda, çocuĝa intikâl eden mallar tükendiğinde borç alınması, babanın fakir olup başkasının nafakayı karşılamasını istemesi veya nafaka miktarının düşürülmesi gibi durumlar mal varlığına göre nafakanın belirlendiğini düşündürürken; sicillerde yapılan nafaka takdirlerinde istisna olmadığı müddetçe miktarda dalgalanmalar olmaması devlet tarafından dönemin piyasa fiyatına göre ortalama bir miktar belirlendiğini de düşündürmektedir. Buna ilaveten; aynı tarihlerdeki nafaka takdirlerinde kişinin kaç çocuĝu olursa olsun her çocuk için aynı miktarın ayrı ayrı ödendiği görülmektedir. Yani tek çocuk için günlük ikişer akça nafaka ödenirken; beş kardeşin her birine de günlük ikişer, toplamda onar akça nafaka ödenmektedir. Dolayısıyla bu husus her zaman kişinin mevcut malına bakılarak değil de, piyasanın durumuna göre belirlendiğini düşündürmektedir. Üstelik XIX. ile XX. yüzyıl başlarındaki Konya Şer’iyye Sicilleri’ne baktığımızda, daha önceden belirlenen nafaka miktarlarının yetmediği ve vasîlerin nafaka artırımı talebinde bulduklarına dair tespit ettiğimiz örnekler görüşümüzü desteklemektedir⁴⁸¹.

Hadîne veya vasî fazla miktarda nafaka takdiri yaptırdıysa veya nafakayı kullanmıyor ise, bu miktarın feshedildiği⁴⁸² veya şartlara baĝlı olarak azaltıldığına⁴⁸³ dair örnekler de

⁴⁸¹ 3 Mayıs 1841 tarihli bir örnekte; Pîrîpaşa Mahallesi sâkinlerinden Sâkine bint-i Mehmed Ferrûh nâm hâtûn müteveffâ eşi es-Seyyid Hüseyin Efendi ibn-i Abdülkâdir Efendi’den sulbî sagîr oĝlu Mehmed Hüsreakil emvâlden kırk pâra takdîr olunmuş fakat yeterli gelmeyerek artırılmasını talep etmiştir. Mahalle ahâlisinin Sâkine hatun yönündeki iyi hal tanıklıkları üzerine yetimin nafakasına kırk kuruş zam yapılarak günlük iki akçaya balıĝ olana kadar bakılmasına karar kılınmıştır. *Ayr. Bkz. KŞS, 76, s. 11/2; 26 Haziran 1920 tarihli bir örnekte; Puladlar Mahallesi sâkinelerinden Sıdika bint Seyyid nâm hâtûn mahkemede, Kayacık Arablar Mahallesi’nden zevc-i mutallakı Mahmud bin (boş) mahzarında dava ederek, hücr ve terbiyesinde bulunan bir yaşındaki sulbî sagîr oĝlu Seyyid için yüz kırk gurûş nafaka takdîr ettirdiğini, fakat artık bu miktarın yeterli gelmediğini bildirerek nafakanın artırılmasını talep etmiştir. Mevcut nafakanın üzerine kırk gurûş zam ilâvesiyle yüz seksen gurûşa çıkarılan nafakanın çocuk için harcanmasına karar kılınıp, Sıdika hatuna da müsaade verilmiştir. *Ayr. Bkz. Erdoğan – Küçükdağ, “1916-1921 Yıllarına Ait Bir Konya Şer’iyye Sicili”, s. 138.**

⁴⁸² KŞS, 13, s. 134/2; 29 Aralık 1670 tarihli bir örneğe göre; Konya’da Emine bint-i Receb nam hatun kızı Râziye için boşandığı eşi Bostân bin Mehmed’in üzerine takdir ettirdiği nafakayı, başka birisiyle evlenip, hidânelik hakkının kendisinden düşmesinden dolayı saĝireye takdir ettirdiği nafakadan ferâgat ettiğini beyân ederek, kâdi ve şahitler huzurunda onaylatmıştır. *Ayr. Bkz. KŞS, 15, s. 31/4.*

⁴⁸³ Örneğin; Abdülaziz Mahallesi’nden Asiye bint-i el-Hâc Nurullah’ın vekili Abdî Halîfe ibn-i Ahmed Halîfe mahkemede, Asiye’nin sabıkan zevci ve kızı Hadîce’nin babası olan el-Hâc Süleymân bin Alî’den günlük beşer akça çocuk için nafaka takdir ettirmiştir. Fakat; Asiye’nin bolluk ve refak içinde olup; takdir ettirdiği nafakanın fazla gelmesi üzerine el-Hâc Süleymân çocuĝu almak isteyince, Asiye hatun günlük üçer akça nafaka karşılığında kızına bakmayı talep etmesi üzerine sabıkan zevci durumu kabul ederek, taraflar arasında anlaşma sağlanmıştır. *Ayr. Bkz. KŞS, 26, s. 52/2; 28 Mayıs 1724 tarihli bir örnekte; Pîresed Mahallesi sâkinlerinden*

mevcuttur.⁴⁸⁴ Eğer böyle bir işlem yapılmaz ve çocuk için fazladan nafaka harcanır veya harcanmadığı halde vasî tarafından bu para zimmete geçirilirse; çocuğun malına yönelik bir zarar verileceği için hem günah işlenmiş olur hem de çocuğa verilen maddî zarardan dolayı kişiler görevlerinden uzaklaştırılırlar. Ayrıca belirlenen bu miktar, nafaka ihtiyacı olan kişinin durumu ile sahip olduğu mal ve mülkün miktarından tamamen bağımsız olarak belirlenmemektedir. Örneğin; 45 numaralı şer’iyye sicilinde genel olarak yapılan nafaka takdirleri altışar akça iken⁴⁸⁵; aynı sicildeki Türbe Mahallesi’nden Seydî Mehmed adlı mecnûn ve yetim olan kişi için günlük on dört akça kendisine, on dört akça da cariyesine olmak üzere toplamda günlük yirmi sekizer akça nafaka farz ve takdir edilmiştir. Bu durum çocuğun hasta olup, tedâvi ve bakım masraflarının fazla tutmasıyla ilişkili olabileceği gibi hibe ve miras yoluyla edindiği mallarının çok olmasıyla ve ilerde maddî sıkıntı yaşamayacak olmasıyla da ilişkili olabilir.⁴⁸⁶

1650-1750 yılları arasında incelediğimiz nafaka örneklerinden, çocukların babaları hayattaysa babalarının malından, babaları hayatta değilse kendi mallarından (miras ve hibe yoluyla edindikleri emvâlden)⁴⁸⁷, geri dönüşümlü (istidâne) ve geri dönüşümsüz (meccanen) olarak ödeyebilecek akrabalarından, yetişkin olduklarında ödemeleri şartıyla vasiden veya hadîneden⁴⁸⁸ nafaka temin edilebilmektedir.⁴⁸⁹ Dolayısıyla, klasik dönem Osmanlı Devleti’nde yetimlerin nafaka temini borçlanarak da olsa bireysel bir yardımlaşma ile gerçekleşmektedir. Nitekim bu durum toplumdaki birlik ve beraberliğin teşekkülünde önemliken; vasîler tarafından evlerine alınarak bakılan ve nafakaları bir şekilde temin edilen yetimlerin aile ortamından uzaklaşmadan, şefkât, ilgi ve alaka içerisinde büyümelerine, aile ve toplum ilişkilerini öğrenmelerine, aç ve açıkta kalmadan yetişmeleri ve toplumda iyi bir kimlik kazanmalarına katkı sağlamaktadır.

Hüseyin bin Abdulkâdir mahkemede zevcesi Şerîfe Râbi’a bint-i es-Seyyid Receb nâm hatun mahzarında üzerine da’vâ ve takrîr-i kelâm idüp, muhalalı zevcinden olma sağire kızı Şerîfe Sâkine’nin nafaka ve kisvesi için annesine günlük altı cedîd akça nafaka ödediğini ve kendisinin fakir olup nafakayı ödemeye gücü olmamasından dolayı miktarın günlük dört cedîd akçaya düşürülmesini talep etmiş ve kâdı tarafından miktar azaltılarak hüccet verilmiştir. *Ayr. Bkz. KŞS, 49, s. 249/2.*

⁴⁸⁴ Fetâvâ-yı Alî Efendi: Cild-i Evvel, s. 203.

⁴⁸⁵ KŞS, 45, s. 31/5, 41/3, 110/2.

⁴⁸⁶ KŞS, 45, s. 65/1.

⁴⁸⁷ KŞS, 1, s. 172/3; KŞS, 19, s. 7/5, 127/3; KŞS, 21, s. 14/1, 56/3, 97/3; KŞS, 38, s. 15/4, 157/3; KŞS, 45, s. 79/1; KŞS, 55, s. 22/3, 26/3, 63/3, 68/1, 68/4, 91/1.

⁴⁸⁸ Örneğin; Aklân Mahallesi sakinlerinden Mustafâ bin Câ’fer vasiliğini yaptığı yetim Mehmed bin Osmân’ın vefatından sonra mahkemeye müracaat ederek, yetim için yetim malından günlük beş, kendi malından da olmak üzere toplamda günlük onar akçadan fazla nafaka harç ve sarf ettiğini ve bu miktarın hesaplanarak, yetimin varisleri tarafından kendisine ödenmesini talep etmiştir. Yaklaşık yedi yıl boyunca yaptığı harcamalar hesaplanarak, yetimin akrabalarına intikâl eden malından Mustafâ bin Câ’fer’e ödenmiştir. *Ayr. Bkz. KŞS, 33, s. 145/1.*

⁴⁸⁹ Bakara, 2/233; İsrâ, 17/23; Ankebut, 29/8; Lokman, 31/14; Fetâvâ-yı Alî Efendi: Cild-i Evvel, s. 202; Fetâvâ-yı Feyziye, Kitabu’t-Talâk, 116, 119, 122.

SONUÇ

Adlî, idarî ve beledî konulara dair pek çok hususun yer aldığı şer'iyeye sicillerinde, çocuklarla ilgili yaralanma, ölüm, hastalık, evlenme, boşanma, yetimlerin himâyesi ve ihtidâlar başta olmak üzere çocuğun içinde bulunduğu çeşitli konulara dair bilgiler bulunmaktadır. Tez çalışmamızda, 1650-1750 yılları arasında çocukların bedensel ve ruhsal gelişimlerine verilen önem ile haklarının korunması için dönemin toplumsal anlayış, davranış ve tutumunun çocuklar için bazı sıkıntılara yol açtığı; ayrıca o dönemin suç ve ceza değerlerinin farklılığından dolayı hukuksal şartlarının, çocukların muhafazasında yeterli gelmediği de anlaşılmaktadır.

Şer'iyeye Sicilleri incelendiğinde bazı hususlar oldukça dikkat çekicidir. Osmanlı Devleti'nde hem gayr-i Müslimler hem de Müslümanlar için öngörülen çocuk düşürme ve düşürtme cezasının aynı olması ve cezaî uygulamanın ağırlığı sebebiyle Osmanlı tebaasında cenînin hayatına ve haklarına sahip çıkıldığı anlaşılmaktadır. Fakat incelediğimiz örneklerden; edindiğimiz bilgilere göre şahitlerin durumu ispat edememesi, annenin korku, endişe veya kendiliğinden çocuğunu düşürdüğü yönündeki beyânları üzerine çocuk düşürme vakalarının çoğunluğunun, dönemin şartlarından kaynaklanan doğum kontrol yöntemi olduğunu düşündürmektedir. Bu hususta, cenînin ölümü veya annenin de ölümü ile sonuçlanan çocuk düşürtme suçlarında cezaî hükümler her ne kadar ağır olsa da, kişiler bu gebeliği habersiz sonlandırmakta ve mahkemeye bir şekilde intikâl eden durumlarda da, olayın gerçek yüzü gizli bırakılarak taraflar arasında anlaşma sağlanmaktadır. Aynı zamanda Osmanlı'da çocuk düşürme ve düşürtme suçu için verilen cezaların, İslâm ceza hukukundaki uygulamalara uygunluğuna rağmen ailelerin çocuğa bakabilecek yeterli bilgi, beceri, zaman ve maddiyata sahip olmamaları onları böyle bir yöneme başvurmaya sürüklemiş olmalıdır.

Çocuğa yönelik işlenen suçlardan bir diğeri olan kaçırma ve alıkoyma vakası ile ilgili kayıtların tamamının velâyet altındaki çocuklardan oluştuğu saptanmış ve genellikle bu çocukları çalıştırma, köle olarak satma ve cinsel istismar amaçlı kaçırdıkları tespit edilmiştir. Elimizdeki birkaç örnek incelendiğinde; genel itibariyle çocuk kaçırma ve alıkoyma vakalarında, ailenin onuruna yönelik yapılan bir tehdit olduğu için ailelerin bu durumları mahkemelere çok fazla intikâl ettirmedikleri düşünülmektedir. Ayrıca kaçırılan çocuklar arasından, yetimlerle ilgili bir örnekle karşılaşmadığımız için vasînin veya velînin himâyesinden çocuk kaçırmada, farklı bir ceza uygulanıp uygulanmadığı malûmumuz değildir. Buna ilaveten; himâye ile görevli olan vasîlerin görevlerini ifâ etmede ihmalkâr

buldukları için ceza alıp almadıkları ile çocuğun akrabaları tarafından kaçırılmasının o dönem suç kapsamında ele alınıp alınmadığı gibi sorulara da yanıt bulunamamıştır.

Çocukların toplumda maruz kaldığı hususlardan birisi de darptır. Kanaatimizce darp ve yaralama davaları, kastın aşımı ile ölümlerle sonuçlanmadığı müddetçe çok fazla sicillere yansıtılmayan bir konuyu teşkil etmektedir. Bu durum, toplumdaki ahlâkî değerlere bağlı olup, konunun aile mahremi olduğu ve çocukların genellikle terbiye edilme amaçlı dövüldüğü düşüncesinden ileri gelmektedir. Fakat tespit ettiğimiz darp ve yaralama örneklerinin neredeyse yarısını, ölümlerle sonuçlanan mahkeme tutanakları oluşturmaktadır. Bunların arasında; ustaları ve üvey ebeveynleri tarafından darp edilen çocuklar da bulunmaktadır. Dolayısıyla, parçalanmış ailelerin çocukları ile hidâne süresini bitirip meslekî eğitime tâbi tutulan çocukların, toplumda fiziksel şiddete ve dış tehlikelere çok daha fazla maruz kaldıklarını göstermektedir. Aynı zamanda bu durum, üvey ebeveyn ve üvey evlat arasındaki ilişkilerin negatif yönde geliştiğini de göstermektedir.

Çocukların maruz kaldıkları bir diğer şiddet türü ise tecavüzdür. Konya'da tespit ettiğimiz örneklerden yola çıkarak tecavüz davalarında, şahitlerin fail hakkındaki iyi hal tanıklıkları, olay hakkında delil bulunamaması veya çocuğun ifadesine itibar edilmemesi gibi nedenler ile zanlıların serbest bırakıldığı anlaşılmaktadır. Sicillerde genellikle bu tür davalar; ya mağdurların istismarı dile getirememesi, ya ailenin haklarını aramaktaki çekincelerinden dolayı sustukları ve mahkemeye intikâl ettirmedikleri vakalardır. Hâlbuki bu hususta Osmanlı Devleti'nin kız ve erkek çocuklarını tecavüzden korumak amacıyla yetişkinlerden farklı bir cezaî hükme müracaat edildiği görülmektedir. Örneğin; kız çocuklarında failin evli bekâr olmasına göre zina haddi (recm, dayak, sürgün) uygulanırken; mağdurun erkek çocuk olması durumunda, zanlının evli bekâr olmasına bakılmayarak fitrata aykırılıktan dolayı katledilmesi uygun görülmüştür. Teşebbüste ise; tâzir ve hapis cezası hükm olunmuştur. Bunların her zaman uygulandığını söylemek mümkün olmasa da, dönemin şartlarına göre çocuklara yönelik tecavüz olaylarının, ağır cezaî yaptırımları olduğu söylenebilir. Ayrıca tecavüz vakalarının neredeyse tamamında mağdurun erkek çocuk olduğunu belirlememize rağmen; bu husus ile ilgili şer'iyeye sicillerinden yola çıkarak Osmanlı Devleti'nde livâta vakalarının yaygınlığından bahsetmemiz mümkün değildir. Kız çocuklarının cinsel istismara daha az uğramaları hususundaki görüşümüz, oyun alanlarının ev içerisinde veya yakınlarında olması ile mümeyyize olduklarında ev işlerini öğrenmek ve namuslarını korumak için evden çok fazla uzaklaşmamalarındandır. Erkek çocuklarının ise; oyun alanlarının mahalle çevresinde veya evden uzak bölgelerde olması ile mümeyyiz olduklarında meslekî eğitim almaları için

bir ustanın yanında çalıştırılmaları sebebiyledir. Ailenin korumasından mahrum kalan ve kendilerini tehlikelerden uzak tutmak için aciz olan erkek çocukların cinsel istismar ile daha sık karşılaştıkları ve livâta örneklerinin de bu sebeple fazla olduğu düşüncesindeyiz. Ayrıca bu tür vakalarda, erişkinlik belirtisi olmadığı için çocuğa yönelik cinsel istismarda, zanlıların cinsel eğilimlerinin tespitinde bulunulamayacağı gibi toplumdaki livâta olaylarının yaygınlığı hakkında da kesin bir bilgiye varılamayacağı kanısındayız.

Çocuğa yönelik işlenen suçlardan bir diğeri ise cinâyettir. Osmanlı hukuku cinâyete suçlarını; kasıtlı, kastın aşımı ve hataen olmak üzere üç farklı kısımda ele almaktadır. Kasıtlı adam öldürme suçlarında kısas ve siyaseten katl cezaları uygulanırken; kastın aşımı ve hataen cinâyete vakalarında ise diyet cezası öngörülmektedir. Osmanlı Devleti bu hususta, hukuka uygun olarak kararlar almış ve uygulamıştır. Konya Şer'iyeye Sicilleri'nden tespit ettiğimiz üzere cinâyete vakalarının büyük bir kısmını yaralama amaçlı olan olaylar ile ailenin dikkatsizliğinden kaynaklanan ve çocukların bilinçsizliği ile acizliğinden dolayı kendilerini tehlikelerden koruyamamalarına dair örnekler teşkil etmektedir. Yani kasıtlı cinâyete vakaları oldukça az sayıdadır. Ayrıca ölüm vakalarının bir kısmını, şaibeli ölümler oluşturmaktadır. Bunlardan bazıları için çeşitli iddialar yer alsa da, keşif heyetinin ceset üzerinde yaptığı inceleme bulgularında, cinâyete dair bir emareye rastlanmamıştır. Dolayısıyla bu gibi ölümlerde, çocukların doğuştan gelen bir hastalıklarının ölüme neden olmasının yanı sıra, çocukların oyun esnasında düşme ve çarpma gibi darbeler alması ve yanlış emzirme ile uyurken nefessiz kalma gibi bilinçsizlik ve bilgisizlikten kaynaklı çocuk ölümlerine yol açmış olabileceği düşüncesindeyiz.

Sicillerde çocukların çevrelerinden etkilenecek veya yeterli aklı olgunluğa ulaşamadıkları için oyun olarak gördükleri ve bilinçsiz bir hareketle işledikleri suçlara dair örnekler de mevcuttur. Tespit ettiğimiz örneklerden genellikle ölüm, çocuk düşürme ve tecavüz gibi ciddî sonuçlara neden olan çocuk suçları şer'iyeye mahkemelerine intikâl ettirilmiştir. Bunun tabiki de en önemli sebebi, yaş küçüklüğünden kaynaklanan cezaî ehliyetlerinin olmamasıdır. İslâm hukukunda çocuklar için belirlenen cezaî ehliyet yaşı, on beştir. On beş yaşın altındakiler için ise ıslah amaçlı malî bir ceza uygulanmaktadır. Nitekim bu durum, çocukların yetişkinliklerinde suça meyil etmelerini engellemek gayesiyle başvurulan bir uygulamadır. Ayrıca çocukların küçüklüklerinden dolayı doğruyu ve yanlış ayırt etmedeki bilinçsizlikleri, bazı davranışları oyun olarak görmeleri veya yakın çevrelerini taklit etmelerinden kaynaklanan ufak suçların fazla olabileceği ve cezaî ehliyeti olmayan

çocuklar açısından bu durumların mahkemeye yansıtılmayarak çözüme kavuşturulduğu kanaatindeyiz.

1650-1750 yılları arasında, çocuğa dair Konya Şer'iyeye Sicilleri'nden tespit ettiğimiz diğer bir konuyu ise kaza ile yaralanma ve ölüm vakaları teşkil etmektedir. Çocukların cinsiyet farklılığına göre iç ve dış mekân kazaları olarak ayırt edebileceğimiz bu örnekler genel itibarıyla yanma, boğulma, yüksek bir yerden veya bir hayvanın üzerinden düşme, araba veya bir hayvan tarafından ezilme ile sonuçlanan ölümlerdir. Bu kazaların çoğunluğunu yanma, suda boğulma ve bir hayvan tarafından yaralanma örnekleri oluştururken; bu olayların meydana gelmesinde dönemin sosyal yaşam şartları ve binaların yapısı etkilidir. Ayrıca ailenin ihmalkârlığı, dikkatsizliği ve çocuğun kendini tehlikelerden koruyabilecek yeterli aklı olgunluğa ulaşmaması gibi nedenlerde, tehlikeleri beraberinde getirmektedir. Dolayısıyla o dönem Konya'da çocukların oyun alanlarında, evde ve sokakta karşılaştıkları kazaların sayısı oldukça fazladır. Fakat yalnızca ciddî yaralanmalarda ve ölümlü sonuçlanan vakalarda çocuğun ailesi veya mahalle sakinlerinden birileri çocuğun ölümünden dolayı sorumlu tutulmamak; yani üzerlerindeki töhmetin kaldırılması ve bir başkasının suçunun olmadığı ispat edilmesi amacıyla kazayla yaralanma ve ölüm olaylarının mahkemeye intikâl ettirildiği anlaşılmaktadır.

İnceleme dönemimizde karşılaştığımız çocukla ilgili sicil kayıtlarının bir kısmını da, cerrahî müdahale gerektiren hastalıkların tedavisi için kâdı tarafından verilen rıza senetleri oluşturmaktadır. Sicillerdeki bu kayıtlara göre; çocukların ur, fitık ve mesâne taşı gibi hastalıklardan muztarip oldukları tespit edilmiştir. Ayrıca bu örneklerden, o dönem Konya'da hem gayr-i Müslim, hem de Müslüman hekimlerin hastalıkların tedavi edilmesi için görev yaptığı da anlaşılmaktadır. Bu tür cerrahî müdahale gerektiren hastalıkların yanı sıra çocuklarda; sara ve genel olarak mecnûnluk adı verilen akıl hastalıkları ile kuduz gibi enfeksiyona bağlı hastalıklar da olduğu görülmektedir. Cerrahî müdahale gerektiren hastalıklar dışındaki diğer rahatsızlıkların tutanaklara kayıt edilmeleri tedavi amaçlı olmayıp, ölüm keşfi veya nafaka talebi gibi çeşitli sebeplerledir. Dolayısıyla bu hastalıklardan muztarip olan çocuklar hakkında sicillere istisna birkaç örnek yansımıştır. Bunlardan başka, sicillerde karşılaştığımız şaibeli ölümler; çocukların doğuştan gelen bir rahatsızlıkları olduğunu veya yanlış emzirme, uyurken nefes alamama, oyun oynarken düşme ve çarpma gibi darbelerin çocukların ölümüne sebep olduğunu akıllara getirmektedir. Çocuk bakma ve yetiştirmedeki bilinçsizlik ve dikkatsizlik ile dönemin tıbbî imkânlarının yetersizliğinin çocuk ölümlerine neden olduğu düşüncesindeyiz.

Şer’iyye sicillerinde çocuklara dair diğer durumlar arasında fakirlik, çok çocuk sahibi olma, dul kalma ve sağlık açısından çocuğa bakabilecek kudrete sahip olmama gibi sebeplerle kişilerin çocuklarını evlatlık verdiklerine dair örnekler bulunmaktadır. Elimizdeki örneklerden evlat edinen ailenin de çocuğunun olmaması, yetime iyilik yapmak istemesi gibi sebeplerin yanı sıra hizmetçi olarak kullanmak amacıyla da evlat edindikleri anlaşılmaktadır. Buna ilaveten evlat edinilen kişilerin özellikle yetim ve kimsesiz çocuklar olması, çocuğun telef olmasını engellemek için yetimi evlatlık olarak aldıklarını göstermektedir. Fakat bu tür bir uygulamaya, Osmanlı Devleti’nde çok fazla müracaat edilmemiştir. Çünkü toplumda yetimleri korumak, ihtiyaçlarını karşılamak için oluşturulan kurumlar ile çocuk sahibi olamayanlar için İslâm hukukunun birden fazla evliliğe müsaade etmesi gibi sebepler bu hususta etkili olmuştur. Evlat edinilen çocuklar için ise tebennî kurumunun kendilerine her açıdan fayda sağlamadığı, himâye sisteminde bazı ikilemlere neden olduğu aşikârdır. Örneğin; evlat edinen kişi ile çocuk arasında nesep bağının kurulamaması, evlat edinilen çocukların vasiyet ve hibe yoluyla olmadığı müddetçe mirasa ortak olamamaları, hibe edilecek mal ve mülkün belirli ölçüde olup tebennî eden kişinin diğer mirasçılardan müsaade alması gerektiği ve nafakalarını ödemek istemediklerinde, çocuk için borç alınması gibi sıkıntıları ihtivâ etmektedir. Ayrıca çocukların bakım, gözetim, himâye ve nafakası evlat edinen yardımseverler tarafından karşılanırken; hukukî işlemleri ise, kâdı ve öz ebeveynleri tarafından yapılabilmektedir. Her ne kadar evlat edinilen çocuğun, kendi ailesi ile görüşmesi ve işlemlerinin yine kendi ailesi tarafından yürütülmesi çocuğun yararına olsa da; tebennî edildiği ailedeki durumu ve yetişkin olduğunda yaşayabileceği maddî problemler nedeniyle tebennî kurumunun çocuklar için tamamen bir fayda sağlamadığı, yalnızca yetiştirilmeleri ve toplumsallaştırılmaları açısından önemli olduğunu göstermektedir.

Osmanlı Konyası’nda genellikle çocuk evliliklerinin çocuğun bakımı ve himâyesi için yapıldığı şer’iyye sicillerindeki örneklerden anlaşılmaktadır. Çocuğun muhafazası ve bakımı amaç edinilse bile, bu durumun özellikle kız çocukları için bazı sakıncaları bulunmaktadır. İslâm hukuku baliğ olmayan kızların koca evinden uzak durması gerektiği hükmüne sahip olmasına rağmen; aynı evde yaşadıklarına dair örneklere rastlamamız, kendilerinden yaşça büyük biri ile evlendirilen kız çocuklarının cinsel ilişkiye zorlandıklarını düşündürmektedir. Genellikle baba veya dedenin gözetiminde yapılan bir evlilik değilse; kız çocukları baliğ olur olmaz bunu şahitler önünde beyân ederek nikâhlarının feshini talep edebilmektedir. Fakat eşlerinin kendilerinden büyük olması durumunda, cinsel birleşmenin gerçekleşmiş olması veya velileri aracılığıyla evlendirilmiş olmaları sebebiyle istemeseler bile bu evliliği

sürdürmek zorunda kaldıkları kanaatindeyiz. Nitekim bu erken yaştaki evlilikler, çocuklara olumsuz psikolojik etkiler yaratabileceği gibi, küçük yaştaki gebelikleri ile hem kendilerinin hem de bebeklerinin hayatını riske atabilecek tehlikeleri barındırmaktadır. Ayrıca yine küçük yaşta bir çocuk dünyaya getirmeleri, annelik için yeterli bilgi ve beceriye sahip olmamaları, fiziksel ve ruhsal açıdan sağlıklı birer birey yetiştirerek topluma kazandırmalarını engellemekte ve toplumda bir dengesizliği oluşturmaktadır. Bunun yanı sıra; vasî veya üvey babanın, muhafazasındaki çocuk ile daha fazla ilgilenmek istememesi ve hidânelik görevinin kendilerinden düşmesi için himâyelerindeki çocukları evlendirdikleri de örneklerden anlaşılmaktadır. Çocukların haklarını arayabilecek yaşta olmamaları, onları hukukî açıdan koruyabilecek bir ebeveynlerinin de olmamasından dolayı vasî veya üvey babaların çeşitli usulsüzlüklere başvurduğu da sicillerden tespit edilmiştir. Örneğin; akd-i nikâh olmadan veya çocukların annelerinin izni alınmadan yapılan evlendirmeler ile ilgili tutanaklar bunu açıklamaktadır. Bu tür çocuk evliliklerinin sadece Müslümanlar arasında değil, zimmîler arasında da olduğu sicillerden anlaşılırken; bu evlilikler gözetim ve bakım amacıyla yapılsa da, daha çok çocukların hukukî açıdan haklarının ve insanî değerlerinin göz ardı edildiği bir konudur.

Çocukların haklarından faydalanamadıkları bir başka durum ise ihtidâ olaylarında meydana gelen hukukî sorunlardır. Evlilik içerisinde ebeveynlerden birinin İslâmiyeti benimsemesi ile çocuğun Müslüman kabul edilip mühtedî olan ebeveynin himâyesine verilmeleri veya yetimlerin akrabalarından etkilenecek yaptıkları ihtidâ olaylarının bazı hukukî sonuçları ortaya çıkmaktadır. Ebeveynlerin her ikisinin de İslâmiyet’i kabul etmediği durumlarda, gayr-i Müslim olan ana veya babadan çocuğun uzaklaştığı, hidânelik görevini kimin ifâ edeceği sorununun ortaya çıktığı, Müslüman olan çocukların zimmî ebeveynin mirasından yararlanamadığı görülmektedir. Yalnızca, gayr-i Müslim babanın ölümünden sonra çocuklar İslâmiyet’i benimsediyse mirastan faydalanabilmektedirler. Buna ilaveten, zimmî baba hayatta ise Müslüman olan evladının nafakasını karşılamasında veya çocukları ile görüşmelerinde hukuken bir sakınca yoktur. Fakat genel olarak ele alındığında, ihtidâ olaylarındaki hüküm ve uygulamalar, çocuğun bakım, gözetim ve ihtiyaçlarının karşılanması hususunda çocukları zor durumda bırakmaktadır.

Evlilik dışı doğan çocukların hukukî durumları ile haklarından yararlanmaları durumu da tartışmalı bir konuyu teşkil etmektedir. Zinâ sonucu meydana gelen çocukların babaları ile nesep bağının kurulamaması, nafaka ve miras gibi haklarının nesep bağı sabit olan anne tarafından karşılanması durumu söz konusudur. Ayrıca, cariye ve efendi ilişkisinden doğan

çocuğun nesebi belirlenirken; çocuk kendisinden olsa bile çeşitli gerekçelerle durumu inkâr eden efendi ile nesep ilişkisi kurulamamaktadır. Bu durum hem anneyi hem de çocuğu maddî ve manevî açıdan zor durumda bırakmaktadır. Bunlara ilaveten baba ile nesep bağı kurulamayan çocuğun hukukî temsili, hidâne görevi, evlendirilme velâyeti ve mirasçısı anne ve annenin akrabaları; malî üzerindeki hukukî temsil ise devlet başkanı, kâdı ve onun tayin ettiği kişiye düşmektedir. Hür bir kadının velâyet-nesep davasına rastlamasak da, zinâ ve tecavüz sonucu dünyaya gelen çocukların âkıbetinin ne olduğu veya anne karnındayken hayatlarına son verilip verilmediği malumumuz değildir.

Çocuklarla ilgili diğer bir husus ise yetim statüsündekilerin bakım ve gözetimidir. Bu konuda çocuğun sevgi, şefkât, merhâmet duygularının olduğu aile ortamında yetişmesini, hukukî temsili ile maddî ve manevî haklarının korunmasını sağlamak için toplumda vasîlik, hidânelik, nâzırlık gibi bireysel yardımlaşmaya dayanan kurumlar teşekkül etmiştir. Aslında İslâmiyet'ten önce Arap toplumundan itibaren varlığını gösteren bu toplumsal dayanışma kurumları, yetimlerin haklarının ihlâl edildiği bir uygulamaya sahip olup; İslâmiyet ile birlikte bu durum değiştirilmeye çalışılmıştır.

Yetimlerin gözetiminde başlıca rol oynayan görevliler vasîlerdir. Vasîlerde; çocuğa yakınlık, vesâyet görevinin üstesinden gelebilecek meziyetlere sahip olma, mesleğin himâye vazifesine uygunluğu, çocuk ve çocuğun ailesi ile yakın bir mesafede oturması gibi belirli şartlar aranmaktadır. Bunun yanı sıra göreve getirilmelerinde, kendilerinin rızasının olması ve bunu mahkemede taahhüt etmeleri de gerekmektedir. Osmanlı Konyası'nda tespit ettiğimiz örnekler doğrultusunda, çocukların haklarının korunması ve bedenlerinin muhafazası için aynı kişiye birden fazla vasî tayini yapıldığı veya vasî üzerine bir ve birden çok nâzır tayini yapılarak çocuğun himâyesinin kontrol altında tutulduğu anlaşılmaktadır. Ayrıca tek bir vasînin birden çok çocukla ilgilenecek beceriye sahip olmaması, çocuğa yakınlığı, mesleği ve durumunun da buna elvermemesi sebebiyle öz veya üvey kardeşlerin farklı vasîlere emânet edilmeleri, sicillere yansıyan bir başka durumdur. Yani çocuğun iyi ilişkiler geliştirdiği ve çocuğa hakkaniyetli davranacak kişilerin vasî olması, vesâyet görevine tercih edilmelerinde etkilidir. Vasîlerin himâye, bakım, vesâyet altındaki mallardan çocuk için tasarrufta bulunma görevleri olup, yaptığı tasarrufların denetlenmesi için nâzır; iş paylaşımında bulunup malî işlerin yürütülmesi için de vekîl adı verilen yardımcıları bulunmaktadır. Bu yardımcıların göreve getirilmelerindeki amaç, çocuğun himâyesinin hakkaniyetli bir şekilde yürütülme arzusundandır. Ayrıca vesâyet görevine sahip kişilerin erkek olması ile çocuğun yedi yaşından küçük olup bir kadının bakım ve gözetimine ihtiyaç duyması sebebiyle vasîlerin,

hadîne denilen bir yardımcıları daha bulunmaktadır. Çocuğun himâyesinde görevli olan vasî, vekîl ve nâzır, kâdı tarafından alınan hüccet ile göreve getirilirken; hadînelerde böyle bir durum söz konusu değildir. Yani çocuğun 7-9 yaşına kadarki temel eğitim ve bakımı ile ilgilenecek olan kişiler, kâdı tarafından onaylanan resmî vazifeleri yoktur. Bu durum doğal olarak; çocukla ilgilenecek kişinin annesi bile olsa rızasının olması gerektiğine, çocuk ile aralarındaki iyi ilişkilerin tekâmülüne bağlıdır.

Çocuğun himâye sürecindeki bakım, barınma, giyim ve eğitim masrafları ise; öncelikle kendi malı varsa kendi malından yoksa da akrabalarından karşılıklı veya karşılıksız olmak şartıyla temin edilebilmektedir. Boşanmalarda ise ayrılma şartı olarak anne nafakayı ödemeyi taahhüt etmediyse, nafaka yükümlüsü babadır. İslâm hukuku bu konuda nafakanın teminini baba, baba yoksa çocuğun kendi malından, çocuğun malı yok ise akrabalarından veya devlet tarafından karşılanabileceği üzerinde durmuştur. Vasîlerin nafaka için harcamak üzere nakit parayı çocuğun malını satarak temin etme yetkisi bulunmaktadır. Konya Şer'iyeye Sicilleri'ndeki örneklerden bu hususa mümkün mertebe uyulduğu görülmektedir. Buna ilaveten lakîtlar ve yetimler ile ilgili çok az örnekten nafakanın borç karşılığında mahalleliden veya avarız vakıflarından karşılanabileceğine dair kâdı tarafından müsaade verildiği anlaşılmaktadır. Ayrıca nafakaya ihtiyaç olmaması durumunda iptali, nafakanın çocuk için fazla gelmesinde ise miktarın düşürüldüğü görülmektedir. İslâm hukukunda nafakanın, babanın ve çocuğun malına göre uygun miktarda harcanması gerektiği, malın zarara uğratılmaması ve nafaka yükümlüsünün zora sokulmaması hükmü yer almaktadır. Fakat incelediğimiz şer'iyeye sicillerinden belirli yıllar arasında çocuklar için takdir olunan nafaka miktarında dalgalanmalar olmaması; devletin, dönemin piyasa değerine göre asgari bir miktar belirlediği ve bu miktar üzerinden ihtiyaca göre nafaka takdiri yapıldığı kanaatindeyiz.

Çocukların muhafazasında öne çıkan bir diğer husus ise; mallarının himâyesidir. İslâm hukuku bu konuda vasîlerin çocuğun malına doğru şekilde yaklaşmaları, malları yememeleri ve malı işleterek çocuk için gelir elde etmeleri gerektiğine değinmiştir. Ayrıca mal üzerindeki tasarrufun kontrolü için nâzır tayin edilmesi uygun görülürken; mûsâ lehin tek başına yetimin emvâlini işletebilecek beceriye sahip olmaması durumunda da, vekîller aracılığıyla bu görevi paylaşma yetkisi verilmiştir. Bu görevlilerin çocuğun emvalinin muhafazasında önemli bir yere sahip olmasına rağmen; yetimin maddî ve manevî haklarının korunmasında toplumda bazı açıklıkların olduğunu söylemek mümkündür. Vasîlerin malı zimmetlerine geçirdikleri, çocuğun malını harcarken müsrif davrandıkları veya tasarrufta zarar ettikleri ile ilgili birçok örnek mevcuttur. Böyle bir durumda ya vasî malı tazmin etmektedir. Ayrıca mûsa lehin

yetimin malından haksız harcamalar yaptıysa ve bu harcadığı miktarın nereye sarf edildiği biliniyorsa hayatta olsun veya olmasın kendisi veya akrabaları tarafından bu meblağ karşılanır. Fakat nereye harcadığı bilinmiyor ve vasî de vefât etmiş ise; malın tazmini mümkün değildir. Vasîler böyle bir usulsüzlüğe başvurduklarında yalnızca görevlerinden uzaklaştırılıp malı tazmin etmekle yükümlü tutulmuşlardır. Bu durum, yetimin emvalinin temini açısından avantaj gibi görünsede, caydırıcı bir cezaî uygulamaya müracaat edilmemesi, toplum açısından sakıncaları olduğu kanısındayız.

Yetimlik süresinin bitimi kişinin âkıl, buluğ ve reşit olmasıyla gerçekleşmektedir. Eğer bu şartlardan birisi gerçekleşmemişse vasînin gözetimindeki durumu devam etmektedir. Fakat bu kişinin bakımı ve ihtiyaçlarının karşılanması ile ilgili olmayıp; yalnızca malî vesâyet görevini içermektedir. Çünkü yeterli aklî olgunluğa ulaşamayan çocuğun malını telef etme ihtimali vardır ve böyle bir durumda vasî bundan sorumlu tutulmaktadır. Yani çocuğun zayı ettiği malı kendisi tazmin etmektedir. Dolayısıyla doğabilecek sorunları ortadan kaldırmak üzere çocuğun buluğa erişip, reşit olduğu ve mallarını himâye edebilecek beceriye ulaştığından emin olunduktan sonra şahitler huzurunda bu durum tescillenerak, emvâli kendisine teslim edilebilmektedir. Böylece kişinin yetimlik süresi sona ermektedir.

İslâm hukuku ailenin ve çocuğun korunmasına yönelik birçok düzenlemeye sahip olup çocuğun toplumdaki konumu ve haklarını mümkün mertebe korunmaya çalışılmıştır. İslâm ve Osmanlı hukukunun çocuğa verdiği önem aşikâr olsa da, yasaların uygulanmasında bazı farklılıklar ortaya çıkmıştır. Hatta mevcut hak ve kanunların ihlâl edilmesi; ayrıca fıkıhta, ayet ve hadislerin bazen yanlış yorumlanması ve bazen de, öngörülen hakların çocuk için yetersiz kalması, toplumda çocuğu savunmasız ve aciz duruma düşürerek, suç işlemeye yönelik de bir araç olarak görülmesine neden olmaktadır. Çocuğun erken yaşta evlendirilmesi, cinsel istismarı, darp ve katledilmesi ile malının zarara uğratılması, çocukların haklarını arayabilecek durum ve beceride olmamalarından, yani toplumda savunmasız bir kesimi oluşturmasından kaynaklanmaktadır. Ayrıca dönemin şartları, toplum anlayışı ve aile itibarı gibi nedenler de çocuğu bazen zor durumda bırakabilmiştir. Anne karnında bulunduğu dönemden yetişkin olana kadarki süreçte korunmasını gerektiren çocuğun haklarına dair Osmanlı Devleti'nde kanunnameler ve fetvâlar ile çeşitli düzenlemeler yapılmış ve velâyet, vesâyet ve hidânelik kurumları ile bir nebze de olsa çocuğun yaşamı kolaylaştırılmaya çalışılmıştır. Fakat hukuken sahip olunan hakların yetersiz kalması nedeniyle bireyin gelişimi, akıl ve ruh sağlığı, bedeni ve mallarının korunması ile hayata daha iyi hazırlanmaları için

Tanzimât Dönemi'nde yapılan bazı düzenlemeler, çocuğun toplumdaki konumu iyileştirilmeye çalışılmıştır.

KAYNAKÇA

I. ARŞİV KAYNAKLARI

Konya Şer'yye Sicili (KŞS)/13, H. 1087-1088 (M.1676-1678)

KŞS/15, H. 1081-1082 (M. 1670-1672)

KŞS/16, H. 1083 (M. 1672-1673)

KŞS/17, H. 1078-1080 (M. 1667-1670)

KŞS/18, H. 1069-1070 (M. 1658-1660)

KŞS/20, H. 1085-1086 (M. 1674-1676)

KŞS/23, H. 1088 (M. 1677-1678)

KŞS/24, H. 1088-1089 (M. 1678-1679)

KŞS/25, H. 1091-1092 (M. 1680-1681)

KŞS/26, H. 1092-1093 (M. 1681-1682)

KŞS/29, H. 1085-1097 (M. 1674-1686)

KŞS/34, H. 1098-1099 (M. 1686-1688)

KŞS/42, H. 1118-1119 (M. 1706-1707)

KŞS/44, H. 1121-1122 (M. 1709-1711)

KŞS/55, H. 1153-1155 (M. 1740-1743)

II. KİTAPLAR

ARAZ, Yahya, *16. Yüzyıldan 19. Yüzyıl Başlarına Osmanlı Toplumunda Çocuk Olmak*, Kitap Yayınevi, İstanbul 2013.

AKGÜNDÜZ, Ahmet, *Osmanlı Kanûnnâmeleri ve Hukukî Tahlilleri*, C. 2, Fey Vakfı Yayınları, İstanbul 1993.

AKÖZ, Alaattin, *Bir İmamın Nikâh Defteri (Beşiktaş Sinan-ı Cedid Mahallesi)*, Tablet Yayınları, Konya 2006.

AVCI, Mustafâ, *Osmanlı Hukukunda Suçlar ve Cezalar*, Gökkuşbu Yayınları, İstanbul 2004.

BİLMEN, Ömer Nasuhî, *Kur'an'ı Kerîm'in Türkçe Meâli Âlisi ve Tefsiri*, Akçay Yayınları, Ankara 1991.

- BUHÂRÎ, Muhammed b. İsmâîl, *Sahîh-i Buhârî ve Tercümesi*, Çev. Mehmed Sofuoğlu, Ötüken Yayınları, İstanbul 1987.
- CÂNAN, İbrahim, *Bütün Meseleleriyle Kur'an'da Çocuk*, Cihan Yayınları, İstanbul 1984.
- ÇAĞBAYIR, Yaşar, *Ötüken Türkçe Sözlük*, C. 1-4, Ötüken Yayınları, İstanbul 2007.
- ÇATALCALI, Âli Efendi, *Açıklamalı Osmanlı Fetvâları: Fetâva-yı Âli Efendi*, Haz. H. Necâti Demirtaş, Kubbealtı Yayınları, İstanbul 2014.
- DEVELLİOĞLU, Ferit, *Osmanlı-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, Aydın Kitabevi Yayınları, Ankara 2008.
- ERDOĞAN, Halil – Yusuf Küçükdağ, *Katologda Yer Almayan 1916-1921 Yıllarına Ait Bir Konya Şer'iyye Sicili'nin Transkripsiyonu*, Konya Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları, Konya 2011.
- ERDOĞAN, Mehmed, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*, Ensar Neşriyat Yayınları, İstanbul 2005.
- FEYZULLAH EFENDİ, Seyyîd, *Fetâvâ-yı Feyziye*, Haz. Süleyman Kaya, Klasik Yayınları, İstanbul 2009.
- İPÇİOĞLU, Mehmet, *Konya Şer'iyye Sicillerine Göre Osmanlı Ailesi*, Nobel Yayınları, Ankara 2001.
- KINALİZÂDE, Âli Efendi, *Devlet ve Aile Ahlâkı*, Haz. Ahmet Kahraman, Tercüman Yayınları, İstanbul.
- MUMCU, Ahmet, *Osmanlı Devletinde Siyaseten Katl*, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, Ankara 1963.
- MÜSLÎM, Müslîm b. Haccâc, *Sahîh-i Müslîm ve Tercümesi*, Çev. Mehmed Sofuoğlu, İrfan Yayınları, İstanbul 1968.
- ORTAYLI, İlber, *Hukuk ve İdare Adamı Olarak Osmanlı Devletinde Kadı*, Turhan Kitabevi Yayınları, Ankara 1994.
- ÖZCAN, Abdülkadir, *Kânûnnâme-i Âl-i Osman (Tahlil ve Karşılaştırmalı Metin)*, Kitabevi Yayınları, İstanbul 2003.
- PAKALIN, Mehmet Zeki, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, C. 1-3, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul 1983.

- PARLIYAN, Abdullah, *Sünen-i Nesaî Tercemesi*, Konya Kitapçılık Yayınları, Konya 2005.
- SAK, İzzet, *Konya Kâdı Sicili (1115-1116 / 1703-1704): Defter 41*, Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları, Konya 2015.
- _____, *Konya Kadı Sicili 52 (1143-1144 / 1730-1731)*, Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları, Konya 2014.
- _____, *37 Numaralı Konya Şer'iyeye Sicili(1102-1103 / 1691-1692): Transkripsiyon ve Dizin*, Konya Ticaret Odası Yayınları, Konya 2010.
- _____, *11 Numaralı Konya Şer'iyeye Sicili (1071-1072 / 1661-1662): Transkripsiyon ve Dizin*, Kömen Yayınları, Konya 2007.
- _____, *47 Numaralı Konya Şer'iyeye Sicili (1128-1129 / 1716-1717): Transkripsiyon ve Dizin*, Tablet Yayınları, Konya 2007.
- _____, *10 Numaralı Konya Şer'iyeye Sicili (1070-1071 / 1659-1661):Transkripsiyon*, Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Yayınları, Konya 2003.
- SAK, İzzet - Cemal Çetin, *Konya Kadı Sicili 50 (1138-1139 / 1726-1727): Transkripsiyon ve Dizin*, Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları, Konya 2014.
- _____, *45 Numaralı Konya Şer'iyeye Sicili (1126-1127 / 1714-1715): Transkripsiyon ve Dizin*, Selçuklu Belediyesi Kültür Yayınları, Konya 2008.
- SAK, İzzet - İbrahim Solak, *49 Numaralı Konya Şer'iyeye Sicili (1135-1136 / 1723-1724):Transkripsiyon ve Dizin*, Palet Yayınları, Konya 2015.
- _____, *53 Numaralı Konya Şer'iyeye Sicili (1148-1149 / 1736-1737): Transkripsiyon ve Dizin*, Selçuk Üniversitesi Basımevi Yayınları, Konya 2014.
- SOLAK, İbrahim, *51 Numaralı Konya Şer'iyeye Sicili: Özet ve Dizin*, Palet Yayınları, Konya 2011.
- SOLAK, İbrahim - İzzet Sak, *39 Numaralı Konya Şer'iyeye Sicili (1113-1113 / 1701-1702): Transkripsiyon ve Dizin*, Palet Yayınları, Konya 2015.
- _____, *38 Numaralı Konya Şer'iyeye Sicili (1103-1104 / 1692-1693): Transkripsiyon ve Dizin*, Selçuk Üniversitesi Basımevi Yayınları, Konya 2014.
- KÜÇÜK, Fatih - İzzet Sak, *14 Numaralı Konya Şer'iyeye Sicili (1080-1081 / 1669-1670): Transkripsiyon ve Dizin*, Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları, Konya 2014.

SÂMÎ, Şemseddin, *Kâmûs-ı Türkî*, Alfa Yayınları, İstanbul 1998.

SARI, Mevlûd, *Arapça-Türkçe Lûgat (El-Mevârid)*, İpek Yayınları, İstanbul 1982.

TİRMİZÎ, Ebû İsâ Muhammed, *Sünen-i Tirmizî*, <https://ia802501.us.archive.org/4/items/2213SunenITirmizi/2213Sunen-i-Tirmizi.pdf> (26.07.2017).

TÜRK HUKUK LÛGATİ, Maarif Matbaası Yayınları, Ankara 1994.

YÖRÜK, Doğan, *3 Numaralı Konya Şer'iyeye Sicili (978-1330 / 1579-1912): Transkripsiyon ve Dizin*, Palet Yayınlar, Konya 2013.

III. TEZLER

ACARTÜRK, Ferrayi, *1672-1673 Tarihlerinde Konya'nın Sosyal ve Ekonomik Durumu (19 Nolu Konya Şer'iyeye Siciline Göre)*, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Konya 2006.

ALTAN, Mehmet, *1748-1749 Yıllarında Konya'da Sosyal ve İktisadî Hayat (57 Numaralı Şer'iyeye Siciline Göre)*, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Konya 2007.

ASLAN, Halide, *Tanzimat Döneminde İhtidâ (1839-1876)*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara 2008.

CEYLAN, Yılmaz, *Konya Şer'iyeye Sicillerinde İkinci Defterde Kayıtlı Olaylar ve Hükümleri*, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Konya 1991.

GAZANKER, Emine, *XVI. ve XVII. Yüzyıllarda Osmanlı Toplumunda Kimsesiz Çocuklar ve Evlâtlıklar*, Bahçeşehir Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2014.

GÜLCAN, Mustafâ, *Konya'da İçtimaî ve İktisadî Hayat (1675-1676)*, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Konya 1989.

GÜVEN, Mehmet Ali, *33 Numaralı Konya Şer'iyeye Sicili (Değerlendirme ve Transkripsiyon)*, SÜSBE, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Konya 2005.

KARACAOĞLU, M. Faruk, *1765-1768 Yılları Arasında Konya'da Sosyal ve Ekonomik Hayat (59 Numaralı Konya Şer'iyeye Siciline Göre)*, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Konya 2008.

- ÖZGER, Betül, *74 / F-4 Numaralı Konya Şer'iyeye Siciline Göre Sosyal, İdarî, Dinî, Hukukî ve Kültürel Açından Konya*, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Konya 2007.
- ÖZPOLAT, Leyla, *1 Numaralı Konya Şer'iyeye Sicili (970-1019 / 1063-1610): Değerlendirme ve Transkripsiyon*, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Konya 2016.
- SEVİCİ, Hatice, *54 Numaralı Konya Şer'iyeye Sicilinin (1-190) Değerlendirmesi ve Transkripsiyonu (H. 1150-1152 / M. 1738-1740)*, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Konya 2011.
- SÜRÜCÜ, Sümeyye Kahraman, *Kur'an ve Hadislerde Aile Kavramı*, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Adana 2006.
- ŞAFAKÇI, Hamit, *1644-1645 Tarihlerinde Konya'nın Ekonomik ve Sosyal Durumu (7 Numaralı Konya Şer'iyeye Siciline Göre)*, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Konya 2005.
- ŞAHİN, Mustafâ, *Konya'da Tanzimat'ın Uygulanması (1840-1843 Tarihli 76 Numaralı Konya Şer'iyeye Siciline Göre)*, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Konya 2013.
- ŞİMŞEK, Esra, *İslam Aile Hukukunda Kadının Hak Arama Hürriyeti*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2009.
- TUĞCU, Emine, *Şehrengizler ve Âyîne-i Hübân-ı Bursa: Bursa Şehrengizlerinde Güzeller*, Bilkent Üniversitesi Ekonomi ve Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2007.
- ULUŞAL, Neşet, *Kur'an'da Yetim Kavramı*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2006.
- ÜNAL, İrfan, *167 Nolu Çanakkale Eytâm Sandığına Mahsus Teminatlı İdane Defterinin Transkripsiyonu ve Değerlendirmesi(1920-1926)*, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Çanakkale 2010.
- ÜNLÜ, Nuri, *70 Numaralı Konya Şer'iyeye Sicili (H. 1230-1237 / M. 1814-1820)*, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Elazığ 2005.

IV. MAKALELER

AKGÜNDÜZ, Ahmed, “İslâm Hukukunun Osmanlı Devleti’nde Tatbiki: Şer’iyye Mahkemeleri ve Şer’iyye Sicilleri”, *Türkler*, C. 10, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, s. 54-68.

AKÖZ, Alaattin, “Konya’da İhtidâ Hareketleri ve Osmanlı Mahkemesi (1640-1750)”, Uluslararası Kuruluşunun 700. Yıl Dönümünde Bütün Yönleriyle Osmanlı Devleti Kongresi (7-9 Nisan 1999), *Ed. Alaattin Aköz vd.*, Konya 2000, s. 547-560.

AKYILMAZ, Gül, “Osmanlı Miras Hukukunda Kadının Statüsü”, *Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C. 10, S. 1-2, Ankara 2007, s. 471-502.

ARAZ, Yahya, “Osmanlı İstanbul’unda Çocukluk, Çocuk Evlilikleri ve Cinsellik Yaşı Üzerine Bir Değerlendirme (19. Yüzyılın Başlarından İmparatorluğun Sonuna)”, *Toplumsal Tarih Dergisi*, S. 274, Tarih Vakfı Yayınları, Ankara 2016, s. 42-49.

_____, “Osmanlı İstanbul’unda Çocuk Olmak”, *Büyük İstanbul Tarihi*, C. 4, *Ed. Ceyhun Yılmaz*, İstanbul 2015, s. 476-489.

_____, “Osmanlı Ahlâk ve Terbiye Kitaplarında Ebeveynlere Hürmeti Teşvik Etmeye Yönelik Hikâyeler”, *Milli Folklor: Uluslar Arası Kültür Araştırmaları Dergisi*, S. 100, Geleneksel Yayıncılık, Ankara 2013, s. 99-109.

_____, “‘Ölmek İçin Çok Erken!’ 17. Ve 18. Yüzyılda Anadolu’da Kazaların Sebep Olduğu Çocuk Ölümleri Ve Yaralanmaları Üzerine Bir Değerlendirme”, *Tarih Dergisi*, S. 56, İstanbul 2013, s. 25-54.

_____, “17. ve 18. Yüzyılda İstanbul ve Anadolu’da Çocuk Evlilikleri ve Erişkinlik Olgusu Üzerine Bir Değerlendirme”, *Kadın/Women 2000*, C. 13, S. 2, 2012, s. 98-121.

ARI, Abdüsselam, “Yetim”, *DİA*, C. 43, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2013, s. 501-503.

ATAR, Fahrettin, “Kadı”, *DİA*, C. 24, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2001, s. 66-69.

AYDIN, Mehmet Âkif, “Evlat Edinme”, *DİA*, C. 11, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1995, s. 527-529.

_____, “Çocuk (Fıkıh)”, *DİA*, C. 8, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1993, s. 361-363.

- _____, “Aile”, *DİA*, C. 2, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1989, s. 196-200.
- AYDINLI, Abdullah, “Hz. Peygamber’in (S.A.S) Terbiyesinde Yetişen Çocuklar”, *İslam’da Aile ve Çocuk Terbiyesi Sempozyumu I: 18-20 Kasım 1994*, Ed. İsmail Kurt, Ensâr Neşriyat Yayınları, İstanbul 1996; s. 303-313.
- BAKTIR, Mustafâ, “İslam Hukukunda Hidâne”, *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S. 7, İstanbul 1986, s. 259-290.
- BARDAKOĞLU, Ali, “Vesâyet”, *DİA*, C. 43, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2013, s. 66-70.
- _____, “Kasâme”, *DİA*, C. 24, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2001, s. 528-530.
- _____, “Hırsızlık”, *DİA*, C. 17, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1998, s. 384-396.
- _____, “Hidâne”, *DİA*, C. 17, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1998, s. 467-471.
- _____, “Had”, *DİA*, C. 14, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1996, s. 547-551.
- _____, “Ehliyet”, *DİA*, C. 10, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1994, s. 533-539.
- _____, “Bulûg”, *DİA*, C. 6, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1992, s. 413-414.
- BAY, Abdullah, “Çocuklar, Hayırseverlik ve Hukuk: Hayırsever Osmanlılar ve Oğullukları”, *Kebikeç, İnsan Bilimleri İçin Kaynak Araştırmaları Dergisi*, S. 35, Kebikeç Yayınları, Ankara 2013, s. 187-213.
- BAYRAKLI, Bayraktar, “Kur’ân’ı Kerîm’e Göre Ailede Çocuk Eğitimi”, *İslam’da Aile ve Çocuk Terbiyesi Sempozyumu II: 18-20 Kasım 1994*, Ed. İsmail Kurt, Ensâr Neşriyat Yayınları, İstanbul 1996, s. 155-169.
- BİLGİLİ, İsmail, “İslam Hukukunda Cenin Hakkı ve Onuruyla İlgili Hükümler”, *İslâm Hukuku Araştırmaları Dergisi*, S. 24, Mehîr Vakfı Yayınları, İstanbul 2014, s. 219-240.

- CÂNAN, İbrahim, “İslâm’da Çocuk Hakları”, *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S. 2, Şanlıurfa 1995, s. 7-22.
- CEYHAN, Muhammed, “Tanzimat Dönemi Sonrası Ser’iyye Sicil Defterlerinin Muhteva ve Diplomatik Acıdan Tahlili”, *OTAM*, S. 29, Ankara 2011, s. 49-82.
- ÇAKIR, İbrahim Ethem, “Zimmî Kadınlar Kadı Mahkemesinde: XVII. Yüzyıl”, *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, Ankara 2014, s. 41-66.
- ÇEKER, Orhan, “Çocuk Düşürme (İslam Dininde Çocuk Düşürme)”, *DİA*, C. 8, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1993, s. 364-365.
- ÇEVİKEL, Nuri, “Osmanlı Kıbrısı’nda Müslim-Gayrimüslim İlişkileri Ve İhtidâ Meselesi (1746-1801)”, *Belgeler*, C. 29, S. 33, Ankara 2008, s. 937-965.
- ÇEVİKOĞLU, Nurten, “İslâm’a Göre Çocuk Terbiyesinde Annenin Yeri”, *İslam’da Aile ve Çocuk Terbiyesi Sempozyumu II: 18-20 Kasım 1994*, Ed. İsmail Kurt, Ensâr Neşriyât Yayınları, İstanbul 1996, s. 171-185.
- ÇİÇEK, Kemal, “Cemaat Mahkemesinden Kadı Mahkemesine Zimmîlerin Yargı Tercihî”, *Pax Ottomana Studies in Memoriam Prof. Dr. Nejat Göyünç*, Ed. Kemal Çiçek, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2001, s. 31-49.
- ÇOLAK, Mücahit, “İslâm Hukukunda Ceza Ehliyeti Açısından Yaş Küçüklüğü”, *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S. 35, Erzurum 2011, s. 103-124.
- DİRLİK, Mehmet, “İslâm Hukukunda Ceninin Mal Varlığı Hakları”, *İslâm Hukuku Araştırmaları Dergisi*, S. 20, Mehir Vakfı Yayınları, İstanbul 2012, s. 211-235.
- DÖNMEZ, İbrahim Kâfi, “Temyîz”, *DİA*, C. 40, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2011, s. 437-439.
- EREN, Mehmet, “Kur’ân ve Sünnete Göre Sıla-i Rahmin Önemi”, *İslâm Hukuku Araştırmaları Dergisi*, Ed. Muharrem Kılıç, S. 12, Mehir Vakfı Yayınları, Konya 2008, s. 368-379.
- EROĞLU, Haldun, “XIX. Yüzyılda Yetim Çocuklara Vasî Tayini: Antalya Örneği”, *Hacettepe Üniversitesi, Çocuk Sağlığı ve Hastalıkları Dergisi*, S. 4, Ankara 2007, s. 285-288.

- ES-SALİH, Muhammed bin Ahmed, “İslâm Hukukunda Çocuğun Hukukî Durumuna Genel Bir Bakış”, *Dicle Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Çev. Ahmed Akgündüz, S. 2, Diyarbakır 1984, s. 415-439.
- FENDOĞLU, Hasan Tahsin, “Osmanlı’da Kadılık Kurumu ve Yargının Bağımsızlığı”, *Osmanlı*, C. 6, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 1999, s. 453-469.
- GEDİKLİ, Fatih, “Osmanlı Hukukunda Hekim Sorumluluğu ve XVII. Yüzyılda Ünlü Bir Fıtık Cerrahi”, *Türk Hukuk Tarihi Araştırmaları*, S. 4, 2007, s. 15-27.
- GENÇ, Mehmet, "Nâzır (Osmanlılar'da)", *DİA*, C. 32, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2006, s. 449-450.
- GÜL, Abdülkadir, “Osmanlı Taşrasında Suç ve Suçlular (1919 Ocak Ayı Erzincan Sancağı Örneği)”, *Erzincan Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C. 17, Erzincan 2013, s. 1-29.
- GÜLŞEN, Recep, “Çocukların Kaçırılması Ve Alıkonulması Suçu (TCK m. 234)”, *İHFM*, C. 71, S. 1, İstanbul 2013, s. 589-606.
- HARMAN, Ömer Faruk, “Çocuk Düşürme”, *DİA*, C. 8, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1993, s. 363-364.
- HÖKELEKLİ, Hayati, “Çocuk”, *DİA*, C. 8, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1993, s. 355-359.
- İNCE, İrfan, “Ridde”, *DİA*, C. 32, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2008, s. 88-91.
- KARAKOÇ, İrem, “Bir İslâm Hukuku Müessesesi Olan Hidâne Hakkının ve Osmanlı Aile Hukuku’nda Uygulanışının İzmir Şer’iyye Sicillerinde Yer Alan Bir Karar Örneği Üzerinden İncelenmesi”, *Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C. 19, S. 3, Ankara 2015, s. 151-206.
- KAŞIKÇI, Osman, “Radâ”, *DİA*, C. 34, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2007, s. 384-386.
- KAYA, Umut, “Osmanlı’da Aile Bireylerinin Görevleri ve Sorumlulukları”, *Cumhuriyet Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, C. 16, S. 2, Sivas 2012, s. 477-513.
- KIVRIM, İsmail, “17. yüzyılda Osmanlı Toplumunda Boşanma Hadiseleri (Ayıntâb Örneği; Talâk, Muhâla’a ve Tefrik)”, *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, S. 1, C. 10, Gaziantep 2011, s. 371-400.

- KOCACIK, Faruk, “Şiddet Olgusu Üzerine”, *Cumhuriyet Üniversitesi İktisadî ve İdarî Bilimler Fakültesi Dergisi*, S. 1, C. 2, Sivas 2001, s. 1-7.
- KOÇAK, Muhsin, “Gurre”, *DİA*, C. 14, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1996, s. 211-212.
- KONAN, Belkıs, “Osmanlı Hukukunda Tecavüz Suçu”, *OTAM*, S. 29, Ankara 2011, s. 149-172.
- KÖSE, Saffet, “Rüşd”, *DİA*, C. 35, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2008, s. 298-300.
- _____, Saffet, “Lakî”, *DİA*, C. 27, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2003, s. 68-69.
- KÖSE, Ali, “İhtidâ”, *DİA*, C. 21, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2000, s. 554-558.
- MEMDUHOĞLU, Adnan, “İslam Hukuku'na Göre Çocuğun Bakım ve Terbiyesi (Hidâne)”, *Araşan Sosyal Bilimler Enstitüsü İlmî Dergisi*, S. 9-10, 2010, s. 71-83.
- MUŞMAL, Hüseyin - Müjgân Şahinkaya, “Konya Mahkemesi Kayıtlarına Göre Aile İçi Şiddet ve Çocuk Düşürme Vakaları (1650–1750)”, *Geçmişten Günümüze Şehir ve Kadın – I*, Ed. Osman Köse, Canik Belediyesi Kültür Yayınları, Samsun 2016, s. 593-609.
- OĞUZOĞLU, Yusuf, “Şer’iyye Sicillerinin Toplu Kataloğuna Doğru”, *TAD*, S. 25, Ankara 1981, s. 343-360.
- ORTAYLI, İlber, “Kadı”, *DİA*, C. 24, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2001, s. 69-73.
- OSMANAĞAOĞLU, Cihan, “Klasik Dönem Osmanlı Hukukunda Zina Suçu ve Cezası”, *İHFM*, C. 66, S. 1, İstanbul 2010, s. 109-177.
- ÖZDEMİR, Yasin, “Osmanlı’da Pederasti”, https://www.academia.edu/9078530/Osmanli%C4%B1da_Pederasti_Pederasty_in_the_Ottoman_Empire (01.12.2017).
- ÖZDEMİR, Merve, “Osmanlı Fetvalarında İskât-ı Cenînin (Cenin Düşürmenin) Cezai Sonuçları”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C. 9, S. 46, 2016, s. 956-965.
- ÖZDEMİR, Şuayip, “Nisâ Sûresi’nde Aileyle İlgili Olarak Yer Alan Âyetlerin İstikrarlı Bir Aile Kurumunun Teşekkülü ve Çocuğun Eğitimi Açısından Tahlili”, *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi II*, S. 3, Malatya 2002, s. 1-17.

- ÖZGÜN, Cihan, “Osmanlı Devleti’nin Son Zamanlarında Bir İletle Yüzleşmek: Devletin Resmi Tutumu Bağlamında Dâû’l-Kelb (Kuduz Hastalığı)”, *Tarih İncelemeleri Dergisi*, S. 32, C. 2, 2017, s. 491-529.
- ÖZMEL, İsmail, “Kayyım”, *DİA*, C. 25, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2002, s. 107-108.
- PIERCE, Leslie, “İnsan Kaçırmanın Namuslu ve Namussuz Halleri: Osmanlı Dünyasında Hükümdarlar, Eşkıyalar ve Kahramanlar”, *Kebikeç, İnsan Bilimleri İçin Kaynak Araştırmaları Dergisi*, Çev. Neslihan Demirkol, S. 34, Kebikeç Yayınları, Ankara 2012, s. 41-60.
- ŞİMŞEK, Eyyub, “Şer’iyye Sicillerine Göre 18. Yüzyılın Başlarında Trabzon’da Yaralama Ve Cinayet Vakaları”, *Karadeniz İncelemeleri Dergisi*, S. 15, Trabzon 2013, s. 9-26.
- TOK, Özen, Osmanlı Dönemi Hekim-Hasta İlişkileri (Kadı Sicillerinde Göre XVII. ve XVIII. Yüzyıllarda Kayseri Örneği), *Turkish Studies*, S. 3, 2008, s. 788-789.
- TOMAR, Cengiz, "Nâzır", *DİA*, C. 32, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2006, s. 449.
- TOPALOĞLU, Bekir, “Velî”, *DİA*, C. 43, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2013, s. 24-25.
- UZUNPOSTALCI, Mustafâ, “Cenin”, *DİA*, C. 7, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1993, s. 369-370.
- YAŞAROĞLU, M. Kâmil, “Livâta”, *DİA*, C. 27, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2003, s. 198-200.
- YERLİKAYA, Ünal, “İslam Hukukunda Evlilik Dışı Doğan Çocuğun Velâyeti / Hukuki Temsili”, *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*, S. 11, 2008, s. 93-112.
- YILMAZ, Musa Kazım, “İslâmî Aile Kuruluşu, Fertleri, Sorumlulukları, Bugünkü Durumu ve Geleceği”, *İslâm’da Aile ve Çocuk Terbiyesi Sempozyumu I: 15-17 Ekim 1993 Şanlıurfa Tebliğ ve Müzakereler*, Ed. İbrahim Cânan, İlmî Neşriyat Yayınları, Şanlıurfa 1994, s. 19-47.
- ZORLU, Süleyman Emre, “Günümüz ve İslam Hukukunda Çocuk Hakları Karşılaştırmalı Bir İnceleme”, *SÜHFD*, S. 2, C. 21, Konya 2013, s. 125-160.